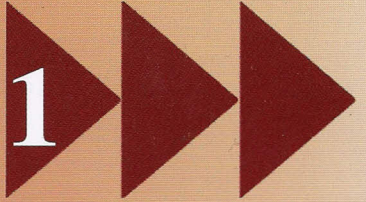

ERMENİ

ARAŞTIRMALARI

Üç Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ARMENIAN STUDIES

A Quarterly Journal of History, Politics and International Relations

ERMENİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE FOR ARMENIAN RESEARCH

ANKARA Mart-Nisan-Mayıs 2001 Sayı: 1

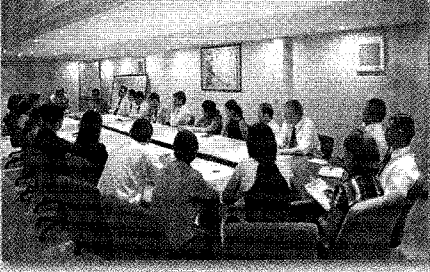
FIYATI: 2.500.000

AVRASYA BİR VAKFI

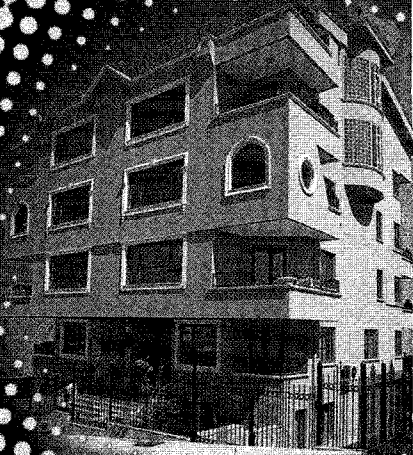
ASAM

AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

YENİ YAPISIYLA
YARINLARI
YORUMLUYOR...

Konrad Adenauer Caddesi No: 61 06650
Yıldız - Çankaya/Ankara - TÜRKİYE
Tel: +90.312.491 60 70 (Pbx)
Fax: +90.312.491 60 99
e-mail: asam@avsam.org

ERMENİ ARAŞTIRMALARI

ÜÇ AYLIK ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE
TARİH DERGİSİ

Mart-Nisan-Mayıs 2001

Sayı: 1

Ermeni Araştırmaları Dergisi

Avrasya Bir Vakfı
Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınıdır

Sahibi

AVRASYA BİR VAKFI Adına
Şaban Gülbahar

Editör

Ömer Engin Lütem

Yazı İşleri Müdürü

Elâ Sanalan

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Salim Çohçe
E. Büyükelçi Şükrü Elekdag
Prof. Dr. Hasan Köni
E. Tümç. Armağan Kuloglu
E. Büyükelçi Ömer Engin Lütem
Prof. Dr. Ümit Özdağ
E. Büyükelçi Bilâl N. Şimşir

Yönetim Merkezi

Konrad Adenauer Cad. No: 61
06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0.312. 491 70 14
Fax: 0.312. 491 70 13
e-mail: info@eraren.org

Yıllık Abone Ücreti

Yurtiçi: 10.000.000 TL
Yurtdışı: 20 \$

Tasarım - Baskı

GRAFİKER Ltd. Şti.
Meşrutiyet Cad. No: 26/14
Kızılay/ANKARA
Tel: 0.312. 417 63 93
Fax: 0.312. 425 64 87

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

Yayına Başlarken	3
Prof. Dr. Ümit Özdağ	
Olaylar ve Yorumlar	10
Ömer E. Lütem	
Let the Historians Decide	48
Prof. Dr. Justin Mc Carthy	
Armenian Question	70
Dr. Şükrü Elekdag	
Büyük Ermenistanı Kurma Projesi	87
Prof. Dr. Salim Çohçe	
Ermeni Galesinin Tarihsel Kökene Üzerine	108
Dr. Bilâl N. Şimşir	
Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu	128
Doç. Dr. Erol Göka	
Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri	139
Şenol Kantarcı	
A Conference in Germany	172
Ömer E. Lütem	
Ermeni Terörü Kurbanları Şehit Diplomatlarımız Anıldı	175
Dr. Bilâl N. Şimşir	
Belgeler	186

CONTENTS

	Page No:
Foreword	8
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Prof. Dr. Ümit Özdağ	
Facts and Comments	43
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Ömer E. Lütem	
Bırakın Tarihçiler Karar Versin	66
<i>Türkçe Özet (Turkish Summary)</i> Prof. Dr. Justin Mc Carthy	
Ermeni Sorunu	85
<i>Türkçe Özet (Turkish Summary)</i> Dr. Şükrü Elekdag	
The Project of Establishing Great Armenia	106
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Prof. Dr. Salim Çöhçe	
On the Historical Origin of Armenian Troubles	126
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Bilâl N. Şimşir	
The Psychological Dimension of the Armenian Problem (The Unnoticed Side)	137
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Doç. Dr. Erol Göka	
Armenian Lobby: The Formation of the Armenian Lobby in the United States and Lobby Activities	170
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Şenol Kantarcı	
Almanya'da bir Konferans	174
<i>Türkçe Özet (Turkish Summary)</i> Ömer E. Lütem	
Armenian Terror Victims, Diplomats Were Commemorated	184
<i>İngilizce Özet (English Summary)</i> Dr. Bilâl N. Şimşir	
Documents	186

YAYINA BAŞLARKEN

Prof. Dr. Ümit Özdağ*

Sayın Metin Erksan'ın Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan "Bayrak yakmakla Ermeni Soykırım Yalanı Çözülmez" başlıklı yazısı ciddi bir tespiti içermekte ve ev ödevini on yıllardan bu yana iyi yapmayan bir devletin yurttaşlarının çaresiz kalmanın verdiği kızgınlık ile sonuç almaktan ziyade kendini tatmine yönelik eylemlere sürüklediğine dikkat çekmektedir. Bu sadece sözde Ermeni soykırımı ile ilgili değil, bütün karşı karşıya kalın sorunlar ile ilgili bir hususdur. Ankara, örgütlü, sistemli, sürekli ve bilimsel çalışma yöntemlerini uygulamamakta ısrarcı, kendisini yenilgiye sürükleyen, halkını mağlubiyet ve kızgınlık duyguları ile karşı karşıya bırakan bir tutumu ısrarla ve akıl almaz bir şekilde sürdürmektedir.

Bu tutum Ankara'nın karşı karşıya kaldığı PKK sorunu, Ermeni soykırım iddiaları gibi meselelerin gerçek doğasını kavrayamamasından, bu tür saldırıların esasen Türkiye'ye yönelik ve onlarca yıllık uzun vadeli hedeflerin gerçekleşmesi için gereken politik, askeri, kültürel, sosyal ve uluslararası koşullar sağlamaya yönelik örtülü savaş ve psikolojik hareket olduğunu anlamamasından ve/veya anlaşılabile buna göre önlemler almamasından kaynaklanmaktadır.

Ankara'nın Türkiye için sahip olduğu savunma anlayışı ancak nebat dünyasının savunma anlayışı olan bitkisel savunmadır. Bitkisel savunma ise mağlubiyetin diğer adıdır.

Bir örtülü savaş ve psikolojik hareket ile karşı karşıya olduğu halde buna karşı gereken önlemleri almayan, diğer bir deyişle kendi ev ödevini iyi yapmayan Ankara, olumsuz sonuçlar aldığı anda kendi hatalarını ısrar ile görmemezlikten gelmekte ve suçu hep başkalarına atmaktadır. Ortaya çıkan olumsuz sonuçlar bile Ankara'nın gerekli politikaları oluşturarak gereken şekilde karşılık vermesini engellemektedir.

* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı.

Oysa politik bir hedef, bu hedefi gerçekleştirecek şekilde örgütlenmiş bir karargâh, gelişmiş bir strateji, bu stratejiyi adım adım gerçekleştirmeye yönelik taktik eylemler bütününden oluşan örtülü savaş ve psikolojik harekâta karşı ancak onun kadar örgütlü ve gelişmiş bir karargâha sahip, düşmanın atacağı adımı daha önceden kestiren ve buna göre önlemler alan bir yapı ile karşı konulabilir. Türkiye ne yazık ki diğer bir çok hususta olduğu gibi Ermeni iddialarına karşı da böyle bir karargâhtan yoksun olarak elleri kolları bağlı bir boksörün çaresizliği içinde sözde mücadele etmektedir. Türkiye'deki hiç bir kurum haklı olarak böyle bir mücadelenin kendi işi olmadığını düşünmekte ve bu mücadeleyi "ucundan tutarak" sahiplenmekte/sahiplenmemektedir.

Bu saptamaları başından bugüne değin sözde Ermeni soykırımı örneğinde somutlaştırırsak tespitlerimiz daha kolay anlaşılacaktır. Terörist Ermeni saldırılarının başlamasından sonra bir grup diplomat ve bilimadaminin doğal önderliğindeki "gerçekten gönüllü bir grup" kendi gayretleri ile herhangi bir özel karargah olmadan ağırlıklı olarak Dışişleri Bakanlığı'nın eşgüdüm ve desteği ile Türk tezini bilimsel ve politik çalışmalar ile bütün dünyada anlatmak için çalışmalara başlamıştır. Yine Ermeni saldırılarının ağırlıklı hedefi olan ve bir çok diplomatını Ermeni saldırılarına kurban veren Dışişleri Bakanlığı'nın bir üyesinin, Washington büyükelçisi Şükrü Elekdağ'ın Ankara'ya rağmen gösterdiği çabaları ile Batılı bilimadamları arasında ciddi bir Türk yanlısı grup oluşturulma başarısı gösterilmiştir.

Ermeni terör eylemlerinin sona ermesi ile birlikte savaşın gerçek doğasını anlamayan Ankara bu sürecin bittigini zannetmiş, zaten örgütlü bir yapı ile yürütülmeyen mücadele sona erdirilmiştir.

Öte yanda Ermeniler, terör sürecini politik savaşın ilk aşaması olarak görmüşler ve terörün sona ermesinden sonra ağırlıklı olarak sözde bilimsel ve özünde halkla ilişkiler boyutu güçlü olan bir süreci başlatmışlardır. Bu sürecin temel hedefi Ermeni tezlerini bütün dünyanın tezleri haline getirmek olmuştur. Sovyetlerin çökmesi ile birlikte Ermeni tezlerinin sadece Ermeni diasporası tarafından değil Erivan tarafından da savunulduğu bir dönem başlamıştır.

Eski Sovyet coğrafyasındaki en saldırgan devlet olan Ermenistan, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ihlal ederek bu ülkenin topraklarının % 20'sini işgal etmiş, diğer komşusu Gürcistan'ın Cevaheti bölgesindeki Ermenileri örgütleyerek bu

bölge üzerindeki Tiflis'in egemenliğini kağıtta kalır bir hale indirmişdir. Karadeniz'e çıkma planı yapan Erivan için Kelbecer'in de jura Ermenistan'a ilhaki bir ilke değil bir zaman meselesidir. Ermenistan üçüncü komşusu Türkiye ile olan sınırını da kabul etmemiş, Doğu Anadolu bölgemizi Batı Ermenistan olarak gördüğünü ortaya koymuştur. 1990'ların başında Azerbaycan ile savaştan dolayı İran ile iyi ilişkileri içinde olan Ermenistan, son yıllarda İran-Ermenistan sınırının güneyindeki bir çok İran yerleşim birimine de Ermenice adlar vermeye başlamış, İran'a karşı bile saldırgan bir tutum sergilemeye başlamıştır.

İşte bu küçük, fakir ama saldırgan ülke ve Ermeni diasporası 1990'ların sonunda, 15 yıldan bu yana bütün Batı dünyasında yapılan ve bilimsel yöntemlerin ve şiddet/tehdit eylemlerinin iç içe geçmiş bir şekilde kullanıldığı sürecin sonunda dünyanın Ermeni tezlerini kabul etmesi için olgunlaştığını düşünerek, harekete geçmiştir.

Ermeniler dünyayı hazırlamak için ne yapmışlardır? Öncelikle, Ermenilerin soykırımı uğradığı tezi bütün dünyada yayınlanan binlerce kitap ve makale ile Yahudi jenosidinden sonra en önemli soykırım olarak dünyanın beynine işlenmiştir. Ermenilerin bu çabalarının bir noktadan sonra Ermeni tezinde kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda faydalanmak isteyen ve tarihte ilk soykırımı gerçekleştiren halk olma durumundan kurtulmak isteyen Almanya tarafından desteklenirken, Ermeni sorunu kendi politik kültürünün aşamadığı bir parçası olan Fransa tarafından da hoşgörü ile kabul edilmiştir. Ermeni lobisi böylece Batı dünyasında Ermeni tezini genelgeçerli ve Yahudi soykırımı gibi bir gerçek olarak kabul ettirmeyi başarmıştır.

Bu süreç sadece Batı dünyasında gerçekleşmemiş aynı zamanda Türk kamuoyuda Ermeni tezini destekleyen kitaplar ile beslenmiştir. 1990'ların sonu 2000'lerin başında Türkiye'de Ermeni tezini destekleyen 25 kitap çıkmış ve en ufak bir tepki görmeden satılmıştır. Bu süreçte Türkiye'de Ermeni yanlısı küçük bir akademisyen/işadami merkezli grup oluşmuştur. Şimdi bu grup dünyanın değişik yerlerine davet edilerek Ermeni yanlısı platformlarda Türkiye-Ermenistan yakınlaşması adına Ermeni soykırımı için özür dilemektedirler.

Ermeni lobisi Ermeni tezini genel kabul gören bir tez haline getirme sürecini gerçekleştirirken diğer yandan da Türk tezine destek veren başta Amerikalı bilimadamlarını tehdit ve terör

kampanyası ile baskı altına almışlar ve Türk tezini desteklemeyi kestirmişlerdir. Bu bilimadamlarından bazıları can korkusu ile Türkiye'ye kaçmış ve bir süre Türk devletinin koruması altında yaşarken bir kısmı ise ne yazık ki Ankara'dan hak ettikleri ilgi ve desteği görmemiş, Ermeni tehditleri ile tek başlarına karşı karşıya bırakılmışlardır.

1990'ların sonunda Ermeniler tekrar politik faaliyetlerine başladıkları zaman dünya Ermeni terörünü unutmuş, ancak Ermeni tezleri ile beslenmiş bir şekilde Türklerin ilk soykırımını gerçekleştiren halk olduğuna inanmaya hazır hale getirilmiştir.

Öte yandan Türkiye'de aynı süreçte Ermeni meselesi ile ilgili çalışanların sayısı sürekli azalmış, 1970 ve 1980'lerde dünyaya Türk tezini anlatan diplomat/bilimadamı grubu biyolojik olarak aktif mücadelenin dışına çıkmıştır. Ermeni tezlerini çürüten kitapların değil dünya piyasalarına Türkiye piyasalarına dahi hakim olmadığı, kimsenin bu meseleye sahiplenmediği bir döneme girilmiştir. Türk akademisyenleri verimsiz bir alan olduklarını düşündükleri bu alandan uzak durmuşlar, bu konuya girmeye cesaret eden bilimadamları ise en ufak bir destek bulamamışlardır.

Esasen mevcut devlet kurumlarının hiç birisinin işinin Ermeni meselesi ile uğraşmak olmadığı ve bunun için ayrı bir örgütlenmeye gerek olduğu gün gibi açık iken Ankara böyle bir örgütlenmeye gitmemekte ısrar etmiş, tasarıların gelmesinden bir kaç gün önce Washington ve Paris'e parlamenter heyeti yollamanın çözüm olduğu gibi birşeyi düşünebilmiştir. Varılan sonuç ortadadır ve ne yazık ki Ankara'nın Ermeni meselesine tepki göstermek için ciddi bir çabası yoktur. Ancak bütün çözümü Ankara'dan beklemenin ve politikacılar ve bürokratların eylemini beklemenin de aydın sorumluluğu ile bağdaşmadığını söylemek lâzımdır. Ankara bir şey yapmasa dahi yapılabilecek çok şey vardır.

Yapılabilecek şeylerden bir tanesi olan Ermeni örtülü savaşına ve psikolojik hareketına karşı mücadelede bilimsel bir karargâh olacak olan bir merkezin oluşturulmasıdır. Bu merkezde Osmanlıca, Ermenice ve Batı dillerini bilen uzmanlar başlangıçtan günümüze Ermeni tarihini, kültürünü, dinini, politikasını, Ermenistan'ı, Ermeni diasporasını, politik ve kültürel etkinliğini tarihsel ve günlük çerçevede incelemelidir. Dünyanın her yanında Ermenilerle ilgili çıkan her kitap toplanmalı, hangi kütüphanede hangi kitabın olduğu bilinmelidir. Bu merkez sadece Türkçe değil

ağırlıklı olarak yabancı dillerde yayınları yurtdışında yapmalıdır. Amerikalı, İngiliz, Fransız, Arap, Rus vs. ülkelerden bilimadamlarına burs vererek bu konuyu araştırmalarını sağlamalıdır. Bu merkezin uzmanları yılın yarısını dünyanın değişik üniversitelerinde konferanslar vererek geçirmelidir. Bu merkez Türkçe ve İngilizce Ermeni Araştırmaları dergisi çıkarmalı, Türkiye’de Ermeni meselesi ve Ermenistan konusunda yüksek lisans ve doktora çalışmalarını desteklemelidir. Bu tür bir merkez yurtiçinden ve dışından bütün araştırmacıların ilk başvuracağı ve araştırmalarında materyale ulaşma konusunda en hızlı ve verimli çalışma alanı olmalıdır.

Böyle bir merkezin oluşturulması için çok mu geç kalınmıştır? Hayır! Çünkü Ermeni diasporasının ve Ermenistan’ın yürüttüğü savaşın politik hedefi bugün için gerçekçi görünmeyen "Batı Ermenistan’ın" kurtarılmasını içermektedir. Bu hedefe varmadan önceki ara aşamalar ise a) bütün dünyanın Ermeni katliamını kabul ettikten sonra, b) Türkiye’nin de sorumluluğunu kabul etmesi, c) Türkiye’den tazminat istenmesi, d) Türkiye’den ayrılan Ermenilerin geri dönmesi ve nihayet e) Türkiye’den toprak talebi şeklinde özetlenebilir.

2 milyonluk bir ülkenin Avrasya ekseninin en güçlü ülkelerinden birisi olan Türkiye’den toprak talep ederek alması bugünkü koşullarda bir hayaldir. Ancak bugünkü koşullarda hayal olması Ankara’nın güzellik uykusuna yatması gerektiği anlamına gelmez. Yukarıda tanımladığımız bu tür bir merkez Türkiye’nin uyumadığının ve izlediğinin kanıtı olacaktır. Böyle bir merkez "Ermeni Araştırmaları Enstitüsü" Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’ne" bağlı olarak çalışmalarına başlamıştır. Hem de sivil toplumun girişimi olarak. Elinizde tuttuğunuz dergi bu enstitünün çalışmalarının ilk somut örneklerinden birisidir ve Ermenilerin Türkiye’ye karşı açtıkları savaşa karşı koyuşta bu dergi bir yeni adımı temsil etmektedir. Ermeni araştırmaları dergisi bilimsel bir araştırma platformu olarak, Ermeni, politikası, tarihi, kültürü, dini ve tarihi ile ilgili çalışmalara yer vereceği gibi gerek Ermenistan’ın politik yaşamının günlük olarak izlenmesini gerek Ermeni diasporasının gerçekleştirdiği faaliyetlerin takibini sağlayacaktır.

Ermeni Araştırmaları Enstitüsü’nün dergisinin editörü sayın E. Büyükelçi Ömer Lütem Beyefendiye bu dergiyi hazırlamakta gösterdiği üstün gayretten dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

SUMMARY
FOREWORD

Prof. Dr. Ümit Özdağ*

Prof. Özdağ criticizes the general stand of the Turkish governments which did not work in an organized, systematic, scientific method and subsequently faces defeat in many cases. This is especially true for the Armenian issue. Today all Turkish institutions considers that the fight against the Armenian claim is not their exclusive responsibility.

When Armenian terrorism began, a group of diplomats and scholars under the guidance of the Turkish Ministry of Foreign Affairs successfully worked to make publicly known the Turkish thesis on this issue. But after Armenian terrorism came to an end, Turkish governments considered that the Armenian issue has also ended and they did not support any more efforts on that field. On the other hand Armenians who always viewed the terrorism as the first step of their struggle, inaugurated a new phase which based on numerous pseudo-scientific books and articles which aimed to have the public opinion accept that the Armenian "genocide" is the second important genocide.

The efforts of Armenian Diaspora on that field was backed up by Armenia after its independence. As a matter of fact Armenia became an aggressive state by occupying 20% of the Azerbaijani territory, by not recognizing the invariability of the Turkish borders and by constantly interfering to Javakheti in Georgia.

A new factor on this issue appeared in Turkey with the publication of some books which supported Armenian views and by the formation of a small pro-Armenian group composed by some scholars and businessmen. This contrasted with the diminishing number of the Turkish scholars who followed the traditional line on that matter.

Ankara upto now showed no proper reaction to this issue. It's not compatible with the intellectuals' responsibility to expect everything from the government, they also could act on their own. To that extend it is necessary to establish a center which will constitute a scientific "headquarter" to face the covert war led by the Armenians against Turkey.

The task of this Center should be to study Armenian history, culture and religion as well as Armenian Republic and Diaspora's policies and activities; to collect all the publications concerning all the Armenians and

* Director of ASAM (Center for Eurasia Strategic Studies).

Armenia, to grant fellowship also to foreigners, to study different aspects of the issue, to publish books, articles and mainly a journal in Turkish and in English, to give conferences abroad on that subject, to support and encourage master and doctor thesis etc.

That kind of a center called " Institute for Armenian Research" has been established by the "Center for Eurasian Strategic Studies". This journal that you have in your hand is the first product of this Institute.

OLAYLAR VE YORUMLAR

Ömer E. Lütem*

2 001 yılının ilk dört ayı Ermeni sorunu bakımından yoğun gelişmelere sahne oldu. Bu yazımızda kısaca sözkonusu gelişmeleri anlatacak ve aynı zamanda bunlara bazı yorumlar getirmeye çalışacağız.

1. Fransa'nın sözde Ermeni soykırımını tanınması

Fransız Meclisi 18 Ocak 2001 tarihinde "Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanı" cümlesinden ibaret bir kanun kabul etti. Kanun 30 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı Chirac tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Fransa ile Türkiye arasında ciddi bir anlaşmazlığa yol açan bu konunun geçmişine kısa bir göz atalım.

Fransız Millet Meclisinin Kanunu ilk kabulü

Koçeryan'ın 19 Nisan 1998 tarihinde Ermenistan Başkanı seçilmesinden sonra sözde soykırımın tanınmasını Ermenistan'ın dış politika öncelikleri arasına alması ve bu konuda Diaspora ile yakın bir işbirliğine girmesi ilk önce Fransa'da sonuca ulaştı. Türkiye'nin şiddetli itirazlarına karşın, çoğunluğu Sosyalist Partisi üyelerinden oluşan küçük bir gurubun girişimiyle Fransız Meclisi, 29 Mayıs 1998 tarihinde, Fransa'nın soykırımını tanıdığını ifade eden bir kanunu kabul etti. Taslak 577 sandalyeli Mecliste ancak 29 oy toplayabilmişti.¹ Bu durum, aslında, sözde Ermeni soykırımına Fransız milletvekillerinin çok büyük kısmının ilgi duymadığını gösteriyordu. Taslak görüşülmek üzere Fransız Senatosuna gönderildi. Türkiye tepki olarak Fransa'ya bir nota verdi ve bu gibi tasarıların Ermeni terörünü yeniden canlandırabileceğini bildirdi. Ayrıca Fransa'daki Türk diplomatlarının daha iyi korunmasını istedi. Bu arada TBMM söz konusu tasarımı tümüyle geçersiz sayan bir karar kabul etti.²

* E. Büyükelçi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı.

¹ *Milliyet*, 30.05.1998.

² *Hürriyet*, 3.06.1998.

Fransa ile olan askeri projeler askıya alındı ve Fransız Senatosu bu taslağı veto edene kadar gündemdeki projelerin hiç birine işlerlik kazandırılmaması kararlaştırıldı.³ Diğer yandan bu tasarı Türk kamuoyunun hemen her kesiminden tepki gördü. Mesela İzmir Belediyesi Fransız şirketlerinin o yılki İzmir Fuarına katılamayacaklarını açıkladı.⁴ Buna karşın Fransız Hükümeti ılımlı bir tutum izleyerek, milletvekillerinin bağımsız olduklarını, tasarının günümüz Türkiye'sini hedef olmadığını ve Osmanlı tarihinin bir döneminin anımsanmasını amaçladığını, Fransa'nın Türkiye ile mevcut dostane ilişkileri ve işbirliğini geliştirmeye kararlı olduğunu belirtti.⁵

Senato'nun tasarımı kabulü

Türkiye'nin sert tepkileri Senatonun tasarımı hemen ele almasını engelledi. Esasen Senato Başkanı René Monory Senatoda çoğunluğun tasarının aleyhinde bulunduğunu, Hükümetin ısrarlı olmaması halinde tasarının Senatodan geçmesinin çok zor olduğunu söylüyordu.⁶ Fransız Hükümeti ise tasarının Senato gündemine alınmasını talep etmedi. Tasarının Senato üyeleri tarafından gündeme alınması için biri 1999 Mart'ında diğeri 2000 Şubat'ında yapılan girişimler yeterli oyu sağlayamadı. Durumun böyle devam etmesi ve zaman içinde tasarının geçersiz (caduc) hale gelmesi bekleniyordu. Senatonun tasarımı gündeme almaması sonucunda Türk-Fransız ilişkilerindeki gerginlik de ortadan kalktı.

Ermeniler bu durumdan ümitsizliğe kapılmadılar. Girişimlerine devam ederken Senato binası önünde devamlı nöbet tutmak ve pankart asmak gibi eylemleri sürdürdüler. Ayrıca 24 Nisan 2000 tarihindeki anma törenlerinde "Chirac bizden oy alamazsın" şeklinde sloganlar atarak⁷ siyasi baskılarda bulundular.

2001 Mart ayında yapılacak olan seçimlerinin yaklaşması ve bu seçimlerin çok çekişmeli geçeceğinin anlaşılması durumu değiştirdi ve sağ partilere mensup bazı senatörlerin tasarıya daha sıcak bakmalarını sağladı. Ayrıca hem hükümetin hem de Cumhurbaşkanı'nın tasarının kanunlaşmasını önlemek için etkili bir gayret içinde olmayacaklarına dair işaretler vardı. Bu hava içinde

³ *Sabah*, 3.06.1998.

⁴ *Milliyet*, 4.06.1998.

⁵ *Le Monde*, 14-15.06.1998.

⁶ *Milliyet*, 12.06.1998.

⁷ *Le Monde*, 18.01.2001.

Başbakan Jospin Sosyalist Partiye, Cumhurbaşkanı Chirac da sağcı RPL ve UDF'e hakim olduklarından ve bu iki partinin parlamentoda kesin üstünlüğü bulunduğundan, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın istemedikleri bir kanunun kabulü mümkün değildi. İç siyaset mülahazalarıyla bir yandan Ermeniler tatmin edilirken diğer yandan, kusur Parlamente'ye atılarak, Türkiye'nin tepkilerinin önlenmeye çalışıldığı ortadaydı.

gü ifade edildi. Fransız politikacılarının oy ve çıkar uğruna aldıkları bu karar ile büyük sorumluluk altına girdikleri vurgulandı. Bu tutumun Türk-Fransız ilişkilerine zarar verdiği bildirildi ve Fransız Millet Meclisinin aynı hatayı yapmamasının beklendiği ifade olundu.¹⁰

Senatonun kararı Ermenistan'da iyi karşılandı. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Papayan "bu karar sadece tarihi gerçeği teyit etmekle kalmayıp geçmiş olayların doğru bir değerlendirmesini de yapmış ve böylelikle bize miras kalan sorunların üstesinden gelmemize imkan vererek bölgesel işbirliği için uygun koşullar oluşturmuştur" ifadelerinde bulundu.

Buna karşın Fransa'da, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık ortaklaşa bir bildiri yayınlayarak, "Parlamente'nun girişimi sonunda oluşmuş ve Parlamente'nun sorumluluğunda olan bu oylamanın günümüz Türkiye'si için bir değerlendirme teşkil" etmediğini bildirdiler. Oysa Başbakan Jospin Sosyalist Partiye, Cumhurbaşkanı Chirac da sağcı RPL ve UDF'e hakim olduklarından ve bu iki

tasarı "ivedi görüşme" talebiyle gündeme alındı. Hükümet sözcüsü tasarının aleyhinde olmakla beraber reddedilmesi için ısrarlı da davranmadı ve dört saat süren bir toplantı sonucunda tasarı 8 Kasım 2000 tarihinde sabaha doğru 40'a karşı 164 oyla kabul edildi.⁸

Türkiye Dışişleri Bakanlığı aynı gün yayınladığı bir basın bildirisinde⁹ bu kararın kınandığı ve reddedildiği, Türk milletinin tarihinin hiç bir döneminde soykırımı suçu işlemediği belirttikten sonra Koçaryan yönetiminin Diaspora ile birlikte yürüttüğü politikanın Kafkaslarda barış ve istikrara hizmet etmediği ve Ermenistan halkına yararı olmadığı

⁸ *Le Monde*, 8.11.2000.

⁹ Bkz. Belgeler.

¹⁰ AFP., 8.11.2001.

partinin parlamentoda kesin üstünlüğü bulunduğundan, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın istemedikleri bir kanunun kabulü mümkün değildi. İç siyaset mülahazalarıyla bir yandan Ermeniler tatmin edilirken diğer yandan, kusur Parlamente'ye atılarak, Türkiye'nin tepkilerinin önlenmeye çalışıldığı ortadaydı.

Senatoda kabul edilen metin Millet Meclisi'nde 29 Mayıs 1998 tarihinde onaylanan metnin aynı olmakla beraber, kabul edilmiş usulleri arasındaki fark nedeniyle bu metnin Millet Meclisi'ne gönderilerek tekrar oya sunulması gerekiyordu.¹¹ Ancak Türkiye'nin tepkisinden çekinildiği için, Hükümet çevrelerinin bu Meclis oylamasından vazgeçme yollarını aradıkları ve Parlamente'nin her iki kanadı da aynı metni kabul ettiğine göre maksadın hasıl olduğu, bu durumda tasarının tekrar Millet Meclisine gönderilerek kanun haline getirilmesine gerek bulunmadığı fikrini kabul ettirmeye çalıştıkları anlaşılıyordu.¹² Ancak bu formül Ermenileri tatmin etmedi ve tasarının kanun şekline dönüşmesi için ısrar edildi. Aralık ayı ortalarında tasarının Millet Meclisi gündemine alındığı öğrenildi.¹³

T.B.M.M.'nin Tepkisi

Fransız Meclisi'nin tasarımı kabul edeceğinin anlaşılması üzerine TBMM'deki siyasi partilerin ortaklaşa hazırladıkları bir önerge 9 Ocak 2001 tarihinde oybirliği ile kabul edildi.¹⁴ Bu önergede, özetle, tasarının oy kaygısıyla gündeme geldiği, tarihin tahrif edilmesine ve önyargılara dayandığı, kabul edildiği takdirde Fransa'da düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilimsel araştırma ve bulguları yayınlama özgürlüğünün ortadan kalkacağı, bu yasanın tespitlerinden farklı sonuçlara varmanın yasanın ihlali olacağı ve suç oluşturacağı belirtildikten sonra tasarının Millet Meclisi'nde benimsenmesi halinde Fransa'nın uluslararası alanda yüklendiği görevleri yerine getirmekte tarafsızlık ilkesi ile bağlı kalamayacağı ve bu nedenle Kafkas bölgesinde ve diğer uluslararası sorunlarda alacağı her inisiyatifin kuşkuyla karşılanacağı; ulusal parlamentoların tarihi araştırmalara taraf olamayacakları, nefret ve ırkçılığın körüklenmesine katkı yapamayacakları ifade olunarak buna misal olarak Fransız Parlamentosunun Cezayir olaylarının değerlendirmesini yapmayı reddetmesi gösteriliyordu.

¹¹ Reuters, 8.11.2000.

¹² La Lettre de l'UGAB, 18.11.2000.

¹³ La Lettre de l'UGAB, 16.12.2000.

¹⁴ T.B.M.M. Tutanakları, 9.01.2001. Bkz. Belgeler.

Konunun en önemli noktalarına değinen ve oybirliği ile kabul edilen bu önerge her nedense Türk basınında fazla ilgi görmedi. Oysa Meclisin bu konudaki görüşlerini belirtmesi ve bu nedenle de Türk dış politikasının bu sorunla ilgili çerçevesini tespit etmesi bakımından bir referans belgesi niteliğindedir.

Tasarının Fransız Millet Meclisinde kabulü ve yürürlüğe girmesi

Fransız Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, Paris'te bulunan bir Türk Parlamento Heyetinin gayretlerine rağmen 10 Ocak 2001 tarihinde tasarıyı kabul etti. Meclis Genel Kurulu da 18 Ocak günü tasarıyı onayladı. Oturumda 577 sandalyeli Millet Meclisin'den sadece 52 kişi vardı.¹⁵ Onlar da tasarıya oy verdiler. Anlaşılan oturuma sadece tasarıya taraf olan milletvekilleri gelmişti. Böylece sözde Ermeni soykırımını tanıyan kanun Meclis üyelerinin yüzde 9'u gibi çok küçük bir azınlığın oylarıyla kabul oldu. Yukarıda belirttiğimiz gibi tasarı Millet Meclisinde 29.05.1998 tarihinde ilk müzakeresinde 29 oyla kabul edilmişti.

Fransız Parlamentosu'ndaki oylama sisteminin üyelerinin çoğunluğunun iradesini yansıtmayan sonuçlar verdiği ortadadır. Ancak 19 Ocak oylamasının geçerli olduğunda şüphe yoktur ve hatta bu oylama Meclis kayıtlarına "oybirliği" olarak geçmiştir. Kanımızca bu konuda Türkiye açısından önemli olan husus Fransız Parlamentosunun oylama sistemini tartışmak değil, tasarı için oy kullanmamış olan 500'den fazla milletvekilinin bir kısmını dahi olsun etkileyememiş olmamızın nedenleri üzerinde düşünmektir.

Söz konusu tasarının kanunlaşması için Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı, Senato Başkanı'ndan birinin veya 60 parlamento üyesinin on beş gün içinde tasarıya itiraz etmemesi gerekiyordu. İtiraz eden olmadı ve Cumhurbaşkanı Chirac da sürenin bitiminden önce, 30 Ocak 2001 tarihinde, tasarıyı onaylayarak kanun

Kanımızca bu konuda Türkiye açısından önemli olan husus Fransız Parlamentosunun oylama sistemini tartışmak değil, tasarı için oy kullanmamış olan 500'den fazla milletvekilinin bir kısmını dahi olsun etkileyememiş olmamızın nedenleri üzerinde düşünmektir.

¹⁵ Sabah, Türkiye, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri bu rakamı 51, Akşam ve Hürriyet gazeteleri ise 50 olarak vermektedir. 19.01.2001.

haline getirdi. Böylelikle Fransa Parlamentosu Cezayir olayları gibi kendi memleketinde işlenen suçlar hakkında bir karara varmaktan kaçınırken başka bir ülkede ve çok daha eski bir tarihte vuku bulmuş olayları soykırımı olarak nitelendirmek çelişmesine düştü.

Bu kanunun kabulü Ermeni resmi makamları tarafından memnunlukla karşılandı. Ancak Ermenistan gazetelerinin konuya birinci derecede önem vermedikleri görüldü. Hatta bu kanunun Ermenistan ve Ermeni halkının çıkarları ile hiç bir ilgisi bulunmadığını, tek kazancın anlamsız bir sevinçten başka bir şey olmadığını yazanlar bile çıktı.¹⁶ Soykırımı konusunun geçim sıkıntıları içinde olan Ermenistan halkını pek ilgilendirmediği görülüyordu.

Kanun kabulünün nedenleri

Ermenilerin Fransa'nın soykırımını tanınması için yıllardan beri sürdürdükleri gayretlerin başarı ile sonuçlanmasının çeşitli nedenleri vardır.

Birinci neden Ter Petrosyan döneminde sözde soykırımını tanıtmak için çaba göstermeyen Ermenistan'ın Koçaryan'ın iktidara gelmesiyle soykırımı konusunu dış politikanın öncelikleri arasına alması ve bu konuda Diaspora ile yakın işbirliğine girmesidir. Bu önemli bir Ermeni azınlığına sahip olan Fransa üzerinde, özellikle seçim döneminde, bir baskı oluşturmuştur.

İkinci neden son zamanlardaki Türk-Fransız ilişkileridir. Fransa, dönem başkanlığı sırasında, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini geliştirmek için ciddi gayret sarf etmişti. Diğer AB ülkelerinin Türkiye'nin adaylığına karşı ilgisizlikten karşıtlığa kadar uzanan olumsuz tutumlar içinde olmaları Fransa'nın bu politikasını değerli kılmış, bu da Fransızlarda Türkiye'nin onların desteğinden vazgeçemeyeceği kanısını uyandırmış ve sözde Ermeni soykırımı hakkında alınacak herhangi bir karara Türkiye'nin ciddi şekilde karşı çıkmayacağına inandırmıştı.

Üçüncü neden kanun metninin Türkiye'yi rencide etmeyeceği düşünülen ifadelerle kaleme alınmasıdır. Gerçekten de kabul edilen kanun metninde Türkiye veya Türkler kelimeleri mevcut değildir. Ayrıca 1915 yılı tasrih olunmakla Türkiye Cumhuriyeti sorunun dışında bırakılmak istenmiştir. Ancak bunlar daha ziyade kozmetik nitelikte olup herkes hangi ülke ve halkın sözkonusu olduğunu bilmektedir.

¹⁶ *Hagkakan Zamanak*, 19.01.2001.

Türkiye'nin tepkileri

Fransız Meclisinin sözde Ermeni soykırımını tanıyan kanunu kabul etmesinden sonra Türkiye'de resmi makamlar, sivil toplum kuruluşları ve medyadan beklenenin çok üzerinde tepkiler geldi.

Kanunun kabul edildiği gün hükümet bir açıklama yaparak¹⁷ bu kanunu "tarih ve insanlık önünde vahim bir hata" olarak nitelendi, Türkiye'yi soykırımı ile itham eden ve tarihi gerçekleri hiçe sayan bu kararı şiddetle kınandı ve Fransız yasası tüm sonuçlarıyla reddedildi. Ayrıca yasanın Türk-Fransız ilişkilerine büyük ve kalıcı zararlar vereceği ve ciddi bir krize yol açabileceği, bölgedeki barış ve istikrara olumsuz etki yapacağı ve bunların sorumluluğunun Fransa'ya ait olduğu belirtildi; yasanın etkisiz hale getirilmesi istendi. (Bununla Chirac'ın yasayı onaylamaması kastedilmektedir). Son olarak Paris'teki Türk Büyükelçisinin danışmalar için Ankara'ya çağrıldığı bildirildi.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise aynı gün Ankara'daki Fransız Büyükelçisini davet ederek söz konusu yasanın önlenmesi için Fransız hükümetinin kayda değer bir gayreti olmamasının teessürle karşılandığını, bu yasanın Fransa'da yabancı düşmanlığını ve Ermeni terörizmini yeniden harekete geçirebileceğini o itibarla, diplomatlar dahil, Fransa'daki tüm Türk vatandaşlarının güvenliğinin sağlanmasını istedi.¹⁸

Aynı gün Başbakan Bülent Ecevit Türk-Fransız ilişkilerinin ağır şekilde zarar göreceğini ifade etti.¹⁹ Cumhurbaşkanı Sezer ise Fransız Meclisinin kararını "sağduyudan yoksun" olarak tanımladı ve kınadı.²⁰

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Faruk Loğoğlu "Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi olanakları ile bölgesel ve uluslararası konular hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere" 19 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan'a gitti.²¹ Basında Türkiye ile Azerbaycan'ın Fransa'ya karşı ortak tavır almasının ve Karabağ sorunu için kurulmuş olan Minsk Grubundan Fransa'nın dışlanması gündemde olduğu haberleri çıktı. Yine basına göre Aliyev "Minsk Grubunun eş başkanlığını Fransız

¹⁷ Bkz. Belgeler.

¹⁸ Bkz. Belgeler.

¹⁹ *Hürriyet*, 18.01.2001.

²⁰ *Hürriyet*, 20.01.2001.

²¹ *Dışişleri Bakanlığının 19 Ocak 2001 tarihli ve 11 sayılı basın bildirisi.*

Parlamentosu yapmıyor" sözleriyle bu öneriye karşı çıktı.²² Nitekim Fransa Karabağ sorununun çözümü için ön planda bir rol oynamaya devam etti ve Chirac'ın girişimiyle Aliyev ve Koçaryan, biri 26 Ocak, diğeri 4 ve 5 Mart 2001 tarihinde Paris'te bir araya gelerek Karabağ konusunda görüşmeler yaptılar. Azerbaycan'ın Karabağ sorunu için Fransa'yı dışlamak istememesine karşın Azerbaycan Hükümeti, Meclisi ve özellikle muhalif partiler sözde soykırımını tanıyan yasaya karşı olduklarını çeşitli kez dile getirdiler.

Türkiye'de ise Fransa'ya karşı uygulanacak önlemler görüşülme-ye başlandı. Başbakan Ecevit bu konuda "Türkiye kendi ekonomisine zarar vermeden ne gibi yaptırımlar uygulayabiliriz. Önümüzdeki bir kaç gün içinde bu konuda çalışmalar sonuçlanmış olacaktır."²³ diyerek yaptırımlar konusundaki kararlılığını ortaya koydu. Yaptırımların neler olacağı hakkında resmi bir açıklama yapılmamış olmakla beraber, gazeteler bunların daha ziyade silah siparişleriyle askeri amaçlı araç ve gereçleri ilgilendirdiğini, Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği Antlaşması hükümleri gereğince ticari alanda bir kısıtlama getirilemeyeceğini yazdılar. Bu arada Fransa'nın bu yaptırımlar nedeniyle 8 ilâ 10 milyar dolarlık kaybı olacağı da belirtildi.

Hükümet dışı kuruluşlardan da Fransa'ya karşı yaptırım önerileri gelmeye başladı. Ankara Ticaret Odası Başkanı Kemal Aygün Fransız mallarına karşı boykot önerdi ve Fransa'ya tatile gidilmemesi çağrısında bulundu.²⁴ Buna karşılık TÜSİAD her iki tarafa da zarar vereceğini belirterek boykota karşı çıktı.²⁵

En sert tepkiler sendikalardan geldi. TESK ve Harp-İş sendikaları başkanları Fransız mallarına karşı boykot çağrısında bulundular. Kamu-Sen Sendikası Başkanı ise Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçiliği dahil, tüm tesislerinin kapatılmasını istedi.²⁶

Fransa ile kültürel ilişkilerin kaldırılması veya azaltılması hakkında da öneriler oldu. İstanbul Üniversitesi Rektörü Fransa ile bilimsel ilişkileri kestiklerini bildirdi.²⁷ Kocaeli, Uludağ ve Gazi Os-

²² *Hürriyet*, 24.01.2001.

²³ *Akşam*, 21.01.2001.

²⁴ *Yeni Şafak*, 20.01.2001.

²⁵ *Akşam*, 20.01.2001.

²⁶ *Radikal*, 20.01.2001.

²⁷ *Cumhuriyet*, 20.01.2001.

**Eski Dışişleri Bakanı
Prof. Mümtaz Soysal ise
"Fransa gibi diller kimilerinin
kabulüyle veya reddiyle ayakta
kalacak veya da yıkılacak
diller değildir. Kaldı ki
çağdaş Türkiye kültüründe
Fransızca'nın yeri büyüktür"
sözleriyle konunun daha
gerçekçi bir yönünü ortaya
koydu.**

Dışişleri Bakanı Prof. Mümtaz Soysal ise "Fransa gibi diller kimilerinin kabulüyle veya reddiyle ayakta kalacak veya da yıkılacak diller değildir. Kaldı ki çağdaş Türkiye kültüründe Fransızca'nın yeri büyüktür" sözleriyle³¹ konunun daha gerçekçi bir yönünü ortaya koydu.

Türk basını Fransa'da kabul edilen kanuna olağan üstü derecede önem verdi. Bu konudaki haberler büyük puntolarla ön sayfalarda yer alırken köşe yazarlarının hemen hepsi ve bazıları bir çok kez bu konuya değindi.

Türk televizyonlarının da konuya çok ilgi gösterdiği gözlemlendi. Büyük kanalların hepsi bu sorun üzerinde gazetecilerin, politikacıların, bilim adamlarının ve diplomatların katıldığı özel programlar düzenlediler. Bunların arasında 2 Şubat 2001 tarihinde ATV televizyonunda yapılan ve beş saatten fazla süren Siyaset Meydanı Programı özellikle dikkati çekti.

Türkiye'de Ermeni tezlerini benimseyen ve savunan çok az sayıda kişinin yazıları büyük gazetelerde yer almazken 4 Şubat 2001 tarihinde Ceviz Kabuğu programına yurt dışından telefonla katılan Taner Akçam'ın "Türkiye özür dilesin" şeklindeki beyanları çok tepki çekti. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın eşi Semra Özal telefonla müdahale ederek bu sözlerin milli duygu taşıyanları rencide ettiğini, özür dilenmesini asla kabul etmeyeceğini, bunu

man Paşa Üniversiteleri²⁸ ile Başkent Üniversitesi²⁹ Fransızca dersleri kaldırdıklarını açıkladılar.

Buna karşın Türkiye'de Fransızca tedrisat yapan tek yüksek öğretim kuruluşu olan Galatasaray Üniversitesinin rektörü Erdoğan Teziç, Birinci Dünya Savaşı'nda, Fransa Türkiye ile harp halinde iken dahi, Galatasaray Lisesinde Fransızca eğitimde kesinti yapılmadığını hatırlattı.³⁰ Eski

²⁸ *Akşam*, 21.01.2001.

²⁹ *Hürriyet*, 21.01.2001.

³⁰ *Hürriyet*, 21.01.2001.

³¹ *Hürriyet*, 21.01.2001.

teklif edeni asla affetmeyeceğini bildirdikten sonra programın sunucusu Hulki Cevizoğlu'nu da bu saçmalıkların dinlenmesine aracı olduğu için affetmeyeceğini söyledi.³² Bu sözlerin programı dinleyenlerin büyük çoğunluğunun duygularını yansıttığı görüldü.

Basın ve televizyonlardaki bu yoğun yayınlar Ermeni sorununa karşı duyulan ilginin işaretiydi. Kişiler pek bilmedikleri bir konuda bilgi edinmek ve bundan sonra ne gibi gelişmeler olabileceğini öğrenmek istiyorlardı. Soruna gösterilen bu ilgi bazı Ermeni çevreleri ve Ermeni taraftarlarının dilediği gibi Türk halkının tarihiyle yüzleşmesi veya hesaplaşması değildi. Aksine soykırımı iddiaları kesinlikle reddediliyor hatta bunları ileri sürenlere karşı öfke beslendiği seziliyordu. Kısaca Türk kamuoyu bu tartışmaların sonunda, esasen hiç bir zaman aklına getirmedığı soykırımını kabul etmek ve özür dilemekten çok daha uzaklaşmış oldu.

Fransız Kanununun Olası Sonuçları

Fransa'nın sözde soykırımına ilişkin kanunu kabul etmesinden hemen sonra Koçaryan'ın Fransa'ya resmi bir ziyaret yapması, Paris'te yıllardan beri yapılması ertelenen soykırımı anıtına Paris Belediyesi'nin izin vermesi ve Sèvres Kasabasında mahut antlaşmanın imzalandığı binanın bahçesine kolaylıkla görülecek bir yere sözde soykırım hakkında bir kitabenin dikilmesi, 13 Mart 2001 tarihinde Paris'te yapılan Galatasaray-St. Germain maçında Ermenilerin çıkardığı olaylar ve nihayet Orly katliamı faillerinden Varujan Garbisyan'ın 24 Nisan'ın arifesinde serbest bırakılarak Ermenistan'a gönderilmesi Türkiye'de Fransa aleyhindeki duyguları daha da pekiştirdi.

Halen Türk-Fransız ilişkileri gayet olumsuz bir mecrada bulunmaktadır. Uzun zaman sürdüğü taktirde bu durumundan iki tarafın da zarar göreceğinde şüphe yoktur. Söz konusu kanun artık kesinlik kazandığına göre Türkiye bu gerçeği kabul durumundadır. Fransızlar için

Fransa özellikle AB'de Türkiye lehinde somut sonuçlar verecek faaliyetlerde bulunursa ve diğer yandan sözkonusu kanunun modern Türkiye'yi ilgilendirmediğine Türkiye'yi ikna etmeye çalışır ve bunu sadece kapalı kapılar arkasında değil kamu oyu önünde de ısrarla belirtirse Türkiye'nin uzun vadede kendi lehine de olmayan ekonomik yaptırımlarda ısrar etmesinin anlamı kalmayacaktır.

³² Hürriyet, 5.02.2001.

ise, bir değerlendirme hatası sonucunda hem siyasi hem de maddi zarar söz konusudur. İki tarafın zaman içinde uzlaşabilmesi esas itibarıyla Fransa'nın tutumuna bağlıdır. Fransa özellikle AB'de Türkiye lehinde somut sonuçlar verecek faaliyetlerde bulunursa ve diğer yandan sözkonusu kanunun modern Türkiye'yi ilgilendirmedigine Türkiye'yi ikna etmeye çalışır ve bunu sadece kapalı kapılar arkasında değil kamu oyu önünde de ısrarla belirtirse Türkiye'nin uzun vadede kendi lehine de olmayan ekonomik yaptırımlarda ısrar etmesinin anlamı kalmayacaktır.

Fransa'da Ermeni soykırımı olmadığı söylemek suç mudur?

Türk basınında bu kanundan sonra artık Fransa'da Ermenilerin soykırımına uğramadığını iddia etmenin suç sayılacağına dair yayınlar yapıldığı görülmektedir. Yukarıda değindiğimiz T.B.M.M.'nin 9 Ocak 2001 tarihinde kabul ettiği önergede yer alan "bu tasarının tespitlerinden farklı sonuçlara varmak yasanın ihlali olacak ve dolayısıyla bir suç oluşturacaktır." cümlesi de aynı endişeyi yansıtmaktadır.

Ceza hukukunun ana ilkelerine göre kanunla açıkça suç olarak tanımlanmayan fiiller için ceza verilemez.³³ Ermeni soykırımı hakkındaki Fransız kanununda soykırımını tanımamanın suç teşkil edeceğine dair bir kayıt bulunmadıktan başka, herhangi bir cezadan bahis de yoktur. O nedenle sadece bu kanuna dayanarak, Ermenilerin soykırımına uğramadıklarını ileri süren kişilerin Fransa'da suçlanması ve cezalandırılması mümkün değildir. Bunun için ya Fransız Ceza Kanununa bir madde koymak ya da Yahudi soykırımını inkar edenleri cezalandıran Gaysot kanununa Ermenileri de dahil etmek gerekmektedir.

Ermenilerin soykırımına uğramadığının ifade edilmesini yasaklayan bir hüküm bulunmadığına göre meşhur tarihçi ve oryantalist Bernard Lewis'in bu konuda nasıl mahkum edildiği sorusu akla gelmektedir. Hatırlanacağı üzere B. Lewis 13 Aralık 1993 tarihinde Le Monde gazetesine verdiği bir mülakatta 1915 yılı olaylarını soykırım olarak tanımlamanın bu dönem tarihin Ermenilerce yorumlanmasının sonucu olduğunu söylemişti. Fransa'daki Ermeni kuruluşları B. Lewis aleyhine soykırımını inkar ettiği gerekçesiyle dava açmışlar ve dava 21 Haziran 1995 tarihinde sonuçlanarak B. Lewis davacıları 1 Frank tazminat

³³ Bu ilke Türk Ceza Kanununun birinci maddesinde şu şekilde yer almıştır: " Kanunun sarıh olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez. Kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza ile kimse cezalandırılmaz."

ödemeye mahkum olmuştu. Mahkeme kararında, 1915-1917 olaylarının soykırımı olup olmadığının tayininin mahkemeye ait olmadığını belirttikten sonra konuya sorumluluk açısından yaklaşıldığını ve Fransız Medeni kanununun 1382 maddesine göre bir kusur işleyerek başkasına zarar verenlerin bu zararı tazmin ile mükellef olduğunu, Lewis'in sözlerinin Ermeni toplumunun duyduğu acıları canlandırdığı için bir kusur teşkil ettiğini, bu nedenle de tazminatı gerektirdiğini belirtilmişti.

Sözde Ermeni soykırımı hakkında yeni kabul edilen kanun bir ceza öngörmediğine göre halen Fransa'da Ermenilerin soykırımına uğramadığını beyan edenlere karşı B. Lewis'e uygulanan Medeni Kanun maddesinden başka bir hüküm mevcut bulunmamaktadır. Ancak yeni kabul edilen kanun soykırımını açıkça tanıdığına göre Medeni Kanunu esas alarak açılan davaların daha çabuk sonuçlanmasına ve muhtemelen tazminat miktarının artırılmasına neden olabilecektir.

Bu vesileyle Türk Medeni Kanununun 41. maddesinin tazminat konusunda Fransız kanunu ile aynı hükmü içerdiği o nedenle Türkiye'de Ermenilere soykırımı yapıldığını iddia edenlere karşı, Ermeni mezalimine uğramış kişilerin veya onların yakınlarının, bu iddiaların acılarını canlandırdığı ileri sürerek, aynen Fransa'da olduğu gibi, tazminat davası açılmalarının, ilke olarak, mümkün bulunduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de sözde Ermeni soykırımı hakkında Kanun teklifi

T.B.M.M. Dışişleri Komisyon Başkanı Kamran İnan tarafından hazırlanan ve sözde Ermeni soykırımını kabul eden Fransız Kanununa bir tür yanıt niteliği taşıyan bir yasa teklifi, 21 Şubat 2001 tarihinde anılan Komisyonda kabul edilerek³⁴ Meclisin ilgili komisyonlarına gönderildi.

"Uluslararası İddia, İtham ve Saptırmalara Karşı Kanun" başlığını taşıyan sözkonusu tasarının esasını, Türkiye'nin Ermeni soykırımı iddialarını reddetmesi ve bunda ısrarlı olunmasını düşmanca bir davranış olarak addetmesi oluşturmaktadır.

Tasarının basında yayınlanan metni şöyledir:³⁵ "Türkiye, tarihin tespit ve kabul etmediği Ermeni Soykırımı iddialarını reddeder; bunda ısrarlı olunmasını düşmanca davranış addeder. Türkiye,

³⁴ Cumhuriyet, 21.02.2001.

³⁵ Zaman, 21.02.2001.

Fransa ve diğer güçlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenileri kendi saflarında kullanmalarını, isyana sevk ederek insan kaybına yol açmalarını kınar. Türkiye, ASALA terörüne verilen destek ve himayeyi şiddetle kınar. Türkiye, Yukarı Karabağ ve Azerbaycan topraklarının işgalini, insanların göçe zorlanmasını kınar, kuvvet kullanarak toprak genişlemesini reddeder. Türkiye, Bosna Hersek'te 20 binden fazla insanın dinlerinden dolayı, soykırımına seyirci kalınmasını kınar, Fransa ve diğer Avrupa güçlerinin manevi mesuliyeti bulunduğunu beyan eder. Bütün insanlığı ilgilendiren tarih, siyasi kararlarla değiştirilemez, yazılamaz, saptırılamaz. Hüküm tarihidir. Hükümet, yukarıdaki maddelerde belirtilen gerçeklerin dünya kamuoyunda tartışılması için gerekli tedbirleri alır."

2. Koçaryan'ın Türkiye hakkında beyanları: sözde soykırımın tanınması tazminat ve toprak talepleri

Ermeni Devleti Başkanı Robert Koçaryan'ın Gazeteci Mehmet Ali Birand'a CNN/Türk'te yayınlanmak üzere verdiği bir mülakat³⁶ Türk kamuoyunda ilgi ile karşılandı.

Koçaryan bu uzun söyleşi sırasında özellikle Türkiye'nin soykırımını tanınması ve af dilemesi üzerinde durdu. Böyle yapıldığı takdirde bundan, Ermenistan Devleti için, hukuken Türkiye'den tazminat ve toprak talep etmesi sonucunun çıkmayacağını defalarca vurguladı ve "Böyle basit bir adımla sorunu kökünden halledebilirsiniz ve ilişkilerimizin geleceğini değiştirebilirsiniz" dedi.

Koçaryan'ın teklifi, Türk Devleti ve kamu oyununun böyle bir tanımayı şimdiye kadar şiddetle reddettiği ve bu konuda bazı ülkelerle ikili ilişkilerinin bozulmasını dahi göze aldığı anımsandığında gerçekçi değildi. Nitekim Türkiye'den Koçaryan'ın bu sözlerine resmi bir tepki gelmedi.

Koçaryan'ın soykırımını tanıdığı takdirde bundan, hukuken, toprak ve tazminat talebi istenmesi sonucu çıkmayacağına dair ifadelerin esasen bilinen bir durumun tekrarından başka bir anlamı yoktur; zira yeni Türk Devletinin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşmasına göre Ermenistan'ın toprak ve tazminat istemesi esasen mümkün değildir. Buna karşılık Türkiye'nin, sözde Ermeni soykırımını tanıdığı takdirde, bu kıyımdan zarar gördüğünü iddia eden kişilerin veya onların

³⁶ Posta ve Hürriyet, 1.02.2001.

Koçaryan'ın soykırımı tanındığı taktirde bundan, hukuken, toprak ve tazminat talebi istenmesi sonucu çıkmayacağına dair ifadelerin esasen bilinen bir durumun tekrarından başka bir anlamı yoktur; zira yeni Türk Devletinin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşmasına göre Ermenistan'ın toprak ve tazminat istemesi esasen mümkün değildir.

varislerinin tazminat talepleriyle karşılaşacağı kesindir. Bunun için Medeni Kanunun ika edilen zararların tazmin edilmesini öngören genel hükümleri bile hukuki bir temel olarak ileri sürülebilir. Nitekim Koçaryan, Diaspora Ermenilerinin tazminat hakkı olduğunu vurgulamış ve Türk mahkemelerine başvurabileceklerini, buradan istedikleri sonucu alamadıkları taktirde de Avrupa Mahkemesine (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) müracaat edebileceklerini söylemiştir.

Aşağıda da görüleceği üzere Koçaryan'ın bu sözleri Diaspora'da tenkit edildi. Ancak Koçaryan bunları Paris'te Le Figaro gazetesine verdiği bir mülakattada tekrarlardı³⁷ ve Türkiye tarafından "Ermeni soykırımının tanınmasının Ermenistan'ın toprak talebi için hukuki bir temel oluşturmayacağını düşünüyorum" dedi.

Taşnakların itirazı

Koçaryan'ın teklifleri Türkiye'den açık bir tepki ile karşılaşmazken, Taşnaklar bu konuda duydukları memnuniyetsizliği hemen dile getirdiler. Bu partiden Mario Nalbandiyan Erivan'da Basın Milli Kulübünde yaptığı bir konuşmada³⁸ "Ermeni Davasında (soykırımının tanınması kastediliyor) gelişme kaydedildiğinde Türk-Ermeni sınırının revizyonu sorunu da ortaya atılmalıdır" diyerek Koçaryan'ın sözlerine ters düşen ifadelerde bulundu. Diğer yandan Koçaryan Ermeni Devletinin tazminat istemesi için hukuki dayanak olmadığından bahsederken Nalbandiyan bu konuda "her şeyden önce Devlet tarafından yapılacak taleplerin olanak ve sınırları incelenmelidir" diyerek Koçaryan'ın bu hususta olanak bulunmadığı görüşüne karşı çıktı.

³⁷ Le Figaro, 19.02.2001.

³⁸ Asbarez Online, 1.02.2001.

Taşnak Partisi yanlısı California Courier Online'ın yazarı Harut Sasunyan, Türk Gazetecilerinin kendilerine verilen beyanatları çarpıtmakla ünlü olduklarını belirttikten sonra Koçaryan'ın Türkiye'den toprak talebi olmadığına ve ilişkilerin düzeltilmesi için özür dilenmesinin yeteyeğine dair ifadelerinin söylenmemiş olabileceğini yazdı. Ayrıca Ermeni Devlet Radyosunun, kötü tercüme sebebiyle Koçaryan'ın sözlerinin Türk medyası tarafından çarpıtılmış olduğunu bildirdiğini de ilâve etti.³⁹

Aynı yazar 15 Şubat 2001 tarihinde konuya tekrar dönerek Türkiye'de yayınlanan metnin Koçaryan'ın basit bir özür dileme karşılığında toprak ve tazminat istemekten vazgeçeceği kanısını verdiğini, aradan iki hafta geçmiş olmasına rağmen mülakatın tam metninin Ermenistan Hükümeti tarafından yayınlanmamasının talihsiz bir davranış olduğunu, ancak kendisinin bu metni Koçaryan'ın bürosundan aldığını ve yapılan karşılaştırmada bu metin ile Türkiye'de yayınlanan metin arasında önemli farklar görüldüğünü yazdı. Ancak Ermenistan'dan getirttiği metni yayınlamadı. Sasunyan, Koçaryan'ın sözlerinden, soykırımı sorununun Ermenistan'ın toprak talepleriyle bağlı olmadığı, Türklerin soykırımını tanınmasını beklemeden de Ermenistan'ın ve Ermenilerin Türkiye'den toprak talebinde bulunabilecekleri anlamı çıktığını, Koçaryan Türklerin zihnini karıştırmak amacıyla hareket ettiğini ancak bunu yaparken de, istemeden de olsa, Ermenileri de yanılttığını ve Ermenistan'daki ve diğer ülkelerdeki karşıtlarına kendisini Ermenistan'ın tarihi taleplerine ihanet etmekle suçlamak olanağını verdiğini, Koçaryan'ın Amerika'daki destekleyicilerinin de kendisinden memnun olmadıklarını yazdı.

Taşnakların Koçaryan'a yönelttikleri en şiddetli tenkit ise ABD'deki Soykırımı Arşivi Projesi Direktörü David Davidyan'ın bir yazısı ile oldu.⁴⁰ Adı geçen, Türkler tarafından Ermenilere karşı işlenmiş soykırımı için adaletin, Türkiye Cumhuriyeti tarafından suçun tanınması, soykırımından kurtulanlara ve onların mirasçularına tazminat olarak 4 milyar ödenmesi ve Doğu Anadolu'daki "altı Ermeni vilayeti'nin" bu kişilere geri verilmesi ile sağlanabileceğini ileri sürerek bundan daha aza razı olmanın suçu teşvik anlamına geleceğini belirtti. Koçaryan'ın sadece özür dilenmesiyle yetinilmesi hakkındaki sözlerine karşılık bunların hukukun en basit ilkesi olan suç ve ceza kavramlarına karşı olduğunu ayrıca Ermenistan Anayasası'na da uymadığını bildirdi.

³⁹ California Courier Online, 8.2.2001.

⁴⁰ AWOL, 24.02.2001.

Koçaryan'ı Ermenileri Diaspora'dakiler ve Ermenistan'dakiler olarak, yapay bir şekilde ayırmak ve böylelikle büyük devletlerin oyununa gelmekle suçlayan Davidyan, Ermenistan Devlet Başkanını teslim olmaktan ise istifa etmeye davet etti.

Aynı yazıda sınırların açılması halinde Türkiye'nin ekonomik alanda Ermenistan'ı yutacağı ve daha fazla Ermeni'nin göç edeceği görüşlerine de yer verildi.

Taşnaklar itirazlarını Koçaryan'a resmen de bildirdiler. 21 Şubat 2001 tarihinde Koçaryan'ı Erivan'da ziyaret eden Taşnak Partisi temsilcileri Hrant Markaryan ile Vahan Hovhanesyan kendisine M.A. Birand'a verdiği mülakatta ileri sürdüğü görüşlerin kabul edilebilir olmadığını bildirdiler.⁴¹ Koçaryan'ın kendilerine ne cevap verdiği açıklanmadı.

Bu görüşmeden sonra Taşnakların resmi organı Droşak'da yayınlanan bir yazıda,⁴² Koçaryan'ın Türk muhabirinin oyununa geldiği, toprak talebi ile soykırımının tanınması hususunda Türkiye'nin yapay çelişkiler yaratmaya çalıştığı gibi pek anlaşılabilen bazı hususlara temas ettikten sonra, Koçaryan'ın sözkonusu mülakatta soykırımının tanınmasının toprak talebi için hukuki temel oluşturmadığını söylemekle yetindiği ancak toprak taleplerinin tarihi ve siyasi yönden meşru olduğunu tasrih etmediği belirtildi. Aynı yazıda Ermeni dış politikası soykırımının tanınması faaliyetlerini sürdürürken Devlet Başkanının toprak talebi olmadığını belirtmesinin taktik bir hareket tarzı olduğu da vurgulandı.

Görüldüğü üzere Taşnaklar Koçaryan'ın sözlerinden Ermenistan soykırımının tanınmasını istediği sürece, taktik bir hareket olarak, toprak talebinde bulunulmaması ve soykırımı geniş bir şekilde tanıdıktan sonra toprak taleplerinin ileri sürülmesi gibi bir anlam çıkarmışlardır.

Kanımızca burada önemi olan başka husus Taşnakların Türkiye'ye karşı katı ve uzlaşmaz tutumlarını devam ettirmeleridir. Bu gibi görüşlerin Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesine katkıda bulunmayacağı açıktır. Ancak bunun da ötesinde Taşnakların, özellikle Diaspora'daki güçlü tutumu dikkate alındığında, bu tutumlarının iki ülke ilişkilerinin normale dönmesini önleyecek hiç olmazsa geciktirecek bir etki yapması mümkündür.

⁴¹ *Asbarez Online*, 21.02.2001.

⁴² *Asbarez Online*, 26.02.2001

Ermeni haber ajansı Groong, sözkonusu mülakattan 25 gün sonra "Ermenistan resmi kaynaklarından" aldığı bir metnin İngilizce çevirisini yayınladı.⁴³ Türkiye'de yayınlanan metin ile bu çeviri karşılaştırıldığında Türkiye metninin daha kısa olduğu ve yer yer tercüme farklarının da bulunduğu görülmektedir. Ancak Koçaryan'ın toprak ve tazminata dair sözlerinde iki metin arasında belirli bir fark yoktur. Böylelikle Koçaryan'ın Türkiye'nin soykırımını tanımasının Ermenistan'a toprak ve tazminat istemek hakkını vermeyeceğine dair beyanları kesinlik kazandı. Kısaca, Türkiye soykırımını tanırsa da tanımasa da Ermenistan'ın hukuken Türkiye'den toprak veya tazminat istemek hakkı olmadığı böylece tekrar anlaşıldı.

Hınçakların itirazı

Koçaryan'ın bu ısrarlı beyanları sadece Taşnakların değil Hınçakların da tepkisini çekti. Partinin Merkez Komitesi tarafından 13 Şubat 2001 tarihinde yapılan bir açıklamada, Koçaryan'ın CNN/Türk'e yayınlanan mülakatındaki şaşkıncı ve yanıltıcı sözlerini geri almak yerine bunları maalesef Paris'te de tekrarladığı belirtildikten sonra "Başkanın yetkisini aşan ve milli sorumluluk gerektiren bir konudaki bu beyanlarını reddediyoruz. Ermeni soykırımının tanınması Ermeni davası çözümünün ancak ilk adımındır. Ermenistan'da ve Diaspora'daki Ermeni milleti somut, adil ve tatmin edici bir çözüm beklemektedir. Geri çekilmelere ve kompromilere yer verilmemelidir" dendi.⁴⁴

Koçaryan'ın amacı

Karşılaştığı bu muhalefete rağmen Koçaryan'ı bu beyanlarda bulunmaya sevk eden nedir?

Ermenistan Devlet Başkanının, soykırımını tanıyan kararların kısa sayılabilecek bir zamanda yabancı ülkeler parlamentolarında kabul edilmesinin Türkiye'yi görüşmelere hazır hale getirdiği varsayımından hareketle, bu görüşmeler için hazırlık yapmak istemiş olması olasıdır. Bu müzakerelerde büyük devletlerin yardım ve aracılığına muhtaç olan Ermenistan'ın, tazminat ve özellikle toprak talep etmekte ısrarlı olduğu takdirde, bu yardımı alamayacağı ve ayrıca bu talepleri ileri sürerse Türkiye'nin hiçbir

⁴³ Groong, 23.02.2001.

⁴⁴ Massis Weekly Online, 17.02.2001.

Ermenistan Devlet Başkanının, soykırımını tanıyan kararların kısa sayılabilecek bir zamanda yabancı ülkeler parlamentolarında kabul edilmesinin Türkiye'yi görüşmelere hazır hale getirdiği varsayımından hareketle, bu görüşmeler için hazırlık yapmak istemiş olması olasıdır.

şekilde masaya oturmayaacağı hesaplarını yaparak, genel kabul görececek bir çözüm aradığı ve bunun için de Türkiye'nin soykırımını tanınması ve özür dilemesi karşılığında, hiç olmaz ise başlangıçta, Ermenistan'ın Türkiye'den toprak ve tazminat istememesi formülünü bulduğu akla gelmektedir. Diğer yandan bu formülün Türkiye'den bu safhada neler istenebileceğini göstermesi bakımından Diasporadan ve Ermenistan'dan gelebilecek aşırı talepleri daha

başında frenlemeyi amaçladığı da görülmektedir.

Ancak Türkiye yapılmamış bir soykırımını tanımak ve hele özür dilemek noktasında değildir. Son aylarda yabancı parlamentolarda bu yönde alınan kararların yarattığı olumsuz hava Türk kamuoyunu bu noktadan daha da uzaklaştırmıştır. O nedenle Koçaryan'ın geliştirdiği formül Türkiye açısından geçerli değildir. Diğer yandan, Ermenistan'ın aksine, Türkiye'nin ikili ilişkileri geliştirmek için acelesi yoktur. Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini, herkes tarafından kabul edilen iyi komşuluk ve toprak bütünlüğüne saygı gibi ilkeler üzerine kurmak istemesi hakkıdır ve Ermenistan bunları kabul edecek olgunluğa ulaşana kadar bekleyecek vakti de vardır.

Kars, Ardahan ve Nahcivan

Ermenistan İnsan Hakları Komisyon Başkanı Paruyir Hayrikyan 9 Mart 2001 tarihinde yaptığı bir basın konferansında 16 Mart 1921 tarihli Kars Andlaşmasının iptal edilerek Kars, Ardahan ve Nahcivan'ın Ermenistan'a bağlanmasını istedi ve ayrıca Ermenistan Hükümetini " bu yitirilmiş topraklar" sorununu ihmal etmekle eleştirdi.⁴⁵

Bu garip girişime Türkiye'den cevap gelmekte gecikmedi. Dışişleri Bakanlığı Sözcü yardımcısı Hüseyin Diriöz 14 Mart 2001 tarihli basın toplantısında " bu tür istekler olduğu sürece Türkiye Ermenistan arasındaki ilişkilerin düzelmesinin mümkün olmadığını" belirtti.⁴⁶

⁴⁵ RFL/RL Newslıne, 12.03.2001.

⁴⁶ Zaman, 15.03.2001.

Bir gün sonra Ermeni Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Cunik Agacanyan, Hayrikyan'ın sözlerinin hiçbir şekilde Ermenistan dış politikasına uygun olmadığını ifade etti.⁴⁷ Ayrıca, hükümet yanlısı bazı partiler de, Hayrikyan'ın bu konuda büyük bir miting düzenlemesi teklifine, bu safhada uygun olmadığını belirterek, karşı çıktılar.⁴⁸

Görüleceği üzere Hayrikyan'ın bu girişimi dış politikadan ziyade Ermenistan iç politikasını ilgilendirmekte ve Koçaryan'ın toprak talepleri konusundaki tutumuna tepki göstererek Ermenistan kamuoyunda sempati toplamayı amaçlamaktadır.

3. Karabağ sorununda gelişmeler

Aliyev ve Koçaryan 1999 yılı Temmuz ayından 2000 yılı sonuna kadar 13 kez Karabağ sorunun baş başa görüşmüşler ancak bu hususta bir ilerleme sağlayamamışlardı. Son zamanlarda Fransız Cumhurbaşkanı Chirac'ın Karabağ sorunu ile bizzat ilgilenmeye başlaması iyimser bir havanın doğmasına neden olmuş ve Aliyev ile Koçaryan'ın 26 Ocak'ta Paris'te bir araya geldikten sonra 4 ve 5 Mart tarihlerinde yine Paris'te buluşmaya karar vermeleri ümitleri arttırmıştır.

Minsk Grubu Planlarının açıklanması

Karabağ sorununun çözümü için Minsk Grubu tarafından çeşitli tarihlerde taraflara sunmuş olan ve o zamana kadar tam metinleri bilinmeyen planlar 21 Şubatta Azerbaycan'da açıklandı. Bunun kamuoyunun tepkisini ölçmek için bizzat Aliyev'in talimatıyla yapıldığına dair basında yorumlar yapıldı. Ermenistan da söz konusu planları açıklamak durumunda kaldı.⁴⁹ Bu üç planın ana hatları çok kısa olarak şöyle özetlenebilir.⁵⁰

1997 Temmuz ayında taraflara sunulan ve kapsamlı veya paket plan olarak adlandırılan birinci plana göre tarafların toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı ana ilke olarak kabul edilmektedir. Karabağ Azerbaycan sınırları içinde ayrı toprağa sahip bir siyasi birim olacaktır. Ermenistan ve Karabağ kuvvetleri kendi sınırlarına çekileceklerdir. Ermenistan bu planı reddetmiştir.

⁴⁷ RFE/RL Armenia Report, 15.03.2001.

⁴⁸ RFE/RL, 19.03.2001.

⁴⁹ RFE/RL Caucasus, 22.02.2001.

⁵⁰ Azerbajjan News Service, 22.02.2001 ve RFE/RL Armenia Report, 21.02.2001.

1997 yılının Aralık ayında taraflara verilen ve aşamalı plan olarak adlandırılan ikinci plana göre birinci aşamada, Suşa ve Laçın koridoru hariç, işgal edilmiş Azerbaycan toprakları boşaltılarak "kaçkınlar" (Azeri lehçesinde mülteci anlamına gelmektedir) yerlerine dönecektir. İkinci aşamada ise Suşa ile Laçın koridorunun statüsü meselesi ele alınacaktır. Ermenistan Başkanı Ter Petrosyan bu planı kabul etmiş ancak o zaman başbakan olan Koçaryan ile bazı bakanların karşı çıkmaları sonucunda Şubat 1998'te istifa etmek zorunda kalmıştı.⁵¹

1998 yılı Kasım ayında taraflara verilen ve kısaca "Ortak Devlet" olarak adlandırılan son ve ayrıntılı planın esasını bir devlet statüsünde olacak olan Karabağ'ın Azerbaycan ile ortak bir devlet oluşturması teşkil etmektedir. Bu ortak Devlet bir komisyon tarafından idare edilecektir. Ancak, Karabağ'ın kendi hükümeti, meclisi, mahkemeleri, ordusu (milli muhafızları) ve polisi olacaktır. Azerbaycan'ın ordu ve kolluk kuvvetleri Karabağ'a giremeyecektir. Karabağ Hükümeti diğer ülkelerle siyasi olmayan alanlarda doğrudan ilişki kurabilecek, Azerbaycan misyonları içinde olmakla beraber, yabancı ülkelerde kendi temsilcilerini bulundurabilecektir. Karabağlılar Azeri pasaportu taşıyacaklar ancak bu pasaportlar Karabağ makamları tarafından verilecektir. Ermeni ve Azeri kuvvetleri Karabağ'dan çekilecek ve teşkil edilecek bir tampon bölge AGİT'e bağlı çok uluslu bir kuvvet tarafından kontrol edilecektir. Karabağ kuvvetleri, Laçın hariç, Azerbaycan topraklarından çekilecektir. Laçın'ın statüsü daha sonra saptanacaktır. Azeri "kaçkınlar"ı Suşa'ya, Ermeniler ise Şahumyan bölgesine dönebileceklerdir. Bu anlaşma Minsk Grubu'nun üç eş başkanı olan ABD, Fransa ve Rusya tarafından garanti edilecek, AGİT ve BM Güvenlik Konseyi tarafların taahhütlerini yerine getirmeleri için, gerektiğinde, askeri harekatta bulunabileceklerdir. Ermenistan'ın uygun görmesine karşın Azerbaycan bu planı kendi toprak bütünlüğünü korumadığı gerekçesiyle kabul etmemiştir.

Azerbaycan'daki gelişmeler

Söz konusu planların açıklanmasından sonra Azerbaycan Milli Meclisi toplandı ve iki gün süre ile Karabağ sorununu görüştü. Muhalefet partilerinin katılmadığı bu görüşmelerde Aliyev söz konusu planların hiç birinin kendileri için uygun olmadığını söyledi. Ancak sorunun çözümlenmesi için Minsk Grubu ve AGİT'ten başka

⁵¹ RFE/IRL Armenia Report, 12.12.2000.

bir araç olmadığını da ifade etti. Ayrıca son zamanlarda muhalefet partilerinden gelen ve askeri yollarla çözüm önerilerine karşı çıkarak şunları söyledi: "Azerbaycan'ın güçlü bir ordusu vardır. Ancak bir savaşın sonuçlarının ne olacağı, uluslararası toplumun ne tepkiler göstereceği belli değildir. Yedi ilimiz işgal altındadır. Fakat onları kurtarmamız için ne kadar kan dökmemiz gerekeceği bilinmemektedir."⁵² Kısaca Aliyev, askeri çözümü reddediyor, Minsk Grubunun önerilerini kabul etmiyor, ancak görüşmeleri bu grup aracılığıyla sürdürmek istiyordu.

Paris ve Key West Görüşmeleri

Aliyev ile Koçaryan 4 ve 5 Mart 2001 tarihinde Paris'te buluştular. Görüşmelerin bir bölümüne Cumhurbaşkanı Chirac da katıldı. Ancak beslenen ümitlere rağmen bu toplantıdan bir sonuç alınamadı. Chirac'a toplantıdan sonra gazetecilere, içinde bulunulan yıl içinde Karabağ sorunu üzerinde bir anlaşmaya varılmasının beklendiğini ve Minsk Grubunun yakın zamanda yeni öneriler hazırlayacağını söyledi.⁵³ Aliyev ise ülkesine döndüğünde toplantıda somut sonuçlara varılmadığını, bu safhada Minsk Grubunun yeni öneriler hazırladığını zannemediğini, bununla beraber Minsk Grubu ile görüşmelere devam etmekten başka çare bulunmadığını, Ermeniler Karabağ'ı işgal etmiş olduklarından Azerbaycan'ın görüşmelerde dezavantajlı olduğunu söyledi.⁵⁴ Koçaryan'ın ise bu görüşmeler hakkında suskun kalması dikkatleri çekti.⁵⁵

"Azerbaycan'ın güçlü bir ordusu vardır. Ancak bir savaşın sonuçlarının ne olacağı, uluslararası toplumun ne tepkiler göstereceği belli değildir. Yedi ilimiz işgal altındadır. Fakat onları kurtarmamız için ne kadar kan dökmemiz gerekeceği bilinmemektedir."

Paris toplantısından sonra Azerbaycan'da basında, muhalefet partilerinde ve hatta askeri çevrelerde⁵⁶ askeri çözüm sıkça dile getirilmeye başlanırken Ermeni Savunma Bakanı Serj Sarkısyan

⁵² Reuters, 24.02.2001.

⁵³ Asbarez Online, 5.03.2001.

⁵⁴ Reuters, 6.03.2001.

⁵⁵ RFE/RL American Report, 10.03.2001.

⁵⁶ Birlik Dünyası, 6.03.2001.

Ermeni ordusunun 1992-1993 Karabağ savaşı zamanına göre daha hazırlıklı olduğunu ifade etti.⁵⁷

Diğer taraftan Paris görüşmelerinin başarısızlığı Fransa'nın arabulucu olarak devreden çıkmasına neden oldu ve bu rolü tekrar üstlenen ABD, Aliyev ve Koçaryan'ı 3 Nisan'da Florida'da Key West'de görüşmelerde bulunmaya davet etti.⁵⁸ Görüşmeler 7 Nisan'a kadar sürdü. İyimser bazı beyanlara rağmen bir ilerleme sağlanamadığı görüldü. Eş başkanlar bu konuda yayınladıkları bildiride⁵⁹ barışa ulaşılmasını sağlayacak kapsamlı yeni teklifler hazırlayacaklarını açıkladılar. Diğer yandan iki ülke başkanının Haziran ayında Cenevre'de tekrar buluşmalarının muhtemel olduğu da bildirildi.⁶⁰

Karabağ sorununun çözümü yolundaki gelişmeler Taşnakları telaşlandırdı. Bu partinin Erivan'daki Bürosu 20 Mart 2001 tarihinde yayınladığı bir bildiride⁶¹ Karabağ konusunda varılacak herhangi bir anlaşmanın Karabağ ile Ermenistan'ın birleşmesini veya en azından Karabağ'ın bağımsızlığını öngörmesi gerektiği, Karabağ'ın Ermenistan'a bir koridor ile bağlanmasının yeterli olmadığı, Ermenistan ve Karabağ'ın ortak sınırı olması gerektiği (bu Ermeni işgaline uğramış bazı Azeri topraklarının geri verilmemesi anlamına gelmektedir); Azerbaycan ve Nahcivan'ın birbirine bağlanmasının Ermenistan'dan toprak verilmesi suretiyle olamayacağı ve Türkiye'nin Karabağ ile ilgili görüşmelere katılmasının kabul edilemeyeceği ifade edildi. Taşnaklar, kısaca, Karabağ'ın etrafındaki Azeri topraklarının da alınarak Ermenistan'a ilhak edilmesini, Nahcivan'ın Azerbaycan'a bağlanmamasını ve Türkiye'nin bu konularla ilgilenmemesini istiyorlardı. Bu aşırı taleplere dayanılarak bir barış anlaşması yapılması mümkün olmadığından Koçaryan'ın bunları dikkate alması beklenmemektedir. Ancak bu taktirde de müttefiki Taşnaklarla arası daha da açılacaktır.

Minsk Grubunun yetersizliği

Karabağ sorunu Yukarı Karabağ özerk bölgesinin 1988 yılında Ermenistan'a bağlanma kararı almasıyla başlamış, 1991 yılında burada bir Cumhuriyet ilan edilmesiyle yeni bir nitelik kazanmış, Er-

⁵⁷ *Golos Armeni*, 6.03.2001.

⁵⁸ *Reuters*, 14.03.2001.

⁵⁹ *Armen Press: Political*, 09.04.2001.

⁶⁰ *Asbarez Online*, 10.04.2001.

⁶¹ *Asbarez Online*, 20.03.2001.

Minsk Grubu'nun yarattığı sakıncaları imkanlar ölçüsünde bertaraf etmek için, bu Gruba bir denge getirmeye çalışmakta yarar vardır.. Bu da ancak Azeri görüşlerini savunacak yeni bir eş başkanın devreye girmesiyle mümkündür. Bu iş için tek aday Türkiye'dir.

Başkanı sorunun barışçı yollarla çözümünden yanadır ve sınırların dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü gibi genel kabul gören ilkeler ile Güvenlik Konseyinin Karabağ sorunu için kabul etmiş olduğu kararlar Azerbaycan lehinedir. Barışçı çözümün aracı ise Minsk Grubudur. Türkiye dahil 12 üyesi bulunan bu grup bir süre sonra inisiyatifi üç eş başkanına, yani ABD, Fransa ve Rusya'ya bırakmıştır. Her üç ülke de doğal kaynaklarının zenginliği nedeniyle Azerbaycan'a özel bir önem veriyor da kendilerine özgü nedenlerle Ermenilere daha fazla meyletmektedir. ABD ve Fransa hükümetlerinin ülkelerindeki Ermeni diasporasının tasvip etmeyeceği bir çözümü önermeleri veya böyle kararlara katılmaları zordur. Ermenilerin her iki ülke parlamentosunda Türkiye aleyhindeki başarılı faaliyetleri bunun en açık kanıtıdır. Rusya Federasyonu ise Ermenistan ile "stratejik işbirliği" içinde olup ayrıca bu ülkede askeri üstleri vardır. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan'ın sorunun çözümünü Minsk Grubu eş başkanlarına bırakılmasını kabul etmiş olması kendi lehine değildir. Ancak şu sırada müzakereleri sağlayacak başka bir mekanizma bulunmadığından, Minsk Grubu'nun yarattığı sakıncaları imkanlar ölçüsünde bertaraf etmek için, bu Gruba bir denge getirmeye çalışmakta yarar vardır.. Bu da ancak Azeri görüşlerini savunacak yeni bir eş başkanın devreye girmesiyle mümkündür. Bu iş için tek aday Türkiye'dir.

meniler lehine gelişen çatışmalar 1994 Mayıs'ında imzalanan bir ateşkes anlaşmasıyla durmuş, çatışmalarda Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si işgale uğramış ve yaklaşık 1 milyon kişi evlerini terk ederek "kaçkın" olmuştur.

Muhalefetten zaman zaman aksine sesler yükselse de Azerbaycan kaybettiği toprakları kuvvet kullanarak geri almak durumunda değildir. Devlet

Ermenistan-Azerbaycan arasında kalıcı bir barış koşullarının yaratılması

Halen Azerbaycan'ın arzusu, kendi sınırları içinde kalmak kaydıyla Karabağ'a geniş bir özerklik verilmesi, "kaçkınlar"ın

yerlerine dönmesi ve Ermeni ve Karabağ kuvvetlerinin işgal etmekte oldukları topraklardan çekilmeleri, diğer bir deyimle Sovyetler Birliği dönemindeki duruma geri dönülmesidir. Ancak bu koşullar kağıt üzerinde sağlansa dahi uygulanmasının imkansız denecek derecede güç olacağı görülmektedir. Zira halen Ermenistan'da olduğu gibi Karabağ'da da aşırı milliyetçilik duyguları hakimdir ve Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasını sağlamak en büyük idealdir. Ayrıca, yapılmış olan etnik temizlik nedeniyle de Karabağ'ın halen homojen bir nüfus yapısına sahip olduğu bir gerçektir. O itibarla Azerbaycan'ın istediği bir anlaşma yapılırsa dahi, kurulduktan bir kaç yıl sonra enosis hayalleri nedeniyle çöküp giden iki toplumlu Kıbrıs Devleti misalinde olduğu gibi, Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanma faaliyetlerinin sürmesi ve bunların Ermenistan ile Azerbaycan arasında tekrar çatışmaya kadar gidebilecek ölçüde ciddi bir durum yaratması kuvvetle muhtemeldir.

Bu bizi Ermenistan ile Azerbaycan arasında kalıcı bir barışın nasıl sağlanabileceğinin araştırılmasına götürmektedir. Ermeni-Azeri anlaşmazlığının temelinde iki ülke sınırlarının yapay olması yatmaktadır. Bu sınırlar Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında, Gürcü asıllı olması nedeniyle Kafkasya sorunlarını çok iyi bilen Stalin'in direktifiyle çizilmiş olup ana amaç etnik bakımdan homojen siyasi kuruluşlar oluşmasının önlenmesidir. Bu nedendir ki halkının büyük çoğunluğu Azeri olan Nahcivan, Ermenistan'a verilen ve İran'a kadar uzanan bir koridor ile Azerbaycan'dan ayrılmış; eski bir Azeri toprağı olan ve fakat Çarlık Rusya'sının kasti bir iskân politikası sonucunda Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu Karabağ, Azerbaycan'a bağlanmıştır. Bu idari taksimat Sovyetlerin 70 küsur yıl Ermeni ve Azerileri kontrol altında tutmasına yardımcı olmuş ancak Sovyetlerde zaaf alâmetleri belirir belirmez sorunlar başlamış ve 1988'de Karadağ bunalımı patlak vermiştir.

Kanımızca Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığının kesin çözümünü bu iki ülke arasındaki

Kanımızca Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığının kesin çözümü bu iki ülke arasındaki yapay Sovyet sınırlarının terk edilerek etnik esasa dayalı yeni sınırlar çizilmesiyle mümkün olabilir. Esasen, 1994'e kadar süren savaş iki tarafta da etnik gruplaşmaları büyük ölçüde sağlanmış bulunduğundan, siyasi irade mevcut olduğu taktirde, bu sınırların çizilmesi güç de değildir.

yapay Sovyet sınırlarının terk edilerek etnik esasa dayalı yeni sınırlar çizilmesiyle mümkün olabilir. Esasen, 1994'e kadar süren savaş iki tarafta da etnik gruplaşmaları büyük ölçüde sağlanmış bulunduğundan, siyasi irade mevcut olduğu takdirde, bu sınırların çizilmesi güç de değildir. Buna göre Karabağ'ın Ermenistan'a katılması karşılığında Nahcivan, aradaki koridor üzerinden, Azerbaycan ile birleştirilebilir. Böylelikle her iki ülkede toprak bütünlüğü ve etnik homojenite sağlanmış ve anlaşmazlık nedenleri de ortadan kaldırılmış olur. Tabii bu sınırların bölgenin büyük ülkeleri olan Rusya, Türkiye ve İran tarafından ve ayrıca ABD tarafından garanti edilmesi gereklidir. AB, bölge kalkınmasına maddi katkıda bulunmayı taahhüt ettiği takdirde, garantörler arasına girebilir.

Resmi olarak teklif edilmemiş olmakla beraber Ermenistan'ın İran sınırındaki Megri bölgesinden geçecek çok dar bir koridorla Nahcivan'ın Azerbaycan'a bağlanmasının zaman zaman taraflar arasında görüşüldüğü ancak Ermenistan'ın bu çözümü kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümüne katkısı

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından İstanbul'da 17 Şubat 2001 tarihinde düzenlenen "Kafkasya'da İstikrar Arayış Konferansı"nın açılış konuşması sırasında Dışişleri Bakanı İsmail Cem "Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunlardan kaygı duymaktayız. İki ülke arasındaki temasların belirli bir olgunluk düzeyine yaklaşması memnunluk vericidir. Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan'ın üçlü bir toplantıda bir araya gelmesinden iki ülke arasındaki sorunların çözümünün ivme kazanacağını düşünüyorum"⁶² diyerek bir üçlü toplantı teklifinde bulundu.

Toplantıya katılan Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Avrupa Dairesi Başkanı Samuel Mıgırdıçyan AFP'e verdiği bir beyanatta Cem'in teklifini tatmin edici bulmadığını, üçlü toplantılar tertip etmeden önce iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasının daha uygun olacağını, ancak Türkiye'nin bunun için önkoşullar ileri sürdüğünü, ayrıca üçlü toplantıların Minsk Gurubunu fiilen devre dışı bırakacağını söyledi.⁶³ Toplantıda hazır bulunan Ermeni Uluslararası Bilim Akademisi'nden Ruben Safrasytsyan, Cem'in

⁶² *Cumhuriyet*, 18.2.2001.

⁶³ *La Lettre de l'UGAB*, 24.02.2001.

teklifinin değerlendirilmesi için Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ekonomik yaptırımları kaldırması, sınırları açması ve Azerbaycan'a verdiği destekten vazgeçmesi gerektiğini ifade etti.⁶⁴ Ermeni Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Junik Ağacanyan ise bu konuda Türkiye'nin açıkça Azerbaycan lehine olan tutumu ve ayrıca Ermenistan ile diplomatik ilişkisi olmaması nedenleriyle arabuluculuk rolü oynayamayacağını belirtti. Kısaca Ermeni yetkililerinin ilk tepkileri olumsuzdu.

Buna karşın ABD'nin Minsk Grubundaki temsilcisi Cavey Cavanaugh İsmail Cem'in teklifini olumlu karşıladı.⁶⁵

Aslında İsmail Cem'in teklifi başka bir şekilde Aralık 2000 ayında Cavey Cavanaugh tarafından dile getirilmişti. Adıgeçen bölgede barışın sağlanması için Türkiye'nin önemli roller üstlenebileceğini, Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşmasının Türk-Ermeni ilişkilerini düzeltebileceğini ve Türk firmalarının Dağlık Karabağ'ın ekonomik kalkınmasına yardım edebileceklerini söylemişti.⁶⁶ Ancak Ermenistan Dışişleri Bakanlığınca, Türkiye'nin barış sürecinde bir rol oynayabilmesi için önce Ermenistan'a karşı olan politikasını değiştirmesi gerektiği ifade olunarak⁶⁷ bu öneri kabul olmamıştı.

Görüldüğü üzere Ermenistan Türkiye'nin Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunmasını Ermenistan'a karşı olan politikasını değiştirmesine bağlamakta, diğer bir deyimle Türkiye'den Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurmasını, sınırlarını açmasını ve Azerbaycan'ı desteklemekten vazgeçmesini istemektedir. Sözde soykırımının tanınması hariç tutulursa Ermenistan'ın Türkiye'den bekledikleri esasen bunlardır. Sadece üçlü bir toplantıya katılabilmek için Türkiye'den bu tavizleri vermesini beklemek herhalde gerçekçi değildir.

Oysa sözkonusu üçlü toplantı, Türkiye ile Ermenistan arasında, diplomatik ilişkilerin mevcut olmadığı bir zamanda, devamlı ve hatta gerekirse üst düzeyde temaslarda bulunmalarına ve iki tarafı doğrudan ilgilendiren tüm sorunları görüşmelerine imkan verecek ayrıca bunlara Azeri-Ermeni sorunlarını da katarak üç ülke için önemli bir çalışma ortamı oluşturacaktı. Herhalde bu gerçek fark edilmiş olmalı ki Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan, Bakanlığı

⁶⁴ *Zaman*, 18.02.2001.

⁶⁵ *Zaman*, 18.02.2001.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 13.12.2001.

⁶⁷ *AFP*, 13.12.2000.

yetkilerinin Cem'in teklifini reddetmelerinden bir kaç gün sonra, bu teklifi ilgi ile karşıladıklarını söylemek gerektiğini hissetmiştir.⁶⁸

Bu konuda belirtilebilecek diğer bir husus, gerçekleştiği takdirde üçlü toplantıların Minsk Gurubunun yerini almayacağı, bu Gurubun çalışmaları devam ederken bunlara paralel olarak Azerbaycan ile Türkiye'nin Ermenistan ile olan sorunlarına üçlü görüşmeler yoluyla çözüm aramaya çalışılacağıdır.

4. Ermeni sorununa yeni bir yaklaşım: Hukuk yolu

Ermeni sorununun özünü, 1915 tehcirinin bir soykırım teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırımı olduğunu tarihi olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırımı olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir. Bazı ülke parlamentolarında soykırım hakkında alınan kararların temelinde bu kanı yatmaktadır.

Emekli Büyükelçi ve yazar Gündüz Aktan, son aylarda Radikal gazetesindeki bazı yazıları ile televizyonlardaki söyleşilerinde⁶⁹ Batı dünyası soykırım olduğuna ikna edildiğinden tarihi araştırmalar yaparak yürütmeye çalıştığımız mücadelenin yeterli olmadığını, zira yenileceğimiz bir cephede savaşmanın anlamı bulunmadığını, aksine mücadelenin güçlü olduğumuz bir cephede, yani hukuk alanında, verilmesi gerektiğini belirtti.

Soykırım antlaşmasının 9'uncu maddesine göre soykırım hakkında bir devletin sorumluluğuna dair anlaşmazlıklar, tarafların talep etmeleri halinde, uluslararası Adalet Divanına götürülebilir. Ancak Divan, kendi kuruluşundan çok önce vuku bulmuş pek iyi de bilinmeyen, kanıtları genellikle ortada kalmamış olaylar üzerine karar vermeyi uygun bulmayıp talebi reddedebileceğinden, Sayın Aktan konunun Divan yerine Daimi Hakemlik Mahkemesi ile çözümlenmesinin daha uygun olacağı görüşündedir. Bu usule göre

⁶⁸ ITA-TASS ve BBC, 23.02.2001.

⁶⁹ Sayın Aktan'ın özetlemeye çalıştığımız görüşleri TV 8 televizyonunda 4.02.2001 tarihinde Murat Özçelik ile yapmış olduğu bir söyleşiden almıştır.

1915 tehcirinin soykırım olmadığına kanıtlanması yönünde Türkiye’de şimdiye kadar yeterli ve etkili sayılabilecek çalışmaların, çeşitli nedenlerle yapılmamış olduğu, bu çalışmalara devam etmek gerekli olmakla beraber, sonuçlanmalarının yıllar alacağı ve bu arada sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısının artacağı dikkate alındığında, bu konuda uluslararası yargı yoluna başvurulması önerisinin, içerebileceği tehlikeleri de dikkate alarak, ayrıntılı şekilde incelenmesinde yarar olduğu kuşkusuzdur.

tarafların her biri, bir veya iki hakem seçtikten sonra, genellikle tanınmış bir hukukçu olan bir başkan üzerinde mutabık kalmaktadırlar. Böylece kurulan Hakemlik Mahkemesinin kararları iki tarafı da bağlayıcı niteliktedir. Sayın Aktan’a göre, Ermenistan yerine, soykırım hakkında bir kanun çıkarmış olan Fransa’ya Hakemlik Mahkemesine gidilmesinin teklif edilmesi daha doğru olacaktır.

Konu ister Uluslararası Adalet Divanına, ister Hakemlik Mahkemesine götürülsün, uluslararası bir yargı merciinin incelemesi devam ettiği sürece, milli parlamentolar dahil, hiçbir makamın sözde soykırım hakkında karar alması mümkün değildir; alınsa da bunların bir geçerliliği, dolayısıyla bir etkisi olmayacaktır.

Türkiye bu davayı kazanabilir mi? Tarafsız hakim veya hakimler önünde 1915 olaylarının 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi hükümlerini ölçüt olarak kanıtlamak mümkün görülmemektedir.

1915 tehcirinin soykırım olmadığına kanıtlanması yönünde Türkiye’de şimdiye kadar yeterli ve etkili sayılabilecek çalışmaların, çeşitli nedenlerle yapılmamış olduğu, bu çalışmalara devam etmek gerekli olmakla beraber, sonuçlanmalarının yıllar alacağı ve bu arada sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısının artacağı dikkate alındığında, bu konuda uluslararası yargı yoluna başvurulması önerisinin, içerebileceği tehlikeleri de dikkate alarak, ayrıntılı şekilde incelenmesinde yarar olduğu kuşkusuzdur.

5. Sözde soykırımını tanımayı reddeden ülkeler, Rusya, İsviçre, Slovakya

Fransa’nın sözde soykırımını tanıyan bir kanun kabul etmesinin yarattığı tepkileri yukarıda gördük. Ermeni çevrelerinin bu hususun

diğer ülkeler parlamentolarında kabul edilmesini sağlamak için gayretleri aralıksız sürdürdü. Ancak bunlar, incelediğimiz dönem içinde, başarıya ulaşamadı.

Rus Duma'sı 14 Şubat 2001 tarihinde Liberal Demokratik Parti (Jirinovski'nin partisi) mensuplarından Aleksey Mitrofanov'un Ermeni soykırımının görüşülmesi hakkındaki önerisini reddetti. Bu konuda söz alan Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Dimitriy Rozogin bu önerinin Türk-Rus ilişkilerini bozacağını belirtti.⁷⁰ Bu vesileyle Rus Duma'sının 14 Nisan 1995 tarihinde "1915-1922 yılları arasında Ermenilerin imhasını gerçekleştirenleri tatbih" eden ve "Ermeni halkına derin sempati" duyulduğunu ve "24 Nisan'ın soykırım kurbanlarının anımsanması günü olarak kabul" edildiğini belirten ve ilke olarak halen de yürürlükte olması gereken bir karar kabul etmiş bulunduğunu hatırlatalım.⁷¹

Ermeniler bir süreden beri sözde Ermeni soykırımının İsviçre tarafından tanınması için gayret sarf etmektedirler. Bu konuda 1995 yılında beş bin imza toplanarak İsviçre parlamentosuna başvurulmuş ancak hükümetin olumsuz görüşü üzerine sonuç alınmamıştı. 1998 yılında yapılan bir diğer girişim de başarıya ulaşmamıştı.

6 Haziran 2000 tarihinde eski Türk vatandaşı Rum asıllı Josef Zisyadis, Sosyalist Partiden dört milletvekili ile birlikte, sözde soykırımının tanınması için İsviçre Hükümetine başvurmuş, Hükümet ise bu konunun milli parlamentoda değil uluslararası bir platformda tartışabileceğini belirterek olumsuz görüş bildirmiş ancak Zisyadis ve yandaşları konunun Ulusal Meclis gündemine alınmasını sağlamışlardı.⁷²

Ermeni soykırımının İsviçre tarafından tanınmasını öngören bir karar tasarısı 13 Mart 2001 tarihinde İsviçre parlamentosunda görüşüldü ve 73'e karşı 70 oyla reddedildi.⁷³

Bir Türk gazetesine göre İsviçre Dışişleri Bakanı Joseph Deiss "Bizler böyle şeyleri bilmiyoruz ve de inanmıyoruz. Ayrıca Türkiye ile olan ilişkilerimizi de 87 yıl önce olduğu iddia edilen, aslı bilinmeyen bir olay için bozmak istemiyoruz. Sizleri sağduyuya davet ederek isteğin reddedilmesini öneriyorum" demişti.⁷⁴ Bir

⁷⁰ RIA News Agency, Moskow, 14.02.2001.

⁷¹ Kararın tam metni için bkz. www.armenian-genocide.org/affirmation/duma.95htm.

⁷² Cumhuriyet, 8.02.2001.

⁷³ RFE/RL Armenia Report, 13.03.2001.

⁷⁴ Milliyet İnternet, 14.03.2001.

İsviçre Haber Ajansı ise bu konuda Joseph Deiss'in daha önce İsmail Cem'e, Türk Tarihinin bu bölümünün tabu olarak kalmaması gerektiğini, İsviçre'nin Türkiye'ye tarihi üzerine eğilmesi için yardım etmeye hazır olduğunu söylediğini ancak cevap alamadığını yazdı. Önerge sahibi Josef Zisyadis ise ileride bu kanunun tekrar gündeme geleceğini belirtti.⁷⁵ Söz konusu önerenin çok az bir farkla reddedilmiş olduğu dikkate alındığında, ilk uygun fırsatta, bu konunun tekrar İsviçre Parlamentosunun gündemine geleceğini ve bu kez kabul edilme şansının daha fazla olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Ermeni Noyan Tapan (Nuhun Gemisi) Ajansının, Slovakya Cumhurbaşkanlığı kaleminden alınan bir mektuba dayanarak verdiği "Slovakya soykırımını değil, katliamları tanıyor" başlıklı bir habere göre Slovakya'nın geçmiş olayların değerlendirmesini desteklediği, Birinci Dünya Savaşı sırasında Küçük Asya'nın doğu bölgelerindeki Ermenilerin, Rusya'ya sempati duydukları gerekçesiyle, Türkler tarafından Suriye çöllerine sürüldüğü ve bu dönemde 1 ila 1.5 milyon Ermeninin öldüğü, ancak bu olayları tanımlama görevinin tarihçilere ait olduğu bildirilmiştir.

Görüldüğü üzere Slovaklar 1 ilâ 1.5 milyon Ermeninin öldüğü varsayımını kabul etmekte ancak bu olayları soykırımı olarak tanımlamamakla Ermenileri memnun edememektedirler.

6. Başkan W. Bush'un 24 Nisan 2001 tarihinde yayınladığı mesaj

ABD'de 2000 yılı başkanlık seçimlerinden önce Amerika Ermeni Ulusal Komitesi ilgilileri başkan adayları George W. Bush ve Al Gore'a birer mektup göndererek, seçildikleri takdirde Ermeni sorunları ve özellikle sözde soykırım hakkında tutumlarını açıklamalarını istemişlerdi.

Al Gore Ermenilere karşı bir taahhüde girmeyen ve soykırım sözcüğünü içermeyen bir cevap vermişti. Buna karşın George W. Bush 19 Şubat 2001 tarihli cevabında 20. asrın şiddet, toplu katliam ve soykırım ile dolu olduğunu, Ermenilerin geçen asırda bu acımasız durumu ilk yaşayan halk olduğunu tarihin kaydettiğini belirttikten sonra "Ermeniler bir soykırımsal (genocidal) kampanya'ya maruz kalmışlardır" demişti. Bush aynı mektubunda "Eğer başkan seçilirsem milletimizin Ermeni halkı trajik ızdırapları-

⁷⁵ Schweizerische Depeschagentur AG, 13.02.2001.

Başkan Bush 24 Nisan 2001 münasebetiyle yayınladığı mesajda "soykırım" ve hatta "katliam" kelimelerini kullanmamış ve olayları "öldürmeler" olarak nitelendirmiştir.

nın gerektiği gibi tanınmasını sağlayacağım" şeklinde bir taahhütte de bulunmuştu.

George W. Bush başkan seçildikten sonra Amerikan Ermeni Ulusal komitesi kendisine bir mektup göndererek tebriklerini bildirmiş ve soykırım konusunda "Açıkça ve şüpheye yer vermeyecek şekilde Ermeni soykırımının soykırım olarak tanımlayarak sözünüze sadık kalmanızı bekliyoruz" ifadelerinde bulunmuştur.⁷⁶ Ayrıca ABD'deki Ermenilerden Başkan Bush'a bu konuda yüz binlerce mesaj gönderildiği sözkonusu Komite sözcüleri tarafından ifade edilmiştir.⁷⁷

Ermenileri bu kadar heyecana sevk eden husus, ABD başkanlarının seçim kampanyalarında verdikleri sözleri sonraları pek tutamamalarıdır. Bush Hükümetinin stratejik nedenlerle Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermesi de Ermenilere endişe vermiştir. Hatta bir Ermeni yazar Bush'un Ermeni Ulusal Komitesine gönderdiği 19 Şubat 2000 tarihli mektubun taahhüt içeren cümlesinde soykırım sözcüğünün bulunmayıp sadece "trajik izdiraplar" dan söz edilmesinden ve Ermenilerle ilgili olarak soykırımdan değil "soykırımsal kampanya"dan bahsetmesinden şüpheye düşmüştür.⁷⁸

Nitekim Başkan Bush 24 Nisan 2001 münasebetiyle yayınladığı mesajda "soykırım" ve hatta "katliam" kelimelerini kullanmamış ve olayları "öldürmeler" olarak nitelendirmiştir.

Amerika Ermeni Milli Komitesi bu konuda yaptığı bir açıklamada, seçim kampanyası sırasında çeşitli vaatlerine rağmen Başkan Bush'un Türkiye'nin Ermenilere karşı uyguladığı soykırımını açık ve tereddütte yer bırakmayacak ifadelerle belirtmemiş olmasından derin düş kırıklığı duyulduğunu Başkan'ın Amerikan temel ilkelerini Türk Hükümetinin isteklerine tâbi kılmasının vahim bir hata olduğunu bu yerine getirilmeyen vaadin, Başkan'ın, Karabağ sorunu gibi, bir çok sorun için inanırlığını tehlikeye düşürdüğünü bildirmiştir.⁷⁹

⁷⁶ Groong, ANCA Congratulates George W. Bush, 19.12.2000.

⁷⁷ Ntvmsnbc, 15.02.2001.

⁷⁸ Tatul Sonentz-Papazian: *The Semantics of Denial*, AWOL, 3-9.02.2001.

⁷⁹ Groong, Press Release Armenian National Assembly of America, 24.04.2001.

7. Başkan Koçaryan'ın durumunun kuvvetlenmesi

1999 Ekim ayında Ermeni Parlamentosunda yapılan suikast sırasında ülkenin güçlü iki siyasi lideri olan Meclis Başkanı Karen Demirciyan ile Başbakan Vazgen Sarkisyan'ın öldürülmelerinden sonra , siyasi alanda Koçaryan'a rakip olabilecek kişilerin başında, vaktiyle Başbakanlık da yapmış olan Milli Demokrat Partisi Başkanı Vazgen Manukyan gelmekteydi. Ancak bu partinin Şubat ayı başında yapılan kongresinden sonra bazı üyelerin istifa etmeleri adigeçenin durumunun zayıflamasına yol açtı.

Diğer yandan Koçaryan'ın Erivan Belediye Başkanını görevden almasının ardından halen iktidarda olan Ermenistan Cumhuriyetçi Partisinin bazı üyelerinin istifa etmeleri de bu partinin başkanı olan Başbakan Manukyan'ın durumunu sarstı.

Vazgen Sarkisyan'ın öldürülmesinden sonra, sırf onun kardeşi olduğu için Başbakanlığa getirilen Aram Sarkisyan da, geçen Mayıs ayında görevden alınmasından sonra, siyasi alanda ciddi bir varlık gösteremedi.

Ermenistan içinde ciddi bir siyasi güç olan ve 27 Ekim 1999 suikastinden sonra Koçaryan'a karşı başlıca muhalefeti sürdüren Karabağ eski muhripler birliği Yerkrpah, 2000 yılı içinde bazı anlaşmazlıklar sonucunda çeşitli kollara ayrılarak etkinliğini kaybetti.

Kısaca Koçaryan, Ermenistan'ın ekonomik sorunlarının çözümü alanında bir başarı kazanamamış olmakla beraber, rakiplerini saf dışı bırakmakta gösterdiği beceri nedeniyle halen Ermenistan'ın iç siyasetine tamamen hakim görülmektedir.

Diğer yandan Koçaryan'ın herhangi bir muhalefete fazla tahammül edemediği ve gerekirse kuvvet kullanarak susturma yolunu denediği de müşahade edilmektedir. Bunun en son örneğini Ermeni asıllı Rus uyruklu işadamı Arkadi Vardanyan'a yapılan muamele oluşturmaktadır. Adigeçen, geçen Ekim ayında Koçaryan aleyhine bazı mitingler düzenlenmesine öncülük etmişti. Suda bir bahane ile tutuklanarak hapse atılmış, büyük servetinin yardımıyla lehine oluşturduğu

**Kısaca Koçaryan,
Ermenistan'ın ekonomik
sorunlarının çözümü alanında
bir başarı kazanamamış
olmakla beraber, rakiplerini saf
dışı bırakmakta gösterdiği
beceri nedeniyle halen
Ermenistan'ın iç siyasetine
tamamen hakim görülmektedir.**

bir kampanyaya rağmen yargılanmadan dört ay hapiste kalmış ve sonra sağlığının bozulmuş olması nedeniyle, hapisten çıkarılmıştır.

Diğer yandan şu anda iç siyasette rakibi bulunmayan Koçaryan'ın dış politika alanında bazı sıkıntılarla karşılaştığı ve ciddi eleştirilere muhatap olduğu görülmektedir. Türkiye'den tazminat veya toprak istemek için hukuki dayanak bulunmadığına dair sözlerinin yarattığı tepkileri yukarıda gördük. Karabağ konusunda ise, bu bölgenin Ermenistan'a bağlanması veya bağımsız olmasından dışında başka bir çözüme razı olursa buna sadece Taşnak'lardan değil, Karabağ'lılardan ve Millet Meclisinin birçok üyesinden şiddetli itirazlar gelmesi ve Koçaryan'ın ciddi bir siyasi bunalımla karşılaşması olasıdır. Koçaryan için güçlük Karabağ sorununun çözümü için mevcut önerilerin hiçbirinin bu bölgenin Ermenistan'a ilhakını veya bağımsızlığını öngörmemesidir.

SUMMARY
FACTS AND COMMENTS

Ömer E. Lütem*

This article will briefly deal with and comments the events related to the "Armenian Issue" which has occurred within the first four months of the year 2001.

1. The recognition of the Armenian "genocide" by France

The French parliament has adopted a law on January 18, 2001 consisting of this sentence: "France recognizes the Armenian "genocide" of 1915".

This law as a draft has been adopted at first on May 29, 1998 by 29 votes at the French parliament which has 577 seats. Turkey gave a protest note to the French government concerning this issue. On the other hand the Turkish parliament took a decision to invalidate this draft. Moreover the military projects with France were suspended. Turkey's reactions postponed the final adoption of this draft for about two and a half years by the French senate.

However with the coming municipality elections of March 2001, the senate began to discuss the draft and adopted it by 164 votes to 40 at November 8, 2001. The Turkish Ministry of Foreign Affairs rejected and condemned this decision by a press release.

The Turkish parliament adopted a similar resolution on January 9, 2001. Despite of this, the draft has been once again adopted by 52 votes at the French parliament on January 18. With the approval of President Chirac, it became affective by January 30.

There are several reasons for the adoption of this law. Contrary to Ter Petrosyan's period, during the presidency of Kocharian, Armenia cooperating with the diaspora, gave priority to the recognition of the Armenian "genocide". This has put a pressure on France which possesses an Armenian minority. The second reason is the belief that as Turkey needs the support of France for her relations with the European Union, her reaction would not be too strong to the law concerning the "genocide". The third reason is that, as the words Turk or Turkey was not mentioned in the law and as the year 1915 is stated, it was thought that there would be no association made with modern Turkey.

* Ambassador (Rtd.), Director of Institute For Armenian Research.

After the adoption of the law the Turkish government has published a declaration which rejected and condemned it. The President condemned the law as well. The Minister of the Foreign Affairs has stated that this law may activate Armenian terrorism again and asked for the protection of the Turkish citizens and diplomats in France. There has been contacts with Azerbaijan concerning the role of France in the Minsk Group. Economic sanctions against France has been discussed and according to the press the suspension of the purchase of weapons and military supplies were considered. The Turkish televisions and newspapers have dwelled on that matter and criticized France. The most severe criticism came from the trade unions. Furthermore there has also been some suggestions to cancel the teaching of the French language.

A short while after the adoption of the law the official visit of Kocharian to France, the authorization for a "genocide" monument in Paris, the inauguration of a stele concerning "genocide" at the garden of the building where the Sèvres Treaty was signed, the disorders which was created by the French Armenians on March 13, 2001 at the football match of Galatasaray- St Germain in Paris and lastly the release from prison of one of the perpetrators of the Orly "massacre", Varujan Garbisian, just before 24 th of April caused further tensions between Turkey and France.

It is obvious that this situation is not in favor of the two countries. Turkey should accept that the law concerning the "genocide" is a fact. As for France the miscalculations she made led to political and economical damages for her. Reconciliation of the two sides depends on the attitude of France. If France will continue to be in favor of Turkey in the European Union's matters and if she could convince Turkey that the law in question is not concerning modern Turkey, therefore, Turkey should not insist on the economic sanctions.

According to some articles of the Turkish press published after the adoption of the law in question, to claim on French soil that there has never been an Armenian "genocide" would constitute an offense. However in law no penalty is mentioned. A punishment on this subject should require a special article in the French Criminal Law or in "Gaysot" law which concerns the negation of Jewish genocide.

The famous orientalist and historian Bernard Lewis has been condemned according to the French Civil Law to pay one French franc indemnity for the fact that he denied the Armenian genocide and thus morally damaged the Armenian Community. As the Turkish Civil Law has a similar article on moral damage it should be possible, in principle, to sue in Turkey those who would claim that an Armenian genocide took place.

After the adoption of the French law, the Turkish National Assembly's Foreign Affairs Commission has prepared a draft of "Law against

International Diffamation, Accusation and Manipulations". This draft rejects allegations of Armenian "genocide" and considers these allegations as hostile acts.

2. The declarations of Kocharian: Recognition of the "genocide", indemnity and territorial demand

At an interview on the CNN/Türk, the President of Armenia said that if Turkey recognizes the Armenian "genocide" and apologizes for it this will not create a legal ground for territorial demand or compensation from Turkey.

What was Kocharian's reason to make this declaration? The recent decisions of some parliaments concerning the recognition of Armenian "genocide" may arouse the opinion that Turkey is ready to negotiate the issue. Kocharian might have thought that if he insists on the territorial demands and on compensation foreign powers would not help Armenia on that matter and under these conditions Turkey will accept to negotiate. To overcome these objections, he most probably thought that in return of a recognition and an apology he will abandon territorial demand and compensation.

One should emphasize on that subject that Armenia has no legal right for territorial demand or compensation. For this reason recognition and apology for the "genocide" is out of the question for Turkey. Furthermore some parliaments recent decisions for the recognition of the Armenian "genocide" has created a very negative impact on Turkish public opinion, making impossible any kind of recognition.

Turkey wants to establish its relations with Armenia on the universally accepted principles of good neighborliness and respect of territorial integrity.

Armenia's Human Rights Commission Chairman Paruyir Hayrikian requested on March 9, 2001 the annulation of the Kars Treaty of March 16, 1921 and the annexation of Kars, Ardahan and Nahchivan to Armenia. This declaration caused reactions from the Turkish and the Armenian governments. The spokesman of the Turkish Foreign Affairs said that as long as there are such requests, the Turkish - Armenian relations will not normalize. The Armenian Foreign Affairs spokesman said that these words do not reflect the Armenian foreign policy.

3. Developments of the Karabagh problem

The plans presented to both sides by the Minsk Group from 1997 till the present concerning the Karabagh problem was made public at Azerbaijan on February 21, 2001. The Azerbaijani parliament discussed this matter for two days. The opposition parties which did not participate to the meeting, suggested a military solution for Karabagh.

Aliyev and Kocharian who had a meeting with the participation of president Chirac on March 4-5, 2001 has not reached an agreement.

The Azerbaijan and the Armenia presidents met again at Key West, Florida on April 3-7 , 2001 and decided to have further meetings at Geneva in June.

Minsk Group which has been established by OSCE is trying to solve the Karabagh problem. Later the group initiative has passed on to its co-presidents consisting of USA, Russian Federation and to France. These countries are more inclined to Armenia then to Azerbaijan. At the USA and at France there are influent Armenian minorities. As for Russia, she is in strategic cooperation with Armenia and has military bases in that country. Therefore the fact that these three countries are responsible to find a solution to the Karabagh problem is not in favor of Azerbaijan. However as for the time being the only international mechanism is the Minsk Group, a balance should be brought to this group. This could be realized by the election of a new co-president who will defend the Azeri views. The only available candidate for the task is Turkey.

On the other hand conditions for a permanent peace should be created. The core of the conflict between Armenia and Azerbaijan is due to their artificial borders. These borders which were established at the time of the Soviet Union intended to have an ethnically non-homogeneous society at both countries. In our opinion the only solution to Armenia-Azerbaijan conflict is to abandon these artificial borders and draw new ones based on ethnicity.

Turkish Minister of Foreign Affairs Ismail Cem, said on February 17, 2001, that a meeting should be held among Turkey, Armenia and Azerbaijan in order to accelerate the solution of the problems between Armenia and Azerbaijan. This proposal, which at first the Armenians did not find convenient, could create a working frame which would enable the discussions of not only the Azeri and Armenian problems but at the same time Turkish-Armenian issues.

4. A new approach to the Armenian issue

Mr. Gündüz Aktan, retired Ambassador and columnist, proposed in his articles and at interviews to the press that the allegation of Armenian genocide should be studied from the legal point of view. The interested sides, that is Armenia and Turkey, may apply to the International Court of Justice in order that the Court determines whether the events of 1915 were considered to be a genocide. Another alternative is for both sides to appeal to the arbitrage. In case of the subject matter is taken to the International Court of Justice or to the arbitrage, it will not be logical for any parliament to take any decision concerning the Armenian "genocide".

5. The countries who refused to recognize the "genocide": Russia, Switzerland and Slovakia

During the period of the first three months of 2001, Russia, Switzerland and Slovakia refused to recognize the Armenian "genocide". However Russia's Duma had taken in 1995 a decision on the recognition of the Armenian "genocide" which should be still valid.

After many attempts the Swiss parliament discussed on 13 Mart 2001 the Armenian "genocide" issue but refused the recognition by three votes.

In a letter of the Slovakian president's office received by an Armenian news agency, the characteristics of the 1915's events should be defined by historians.

6. The message of President Bush

On the occasion of April 24, it is a custom for the American presidents to publish a message. Although the Armenians in the USA put pressure on President Bush in order that he uses the word "genocide" in his message, to their great dissatisfaction, the president did not use the word "genocide" not even "massacres" in his message and he qualified the events as "killings".

7. Strengthening of Kocharian's situation

After the assassinations of the Parliament Chairman Karen Demirdjian and the Prime Minister Vazgen Sarkisian in the National Assembly's building on 27 October 1999, Vazgen Manukian and Aram Sarkisian who had both served as prime ministers, became potential rivals of president Kocharian. However at the beginning of 2001 the political strength of them weakened due to some problems within their own parties. The prime minister Aram Manukian has also faced some difficulties in his party. On the other hand Yerkrpah, the Veterans Union's of Karabagh, which represented the main opposition to Kocharian, after the assassinations of October 1999, had split up losing much of its influence.

At internal politics level these developments left Kocharian unrivalled. In return at the foreign policy Kocharian begun to be severely criticized especially by the Dashnaks for his stands on Karabagh and on Turkey.

LET THE HISTORIANS DECIDE*

Prof. Dr. Justin McCarthy**

Throughout recent debate on the Armenian Question one statement has characterized those who object to politicians' attempts to write history. "Let the Historians Decide." Few of us have stated what we mean by that statement. It is time to do so.

There is a vast difference between history written to defend one-sided nationalist convictions and what history should be. History intends to find the truth about the past. Historians recognize that the truth is illusive. They know they have prejudices that affect their judgement. They know that they never have all the facts. Yet they always try to find the truth, whatever that truth may be.

Nationalists who use history have a different set of goals. They use events from the past as weapons in their nations' battles. They have a purpose-the triumph of their cause and will use anything to succeed in their goal. While a historian tries to collect all relevant facts and put them in a coherent picture, the nationalist selects those pieces of history that fit his purpose, ignoring the others.

Like other men and women, historians have political goals and ideologies, but a true historian acknowledges his errors when the facts do support his belief. The nationalist apologist never does so. If the facts not fit his theories, the nationalist ignores those facts and looks for other ways to make his case. True historians can make intellectual mistakes. Nationalist apologists commit intellectual crimes.

The Armenian Question has long been plagued with nationalist studies. This has led to an inconsistent history that ignores the time-tested principles of historical research. Yet when the history of the Turks and Armenians is approached with the normal tools

* The text of the presentation given in the Conference "The Relations of Turkey and Armenia; the Past, Present and Future" on March 15, 2001 in Istanbul.

** Professor of History, Louisville University.

By the beginning of World War I, Armenians made up only 17% of the area they claimed as "Ottoman Armenia." In fact, if all the Armenians in the world had come to Eastern Anatolia, they still would not have been a majority there.

of history, a logical and consistent account results. "Let the historians decide" is a call for historical study like any other historical study, one that looks at all the facts, studies all the opinions, applies historical principles, and comes to logical conclusions.

Historians first ask the most basic question, "Was there an Armenia?" Was there a region within the Ottoman Empire where Armenians were a compact majority that might rightfully demand its own state?

To find the answer, historians look to government statistics for population figures, especially to archival statistics, because governments seldom deliberately lie to themselves. They want to know their populations so they can understand them, watch them, conscript them, and most important to a government, tax them. The Ottomans were no different than any other government in this. Like other governments, they made mistakes, particularly undercounts of women and children. These undercounts can be corrected through the use of statistical methods. What results is the most accurate possible picture of the number of the Ottoman Armenians." By the beginning of World War I, Armenians made up only 17% of the area they claimed as "Ottoman Armenia." In fact, if all the Armenians in the world had come to Eastern Anatolia, they still would not have been a majority there.

Two inferences can be drawn from the relatively small number of Armenians in the Ottoman East: The first is that by themselves, the Armenians of Anatolia would have been no great threat to the Ottoman State. Armenian rebels might have disrupted civil order, but there were too few of them to endanger Ottoman authority. Armenian rebels needed help from outside forces, help that could only be provided by the Russians. The second inference is that Armenian nationalists could have created a state that was truly theirs only if they first evicted the Muslims who lived there.

To understand the history of the development of Muslim-Armenian antagonism one must apply historical principles. In applying those principles, one can see that the history of the Armenians was a history like other histories. Some of that history

was naturally unique, because of its environment, but much of it was strikingly similar to what was seen in other places and times. The principles:

1. Most ethnic conflicts develop over a long period. Germans and Poles, Finns and Russians, Hindus and Muslims in the Indian sub-continent, Irish and English, Europeans and Native Americans in North America—all these ethnic conflicts unfolded over generations, often over centuries.

2. Until very modern times, most mass mortality of ethnic groups and peoples was the result of warfare in which there were at least two warring sides.

3. When conflict erupted between nationalist revolutionaries and states it was the revolutionaries who began the confrontations. Internal peace was in the interest of settled states. Looked at charitably, states often wished tranquility for the benefits it gave their citizens. With less charity, it can be seen that peace made it easier to collect taxes and use armies to fight foreign enemies, not internal foes. World history demonstrates this too well for examples from other regions to be needed here. In the Ottoman Empire, the examples of rebellions in Greece, Serbia, and Bulgaria demonstrate the truth of the principle.

On these principles, the history of the Turks and The Armenians was no different than other histories. Historical principles applied.

The conflict between the Turks and Armenians did indeed develop over a long time. The primary imputes for what was to become the Armenian-Muslim conflict lay in Russian imperial expansion. In the time of Ivan The Terrible, the sixteenth century, Russians began a policy of expelling Muslims from lands they conquered. Over the next three hundred years, Muslim peoples, many of them Turks, were killed or driven from what today is the Ukraine, the Crimea, and the Caucasus. From the 1770s to the 1850s Russian attacks and Russian laws forced more than 400,000 Crimean Tatars to flee their land. In Caucasus Region, 1.2 million Circassians and Abhazians were either expelled or killed by the Russians. Of that number, one-third died—one of many mass murders of Muslims that most often has been ignored. The Tatars, Circassians, and Abhazians came to the Ottoman Empire. Their presence taught the Ottoman Muslims what they could expect from Russian conquest.

Members of the Armenian minority in the Caucasus Region began to rebel against Muslim rule and to ally themselves with

Russian invaders in the 1790s. Armenian armed units joined the Russians. Armenian spies delivered plans to the Russians. In these wars, Muslims were massacred and forced into exile. Armenians in turn migrated into areas previously held by Muslims, such as Karabağ. This was the beginning of the division of the peoples of the Southern Caucasus and then Eastern Anatolia into two conflicting sides-the Russian Empire and the Armenians on one side, the Muslim population and the Ottoman Empire on the other.

In these wars, Muslims were massacred and forced into exile. Armenians in turn migrated into areas previously held by Muslims, such as Karabağ. This was the beginning of the division of the peoples of the Southern Caucasus and then Eastern Anatolia into two conflicting sides-the Russian Empire and the Armenians on one side, the Muslim population and the Ottoman Empire on the other.

Most Armenians and Muslims undoubtedly wanted nothing to do with this conflict, but events were to force them to take sides.

The 1827 to 1829 wars between the Russians and the Persians and the Russians and Ottomans saw the beginning of a great population exchange in the East that was to last until 1920. When the Russians conquered the Erivan Khanete, today the Armenian Republic, the majority of its population of its population was Muslim. Approximately two-thirds, 60,000 of these Muslims were forced out of Erivan by the Russians. The Russians went on to invade Anatolia, where large numbers of Armenians took up the Russian cause. At war's end, when the Russians left Eastern Anatolia, 50-90,000 Armenians joined them. They took up the places of the exiled Muslims in Erivan and elsewhere, joined by 40,000 Armenians from Iran.

The great population exchange had begun, and mutual distrust between Anatolia's Muslims and Armenians was result. The Russians were to invade Anatolia twice more in the nineteenth century, during the Crimean War and the 1877-78 Russo-Turkish War. In both wars, significant numbers of Armenians joined the Russians, acting as spies and even occupation police. In Erzurum, for example, British consular officials reported that the Armenian police chief appointed by the Russians and his Armenian force "molested, ill-treated, and insulted the Mohammadan population,"

and that 6,000 Muslim families had been forced to flee the city. When the Russians left part of their conquest, at least 25,000 Armenians joined them, fearing the vengeance of the Muslims. The largest migration, though, was the forced flight of 70,000 Muslims, mainly Turks, from the lands conquered by the Russians and the exodus of 40,000 Laz by 1882.

By 1900, approximately 1,400,000 Turkish and Caucasian Muslims had been forced out by the Russians. One-third of these had died, either murdered or the victims of starvation and disease. Between 125,000 and 150,000 Armenians emigrated from Ottoman Anatolia to Erivan and other parts of the Russian Southern Caucasus.

This was the toll of Russian imperialism. Not only had one and one-half million people been exiled or killed, but ethnic peace had been destroyed. The Muslims had been taught that their nineteenth century's neighbors, the Armenians, with whom they had lived for more than 700 years, might once again become their enemies when the Russians next advanced. The Russians had created the two sides that history teaches were to be expected in conflict and mass murder.

The actions of Armenian rebels exacerbated the growing division and mutual fear between the Muslims and Armenians of the Ottoman East.

The main Armenian revolutionary organizations were founded in the 1880s and 1890s in the Russian Empire. They were socialist and nationalist in ideology. Terror was their chosen weapon. Revolutionaries openly stated that their plan was the same as the plan that had worked well against the Ottoman Empire in Bulgaria. In Bulgaria, rebels had first massacred innocent Muslim villagers. The Ottoman government, occupied with a war against Serbs in Bosnia, depend on local Turks to defeat the rebels, which they did, but with great loss of life. European newspapers reported Bulgarian deaths, but never Muslim deaths. The Europeans did not consider that all the mortality was the result of the rebellion, not Turkish intention. The Russians invaded, ostensibly to save the Christians. The result was the death of 260,000 Turks, 17% of the Muslim population of Bulgaria, and the expulsion of a further 34% Turks. The Armenian rebels expected to follow the same plan.

The Armenian rebellion began with the organization of guerilla bands made up of Armenians from both the Russian and Ottoman

lands. Arms were smuggled in. The guerrillas assassinated Ottoman officials, attacked Muslim villages, and used bombs, the nineteenth century's terror weapon of choice. By 1894, the rebels were ready for open revolution. Revolts broke out in Sasun, Zeytun, Van and elsewhere in 1894 and 1895. As in Bulgaria, they began with the murder of innocent civilians. The leader of the Zeytun rebellion stated his forces had killed 20,000 Muslims. As in Bulgaria, the Muslims retaliated. In Van, for example, 400 Muslims and 1,700 Armenians died. Further rebellions followed. In Adana in 1909, The Armenian revolt turned out very badly for both the rebels and the innocent when the government lost control and 17,000 to 20,000 died, mostly Armenians. Throughout the revolts, and especially in 1894 and 1897, the Armenians deliberately attacked Kurdish tribesmen, knowing that it was from them that great vengeance was most likely to be expected. Pitched battles between Kurds and Armenians resulted.

But it all went wrong for the Armenian rebels. They had followed the Bulgarian plan, killing Muslims and initiating revenge attacks on Armenians. Their own people had suffered most. Yet the Russians, the Europeans they depended upon, did not intervene. European politics and internal problems stayed the Russian hand.

What were the Armenian rebels trying to create? When the Serbs and Bulgarians rebelled against the Ottoman Empire they claimed lands where the majorities were Serbs or Bulgarians. They expelled Turks and other Muslims from their lands, but these Muslims had not been a majority. This was not true for Armenians. The lands they coveted were overwhelmingly Muslim in population. The only way they could create an Armenia was to expel the Muslims.

Knowing this history is essential to understanding what was to come during World War I. There had been a long historical period in which two conflicting sides developed.

Russian imperialists and Armenian revolutionaries had begun a struggle that was in no way wanted by the Ottomans. Yet the Ottomans were forced to oppose the plans of both Russians and Armenians, if only to defend the majority of their subjects. History taught the Ottomans that if the Armenians triumphed not only would territory be lost, but mass expulsions and deaths would be the fate of the Muslim majority. This was the one absolutely necessary goal of the Armenian Rebellion.

History taught the Ottomans that if the Armenians triumphed not only would territory be lost, but mass expulsions and deaths would be the fate of the Muslim majority.

The preview to what was to come in Great War came in the Russian Revolution of 1905. Harried all over the Empire, the Russians encouraged ethnic conflict in Azerbaijan, fomenting an inter-communal war. Azeri Turks and Armenians battled each other when they should have attacked the Empire that ruled over both.

Both Turks and Armenians learned the bitter lesson that the other was the enemy, even though most of them wanted nothing of war and bloodshed. The sides were drawn.

In late 1914, the inter-communal conflict began in the Ottoman East with Armenian rebellion. Anatolian Armenians went to the Russian South Caucasus for training, approximately 8,000 in Kağızman, 6,000 in Iğdır, others elsewhere. They returned to join local rebels and revolt erupted all over the East. The Ottoman Government estimated 30,000 rebels in Sivas Vilayeti alone, probably an exaggeration, but indicative of the scope of the rebellion. Military objectives were the first to be attacked: Telegraph lines were cut. Roads through strategic mountain passes were seized. The rebels attacked Ottoman officials, particularly recruiting officers, throughout the East. Outlying Muslim villages were assaulted and the first massacres of Muslims began. The rebels attempted to take cities such as Zeytun, Muş, Şebın Karahisar, and Urfa. Ottoman armed forces which were needed at the front were instead forced to defend the interior.

The most successful rebel action was in the City of Van. In March of 1915 they seized the city from a weak Ottoman garrison and proceeded to kill all the Muslims who could not escape. 3,000 Kurdish villagers from the surrounding region were herded together into the great natural bowl of Zeve, outside the city of Van, and slaughtered. Kurdish tribes in turn took their revenge on any Armenian villagers they found.

Historical principles were once again at work. Rebels had begun the action, and the result was the creation of two warring sides. After the Armenian deeds in Van and elsewhere, Muslims could only have expected that Armenians were enemies who would kill them. Armenians could only have feared Muslim revenge. Most of

When the Russians attacked and occupied the East, more than a million Muslims fled as refugees, itself an indication that they expected to die if they remained.

these people had no wish for war, but they had been driven to it. It was to be a merciless conflict.

For the next five years, total war raged in the Ottoman East. When the Russians attacked and occupied the East, more than a million Muslims fled as refugees, itself an indication that they expected to die if they remained. They were attacked on the roads by Armenian bands as they fled. When the Russians retreated it was the turn of the Armenians to flee. The Russians attacked and retreated, then attacked again, then finally retreated for good. With each advance came the flight of hundreds of thousands.

Two wars were fought in Eastern Anatolia, a war between the armies of Russia and the Ottomans and a war between local Muslims and Armenians. In the war between the armies, civilians and enemy soldiers were sometimes treated with humanity, sometimes not. Little quarter was given in the war between the Armenians and the Muslims, however. That was fought with all the ferocity of men who fought to defend their families.

Popular opinion today knows of only one set of deportations, more properly called forced migrations in Anatolia, the deportation of the Armenians. There were in fact many forced migrations. For the Armenians, the worst forced migrations came when they fled with their retreating armies. They suffered just as the Muslims suffered when they accompanied their own armies in retreat. Starvation and disease killed great numbers of both, far more than fell to enemies' bullets. This is as should be expected from historical principles; starvation and disease are always the worst killers. It is also a historical principle that refugees suffer worst of all.

One of the many forced migration was the organized expulsion of Armenians from much of Anatolia by the Ottoman Government. In the light of the history and the events of this war, it is true that the Ottomans had obvious reason to fear Armenians, and that forced migration was an age-old tool in Middle Eastern and Balkan conflicts. It is also true that while its troops were fighting the Russians and Armenians, the Ottoman Government could not did not properly protect the Armenian migrants. Nevertheless, more

In examining the claims of Armenian nationalists, first to be considered should be outright lies.

than 200,000 of the deported Armenians reached Greater Syria and survived. (Some estimate that as many as two-thirds of the deportees survived.)

Those who see the evil of genocide in the forced migrations of Armenians ignore the survival of so many of those who were deported. They also ignore the fact that the Armenians who were most under Ottoman control, those in Western cities such as Izmir, Istanbul, and Edirne, were neither deported nor molested, presumably because they were not a threat.

No claim of genocide can rationally stand in the light of these facts. If genocide is to be considered, however, then the murders of Turks and Kurds in 1915 and 1916 must be included in the calculation of blame. The Armenian murder of the innocent civilians of Erzincan, Bayburt, Tercan, Erzurum, and all the villages on the route of the Armenian retreat in 1918 must be taken into account. The Armenian molestation's and massacres in Cilicia, deplored even by their French and British allies, must be judged. And the exile or death of two-thirds of the Turks of Erivan Province, the Armenian Republic, during the war must be remembered.

That is the history of the Conflict between the Turks and the Armenians. Only when that history is known can the assertions of those who accuse the Turks be understood.

In examining the claims of Armenian nationalists, first to be considered should be outright lies.

The most well-known of many fabrications on the Armenian Question are the famous "Talat Paşa Telegrams," in which the Ottoman Interior Minister and other officials supposedly telegraphed instructions to murder the Armenians. These conclusively have been proven to be forgeries by Şinasi Orel and Süreyya Yuca. However, one can only wonder why they would ever have been taken seriously. A whole people cannot be convicted of genocide on the basis of pencilled scribbling on a telegraph pad.

These were not the only examples of words put in Talat Paşa's mouth. During World War I, the British Propaganda Office and American missionaries published a number of scurrilous works in

which Ottoman officials were falsely quoted as ordering hideous deeds.

One of the best examples of invented Ottoman admissions of guilt may be that concocted by the American ambassador Morgenthau. Morgenthau asked his readers to believe that Talat Paşa offhandedly told the ambassador of his plans to eradicate the Armenians. Applying common sense and some knowledge of diplomatic practice helps to evaluate these supposed indiscretions. Can anyone believe that the Ottoman Interior Minister would actually have done such a thing? He knew that America invariably supported the Armenians, and had always done so. If he felt the need to unburden his soul, who would be last person to whom he would talk? The American ambassador. Yet to whom does he tell all? The American Ambassador! Talat Paşa was a practical politician. Like all politicians, he undoubtedly violated rules and made errors. But no one has ever alleged that Talat Paşa was an idiot. Perhaps Ambassador Morgenthau knew that the U.S. State Department would never believe his story, because he never reported it at the time to his masters, only writing it later in a popular book.

The use of quotes from Americans is selective. One American ambassador, Morgenthau, is quoted by Armenian apologists, but another American ambassador, Bristol, is ignored. Why? Because Bristol gave a balanced account and accused Armenians as well as Muslims of crimes.

The most often seen fabrication may be the famous "Hitler Quote." Hitler supposedly stated "Who after all is today speaking of the destruction of the Armenians?" to justify his Holocaust. The quote now appears every year in school books, speeches in The American Congress and the the French Parliament, and most writings in which the Turks are attacked. Professor Heath Lowry has cast serious doubt on the authenticity of the quote. It is likely that Hitler never said it. But There is a more serious question: How can Adolf Hitler be taken as serious source on Armenian history? Were his other historical pronouncements so reliable that his opinions can be trusted? Politically, "Hitler" is a magic word that conjures up an all too true image of undisputed evil. He is quoted on the Armenian Question for polemic and political purpose, to lie the Turks to Hitler's evil. In the modern world nothing defames so well as associating your enemies with Hitler. This is all absurdity, but it is potent absurdity that convinces those who nothing of the facts. It is also a deliberate distortion of history.

Population has also been a popular field for fabrication. Armenian nationalists had a particular difficulty—they were only a small part of the population of the land they planned to carve from the Ottoman Empire. The answer was false statistics. Figures appeared that claimed that Armenians were the largest group in Eastern Anatolia. These population statistics were supposedly the work of the Armenian Patriarch, but they were actually the work of an Armenian who assumed a French name, Marcel Leart, published them in Paris, and pretended they were the Patriarch's work. Naturally, he greatly exaggerated the number of Armenians and diminished the number of Turks. Once again, the amazing thing is that these were ever taken seriously. Yet they were used after World War I to justify granting Eastern Anatolia to the Armenians and are still routinely quoted today.

The Armenian apologists quote American missionaries as if missionaries would never lie, omitting the numerous proofs that missionaries did indeed lie and avoided mentioning anything that would show Armenians to be less than innocent. The missionaries in Van, for example, reported the deaths of Armenians, but not the fact that those same Armenians had killed all the Muslims they caught in that city.

The main falsification of history by the Armenian apologists lies not in what they say, but in what they do not say. They do not admit that much of the evidence they rely on is tainted because it was produced by the British propaganda office in World War I. For example, the "Bryce Report." (The Tearment of Armenians in the Ottoman Empire) has recently been reproduced by an Armenian organization, with a long introduction that praises its supposed veracity. Nowhere does the reprint state that the report was produced and paid for by British Propaganda as a way to attack its wartime enemies, the Ottomans. Nor does the reprint state that the other "Bryce Report," this one on alleged German atrocities, has long been known by historians to be a collection of lies. Nor does the reprint consider that the sources in the report, such as the Dashnak Party, had a tradition of not telling the truth.

The basic historical omission is never citing, never even looking at evidence that might contradict one's theories. Nationalist apologists refer to

The main falsification of history by the Armenian apologists lies not in what they say, but in what they do not say.

Can the verdicts of such "courts" be trusted? Conveniently overlooked were the investigations of the British, who held Istanbul and were in charge of the Ottoman Archives, but who were forced to admit that they could find no evidence of massacres ordered by the Ottoman Government

English propaganda, missionary reports, statements by Armenian revolutionaries, and like. They seldom refer to Ottoman documents, hundreds of which have been published in recent years, expect perhaps to claim that nothing written by the Ottomans can be trusted (although they trust completely the writings of Armenian partisans). These documents indicate that the Ottomans planned no genocide and were at least officially solicitous of

the Armenians' welfare. The fact that these contradict the Armenian sources is all the more reason that they should be consulted. Good history can only be written when both sides of historical arguments are considered.

Worst of all is the most basic omission: The Armenian apologists do not mention the Muslim dead. Any civil war will appear to be a genocide if only the dead of one side are counted. Their writings would be far more accurate, and would tell a very different story, if they included facts such as the deaths of nearly two-thirds of the Muslims of Van Vilayeti, deaths caused by the Russians and Armenians. Histories that strive for accuracy must include all the facts, and the deaths of millions of Muslims is surely a fact that deserves mention.

Those us who have studied this question for years have seen many approaches come and go. The old assertions, based on the Talat Paşa telegrams and missionary reports, were obviously insufficient, and new ones have appeared.

For a while, Pan-Turanism was advanced as the cause for Turkish actions. It was said that The Turks wished to be rid of the Armenians because the Armenian population blocked the transportation routes to Central Asia. This foundered on the rocks of geography and population. The Anatolian Armenian population was not concentrated on those routes. The Armenian Republic's Armenians, those in Erivan Province, were on some of those routes. However, at the end of the war the Ottomans had the chance to occupy Erivan, they did not do so, but went immediately

or to Baku to protect Azeri Turks from attacks by Armenians. It was difficult, in any case, to believe the Ottomans actually were mad enough to believe that their chief concern was advancing to Uzbekistan.

Much was made of post-war courts martial that accused members of the Committee of Union and Progress Government of crimes against the Armenians. The accusations did not state that the courts were convened by the unelected quisling government of Ferit Paşa who created the courts to curry favor with the Allies. The courts returned verdicts of guilty for all sorts of improbable offenses, of which killing Armenians was only one. The courts chose anything, true or false, that would cast aspersion on Ferit's enemies. The accused could not represent themselves. Can the verdicts of such "courts" be trusted? Conveniently overlooked were the investigations of the British, who held Istanbul and were in charge of the Ottoman Archives, but who were forced to admit that they could find no evidence of massacres ordered by the Ottoman Government.

A recent find of the nationalist apologists is the Teşkilat-i Mahsusa, the secret organization that operated under orders of the Committee of Union and Progress. We are told that the Teşkilat must have organized Armenian massacres. The justification for this would astonish any logician: It is alleged that because a secret organization existed it must have been intended to do evil, including the genocide of Armenians. As further "proof" it is noted that officers of the Teşkilat were present in areas where Armenians died. Since Teşkilat officers were all over Anatolia, this should surprise no one. By this dubious logic, Teşkilat members must also have been responsible for the deaths of Muslims, because they were also present in areas where Muslims died. Does this prove that no Teşkilat members killed or even massacred Armenians? It does not. It would be odd if during wartime no members of a large organization had not committed such actions, and they undoubtedly did so. What it in no way proves is that the Teşkilat was ordered to commit genocide.

A German scholar has decided that the Ottomans deported and killed Armenians so that they would have space in which to settle the Turkish refugees from the Balkan Wars. For those who do not know Ottoman History, this might seem like a reasonable explanation. Those with some knowledge of Ottoman history know that the Balkan refugees were almost all settled in Western Anatolia and Ottoman Europe, not in the East, and that the

refugees were all settled before the World War I Armenian troubles began.

Such assertions are the result of the methods used. Nationalist apologists first decide that the Turks are guilty, then look for evidence that will show they are correct. They are like a man in a closed room fighting against a stronger enemy. As the enemy advances the man picks up a book, a lamp, an ashtray, a chair- whatever he can find- and throws it in the vain hope of stopping the enemy's advance. But the enemy continues on. Eventually the man runs out of things to throw, and he is beaten. The enemy of the nationalist apologists is the truth. They have thrown false telegrams, spurious statistics, sham courts, and anything else they could find, but the truth has advanced.

Some tactics have been all too successful in reducing the number of scholars who study the Armenian Question. When the fabrications and distortions failed, there were outright threats. When the historians could not be convinced, the next best thing was to silence them. One professor's house was bombed. Other's were threatened with similar violence.

Campaigns were organized to silence historians. One professor was mercilessly attacked in the press because he advised the Turkish ambassador on responding to questions about the Ottoman Armenians. It is worth nothing that no one questioned the probity of the American Armenian scholar who became the chief advisor of the president of the Armenian Republic or doubted the veracity of the American Armenian professor whose son became the Armenian Foreign Minister. No one questioned the objectivity of these scholars or attacked them, nor should they. They only proper question is, "What is the truth?" No matter who pas the bills, no matter the nationality of the author, no matter if he writes to ambassadors, no matter his religion, his voting record, his credit status, or his personal life, his views on history should be closely analyzed and, if true, accepted. The only question is the truth.

Such attacks have had their intended effect. Fewer and fewer historians are willing to write on this history. Avery senior and respected scholar of Ottoman history, Bernand Lewis was brought to court in France for his denial of the Armenian genocide. After a long and successful career, Professor Lewis could afford to confront those who accused him. He also could afford to hire the

In America, the Armenian nationalists lobby a Congress which refuses to even consider an apology for slavery to demand an apology from Turks for something the Turks did not do.

lawyers who defended him. Could a junior scholar afford to do the same? Could someone who depended on university rectors, who worry about funding, afford to take up such a dangerous topic? Could someone without Professor Lewis's financial resources afford the lawyers who defended both his free speech and his good name?

I myself was the target of a campaign, instigated by an Armenian newspaper, that attempted to have me fired from my university. Letters and telephone calls from all over the United States come to the president of my university, demanding my dismissal because I denied the "Armenian Genocide". We have the tenure system in the United States, a system that guarantees that senior professors cannot be fired for what they teach and write, and my university president defended my rights. But a younger professor might understandably be afraid to write on Armenians if he knew he faced the sort of ordeal that has been faced by others.

To me, the worst of all is being accused of being the kind of politicized nationalist scholar I so detest. False reasons are invented to explain why I say what I say—My mother is a Turk, my wife is a Turk, I am paid large sums by the Turkish Government. None of these things is true, but it would not affect my writings one bit if they were. The way to challenge a scholar's work is to read his writings and respond to them with your scholarship, not to attack his character.

When, despite the best efforts of the nationalist apologists, some still speak out against the distortion of history, the final answer is political: Politicians are enlisted to rewrite history. Parliaments are enlisted to convince their people that there was a genocide. In America, the Armenian nationalists lobby a Congress which refuses to even consider an apology for slavery to demand an apology from Turks for something the Turks did not do. In France, the Armenian nationalists lobby a Parliament which will not address the horrors perpetrated by the French in Algeria, which they know well took place, to declare there were horrors in Turkey, about which they know almost nothing. The people of many nations are then told that the genocide must have taken place, because their representatives have recognized it.

The Turks are accused of Genocide, but what does that appalling word mean? The most quoted definition is that of the United Nations: actions "committed with intent to destroy in whole or in part a national, ethnic, racial, or religious group as such." Raphael Lemkin, who invented the word genocide, included cultural, social, economic, and political destruction of groups as genocide. Leo Kuper included as genocide attacks on sub-groups that are not ethnic, such as economic classes, collective groups, and various social categories. By these standards, Turks were indeed guilty of genocide. So were Armenians, Russians, Greeks, Americans, British, and almost every people that has ever existed. In World War I in Anatolia There were many such "genocides". So many groups attacked other groups that the use of the word genocide is meaningless.

Why, then, is such a hollow term used against the Turks? It is used because those who hear the term do not think of the academic definitions. They think of Hitler and of what he did to the Jews. The intent behind the use of the word genocide is not to foster understanding. The intent is to foster a negative image of the Turks by associating them with great evil. The intent is political.

What must be considered by the serious historian is a simple question, "Did the Ottoman Government carry out a plan to exterminate the Armenians?"

In answering this question it is important not to copy the Armenian apologist. When they declare that Armenians did no wrong, the answer is not to reply that the Turks did no wrong. The answer must be honest history. What cannot and should not be denied is that many Anatolian Muslims did commit crimes against Armenians. Some of those who committed crimes were Ottoman officials. Actions were taken in revenge, out of hatred, or for political reasons. In total war, men do evil acts. This again is a sad but real historical principle. The Ottoman Government recognized this and tried more than 1,000 Muslims for war crimes, including crimes against Armenians, hanging some criminals.

Applying the principles of history, we can see that what occurred was, in fact, a long history of imperialism, nationalist revolt, and ethnic conflict. The result was horrible mortality on all sides. There is an explainable, understandable history of a two-sided conflict. It was not genocide.

Applying the principles of history, we can see that what occurred was, in fact, a long history of imperialism, nationalist revolt, and ethnic conflict. The result was horrible mortality on all sides. There is an explainable, understandable history of a two-sided conflict. It was not genocide.

Throughout that history, both sides killed and were killed. It was not genocide.

Much archival evidence shows Ottoman government concern that Armenians survive. Also, it must be said, much evidence shows poor planning, government weakness, in some places criminal acts and negligence. Some officials were murderous, but a sincere effort was made to punish them. It was not genocide.

The majority of those who were deported survived, even though those Armenians were completely at the mercy of the Ottomans. It was not genocide.

The Armenians most under Ottoman control, the Armenian residents of Istanbul, Izmir, Edirne and other regions of greatest governmental power were neither deported nor attacked. It was not genocide.

Why are the Turks accused of a hideous crime they did not commit? The answer is both emotional and political. Many Armenians feel in their hearts that Turks were guilty. They have only heard of the deaths of their ancestors, not the deaths of Turks. They have been told only a small part of a complicated story for so long that they believe it to be unquestionable truth. Their anger is understandable. The beliefs of those in Europe and America who have never heard the truth, which sadly is the majority, are also understandable. It is the actions of those who use the claim of genocide for nationalist political motives that are inexcusable. Does any rational analyst deny that the ultimate intent of the Armenian nationalists is to first gain "reparations," then claim Eastern Anatolia as their own?

Finally, what is to be done? As might be expected from all I have said here today, I believe the only answer to false allegations of genocide is to study and proclaim the truths of history. Political actions such as the resolution recently passed by the French Parliament naturally and properly draw corresponding political actions from Turks, but political actions will never convince the world that Turks did not commit genocide. What is needed to

I believe the only answer to false allegations of genocide is to study and proclaim the truths of history.

convince the world is a great increase in scholarship. Archives must remain open and be easy to use for both Turks and foreigners. Graduate students should be encouraged to study the Armenian Question. No student's advisers should tell him to avoid this subject because it is "too political," something I have heard in America and, unfortunately, in Turkey as well.

I suggest, as I have suggested before, that the Turkish Republic propose to the Armenian Republic that a joint commission be established, its members selected by scholarly academies in both countries. All archives should be opened to the commission - not only the Ottoman Archives, but the archives of Armenia and of the Armenian Revolutionary Federation. (The call is often made for the Turkish Archives to be opened completely. It is time to demand that Armenians do likewise.) I have been told that the Armenians will never agree to this, but how can anyone know unless they try? In any case, refusal to fairly and honestly consider this question would in itself be evidence that the accusations against Turks are political, not scholarly.

Whatever or not such a commission is ever named, the study of the Armenian Question must continue. This is true not only because it is always right to discover accurate history. It is true because honor demands it. Honor is a word that is not often heard today, but a concept of honor is nonetheless sorely needed. I have been told by many that the Turks should adopt a political strategy to deal with the Armenian Problem. This strategy would have the Turkish Government lie about the past for present political gain. The Government would state that the Ottomans committed genocide, but that Modern Turkey cannot be blamed, because it is a different government. This, I have been told, would cause the world to think more kindly of the Turks. I do not believe this ultimately would satisfy anyone. I believe that calls for reparations and land would quickly follow such statement. But that is not the reason to reject such easy political lies. They should be rejected purely because they are wrong. I believe the Turks are still men and women honor. They know that it can never be honorable to accept lies told of their ancestors, no matter the benefits. I also believe that someday, perhaps soon, perhaps far in the future, the truth will be recognized by the world. I believe that the accurate study of history and the honor of the Turks will bring this to pass.

ÖZET

BIRAKIN TARİHÇİLER KARAR VERSİN*

|Prof. Dr. Justin McCarthy**

Ermeni sorununun incelenmesi uzun zamandan beri milliyetçi amaçlarla yapılmakta bu da tutarsız sonuçlara varılmasına neden olmaktadır.

Ermeni-Müslüman anlaşmazlığının temelinde Rusların emperyalist amaçlarla genişleme siyasetleri vardır. Ermeniler ilk olarak 1790'da ayaklanarak Ruslarla ittifak etmişler ve bundan sonra da Rusların çıkardığı savaşlarda onlara yardımcı olmuşlardır. Rusların uzun yıllar süren Kafkasları işgalleri, müslüman ahalinin katliamına veya zorla göçüne neden olmuş onların yerine ise Ermeniler iskan edilmiştir. 1900' lerin başlarında yaklaşık 1.400.000 Kafkasyalı Türk veya Müslüman Ruslar tarafından yerlerinden atılmış bunların üçte biri öldürülmüş veya çeşitli nedenlerle ölmüştür. Buna karşılık 125.000 ilâ 150.000 Ermeni Doğu Anadolu'dan Erivan veya Rusların elindeki Kafkasya'nın diğer bölgelerine göçmüştür.

Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni isyanları için, Balkanlarda ve özellikle Bulgaristan'da çıkarılan isyanlarla aynı taktiğin izlenmesine rağmen, Bulgaristan'ın aksine büyük devletlerin müdahalesi olmadığı için, bu isyanlar başarılı olamamıştır. Başarılı olsalardı, bu bölgede müslümanlar çoğunlukta olduğu ve arazinin büyük kısmını ellerinde bulundurdukları için, onların kitle halinde bu topraklardan sürülmedikleri ve kısmen katledildikleri görülecekti.

Rus hakimiyeti altındaki Güney Kafkasya'ya giderek talim görmüş Ermeniler 1914 yılı sonlarına doğru geri dönerek isyan hareketlerine katılmışlardır. Bunlardan en başarılısı 1915 Mart'ında başlayan Van isyanı olmuş ve kaçanlar hariç, şehirdeki müslümanların tamamı katledilmiştir. Bundan sonra Ermeni isyancıları Rus ordularıyla beraber hareket etmişler, onlar ilerledikçe ilerlemişler ve geriledikçe de gerilemişlerdir. Böylelikle Doğu Anadolu'da iki tür savaş olmuştur, Rus ve Osmanlı orduları arasındaki savaş ile yerli müslümanlar ile Ermeniler arasındaki savaş. Ordular arasındaki savaşta siviller ve düşman askerleri bazen insani muamele görürken Müslümanlar ve Ermeniler arasındaki çatışma acımasız olmuştur.

* 15 Mart 2001 tarihinde, İstanbul'da "Türkiye Ermenistan İlişkileri, Dünü, Bugünü ve Geleceği" adlı konferansta yapılan takdim.

** Tarih Profesörü, Louisville Üniversitesi.

Gerçekte birçok zorla göç ettirme vardır. Bunlardan en kötüsü Ermenilerin Rus orduları ile birlikte geri çekilmesi suretiyle gerçekleşmiş olanıdır. Bir diğeri ise Osmanlı Hükümetinin düzenlediği zorla göç ettirmedir. Osmanlıların Ermeniler'den çekinmek için haklı sebepleri olduğu doğrudur. Diğer yandan Orta-Doğu ve Balkan ihtilaflarında bu tür göç ettirmeler çok eskidir. Ayrıca Osmanlıların, savaş nedeniyle, Ermeni göçmenleri gerektiği gibi koruyamadığı da doğrudur. Bu göç ettirmeleri soykırımı olarak tanımlayanlar göç edenlerden çok sayıda kişinin hayatta kalmasını ve ülkenin batısındaki İzmir, İstanbul ve Edirne gibi şehirlerden göç olmamasını bilmezden gelmektedirler. Soykırımı iddiaları bu gerçekler karşısında geçerli olamaz. Eğer soykırım üzerinde ısrar edilecekse o zaman 1915 ve 1916 yıllarındaki Türk ve Kürtlerin katliamı, Ermenilerin 1918'de çekilirken bölgenin başlıca yerleşim bölgelerinde sivilleri öldürmeleri, Kilikya ve Erivan olayları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Ermeni iddiaları incelenirken dikkate alınması gereken ilk husus yalanlar olmalıdır: Bunlardan birincisi Talat Paşa'ya ait olduğu ileri sürülen ve Ermenilerin öldürülmesi talimatını içeren telgraflardır ki bunların sahteliği Ş. Orel ve S. Yüca'nın kitabıyla kanıtlanmıştır.

Savaş sırasında İstanbul'da Amerikan Büyükelçisi olan Morgenthau'un Ermenilerin toptan imhasını hakkındaki iddiaları da doğru değildir. Morgenthau kitabındaki iddiaları Büyükelçi iken Amerikan Dışişlerine bildirmemiştir.

Hitler'in Ermenileri artık kimsenin hatırlamadığına dair sözlerinin doğruluğu da çok şüphelidir. Ancak burada önemli olan, diğer konularda sözlerine güvenilmeyen Hitler'in Ermeniler hususunda ciddiye alınmasıdır.

Ermeni yazarlar Doğu Anadolu'daki Ermeni nüfusunu çok abartmalı olarak vermektedir. Bu hususta Ermeni Patrikhanesine atfedilen istatistikler gerçekte Ermeni asıllı bir Fransız yazar tarafından uydurulmuştur.

Diğer yandan söylenmesi gerekenlerin söylenmemesi suretiyle de tarihin çarpıtıldığı haller vardır. Mesela kısa süre önce yeniden basılmış olan, 1916 tarihli "Bryce Raporu" nun aslında bir savaş propagandası malzemesi olduğu yeniden basımı yapanlar belirtilmemiştir. Aynı şekilde Ermeni taraftarı eserlerde müslümanların uğradığı kayıplar hakkında bilgi yoktur.

Doğru olmayan hususlardan biri de Osmanlıların, Orta Asya'ya giden yolları tıkadıkları için Ermenilerin imhasını istemiş olduklarıdır. Ermeniler bu yollar üzerinde yoğun olarak yaşamamışlardır. Ayrıca Osmanlıların başlıca amacının Özbekistan'a gitmek olduğuna inanmak zordur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da kurulan Divan-ı Harb'e Ermeniler çok önem vermektedir. Bu mahkeme Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından kurulmuş ve birçok kişiyi çeşitli suçlardan yargılamış

ve esas itibarıyla Ferit Paşa'nın düşmanlarını hedef almıştır. Böyle bir mahkemenin kararlarına güvenilebilir mi? Buna karşın Ermenilere karşı işlenen suçların faileri bulmak üzere İngilizler tarafından yürütülen ve delil bulunamaması nedeniyle sonuçlanamayan soruşturmalar ihmal edilmiştir.

Son zamanlarda Teşkilat'ı Mahsusa'nın Ermeni katliamlarından sorumlu tutulduğunu görüyoruz. Bu iddiaya kanıt olarak sözkonusu teşkilâtın Ermenilerin olduğu bölgelerde bulunması gösteriliyor. Ancak bu teşkilat subayları Anadolu'nun her yerinde olduğuna göre Ermenilerin bulunduğu bölgelerde de olmalarını kimseyi şaşırtmamalıdır.

Bir Alman yazar Balkan Savaşı muhacirlerine yer bulmak için Ermenilerin göç ettirildiğini yazmıştır. Ancak bu muhacirlerin hemen hepsi ülkenin Batısına iskan edilmişlerdir.

Ermeni konusunu çalışan bazı bilim adamları çeşitli metodlarla susturulmak istenmişlerdir. Bir profesörün evi bombalanmış, Türkiye Büyükelçisine danışmanlık yaptığı için, bir diğeri aleyhine basın kampanyası açılmış (Ancak bir profesörün Ermenistan Başkanına danışmanlık yapması kimseyi rahatsız etmemiş), tanınmış Profesör B. Lewis Ermeni soykırımını inkâr ettiği iddiasıyla mahkemeye verilmiştir. Bizzat McCarthy'nin çalıştığı üniversiteden kovulmasına çalışılmıştır.

Soykırım kavramı o kadar genişletilmek istenmektedir ki soykırımı sözcüğü anlamsız hale gelmektedir. Bu deyim Türklerle karşı kullanılmasının amacı ise siyasi olup Türklerin imajı lekelenmek istenmektedir.

Osmanlı Hükümetinin Ermenileri imha etmeyi öngören bir planı uygulayıp uygulamadığı sorusuna cevap vermek için, birçok Anadolu Müslümanının Ermenilere karşı suç işlediklerini, bunlardan bazılarının Osmanlı yetkilileri olduğunu, Osmanlı Hükümetinin 1000'den fazla müslümanı, Ermenilere karşı işlenenler dahil, savaş suçundan mahkemeye verdiğini, bunlardan bazılarının idam edildiğini kabul etmek gerekir.

Sonuç olarak bu uzun bir emperyalizm hikâyesidir. Milli ayaklanmadır ve etnik çatışmadır. Ancak bir soykırım değildir.

İki tarafta ölmüş ve öldürmüştür. Bu bir soykırımı değildir.

Osmanlıların Ermenilerin hayatta kalmasına çalıştıklarını gösteren kanıtlar varsa da kötü planlama, kötü idare ve bazı yerlerde cinayet ve ihmal de vardır. Ama bu da soykırım değildir.

Göç ettirilenlerin çoğunluğu yaşamıştır. Bu soykırım olmadığını gösterir.

Hükümetin hakim olduğu yerlerde ve İstanbul, İzmir ve Edirne'de, Ermeniler göç ettirilmemiş ve saldırıya uğramamıştır. Bu da soykırım olmadığını gösterir.

Neden Türkler işlemedikleri bir cürümle suçlanmaktadırlar? Bir çok Ermeni Türklerin suçlu olduğuna inanmaktadır. Avrupa'da ve Amerika'da buna inanan başkaları da vardır. Gerçeği bilmedikleri sürece bu kişilerin duyguları anlaşılabilir. Ancak soykırımı iddialarını siyasi nedenlerle ileri sürenlerin mazur görülmesi mümkün değildir. Ermeni milliyetçilerinin nihai amacının önce tazminat almak sonra da Doğu Anadolu'yu istemek olduğu bilinmektedir.

Ne yapılabilir? Soykırımı iddialarına karşı yegane cevap tarihi incelemek ve gerçekleri açıklamaktır. Siyasi alandaki hareket ve girişimler Türklerin soykırım yapmadığını dünyaya inandıramaz. Bilimsel çalışmaların arttırılması, arşivlerin açık ve herkes için kolaylıkla kullanılabilir olması ve üniversite mezunu öğrencilerin Ermeni sorununu incelemelerinin teşvik edilmesi yollarıyla dünya ikna edilebilir.

Türkiye Ermenistan'a bilim adamlarından oluşacak bir ortak komisyon kurulmasını önermeli ve bu Komisyon için, sadece Osmanlı arşivlerinin değil, Ermenistan'ın ve Taşnakların arşivlerinin açılmasını da istemelidir. Böyle bir Komisyon kurulsa da kurulmasa da Ermeni Sorunu'nun incelemesi, sadece tarihi gerçeğin bilinmesi için değil, şerefli bir davranışın gereği olarak devam etmelidir.

Justin Mc Carthy yazısına, Türklerin yeni bir strateji uygulayacağını duyduğunu, buna göre, Türkiye'ye karşı daha anlayışlı davranılmasını sağlamak için, Osmanlıların işlediği suç sebebiyle modern Türkiye'nin kınanamayacağını ileri sürüleceğini, ancak bunun kimseyi tatmin edeceğine inanmadığını, aksine, bunun tazminat ve toprak taleplerini çabuklaştıracağını, diğer yandan, bu gibi düşüncelerin yanlış oldukları için reddedilmesi gerektiğini; Türklerin şerefli insanlar olduğunu, dedeleri için söylenen yalanları kabul etmelerinin şerefli bir davranış olmayacağını belirterek ve bir gün gerçeğin bütün dünya tarafından kabul edileceğine inandığını ifade ederek son vermektedir.

THE ARMENIAN QUESTION*

Dr. Şükrü Elekdağ**

Armenian historians and activists as well as their supporters, who are claiming that a "genocide" was perpetrated against the Armenian citizens of the Ottoman Empire in 1915, base their allegations on the following four essential points.

The first is that Armenians have rebelled against the Ottoman State and joined the ranks of the invading Russian armies as a measure of self-defence, only after the Turks resorted to "unspeakable atrocities" and undertook a systematic massacre of the Armenians by initiating the deportations.

Secondly, they insist that the government of the Union and Progress Party which led the Ottoman State into the First World War had a premeditated plan intended to eradicate the Armenian race altogether and that it considered the war as offering the most propitious conditions for the annihilation of the Armenian people.

According to this thesis, The Union and Progress Party Government had planned the deportation of the Armenians as the best way to execute the destruction of the Armenian people covertly and secretly. The execution of this mission has been given to the secret service (Teşkilat-ı Mahsusa) and the armed bands under its command.

Thirdly, the premeditated and systematic massacre of the Armenians as a racial, ethnic and religious group are evidenced by authentic and irrefutable archive documents. Due to these characteristics of the crime, it is incontestable that the Turks have committed "genocide" against the Armenians.

The fourth claim of the Armenian propagandists is that as many as 1,5 to 2 million Armenians died as the result of the massacres in Anatolia.

* The text of the presentation given in the Conference "The Armenian Issue" at the Turkish Ministry of Foreign Affairs on February 28, 2001 in Ankara.

** Ambassador (Rtd.), Former Undersecretary of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, Columnist.

Russia had already promised the Armenians an autonomous state including not only the areas under Russian rule in the Caucasus but also substantial parts of eastern Anatolia...

I will now take these claims one by one and analyse them in the light of historical evidence. In this analysis, I will rely mainly on foreign sources and historical archive material the authenticity of which cannot be denied.

Lets start with the claim that Armenians rebelled and cooperated with the invading Russian armies only after they were subjected to atrocities and mass killings and only after the initiation of deportation.

This claim does not hold water.

Louise Nalbandian, an Armenian Nationalist and historian clearly indicate in her book that the Ottoman entry into war against the Entente powers on November 1, 1914 was regarded by "The Armenian revolutionary committees" as "The most opportune time to begin a general uprising to achieve their goals". The Ottoman Empire being in a state of war would be less able to resist an internal attack (Nalbandian, Louise, Armenian Revolutionary Movement University California Press, 1963, pp 110-111).

Before the war broke out in August 1914, Enver Pasha, the Deputy Commander In Chief of the Ottoman Army, met with the Dashnak leaders at Erzurum in the hope of getting their support for the Ottoman war effort when it came.

Stanford Shaw, Professor of History at the University of California in his book "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey" describes the event, which occurred in the Caucasus and Eastern Anatolia before the war broke out, in the following way:

"The meeting at Erzurum was unsuccessful. Russia had already promised the Armenians an autonomous state including not only the areas under Russian rule in the Caucasus but also substantial parts of eastern Anatolia... The Armenian leaders told Enver Pasha that they only wanted to remain neutral, but their sympathy for the Russians was evident and in fact soon after the meeting several prominent Ottoman Armenians, including a former member of parliament, slipped away to Caucasus to collaborate with Russian military officials."

Professor Shaw, continues with the following:

Czar Nicholas II himself came to the Caucasus to make final plans for cooperation with the Armenians against the Ottomans, with the President of the Armenian National Bureau in Tiflis declaring in response:

"From all countries Armenians are hurrying to enter the ranks of the glorious Russian army, with their blood to serve the victory of the Russian army... Let the Russian flag wave freely over the Dardanelles and the Bosphorus. Let with your will, great majesty, the people remaining under the Turkish yoke receive freedom. Let the Armenian people of Turkey who have suffered for the faith of Christ receive resurrection for a new free life under the protection of Russia."

"Armenians again flooded into the Czarist armies; Preparations were made to strike the Ottomans from the rear, and the Czar returned to St. Petersburg confident that the day finally came for him to reach Istanbul."

"Knowing that their numbers would never justify their territorial ambitions, Armenians looked to Russia and Europe for the fulfillment of their aims. Armenian treachery in this regard culminated at the beginning of the First World War with the decisions of revolutionary organizations to refuse to serve their state, the Ottoman Empire, and assist instead invading Russian armies. Their hope was that their participation in Russian success would be rewarded by an independent Armenian State."

Armenian treason is also documented in the November 1914 issue of the Hunchak Armenian (Revolutionary) Gazette, published in Paris. It was a call to arms, which said.

"The entire Armenian nation will join forces moral and material, and waving the sword of revolution, will enter this world conflict... as comrades of the Triple Entente, and particularly Russia. They will cooperate with the Allies, making full use of all political and revolutionary means for the final victory...."

As soon as Russia declared war on the Ottoman Empire and the Russian forces advanced into Ottoman territory in eastern Anatolia, they were led by units composed of volunteer Ottoman and Russian Armenians, who were joined by the Armenians who had deserted the Ottoman armies and went over to the Russians.

The atrocities committed by the Armenian volunteer forces accompanying the Russian Army were so severe that the Russian commanders themselves were compelled to withdraw them from fighting fronts and to send them to rear guard duties.

Many of these also formed guerrilla forces with weapons and ammunition, which they had been stocking up for years in Armenian missionary churches and schools.

These guerrilla forces operating in close cooperation with the Russians, were savagely attacking Turkish cities, towns and villages in the east, massacring their inhabitants without mercy, while at the same time working to sabotage the Ottomans Army's war effort by destroying roads and bridges, raiding caravans, and doing whatever else they could to assist the Russian occupation.

The atrocities committed by the Armenian volunteer forces accompanying the Russian Army were so severe that the Russian commanders themselves were compelled to withdraw them from fighting fronts and to send them to rear guard duties.

The memoirs of many Russian officers who served in the East at that time are filled with accounts of the revolting atrocities committed by these Armenian guerrillas, (*Journal de Guerre du Deuxième Régiment D'Artillerie du Forteresse Russe d'Erzérourm, 1919*).

In March 1915, the Russian forces began to move toward Van. Immediately on April 11, 1915, the Armenians of Van began a general revolt, massacring almost all the Turks in the city and vicinity so as to make conquest easy for the Russians.

There upon Czar Nickolas II sent a telegram of thanks to the Armenian Revolutionary Committee of Van on April 21, 1915, "thanking it for its services to Russia."

The Armenian newspaper *Gochnak*, published in the United States, also proudly reported on May 24, 1915 that "only 1500 Turks remain in Van", the rest having been slaughtered.

What was the Ottoman response to these developments?

This is explained by the American historian, Professor Justin McCarthy, in his book "Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922" in the following way:

"The Ottoman response to the Armenian revolution was approximately the same as that taken by other twentieth-century governments faced with guerrilla war. Isolate the guerrillas from local support by removing local supporters. The Ottomans knew the Armenian rebels were freely supported by Armenian villagers as well as by the Armenians in the eastern cities that were home to leaders of their revolution. They therefore decided on a radical action. Forced migration of the Armenian population in actual potential war zones. The first orders to that effect went out on 26 May 1915."

"The intentions of Istanbul were clear-to move and resettle Armenian peacefully. Verifiable Ottoman documents on the subject indicate at least a formal concern for the Armenian migrants. Elaborate procedures were written in Istanbul and forwarded to the provinces. These covered the sale of refuge goods, the settling of refugees economic positions similar to those they had left, instructions on health, sanitation and the like, in short, all looked fine on paper."

"Lack of proper security opened the way for subsequent events: Some Ottoman officials were venal and stole from those in their charge. Some officials, particular those who were from Caucasian Moslem groups that had themselves recently suffered the same deprivations, undoubtedly saw the Armenian situation as a chance to equal old scores."

"The greatest threat and cause of the mortality to Armenians came from nomadic tribes who raided Armenian convoys. The gendarmes detailed the convoys could not protect them from armed attack by Kurds. While the tribes did not usually engage in manslaughter of Armenian migrants, they did kill large numbers and abducted their world. They probably caused great mortality by stealing what the Armenians needed to subsist. Despite regulations, little food was provided to the migrants, who expected to feed themselves. But the tribes took their sustenance, and starvation was the result."

"Some Ottoman officials themselves took part in the robbery of the Armenians sometimes even killing of

Armenians. The Ottoman government recognized and tried many Turks for their actions against the Armenians. Kamuran Gürün found documents listing convictions of 1397 persons for crimes against Armenians. Some were executed for their crimes...."

As clearly indicated by the dates of these events and the unquestionable evidence of documents, the first claim of the Armenian propagandists is too baseless.

The incontrovertible historical truth is that Ottoman Armenians together with Czarist Russia planned a general uprising long before the war broke out and with the declaration of the war, they betrayed their own state and joined the ranks of the invading army and resorted to all kinds of action to sabotage Ottoman war effort.

The incontrovertible historical truth is that Ottoman Armenians together with Czarist Russia planned a general uprising long before the war broke out and with the declaration of the war, they betrayed their own state and joined the ranks of the invading army and resorted to all kinds of action to sabotage Ottoman war effort.

It is upon these developments that the Ottoman government, seven months after it entered the war was compelled to issue the order of deportation.

Now let us deal with the second claim of the Armenian propagandists. Namely, the assertion that, the government of the Union and Progress party, had a pre-existing plan of eradication of the Armenian race and that deportation was conceived as the appropriate setting for the implementation of this plan.

The evidence, which refutes this claim, is again very strong and unshakable. The Peace Treaty of Sèvres imposed upon the defeated Ottoman Empire to hand over to the Allied Powers those persons accused of the massacres. As a consequence, the British High Commission in Istanbul arrested 144 high Ottoman officials for trial and deported them to the island of Malta.

The information which led to the arrest was mainly given by local Armenians and the Armenian Patriarchate. So while the deportees were interned on Malta, the British occupation forces in Istanbul which had absolute power and authority in the Ottoman capital, looked frantically everywhere to find evidence in order to incriminate the deportees.

I regret to inform Your Lordship that there was nothing therein which could be used as evidence against the Turks...

An Armenian scholar, Haig Kahzarian, appointed by the British, conducted a thorough examination of documentary evidence in the Ottoman and British archives. However, Khazarian could not find any evidence demonstrating that the Ottoman government and

the Ottoman Officials deported to Malta either sanctioned or encouraged the killings of the Armenians.

Thereupon, the British Foreign Office thought that the American government would doubtlessly be in possession of a large amount of documentary evidence compiled at the time of the massacres. Indeed, if the massacres took place in 1915-1917, the Americans must have been in the possession of a mass of material since at the time American diplomatic and consular officials were freely performing their duties in Turkey. Furthermore, the American Near East Relief Society, ubiquitous, institution of missionaries was allowed by the Ottoman government to fulfill its relief functions in Anatolia during deportations. Therefore, they should have witnessed crimes and accumulated a lot of evidence against the criminals.

So, in desperation The British Foreign Office turned to the American archives in Washington. On March 31, 1921, Lord Curzon telegraphed to Sir A. Geddes, the British Ambassador in Washington the following:

"There are in the hands of His Majesty's Government at Malta a number of Turks arrested for alleged complicity in the Armenian massacres. There are considerable difficulties in establishing the proofs of guilt... Please ascertain if the United States are in possession of any evidence that would be value for purposes of prosecution."

On July 13, 1921, the British Embassy in Washington returned the following reply:

"I have the honour to inform Your Lordship that a member of my staff visited the..... State Department He was permitted to see a selection of reports from United States Consuls on the subject of atrocities...

I regret to inform Your Lordship that there was nothing therein which could be used as evidence against the Turks...."

the Blue Book which today is still most commonly quoted in the British media as a reliable document when accusing Turks of genocide, is full of fake documents and unreliable stories based on dubious and prejudiced sources.

As the charges against them could not be substantiated, all Turkish deportees of Malta were acquitted and repatriated after two years and four months of detention.

In this context, allow me to inform you that the British Government with the approval of the House of Commons in 1916 published a book under

the title "The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-1916". This publication, which laid the groundwork for the Armenian genocide claims, came to be called the "Blue Book".

It has one sided view of the fights and mutual reprisals that took place between the Muslim and the Armenian people of Anatolia in a climate of civil war. It contains reports and documents to portray the incidents as mass massacres in line with the ethnic liquidation plan by the Ottoman government.

The Blue Book gives the Turks the image of bloodthirsty, inhumanly evil creatures. Historian Justin McCarthy believes that this book has done the most damage to Turkey's image in the West.

Last week attending a luncheon meeting in London at the House of Lords hosted by Lord Ahmed where I had the opportunity to speak on the Armenian question. I asked the British parliamentarians and guests the following question:

"Why did the British government not use The Blue Book to sentence the Turks exiled in Malta for having deliberately massacred the Armenians?"

The answer to this question is that the Blue Book which today is still most commonly quoted in the British media as a reliable document when accusing Turks of genocide, is full of fake documents and unreliable stories based on dubious and prejudiced sources.

This is the truth... Otherwise, why would the British Prosecutor General have avoided using it to prove the criminality of the deportees of Malta?

It is established that the Blue Book was to a large extent prepared by Arnold Tybee when he was a member of the War Propaganda Bureau at Wellington House.

In fact, Michael Sanderson and Philip Taylor in their book entitled "British Propaganda During the First World War " described Toynbee as "something of a specialist in atrocity propaganda".

Professor Justin McCarhty, an eminent American historian and demographer, in a paper entitled "How Armenian Claims against Turkey Rest on Bogus Information Used by The British as Propaganda in World War I " says the following:

"The central document used by the Armenian lobbyist against Turkey today is the Blue Book written by Vicount Bryce and Arnold Toynbee in 1916. However, it was one of the productions of Wellington House, a war propaganda unit, officially known as the war Propaganda Bureau. Thanks to the accidental survival of a notebook, it is possible to see that the stories in it do not rest on the reliable sources claimed by them and most are entirely hearsay produced by American missionaries in Turkey. Morgentau and Lepsius and other anti-Ottoman writers relied on identical sources, recycled several times.... The atrocity stories in the Blue Book can be dismissed as untrue."

"In 1916 Lloyd George encouraged Bryce and Toynbee to collect "Turkish atrocity stories' into the Blue Book which was placed before the parliament and has become the classic document of the Armenian radical nationalists."

One of the main aims, which motivated the British government into making its propaganda office at the Wellington House prepare such baseless documents, was to exploit the American public's sympathy for the Armenians and thus ensure that Washington would join the war as soon as possible. And the book proved quiet successful in this respect.

In fact, members of the British government of the time announced that the book was a major factor behind President Wilson's decision to go to war (M. Anderson, Noel Buxton, *A Life*, London, 1952, p. 81).

Another distinguished scholar, Professor Sonyel in his book entitled "Falsification and Disinformation – Negative Factors in Turco-Armenian Relations" deals also with the false and fictitious nature of the Blue Book.

Sonyel, basing himself on Toynbee's book entitled "Acquaintances", narrates the circumstances under which the Blue Book was prepared. In view of Toynbee, the British government decided to publish the Blue Book in order to divert the attention from atrocities committed by the Russians against the Jews in the Polish-Lithuanian frontier region in the spring of 1915. As expected, the Germans tried to exploit this situation. The news of the carnage reached the US in February 1916 and thereupon the newspaper "The New York American" urged the American people to demand that "Christian England and Christian France restrain the savagery of their barbarous allies."

According to Toynbee, this incident worried the British government, which thought that the American Jewry as a retaliation may use its political weight to prevent US's entry in the war. So according to Toynbee Turco-Armenian conflict in Anatolia had provided the British government with countless propaganda material against the Central powers. (Toynbee, Acquaintances, p.149-152)

I shared these historical realities with my audience at the House of Lords and cited the following sentence from Arthur Ponsonby's book, "Falsehood Wartime":

"The injection of the poison of hatred into men's mind by means of falsehood is greater evil in wartime than the actual loss of life, the defilement of human soul is worse than the destruction of the human body."

Thereafter, stating that the Blue Book as an official publication of the British Government caused enormous evil by falsely according authenticity and credibility to the claims of the deliberate extermination of the Armenians, and that it is still doing its poisonous work against Turkey and its people, I said:

Poisoning the minds of nations, turning them into one another's arch enemies causing feelings of hate and obsession with avenging to the relayed from one generation to another, is a crime against humanity.

For this reason it is the most natural right of the Turkish people to expect British government and the House of Commons, to discredit the Blue Book, which is a phoney, bogus, fake document, the falseness of which has been proven, as it could not be used as evidence in a British court of law.

"The injection of the poison of hatred into men's mind by means of falsehood is greater evil in wartime than the actual loss of life, the defilement of human soul is worse than the destruction of the human body".

I would now like to dwell on the third claim of Armenian propagandists, namely that what Turks have done in 1915 is incontestably genocide.

The term genocide refers to a well-defined crime, the definition of which has been given in the "Convention for the Prevention and the Repression of the Crime of Genocide" which has been approved by the General Assembly of the United Nations in 1948 and went into effect in 1951.

The Convention was ratified by Turkey in 1951 and by Armenia by 1991.

According to the Convention, the definition to describe a crime by the name of genocide the existence of three elements is necessary.

The first is that there has to be a targeted national, ethnic, racial and religious group.

The second element is that this group has to be subjected to certain inhuman acts listed in the Convention. Acts, such as " the murder of members of the group, and forced to transfer of the children of one group into another group, and subjecting the members of a group to conditions which eventually bring about their physical destruction.

The third element is the existence of conclusive proof that there has been "an intent of destroying " the group in part or in whole.

During the long deliberations for the elaboration of the Convention at the U.N., it was decided that the convention was not the proper instrument for the protection of political groups.

So, the Convention as adopted on 9 December 1948, limited genocide to the destruction of national, ethnical, racial or religious groups.

Therefore, the U.N. Secretary General, while presenting the Convention for ratification emphasized two points.

First, genocide is a crime of "specific intent", requiring conclusive proof that members of the group are targeted because they were members of that group.

Indeed, for the last 85 years Armenians were not able to disclose any direct evidence demonstrating that the Ottoman government or members of the government took action against the Armenians with the intent to destroy them partly wholly.

took action against the Armenians with the intent to destroy them partly or wholly.

Equally, Ottoman Armenian Dashnak and Hunchak guerrillas by their own admission were organized as political revolutionary groups waging war against their own government in collaboration with Czarist Russia.

Armenian leaders went even further than that and asserted that as a political group they had launched an insurrection against the Turks and fought side by side with the Entente countries they deserve belligerent status.

Indeed, the leader of the Armenian delegation in the attendance at the Paris Peace Conference after World War 1, Boghos Nubar Pasha, in an open letter he sent to the Times of London on January 30, 1919, stated:

"The unspeakable sufferings and the dreadful losses that have befallen the Armenians by reason of their faithfulness to the Allies are now fully known. But I must emphasize the fact, that ever unhappily known to few, since the beginning of the war the Armenians fought by side of the Allies on all fronts.... The Armenians have been belligerent de facto since they indignantly refused to side with Turkey.

In the Caucasus, without mentioning the 150.000 Armenians in the Russian Armies about 50.000 Armenian volunteers under Andranik, Nazarbekoff and others not only fought for the cause of the Entente, but after the breakdown of Russia they were the only forces

Second, he warned that political groups are not granted protection by the Convention.

It is clear that under these criteria Armenian allegation of genocide irrefutably falls.

Indeed, for the last 85 years Armenians were not able to disclose any direct evidence demonstrating that the Ottoman government or members of the government

in the Caucasus to resist the advance of the Turks, whom they held in check until the Armistice was signed."

Boghos Nubar's assertion that the Armenians were a belligerent party in the war, necessitates that the Armenian question be dealt with the purview of the laws and the customs of war...

Professor Michael Gunter, an American scholar, in his book entitled "Pursuing the Just Cause of their People", displays a logical analysis of the tragedy that befell both the Turks and Armenians in Anatolia in the following way:

"The Armenian claim that they were victims of premeditated genocide does not ring true.... Decades of what the Turks saw as armed revolutionary activity between the wars, the creation of Russian-Armenian guerrilla groups in the invading Russian army during the present war, the defection of certain Ottoman Armenians to the enemy. Incidents of revolutionary acts and sabotage in the countryside, all led the Turks to conclude they were in real danger from a fifth column..."

"In addition, of course, the Ottoman Empire in 1915 was a badly decaying institution nearing the end of its long existence. In the throes of fighting a losing war, it was pushed beyond its capacities and lost control of the situation.... Under such widespread conditions of wartime disorganization, the nomadic Kurds were able to attack the deportation columns with relative impunity or even with the connivance of the gendarmerie. An unpopular minority whom the Moslem majority considered traitors, the Armenians received little sympathy from the local population, which itself was suffering grievously from wartime conditions."

"In Constantinople, however, where the governments capacities were stronger, the vast majority of the Armenian population continued to exist throughout the war. In fact their descendant still live in Istanbul today. Could anyone conceive of Hitler allowing the Jews to continue living in Berlin while he implemented his genocide against them elsewhere?"

".... It should be clear from the above analysis that there have been two sides of the question, and we in

the west have largely heard only the Armenian. Attempts to demonstrate the Turks committed premeditated genocide have proven either likely forgeries or declarations based on mere faith. To accuse Turks of genocide is to ignore these elementary facts."

"Furthermore the Armenian deaths do not constitute genocide since they were subject to relocation not because of race, ethnicity or religion, but because they took arms against their own government, they joined the ranks of the invading Russian army resorted to mass killings and sabotaged the defence effort of the Turkish armies fighting the massive Russian invasion."

Professor Gunter's conclusions are realistic and truthful.

So Armenians' portrayal of themselves as the helpless victims of "the 20th century's first genocide" is without any basis.

As a last point let me dwell on the Armenian allegation that as many as 1.5 to 2 million Armenians died as a result of the massacres in Anatolia.

Armenian propagandists have a tendency to grossly exaggerate the size and scope of their wartime losses. For this purpose, they over inflate the number of the Armenians living in the Ottoman Empire when the war broke out. Their claim is that the Armenian population at that time was over 2 million.

The American historian and demographer, Professor Justin McCarthy, having exhaustively examined the population statistics for the period in question determined that the Armenian population of the Empire was 1,5 million.

McCarthy uses the figure 1.295.000, which is the number of the Armenian population according to Ottoman Empire's official census report, as a basis for his calculations. Then taking into consideration that census was not effectively carried out in the mountainous regions, uses demographic techniques to adjust the Ottoman official figure and concludes that the Armenian population before the war 1.5 million.

So Armenians' portrayal of themselves as the helpless victims of "the 20th century's first genocide" is without any basis.

Other Western estimates vary between 1.056.000 and 1.555.000 which more or less corresponds with McCarthy's calculations.

So, as hundreds of thousands Armenians immigrated to other countries and tens of thousands of them lived in Turkey after the war, Armenian claim is that as many as 1.5 to 2 million Armenian died in Anatolia is totally false.

Justin McCarthy calculates the Armenian losses as slightly less than 600.000.

The figure agrees with those provided by British historian Arnold Toynbee and by most early editions of the Encyclopaedia Britannica.

Boghos Nubar, at the Paris Peace Conference declared that after the war, 280.000 Armenians were living in Turkey and 700.000 Armenians have immigrated to other countries. He estimated that the total number of the Armenian population before the war was 1.300.000, therefore, according to Boghos Nubar the number of the Armenian losses was around 300.000.

This analysis leads us to conclude that the Armenian losses during the war were something between 300.000. and 600.000, which is far below the Armenian claims.

ÖZET
ERMENİ SORUNU*

Dr. Şükrü Elekdag**

Ermeni tarihçi ve aktivistleri 1915'te Ermenilere soykırım yapıldığı iddialarını başlıca dört noktaya dayandırmaktadırlar. Bunlardan birincisi, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyan etmelerinin kendilerini korumak amacıyla yapıldığıdır. İkincisi İttihat ve Terakki Hükümetinin Ermenileri tamamen ortadan kaldırmak için önceden bir plan hazırladığıdır. Üçüncüsü katliamların inkar edilemez arşiv belgeleriyle kanıtlandığıdır. Dördüncüsü ise sözkonusu katliamlarda 1.5 ila 2 milyon Ermeni'nin öldürüldüğüdür. Yazar, yukarıda belirtilen dört noktayı ayrı ayrı ele alarak bunları, tanınmış tarihçilerin eserlerinden yaptığı alıntılarla katkıyla, incelemektedir.

Birinci nokta ile ilgili olarak Ermenilerin savaştan önce ayaklanmayı planlamış oldukları, Enver Paşa'nın savaşta Osmanlılara destek olmaları için yaptığı talebi kabul etmedikleri, savaş sırasında da Rus ordularına katıldıkları, bu kuvvetlere öncülük ettikleri, bir kısmının ise çeteler oluşturup Türk şehir ve köylerine saldırdıkları, sivil halkı kılıçtan geçirdikleri, bu olayların birçok Rus subayının anılarında doğrulandığı; bu arada Ermenilerin Rus ordularının Van'a yaklaştığı zaman isyan edip şehirdeki Müslüman ahalinin büyük bir çoğunluğunu katlettikleri belirtilmekte ve böylelikle Ermenilerin kendilerini korumak amacıyla isyan ettikleri savının doğru olmadığı kanıtlanmaktadır.

İttihat ve Terakki Hükümetinin Ermenileri ortadan kaldırmak için önceden bir plan hazırladıkları hakkındaki ikinci Ermeni iddiasına gelince, savaştan sonra İngilizlerin Ermenileri katlettikleri gerekçesiyle 144 kişiyi tevkif edip Malta'ya sürdükleri, ancak bu kişileri suçlayacak delillerin bulunmadığı, bunların Amerika'dan istendiği fakat Washington'daki İngiliz Büyükelçisinin Amerikan Dışişleri dosyalarında sözkonusu kişileri suçlayacak delillerin bulunmadığı Londra'ya bildirdiğini ve Malta sürgünlerin serbest bırakıldığı ifade olunmaktadır.

Yazıda Türkleri Ermenilere soykırım yapmakla suçlayan başlıca belgenin İngiltere'de savaş sırasında, 1916 yılında yayınlanan ve Viscount Bryce ile Arnold Toynbee tarafından kaleme alınan "Blue Book" hakkında ayrıntılı bilgi verilmekte, bu kitabın sahte belgelerle propaganda amacıyla hazırlanmış olduğu, nitekim Malta sürgünlerini yargılamak için delil arayan

* 28 Şubat 2001 tarihinde, Ankara'da Dışişleri Bakanlığında "Ermeni Sorunu" adlı konferansta yapılan takdim.

** E. Büyükelçi, Eski Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Köşe Yazarı.

İngiltere'nin kendi servislerinin hazırladığı bu kitaptan yararlanmayı uygun görmediği belirtilmektedir. Sözkonusu kitaptan halen de Türkiye aleyhine faydalanılmak istendiği belirten yazıda, bu kitaba itimat edilmemesi gerektiğinin İngiliz Hükümeti ve Avam Kamarası tarafından açıklanmasını istenmektedir.

Ermenilerin soykırımı ugradıklarının inkar edilemez şekilde kanıtlandığını ileri süren üçüncü nokta için ise 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin soykırımın tarifini yaptığı, buna göre soykırım için milli, etnik, ırki veya dini grupların imhası niyetinin bulunması gerektiği ifade olunmakta ayrıca "siyasi grupların" bu sözleşmenin koruması altında bulunmadıkları belirtilmektedir. Ermenilerin 85 yıldan beri Osmanlıların kendilerini imha etmek niyeti ile hareket ettiklerini kanıtlayamadıkları, diğer yandan Paris Barış Konferansında Ermeni Heyeti Başkanı olan Bogos Nubar Paşa'nın Ermenilerin savaşta "muharrip taraf" olduğunu açıkça söylediği vurgulanmakta ve Ermenilerin soykırımı ugradıklarının inkar edilemez şekilde kanıtlandığı iddialarının yersiz olduğu belirtilmektedir.

Anadolu'da 1.5 ila 2 milyon Ermeni'nin katledildiği hakkındaki dördüncü noktaya gelince, Justin Mc Carthy gibi saygın bir bilim adamının yaptığı araştırmalara göre, Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilerin sayısı 1.5 milyondur. Tarafsız kaynaklara göre ise savaş sonunda Ermeni nüfusundaki azalış 300 ilâ 600 bin kadardır. (bu rakama tüm ölümler, diğer bir deyimle eceli ile ölenler, sert iklim koşulları veya yeterince beslenememe sebebiyle ölenler ve bazı çetelerin Ermeni kabilelerine yaptıkları saldırılar sonunda ölenler dahildir.) Bizzat Bogos Nubar Paşa Paris Barış Konferansında savaştan sonra Türkiye'de 280.000 Ermeni kaldığını, 700.000 Ermeni'nin göçmüş olduğunu ve savaştan önce nüfusun 1.300.000 kadar olduğunu tahmin edildiğini söylemiştir. Bu hesaba göre Ermeni nüfusundaki azalma 300.000 kadardır. Sonuç olarak Ermeni kayıpları iddia edilen 1.5 ilâ 2 milyon rakamlarının çok altındadır.

BÜYÜK ERMENİSTAN'I KURMA PROJESİ

Prof. Dr. Salim Çöhçe*

Osmanlı Devleti, doğu ve batı dünyaları arasında eskiden beri temas noktası olan bir bölgede ve Yakındoğu'nun Müslümanları ile Hıristiyanlarını bir bayrak altında toplayacak şekilde tesis edilmişti.¹ Dolayısıyla çeşitli soy, dil ve dine mensup topluluklar bu devletin tebâsı olarak yüzyıllarca huzur içerisinde yaşadı.² Ancak Fransız İhtilâli, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın siyasî ve fikrî hayatında meydana getirdiği değişikliklerle Hıristiyan dünyası için yepyeni bir gelişme devri açmakla beraber Avrupa dışı memleketlerde, özellikle de Osmanlı Devleti'nde yıkıcı hareketlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Zira, hürriyet ve milliyet fikirlerini öğrenen Yunan, Sırp, Bulgar vs. gayrimüslim zümreler isyanlar çıkarmak suretiyle istiklal arayışı içerisinde girdi. Bunun üzerine o zamana kadar Rusya, Avusturya gibi Hıristiyan devletlerin saldırılarına karşı koymaya çalışan Osmanlı Devleti, bir de asgarî beşyüz yıldan beri tebâsı olan gayrimüslim topluluklarla mücadele etmek zorunda kaldı.³

Gayrimüslim tebâyı meşru Osmanlı yönetimine karşı çıkmaya teşvik eden sebepler arasında, Müslümanlardan daha müreffeh bir hayat yaşayan bu zümrelerin uzun süreden beri Osmanlı'nın hoşgörüsü ve koruyuculuğu sayesinde özgün kimliklerini geliştirerek muhafaza etmeleri yanında, yönetimdeki aksaklıklardan doğan şikayetler ve en önemlisi de Avrupa devletlerinin dinî, siyasî ve kültürel sebeplerden kaynaklanan kışkırtmaları vardı. Sonuçta bu devletlerle temas mevkiinde olup da, gayrimüslim nüfusun epeyce kalabalık bulunduğu eyaletlerde muhtar, ya da müstakil idarelerin kurulmaya başlanması Osmanlı Devlet adamlarını Batının sevgi ve desteğini sağlamaya yöneltti. Bu arada Avrupalıların daha çok emperyalist maksatlarla ileri

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı.

¹ M. Akdağ, "Türkiye'nin Batılılaşmasını Zorunlu Kılan Tarihsel Koşullar", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ankara 1974, s. 391; S. Cöğce, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I, Elazığ 1992, s. 44.

² E. Kuran, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877-1897)", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (Erzurum, 8-12 Ekim 1984), Ankara 1985, s.19.

³ M. Akdağ, a.g.m., s.393; A.N. Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1990, s.113.

sürdükleri "Hıristiyan tebânın kötü ve adaletsiz bir yönetime maruz kaldığı" yönündeki iddialar başta Padişah olmak üzere Osmanlı devlet adamlarını gayrimüslimler ile Müslümanları hukuken eşit haklara sahip kılmanın gerekliliğine inandırmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin zamanından önce dağılmasını kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan Fransa ve İngiltere, Türk yöneticileri bu yönde teşvik ile Osmanlı'nın bir an önce Avrupa medeniyeti ve devletleri umûmî hukuku içerisinde yerini almasını telkin ediyorlardı.⁴ Onun için önce 1839'da Tanzimat⁵, sonra da 1856'da Islâhat Fermanı ilân edildi.⁶

Osmanlı yöneticileri toplum ve devlet hayatında değişiklikler yaparak artık karşı konulamaz hale gelmiş olan Avrupalıların baskısı ile esasen millet seviyesine ulaşmış her toplulukta tabii bir duygu olarak tezahür eden milliyetçilik düşüncesinin gelişmesini önleyebileceklerini zannediyorlardı. Ama bu mümkün olmadığı gibi Hıristiyanları korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmasının da önüne geçilememiştir. Her ne kadar 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi⁷ sözde Avrupalı devletlerin Hıristiyan tebâ üzerindeki "koruyuculuk" çabalarını sona erdirmekteyse de, aynı maddede Islâhat Fermanı'nın zikredilmiş olması Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetini esaslı bir şekilde yabancı müdahalesine açık hale getiriyordu. Zira, Islâhat Fermanı'nın kendilerine bildirilmesindeki yüksek değeri ve önemi takdir ettiklerini belirtmekle Antlaşmaya taraf devletler Osmanlı tebâsı Hıristiyanlar için bir teminat elde etmiş oluyorlardı. Gerçekte de diplomatların değilse bile, Avrupa kamuoyunun müdahalesi daha antlaşmanın mürekkebi kurumadan başladı. Yine bu sayede Hıristiyan ahali, Osmanlı Devleti'ni yabancı devletlere şikâyet etmek fırsatını bulacaktır.⁸

4 S. Cönce, a.g.e., s.75 vd.

5 Tanzimatla ilgili olarak geniş bilgi için bkz. 150. Yılında Tanzimat, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1992; Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu (Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ankara 1994.

6 Rusya'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan Kırım Harbini müteakip, barışı sağlamak için Paris'te toplanan kongreden üç gün sonra, 28 Şubat 1856'da Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri Topluluğuna girebilmek için İngiltere'nin telkinleri doğrultusunda [Uzun süre İngiltere'nin İstanbul'da büyükelçiliğini yürüten Lord Stratford Cannig'in bu fermanın ilanındaki etkisi hakkında bkz. S.Lane-Poole, Lord Stratford Cannig'in Türkiye Anıları, (nşr. C.Yücel), Ankara 1988, s. 168 vd; Ayrıca İngiliz büyükelçisi ile Amerikalı misyonerlerin Islâhat Fermanı'nı telkin ederken gerçekleştirdikleri işbirliği için bkz. U. Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, İstanbul 1989, s.72 vd.] Islâhat Fermanı'nı ilân etti. Tanzimat Fermanından farklı olarak bu fermanla sadece Hıristiyanlara yeni haklar verilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti Avrupalıların hoşnutluğunu kazanacaktı. Belirli bir süre için bunu da sağladı. Her iki fermanın metni için bkz. E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi V, Ankara 1988, s. 255 vd.

7 Bu antlaşmanın tam metni için bkz. N. Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri I (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), Ankara 1953, s. 341 vd.

8 E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VI, Ankara 1976, s.6 vd.

Avrupa devletlerinden bazılarının kendince makul bir şekil ve usûl dairesinde yapılmasını istediği ıslâhat hareketlerini gerçekleştirmek mümkün değildi.

üstelik galip devletler safında da olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Paris antlaşmasıyla bütün taraf devletlere gayrimüslim tebâ lehine müdahaleyi mümkün hale getirmesi¹⁰ büyük bir siyasi hata olmuştur. Öyle ki, daha sonraki dönemin başlıca karakterini bu tür müdahaleler belirleyecektir.

Avrupa devletlerinden bazılarının kendince makul bir şekil ve usûl dairesinde yapılmasını istediği ıslâhat hareketlerini gerçekleştirmek mümkün değildi. Her ne kadar bu devletler Osmanlı Devleti'nin müesseselerinin ıslahı ile bekasının sağlanması hususunda Türk yetkililere yardımcı olmak istediklerini ifade etmekte iseler de, bunda samimi değillerdi. Ayrıca tatbik edilmesini istedikleri projelerde sadece kendi iktisadî ve siyasi ihtiraslarını tatmine elverişli şartların yaratılmasını sağlamaya çalışırken Türk ahaliyi tanımadıkları gibi savundukları gayrimüslim tebânın durumunu da bilmiyorlardı.¹¹ Onun için İngiltere, Ermeni, Rum gibi bir ayırım yapmaksızın bütün Hıristiyan tebânın durumunu inceden inceye araştırmaya koyuldu.¹² Osmanlı topraklarında görev yapan konsoloslarına gönderdiği yirmi, yirmibeş soruluk genelgeler-yönergelerle Hıristiyanların durumlarının tetkik edilerek halihazırdaki vaziyeti iyileştirmek için alınacak tedbirlerin bildirilmesini istedi.¹³

Avrupalı devletlerin Osmanlı tebâsı gayrimüslimlerle ilişkilerinin dünyanın zamanla değişen siyasî, iktisadî ve sosyal yapısına uygun olarak yeni boyutlar kazanması tabiidir. Ama, Rusların Ortodoks tebâ hakkındaki müdahalelerine son vermek için girdiği bir savaştan⁹ sonra

⁹ İngilizler, Fransızlar ve Sardunya Krallığı ile ittifak halinde girilen Kırım Savaşı ile ilgili olarak bkz. A.N. Kurat, Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ankara 1987, s.326 vd; A. Kaylan, Kırım Savaşı (1853-1856), İstanbul 1975.

¹⁰ K. Gürün, Ermeni Dosyası, Ankara 1983, s.63.

¹¹ E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VI, s. 27 vd.

¹² B.N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880), (nşr. Ş. Orel), Ankara 1956, s.10 vd; Ayrıca bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.66 vd'de yer alan Lord J. Russell'den Sir H. Bulwer'e gönderilen 13 Eylül 1860 tarihli dışişleri yazısı. Bu yazının bir yerinde "Osmanlı ülkesinde birçok ırktan insanlar vardır. Bunların içinde, Türklerin yanlışları ne olursa olsun, bu ırkların bugünkü durumuna göre, onları yönetebilecek durumda olan yalnızca Türklerdir. Türk imparatorluğunu oluşturan topraklar üzerindeki bu Müslüman devletin yönetimini, bir Hıristiyan devlet yönetimiyle değiştirmeye olanak yoktur. Bunun sonucu Türkiye'nin bölünmesi ve dağılması demek olur." Sözleri yer almakta ise de, İngiltere daha sonra bu görüşünden vazgeçecektir.

¹³ Osmanlı ülkesindeki İngiliz konsolosluklarına Sir H. Bulwer'den gönderilen 11 Haziran 1860 tarihli sorular için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.52 vd.

Balkan kavimlerinin aksine Ermeniler, imparatorluğun her tarafına dağılmış bulunuyorlardı. En kesif oldukları Doğu Anadolu'da bile Müslüman nüfusa nisbetle sıradan bir azınlık konumundaydılar.

İngiliz konsolosların hazırladıkları raporlarda Müslüman ahalini muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilirken, Hıristiyanların rahat bir hayat yaşadığı bildirilmekteydi.¹⁴ Bu tesbit, Osmanlı idaresiyle ilgili Avrupa'daki genel kabule ters düşmekteydi. Ama, Avrupalı devletlerin politikalarında bir değişiklik meydana getirmede. Özellikle Rusya, İngiltere, Fran-

sa ve Avusturya birlikte veya ayrı ayrı yaptıkları müdahalelerle Osmanlı Devleti'nde görünüşte gayrimüslimler lehine Islâhatların yürürlüğünü sağlamaya, gerçekte ise emperyalist emellerini temine yönelik faaliyetlerini sürdürdüler. Yalnız bu dönemde Avrupalı emperyalist devletler arasındaki denge Osmanlı Devleti'nin varlığı üzerine kurulmuştu.¹⁵

Geniş toprakları, zengin yeraltı kaynakları ve stratejik açıdan arz ettiği önem sebebiyle Osmanlı Devleti, hızla endüstrileşmesini sağlayan Avrupalı devletler için değerli bir sömürge alanı olarak görülmekteydi. O yüzden Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında yaşayan gayrimüslim tebâyaya olan ilgi gün geçtikçe arttı. Bunun sonucunda Türk ahali dışında diğer unsurlar devletin meşruiyetini kaybettiğine ve en kısa zamanda hükümranlılığının da ortadan kaldırılması gerektiğine inandırıldı.¹⁶ Nihayet, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Rumeli büyük ölçüde elden çıkarken Anadolu'da da Ermeniler harekete geçti.¹⁷

Balkan kavimlerinin aksine Ermeniler, imparatorluğun her tarafına dağılmış bulunuyorlardı. En kesif oldukları Doğu Anadolu'da bile Müslüman nüfusa nisbetle sıradan bir azınlık

¹⁴ Bu hususta konsolos Palgrave'den Lord Stanley'e Trabzon'dan gönderilen 30 Ocak 1868 tarihli rapor için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.75 vd.

¹⁵ B.N. Şimşir, "Osmanlı Ermenileri ve Büyük Devletler", Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu, (İzmir, 26-27 Mayıs 1983), İzmir 1983, s.127.

¹⁶ S. Cöhce, a.g.e., s.76.

¹⁷ Halbu ki, İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi H. Layard'dan Kont Derby'e gönderilen 18 Mart 1879 tarihli mektuba göre bir yıl önce Ermeni patriği "Ermenilerin Türk idaresinde memnun olduklarını, Rusya'ya geçmektense Türklerin idaresinde olmayı tercih ettiklerini, üstelik askere alınarak Türk topraklarını savunacaklarını söylemişti." Ama aynı patrik mektubun yazıldığı gün ziyaret ettiği elçiye "O zamanki şartlar öyleydi. Bugün durum değişti. Zira Rusların başarılı ve barış antlaşmasında Ermenistan'ın idarî reformu hakkında bir madde koymuş bulunmaları, önceki durumu kökünden değiştirdi." diyebilecekti. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.154.

konumundaydılar.¹⁸ Ama, Osmanlı Devleti kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmaktaydı ve Türk idareleri arasında Osmanlıların Ermeni politikaları, diğerleriyle kıyas edilemeyecek kadar devamlı ve bu toplumun kader çizgisini belirleyecek derecede de etkili olmuştur.¹⁹ Öyle ki, batının ananevi politikası olan Şark meselesinin bir parçası olarak²⁰ XIX. yüzyılın başlarından itibaren geliştirilmeye çalışılan Ermeni Meselesi'nin²¹ etkili olmaya başladığı sıralarda bile bu toplum, Osmanlı Devleti içerisinde asli unsur sayılan Türklere daha fazla haklara sahipti ve bunları da rahatlıkla kullanabiliyordu.²² Günlük hayat ve yaşayış bakımından da Türklere ayırt edilemeyecek bir konumdaydı.²³ Onun için XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlılar, adeta Ermenileri muhafaza etmekle görevlendirilmiş gibidir.²⁴

Zenaat ve ticaretle uğraşarak devletin esas yükünü taşıyan Türklere aksine gün geçtikçe zenginleşen Osmanlı Ermenilerinin²⁵ hayatında ilk değişiklik XIX. yüzyılın birinci çeyreğinde Kafkasların Ruslar tarafından zaptı²⁶ ile Anadolu'nun doğu sınırında Ermeni

¹⁸ E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VIII, Ankara 1988, s.216 vd; Ayrıca A.H. Layard'dan Marki Salisbury'e yazılan 27 Nisan 1880 tarihli yazıda da "Ermenilerin bir azınlık oldukları unutulmamalıdır ve bir çok yerdeki halkın çok küçük birer parçasıdır" denmektedir. (Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.468.) Yine Baker Paşa'dan A.H. Layard'a gönderilen ve 24 Şubat 1880 tarihli yazının eki olarak hükümete sunulan mektupta da "Ermeniler her yerde genellikle 1/3 veya 1/5 gibi azınlık durumundalar." denilmektedir. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.421.

¹⁹ R. Şahin, Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, İstanbul 1988, s. 63; Ayrıca bkz. Y.G. Çark, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953), İstanbul 1953.

²⁰ Şark meselesi ve Ermeniler hakkında bkz. B. Kodaman, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1987, s.105-116; M. S. Anderson, The Eastern Question (1774-1923), New York 1966, s.204 vd.

²¹ Bkz. E. Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, s. 199 vd; B. Kodaman, "Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri", Türk Kültürü, XIX/219 (Mart-Nisan 1981), s.240-249; K.Gürün, "Ermeni Sorunu Yahut Bir Sorun Nasıl Yaratılır", Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu (İzmir, 26-27 Mayıs 1983), s.15-28; A.N. Kurat, a.g.e., s.111; M. Hocaoğlu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Meselesi ve Ermeniler, İstanbul 1976, s. 72.

²² N. Göyünç, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, İstanbul 1983, s.56; S.-E.K. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II, (nşr. M. Harmancı), İstanbul 1983, s.251 vd; Y.G. Çark, a.g.e., s.79; A.N. Kurat, a.g.e., s.112; M. Hocaoğlu, a.g.e., s.51 vd.

²³ E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi VIII, s. 127; Ayrıca, 1835-1839 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunan ve Mısır valisi Mehmed Ali Paşa kuvvetlerine karşı 29 Haziran 1839'da Nizip savaşını yapan Osmanlı ordusunda yer alan Moltke, Türk hakimiyeti altındaki Ermeniler için "Bu Ermenilere aslında Hıristiyan Türkler demek mümkün, bu hakim milletin adetlerinden, hatta lisanından o kadar çok şey almışlardır..." der. Bkz. H.V. Moltke, Türkiye Mektupları, (nşr. H. Örs), İstanbul 1969, s.35

²⁴ 1880 Martında yapılan seçimlerden sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Lord Granville bu hususta gayet veciz bir şekilde "Ermeniler Türklere, dinlerini ve kültürlerini idame ettirmiş olmağı borçludurlar" sözleriyle ifade eder. Bkz. E. Granville, Çarlık Rusyasının Türkiye'deki Oyunları, (O. Arınan), Ankara 1967, s.19.

²⁵ Bkz. Y.G. Çark, a.g.e., s.48; T.V. Mayévsıry (Mayewski), 19. Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Kürt-Ermeni İlişkileri, (nşr. M. Sadık), 1987, s.117.

²⁶ Bkz. J.F. Baddeley, Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (nşr. S. Özden), İstanbul 1996; N. Luxembourg, Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil, (nşr. S. Özden), İstanbul 1998; M. Saray, "Kafkas Araştırmalarının Türkiye İçin Önemi", Kafkas Araştırmaları I, İstanbul 1988, s.1-5.

Osmanlı Ermenilerini sürekli kıskırtmak XIX. yüzyıl Rus dış siyasetinin ana ilkelerinden birisi haline gelmiştir

bunlardan pek farklı sayılamayacak bir hayat tarzı ile küçük bir grup halinde İranlıların hakimiyetinde yaşayan²⁸ bütün Ermeniler bir millet olarak henüz Avrupahlar tarafından bilinmiyordu. Sadece İstanbul'dan tanındıkları kadarıyla, yeryüzüne dağılmış tüccarlar, kendi çıkarlarından başka bir şeye bağlı olmayan kimseler ve Yahudiler gibi vatansız, milliyetsiz, serseri bahtsızlar olarak bilinmekteydiler.²⁹

XVIII. yüzyılda Doğu ticaretinden istifade etmek isteyen Rus Çarı I. Petro, Ermenilerden faydalanmayı düşünmüş ve onları hakimiyeti altındaki topraklarda yerleşmeye davet ederek kendilerine dinî ve dünyevî her türlü imtiyaz ve garantiyi vermeye hazır olduğunu bildirmişti. Bu davete uyararak İran'dan Rusya'ya göç eden Ermeni ailelere mensup bazı kişiler XIX. yüzyıla gelindiğinde Çar'ın maiyetinde oldukça etkili mevkilere yükselmiş bulunuyordu.³⁰ Bunların gayretiyle Osmanlı Devleti, Ermeni camiası üzerindeki kontrol ve yönlendirme kabiliyetini önce Rusya daha sonra da batılı güçler lehine tedricen kaybetmeye başlayacaktır.³¹

²⁷ B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (nşr. M. Kıratlı), Ankara 1988, s.353; Burada kullanılan "*Rus Ermenistanı*" tabirinden maksat, Rusların, Ermeniler için tesis ettikleri bir vatana işaret etmektir. Böyle bir vatanın kuruluşu Rusya'nın 1827-1829 yılları arasında önce İran sonra da Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşları kazanıp, yardımlarından faydalanarak işgal ettiği bölgelerdeki Ermenileri büyük ölçüde Güney Kafkasya'ya, Erivan ve havalisine nakletmesiyle mümkün olmuştur. O dönemde bölge halkının çoğunluğunu Türkler teşkil ediyordu. Osmanlı Devleti, 10-22 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay antlaşması ile Rusya'ya bırakılan Erivan ve Nahçıvan Hanlıklarının yeni statülerini 2-14 Eylül 1928'de imzalanan Edirne Anlaşması ile kabul etmek zorunda kalmıştır. (Bkz. A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, s.57) Ona rağmen Rus ajanları bu tabiri çoğunlukla "*Türk Ermenistanı*" tabiriyle birlikte kullanıyor ve Osmanlı Ermenilerini kıskırtıyorlardı. Bkz. A.N. Kurat, a.g.e., s.113.

²⁸ XVII. Yüzyıla kadar hemen hemen tamamına yakını Osmanlı hakimiyeti altına girmiş bulunan Ermenilerin, Erivan ve havalisinde yaşayan küçük bir kısmı 1603'den itibaren bölgenin İranlıların eline geçmesiyle Safevî hakimiyeti altında varlığını sürdürmeye başladı. Bunlar da, Safevîlerin himayesiyle İran'ın Ruslar ve Osmanlılar ile olan ticaretinin tamamını ellerine geçirerek oldukça yüksek bir hayat seviyesine ulaşmışlardı. Bkz. R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I*, (nşr. M. A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1986, s.259 nu.28.

²⁹ M. Varantyan, *Ermeni Harekâtının Tarihi*, Cenevre 1914, (Ermenice'den naklen) E. Uras, a.g.e., s.150.

³⁰ K. Beydilli, "*1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*", *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* XIII/17 (1988), s.368; M. Saray, "*Türk-Sovyet Münasebetleri ve Ermeni Meselesi*", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu* (Erzurum 8-12 Ekim 1984), s.127; Bu hususta Patrik Nerses'in büyükelçi Layrad'a söylediği sözler için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.155.

³¹ Bkz. A.N. Kurat, a.g.e., s.112 vd; Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, (nşr. E.Cengiz), Ankara 1983, s.15 vd;

XIX. yüzyılın başlarında Rusya, Balkanlar, Boğazlar veya Doğu Anadolu yoluyla mutlaka Akdeniz'e inmek istiyordu. Fakat Balkanlar veya Boğazları aşmak oldukça zordu. Oysa Kafkasya'ya hakim bir Rusya'nın Doğu Anadolu'da Basra ve İskenderun körfezlerine uzanan bir Ermenistan yaratmak suretiyle emeline ulaşması pek de imkânsız görünmüyordu. Ayrıca Ermeniler de, bölgede Rus çıkarlarına alet olabilecek en elverişli toplumdur.³² Dolayısıyla Osmanlı Ermenilerini sürekli kıskırtmak XIX. yüzyıl Rus dış siyasetinin ana ilkelerinden birisi haline gelmiştir.³³ Bu arada Ermeniler, Amerikan sermayesi ve misyonerleriyle de tanıştılar.³⁴ Mayevsriy'nin deyimiyle Amerikalılar "Ermeni Profesörden daha çok, iyi komitacı, ihtilâlcı ve propogandacı yetiştireceklerdir."³⁵

Ruslar ve Amerikalılara karşılık Avrupalıların Ermenilerle ilgilenmeleri genelden özele doğru bir seyir gösterir.³⁶ Buna bağlı olarak gelişen Ermeni meselesi de bu toplumun değil, Osmanlı topraklarında menfaatleri çatışan iki büyük devletin, İngiltere ile Rusya'nın davası olarak politik bir hüviyetle ortaya çıkarılacaktır.³⁷ Nitekim, Rusların 3 Mart 1878 günü imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na koydurdukları özel bir madde ile Ermeni adı ilk kez uluslararası bir antlaşmaya³⁸ girmiştir. Ama, bu gelişme İngiltere'nin "hayatî çıkarlarına" ters düşüyordu.³⁹ Onun için söz

³² Y. Ercan, "Tarihî Belgelerin Işığında Ermeni İddiaları", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu (Erzurum 8-12 Ekim 1984), s.214; M. Saray, "Türk-Sovyet Münasebetleri ve Ermeni Meselesi", s.128.

³³ A.N. Kurat, Türkiye ve Rusya, s.114.

³⁴ B.N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu (Erzurum 8-12 Ekim 1984), s.80 vd.

³⁵ T.V. Mayevsriy, a.g.e., s.96; XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin sosyal bünyelerine dış müdahalelerin artması, özellikle de Batılı misyonerlerin Katolik ve Protestanlığı bu camia içerisinde yayma çabalarının bir neticesi olarak başlayan huzursuzlukları gidermek üzere bir takım tedbirler alınmış, 1857, 1859 ve 1860'da patrikhanede toplanan meclisler tarafından hazırlanan ve 29 Mart 1862'de Osmanlı Devletince de onaylanan "Ermeni Milleti Nizamnamesi" çok uygun ve önemli esasları ihtiva etmekle bu toplumun sosyal, siyasî varlığında yeni bir dönemi açmıştır. [Bkz. E.Uras, a.g.e., s.156 vd.; R.H. Davison, Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876 I, (nşr. O. Akınhay), İstanbul 1997, s.137 vd.] Buna rağmen sonuç değişmeyecek ve asrın başlarında Ruslarla işbirliğine yönelen Ermeniler, XIX. Yüzyılın ortalarına doğru batılılardan da etkilenmeye başlayacaklardır. Bu konuyu Türkiye'de değişik misyonlarda çalıştıktan sonra 1870'de Harput'ta görevlendirilen M.A. West, "The Romance of Missions" adlı hatıratında "Ermeni insanının ruhuna girdik, hayatında bir ihtilâl yaptık." sözleriyle çok güzel ifade eder. Bkz. B.N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", s. 95 vd.

³⁶ Y. Ercan, a.g.m., s.213.

³⁷ E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VIII, s.131.

³⁸ Bu antlaşmanın tam metni için bkz. N. Erim, a.g.e., s.387 vd.

³⁹ İngiltere'nin "hayatî çıkarları"nın neler olduğu konusunda İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Sir Henry Layard'ın Kont Derby'e gönderdiği 4 Aralık 1877 tarihli yazı için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.145; Rusların başarılarından istifade etmek isteyen Ermeniler, bir yandan Yeşilköy önlerine kadar gelmiş olan Rus ordusunun ileri gelenleriyle temasa geçip, onları etkilemeye çalışırken [Bkz. E. Uras, a.g.e., s.210 vd.; E.Z. Karal, Osmanlı

İngiliz general Baker (Paşa)'ın "Hıristiyanların Müslümanlardan çok daha iyi durumda oldukları" yolundaki raporuna rağmen ateşli bir kampanya başlatmış olan Ermenilerin çabalarıyla İngiliz baskısı günden güne arttı.

tere bu hakkı kullanmak üzere ilk adımı atmakta gecikmeyecektir.

Berlin Kongresi'nden sonra İngiltere'nin Osmanlı Devletine yönelik politikası giderek değişmeye başladı.⁴¹ Bu değişimin en açık belirtisi de yaratılmaya çalışılan "*Ermeni Sorununa*" adanıklı bulaşmak olmuştur. Öyle ki, 8 Ağustos 1878 de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury İstanbul'daki büyükelçi Sir H. Layard'a gönderdiği uzun bir yönerge ile Osmanlı Devletinin diğer yörelerinde, özellikle de Rumeli'de yapılan Islâhat hareketlerinin⁴² başarı şansları ne olursa olsun Doğu Anadolu bölgesinde uygulanamayacağından hareketle yeni bir reform projesi sunmaktaydı.⁴³ Böylelikle 4 Haziran 1878 günü Kıbrıs'ı İngiliz

konusu anlaşma 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşmasıyla tadil edilirken orada yer alan Ermenilerle ilgili onaltıncı madde hemen hemen aynı ifadelerle bu yeni antlaşmada altmışbirinci maddeyi oluşturdu. Yalnız bu maddede, Avrupa'nın büyük devletlerine konu hakkında telkin, teklif ve müdahale hakkı da tanınıyordu.⁴⁰ Nitekim İngil-

Tarihi VIII, s.129] öte yandan başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletlerini de harekete geçirmeye gayret ediyorlardı. Bunlardan Patrik Nerses, 18 Mart 1878'de İngiliz büyükelçisine Ermenistan olarak "*Van'dan Sivas'a, Erzurum'dan Kuzey Suriye'de denize kadar olan geniş sahayı*" tanımlamakta ve kendilerine yardımcı olunmazsa Rusya'nın hakimiyeti altına girinceye kadar ayaklanacakları yolunda tehditler savurmaktadır [Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.155]. Bir gün sonra Babilî'de görevli başka bir Ermeni ise yine İngiliz büyükelçisine bağımsızlıkta kararlı olduklarını ifade etmekte ve yardım istemektedir. Büyükelçi ise Kont Derby'e gönderdiği yazıda "*Dicle Krallığı*" (?) için ümit vermemekle beraber bir Ermeni devletinin kuruluşunu sakıncalı bulmakta, Ermenilerin Rusların kucağına itilmemeleri için İngiltere'nin bir şeyler yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s. 156.

40 Bu madde de "*Babilî, Ermenilerle meskûn vilâyetlerde mahallî ihtiyaçların lüzum gösterdiği tensikat ve islâhatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi ve Çerkezlerle Kürtlere karşı oraların güvenliğini temin etmeyi derûhte eder. Babilî, bu yoldaki tedbirlerini onların tatbikine nezaret edecek büyük devletlere muayyen zamanlarda bildirecektir.*" denilmektedir. [Bkz. E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VIII, s. 132]. Bu anlaşmanın tam metni için bkz. N. Erim, a.g.e., s.403 vd.

41 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra İngiltere de, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve yıkılmasını kaçınılmaz sayarak, stratejik değeri olan Osmanlı topraklarını ya bizzat ele geçirmek, ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletlerin kurulmasını destekleyip, kıskırtmak yolunda bir politika yürütecektir. Bkz. F. Armaoğlu, Siyasî Tarih (1789-1960), Ankara 1975, s.277.

42 Rumeli'deki islâhatlara temel teşkil eden konulardan birisi için bkz. M.H. Şentürk, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Ankara 1992.

43 Bkz. B.N. Şimşir, British Documents On Ottoman Armenians I (1856-1880), Ankara 1989, s.190 vd; Doğu Anadolu'da Ermenilere özerklik verilmesini sakıncalı bulan ve bu küçük Hıristiyan azınlığa verilecek özerkliğin "pek vahim güçlükler" yaratacağına inanan Lord Salisbury Doğu Anadolu'da bir çeşit İngiliz protektorası tasarlıyordu. Reform adı altında Babilî'ye kabul ettirilmek istenen de bundan başka bir şey değildi. Salisbury'nin projesine göre Doğu Anadolu'da ayrı ve bağımsız bir jandarma gücü kurulacak ve bu güç İngiliz subayların komutasında olacaktı. Bölgenin adliye örgütü değiştirilecek, her vilayette yeni birer

yönetimine bırakan Antlaşmanın⁴⁴ birinci maddesinde söz konusu edilen "Anadolu'da yapılacak reform"dan ne anlaşıldığı da ortaya konulmuş oluyordu.⁴⁵

Lord Salisbury'nin söz konusu yönergesi Disraeli Başkanlığındaki İngiliz muhafazakâr hükümetinin bir notası şeklinde, ayrıntılı gerekçeleriyle birlikte 20 Ağustos 1878 günü Bab-ı Ali'ye verildi.⁴⁶ Her ne kadar İngilizler bu dönemde Ermenilerin özerklik isteklerine karşı çıkmakta iseler de,⁴⁷ bu projenin benimsenmesi bölgede Osmanlı hakimiyetinin sona ermesi demektir. Onun için 24 Ekim 1878'de İngiliz notasına cevap veren Osmanlı Devleti, baskılara direnmeye ve kendi iradesiyle reformlar yapmaya çalıştı.⁴⁸ Bu arada 1878 yılında bölgeyi gezen ve Doğu Anadolu Bölgesi Yüksek Komutanlığı'na atanması düşünülen⁴⁹ İngiliz general Baker (Paşa)'ın "*Hıristiyanların Müslümanlardan çok daha iyi durumda oldukları*" yolundaki

yüksek mahkeme kurulacaktı. Bu mahkemelerin başında da Mısır'da olduğu gibi birer Avrupalı (İngiliz) yüksek yargıç bulunacaktı. Bunlar diğer yargıçların kararlarını veto edebileceklerdi. Doğu Anadolu'nun maliye teşkilatı ve vergi sistemi de kökten değiştiriliyordu. Her vilayete birer Avrupalı defterdar atanacak ve tüm gelirler onun denetiminde olacaktı. Sadece vali Avrupalı olmayacaktı ama atanırken İngiliz büyükelçisine danışılacaktı. Yani Padişah tek başına vali atayamayacaktı. Bütün bunlar İngilizlerin Rus yayılmasını önlemek için Doğu Anadolu'yu doğrudan kontrol etmek istediklerini göstermektedir. Dolayısıyla Ermeniler bu işin bahanesi olmaktadır. Bkz. B.N. Şimşir, "Osmanlı Ermenileri ve Büyük Devletler", İzmir 1983, s.127.

- ⁴⁴ Giriş, İki madde ve sonuçtan ibaret olan bu antlaşmada bahse konu reform "... buna mukabil Zat-ı Hazret-i Padişahî dahi memâlik-i mahrusada bulunan teba-i Hıristiyanî vesairenin hüsn-i idare ve himayelerine müteallik ileride devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan islahat-ı lazimeyi icra edeceğini İngiltere devletine vaad ile beraber..." şeklinde yer almaktadır. Bkz. N.Erim, a.g.e., s.402.
- ⁴⁵ Bkz. Ö. Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara 1978, s. 27 vd; Esasen Ermeniler Kıbrıs ile ilgili anlaşmadan oldukça yüreklenmişler ve reformların hemen yapılması için yüzlerini İngiltere'ye çevirmişlerdi. Fakat İngiltere'nin o dönemdeki hesapları başka olduğu için hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Bkz. B.N. Şimşir, Osmanlı Ermenileri, s.461; E. Uras, a.g.e., s.249 vd.
- ⁴⁶ Bkz. B.N. Şimşir, British Documents On Ottoman Armenians I, s.33.
- ⁴⁷ Berlin Kongresi'ne murahhas olarak katılan R.A.Talbot Salisbury (1830-1903) burada yaptığı konuşmada "Ermenistan'da muhtariyet için şartlar ve unsurlar elverişli değildir. Bundan başka Ermenistan gibi büyük bir ülkede pek çok dağılmış, çeşitli milletlerle, bir çok dinin mensuplarıyla ve çoğunluk teşkil edemeyecek bir durumda olan Ermeniler için bağımsızlık imkansızdır. Ermenilerin istedikleri biçimde bir vilâyet için merkezî bir nokta bulmak da çok güçtür." demekteydi. [Bkz. E. Uras, a.g.e., s. 242; M. Hocaoğlu, a.g.e., s.102; Ayrıca söz konusu dönemde Büyükelçi Layard'ın da aynı yönde görüşleri için bkz. B.N. Şimşir, Osmanlı Ermenileri, s.158] Her ne kadar Hırımyan 24 Haziran 1878'de bir mektup göndererek bu bilgileri tekdiz etmeye çalışmış ise de, İngiltere'nin bu görüşü uzun süre değişmeyecektir. [A. H. Layard'dan Marki Salisbury'e yazılan 27 Nisan 1880 tarihli yazıda da aynen tekrarlanan bu düşünceler için bkz. B. N. Şimşir, a.g.e., s. 468] Aslında sadece İngilizler değil, Fransızlar da benzer düşünceler içerisindedirler. Nitekim Berlin Kongresi'nden 16 yıl sonra 20 Şubat 1894'de Fransız büyükelçisi M. P. Cambon'un Dışişleri Bakanı C. Perer'e gönderdiği yazıda "... Bağımsız bir Ermenistan mı? Kesinlikle bu düşünülemez. Ermenistan, Bulgaristan ve Yunanistan gibi tabii hudutlarla çevrili birleşik bir halk kütlesiyle tarif ve sınırlanmış bir yer değildir." demekteydi. Bkz. E. Uras, a.g.e., s. 428.
- ⁴⁸ Şubat 1879'da biri Ermeni üç azadan kurulan vilâyet islahat komisyonları için bkz. Bkz. K. Gürün, Ermeni Dosyası, s. 117.
- ⁴⁹ Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s. 464.

raporuna⁵⁰ rağmen ateşli bir kampanya başlatmış olan Ermenilerin çabalarıyla İngiliz baskısı günden güne arttı. Hatta silahlı tehdide kadar vardı.⁵¹ Nihayet, 1879 yılında İngiltere Anadolu'nun başlıca kentlerine birer asker-konsolos atadı.⁵² Sivas'a Albay Wilson, Erzurum'a Binbaşı Trotter, sonra Yüzbaşı Everett, Van'a Yüzbaşı Clayton, Kayseri'ye Yüzbaşı Cooper gönderildiler. Ayrıca Konya'ya Yüzbaşı Steward, Adana'ya yine Yüzbaşı H. Cooper, Diyarbakır'a Binbaşı Trotter,⁵³ Kastamonu'ya Yüzbaşı G. Williers, Bursa'ya Teğmen Chermiside görevlendirildi.⁵⁴ Meslekten asker olan bu kişilerin konsolos olarak atanmaları olağandışı ve yeni bir uygulamaydı. O sebeple Osmanlı Devleti tarafından iyi karşılanmayacaklardır.⁵⁵ Ama yapılacak fazla bir şey de bulunmamaktadır. Sonuçta bunların görevleri, ana çizgileriyle "Anadolu ahalisinin çeşitli sınıfları üzerinde araştırma yapmak", "Yerel Türk yöneticilerine öğütler vermek", "Yerel Osmanlı makamları katında girişimlerde bulunmak", "Anadolu'da yapılacak reformların uygulanmasını gözetlemek ve bu uygulamanın hakkıyla yapılmasını sağlamak" şeklinde belirlenmişti.⁵⁶

İngiliz asker-konsoloslar köy köy Anadolu'yu dolaşmaya başladılar ve Ermeniler tarafından adeta "kurtarıcı" olarak karşılan-

⁵⁰ Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s. 421; Gerçekten de Ermeniler ülke genelinde önemli bir potansiyele sahiptiler. Mesela 1900 yılında bütün patirtilarına rağmen kentlerde ticaret sektörünü elinde tutanların %58'i, doktor ve eczacıların %60'ı, maden işletmecilerinin %75'i Ermenilerden oluşmaktaydı. Bkz. F. Kazamzadeh, *The Struggle for Transcaucasia*, Birmingham 1951, s.8.

⁵¹ Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s. 34 vd; 26 Ekim 1879'da A.H. Layard'dan Marki Salisbury'e gönderilen telgrafta İngiliz elçisi bir gün önce Mahmud Nedim Paşa ile yaptığı görüşmeyi özetleyerek Sadrazam'a "*Reformlar yapılmaz ve Hıristiyanlar güvenlik altına alınmazsa, Osmanlı mülkü ve tahtının ciddi bir tehlike içinde olduğunu*" zira, Amiral Hornby'nin komutasındaki donanmanın 5 Kasım'da Malta'dan ayrılarak Beşikta Limanına demirleyeceğini bildirdiğini ifade eder. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.324.

⁵² Bir batılı yazar bu atamaları sadece Lord Salisbury'nin Ermenilere ilgi duymasına bağlayarak askeri konsolosların da sekiz kişiden ibaret olduğunu kaydeder. Bkz. A. Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl; Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (nşr. B.Ç. Dişbudak), İstanbul 1994, s.196.

⁵³ Binbaşı Trotter 22 Kasım 1879'da Erzincan'dan Diyarbakır'a hareket etmiştir. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.350.

⁵⁴ Bu görevlilerin beratları hakkında Yarbay Wilson'dan Sir A.H. Layard'a gönderilen 22 Mayıs 1879 tarihli yazı ile ekinde yer alan memorandum hususunda bkz. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.251.

⁵⁵ K. Gürün, a.g.e., s.117; B.N. Şimşir, a.g.e., s.460.

⁵⁶ Wilson'a, 24 Nisan 1879'da bizzat Marki Salisbury'nin verdiği beratta da "...Osmanlı idaresini düzeltmek ve başarılı kılmak için Kraliçenin hükümeti, bu tayini yapmaya karar verdi. Bu görev de şimdi size verildi. Bu nedenle sizin ve size yardımcı olarak atanan subayların başlıca görevi; bölgeniz dahilindeki çeşitli halk tabakalarının durumlarını incelemek, Türk makamlarına vereceğiniz öğütlerle yardım etmektir. Ayrıca onlara yardımcı olmak üzere toplayabileceğiniz haberlerle ekonomiyi güven altına alacak yolları kendilerine göstermek, idarenin basitleştirilmesi ya da daha etkin olabilmesini sağlamak, uygulayıcılar ve adliyece bütün baskı, yolsuzluk halleri üzerinde size ulaşabilecek bilgilere dayanarak bunları not etmek, sonra da bunları ilgililer nezdinde protesto etmektir. Kendi görüşünüze göre merkezi idarenin karşısını gerektiren bir halde, bunu hükümetinize ve İstanbul'daki sefaretinize rapor edeceksiniz. Böylece Babiali nezdinde teşebbüste bulunabilmeyi sağlayacaksınız." denilmektedir. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.244.

Ona göre, bölgede yaşayan Türk, Nasturi, Kürt, bir kısım Çerkez ve öteki Müslümanlar yanında takriben iki milyon kişiyle Ermeniler nüfusun 2/5'ini oluşturmaktadır.

dan muazzam gösterilerle karşılandı.⁶⁰ Kısa sürede bütün bölgeyi gezen bu yüzbaşının yazdığı bir raporla ortaya koyduğu program, günümüze kadar Ortadoğu'da oynanan pek çok oyunun iç yüzünü, tarihi temellerini ortaya koyacak mahiyettedir.

İngiltere'nin İstanbul'daki büyük elçisi Sir H. Layard'dan M. Salisbury'e gönderilen 26 Aralık 1879 tarihli yazının⁶¹ ekinde sekiz numarayla yer alan ve Binbaşı Trotter'e yazdığı 29 Kasım 1879 tarihli mektupta Clayton, "Buraya geldiğimden beri bütün dikkatimi reform sorunu ile politik duruma verdim. İlişikte bu konudaki incelemelerimi kapsayan raporumu sunuyorum. Onların çok özgün ve değerli şeyler olduğunu ileri sürmüyorum. Ancak benim bu konuda vardığım sonuçların bilinmesini istiyorum. Görevimin dışına çıktığım şeklinde yorumlanmayacağından eminim." demektedir ve bu mektuba ilâveten Layard'ın yazısının dokuz numaralı eki olarak işaretlenen "Van'daki Reformlara İlişkin Raporu"na, kurulması düşünülen Ermeni imparatorluğunun bir parçası olan Türk topraklarında yaşayan halkın demografik dağılımıyla giriş yapmaktadır.⁶² Ona göre, bölgede yaşayan Türk, Nasturi, Kürt, bir

dılar.⁵⁷ Esasen bu görevlilerde de sanki Anadolu'yu yönetmeye geliyorlarmış gibi bir hava sezilmektedir.⁵⁸ Bunlardan 7 Temmuz'da Erzurum'a gelen ve 26 Temmuz'da buradan hareket eden Van Vis-konsolos Yüzbaşı Clayton⁵⁹ 31 Temmuz 1879'da Muş'ta Ermeni cemaati tarafından

⁵⁷ Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.42; Bunlardan Erzurum'da görevlendirilen Binbaşı Trotter'e yöre Ermenilerinden Vahan Vartabet'in verdiği 27 Haziran 1879 tarihli muhtıra dikkate şayandır. Esasta daha sonraki Ermeni patirtilerinde önemli bir yere sahip olan İzmirliyan tarafından Patrikhane'de hazırlanmış olan ve uzun bir giriş ile kırk altı maddeden meydana gelen "Erzurum İli Islâhat Projesi" başlığını taşıyan bu muhtıra da her ne kadar yapılacak ıslahatlarla devletin durumunun düzeleceğine işaret edilmekte ise de, Osmanlı'nın "madden ve manen ölüm haline" geldiği de önemle vurgulanmaktaydı. Programın tam metni için bkz. E. Uras, a.g.e., s.282 vd; B.N. Şimşir, a.g.e., s.303 vd.

⁵⁸ Sir Henry Layard'dan Marki Salisbury'e gönderilen 11 Haziran 1879 tarihli ve umumi mahiyeti itibariyle Albay Wilson'ın Orta Anadolu'da adeta bir özel komiserlik yetkisi istemesi karşısında hazırlanmış yazı için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.263 vd.

⁵⁹ B.N. Şimşir, a.g.e., s.286; Yolu üzerindeki Hınıs'a uğrayan Yüzbaşı Clayton, burada Ermeni delegesini kabul etmiş, ona dayanarak yöredeki yirmibeş köyde 20.000 civarında Ermeni'nin yaşadığını ve bunların da hiçbir şikâyetlerinin olmadığını belirtir. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.302.

⁶⁰ Bu gösterilerin Erzurumun ileri gelen Ermenilerinin talimatları doğrultusunda yapıldığına dair Binbaşı Trotter'den Marki Salisbury'e Erzurum'dan gönderilen 16 Ağustos 1879 tarihli yazı için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.301 vd.

⁶¹ Bu yazı için bkz. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.373.

⁶² Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.383.

kısım Çerkez ve öteki Müslümanlar yanında takriben iki milyon kişiyle Ermeniler nüfusun 2/5'ini oluşturmaktadır. Bütün dünyadaki toplam nüfusları ise dört milyona yaklaşmaktadır.

Yüzbaşı Clayton'a göre "Reform sorununu ve politik sonuçlarını düşünürken Ermenilerin ulusal duygularını gözden uzak tutmamak gerekir. Onlar geleneklerine bağlı vaktiyle büyük bir ulus oldukları bilinciyle, yine öyle olmayı istemektedirler. Eğer onlara huzur ve refah verilebilseydi dışarıdan buraya akın edecek olan Ermeniler, her ne kadar bir zamanlar Türk idaresi altında güven ve gelişme içinde olmalarından memnun idiler ise de şimdi hepsi yurttaşlarını yeniden bir ulus olarak canlandırmak iddiası ile dolu olarak sonunda bağımsız devlet kurmuş olabilirlerdi. Bunun Rusya üzerindeki etkisi ne olur? Bağımsız bir Ermenistan yaratma hareketine, Rusya'nın aldırış etmeyeceğini varsaymak güçtür. Görüldüğü gibi Rusya'da kalabalık bir Ermeni topluluğu ve bir zamanlar Ermenistan olan hatırı sayılır büyüklükte toprakları var. Ermenistan'ı tekrar canlandırmak için bu topraklar geri istenilebilir, eğer kabul olunmazsa buradakiler Türkiye'de bağımsız bir Ermenistan kurabilmek için Türkiye'ye göç edebilirler. Bu göç onların gelişmesini sağlar ve devlet kurulduğu zaman da onu güçlendirir. Ayrıca böyle bir devlet, Rusya'nın güneye sarkmasına da bir set oluşturabilir. Eğer Rusya'nın böyle güneye doğru ciddi bir ilerleme isteğinde olduğunu kabul ettirecek bir sebep varsa, biz onun güçlü ve bağımsız bir Ermenistan kurulmasına engel olacak çabalarına hazır olmalıyız.⁶³ Rusya şimdiki kötü idareyi entrikalarla sürdürmeye gayret eder ve böylece umutsuzluğa düşen Ermenistan'ın kendisine başvurmasıyla ona sahip olur. Yahut resmen bir Ermenistan Devleti kurulmuşsa onun güçlenmesine ve zabt olunamaz duruma gelmesine engel olur; örneğin, ya sinsice yaltaklanarak sonunda onu yutmak için onunla samimi bir ittifak kurar, ya da yeni kurulan devlette parti kavgalarını filân körükleyerek, kendi müdahalesine gerek duyulacak bir anarşi yaratır."

Görüldüğü gibi İngilizler, kurulacak bağımsız büyük Ermenistan'ın her halükârda Rusya'ya yem olmayacak biçimde

⁶³ Yüzbaşı Clayton'ın bu tesbiti, konuyla ilgili dönemin Rus politikalarının çok güzel bir özetidir. Nitekim Ayastefanos antlaşmasıyla ilk defa Ermeni sorununu ortaya çıkaran Ruslar, Berlin Antlaşması'ndan sonra da Osmanlı'ya tazyikte Avrupalı Devletlerle birlikte hareket etmelerine rağmen bir Ermeni ıslahatına taraftar değillerdi. Zira Ermenilere verilecek bağımsızlığın Kafkas Ermenilerini de ayaklandıracağı, bunların Türkiye'deki Ermenilerle işbirliği yapıp, birleşebilecekleri düşünülmekteydi. Onun için Ruslar, bu yöndeki politikalarını "hudutlarımıza yapışık ikinci bir Bulgaristan istemiyoruz" bir başka yerde de "Biz, Ermenisiz Ermenistan isteriz" şeklinde özetlenebilecek bir temele oturacaklardır. Ayrıntılar için bkz. E. Uras, a.g.e., s.271; M. Hocaoğlu, a.g.e., s.72 vd.

tesisini istemektedir. Aksi halde reformlar bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasına imkân vermeyecek bir şekilde düzenlenmelidir. Bu hususta Clayton "Osmanlı imparatorluğunun bu bölümünde ne yapılabilir diye karara varılırken bu iki nokta akılda tutulmalıdır: Ya bağımsız bir Ermenistan kurulmasını önlemek için reform çalışmaları sürdürülür; ya da Rusya'nın müdahalesine kapı açmamak için Ermenistan'ın dahili gelişmesini garanti edecek şekilde gözetilir. Bu endişemizin temelsiz olduğunu umut etsek de tehlikeye karşı gerekli dikkati göstermeliyiz.

Bu iki hedeften birincisi, ancak bir veya iki biçimde sağlanabilir. Ermenileri kendi sistem ve hükümetleri içinde eritmek için Türkler yerleşmiş sistemlerini bütünüyle değiştirecekler, böylece Ermeniler ilerlemenin en iyi yolu olarak imparatorluğun devamını kendileri isteyecekler, ya da Asya'daki idaresinin yerini İngiltere veya uluslararası himayeci başka bir otorite alacaktır.⁶⁴ Bu otorite hükümette merkezi makamlar için Ermeni isteklerine kapıyı açacak böylece Ermeniler kendi özel yurtlarında homojen fakat nisbeten zayıf bir prenslik olmaksızın, karışık durumda olmalarına karşın büyük ve kuvvetli Küçük Asya devletinin liderleri durumuna gelmelerinin daha uygun olacağını düşünebileceklerdir." demektedir. Ancak İngiliz Yüzbaşı Türk idaresinin değişip, kendisini yenilemesini mümkün görmemektedir. Ama yabancıların desteğiyle Ermeniler Türkiye üzerinde söz sahibi, hatta birinci derecede söz sahibi olacaklar ve "Anadolu Devleti'nin Liderleri" durumuna geleceklerdi. Bunun için de Türk hükümetinin baştan atılması gerekmektedir.⁶⁵

⁶⁴ Clayton'un bu görüşü tamamen temelsiz değildir. Zira, İngiliz büyükelçisinin 21 Aralık 1879 tarihli yazısının ekinde yer alan ve İstanbul'da çıkarılan Massis adlı Ermeni gazetesinde yayınlanan bir yazı dikkat çekicidir. Rusya'da yaşayan bir Ermeni'nin mektubunun çevirisinden oluşan bu yazıda Ermenilerin Ruslara yaklaşmasının sebebi olarak Osmanlı hükümetleri tarafından sevilmemeleri ve uygulanan yanlış politikalar gösterilmekte "Kafkasya Ermeniler olmadan perişan olur" denildikten sonra, Ermenilerin Ruslardan nasıl koparılacağına dair görüşler ileri sürülmekte ve "Eğer Ermeni milleti sultan tarafından özerkliğe kavuşturulursa refaha kavuşacak, o zaman bütün Ermenilerin gayret ve istekleri; Osmanlı hükümetini güçlendirmek, zenginleştirmek için yardım etmek olacak. Bu hükümetin himayesinde bizzat Ermeniler güçlenecek ve serbestçe soluk alabileceklerdir. Buna İngiltere'nin hiç esirgemediği moral desteğini de ekleyiniz. İngiltere'nin Osmanlı hükümetini sürekli olarak sağlamlaştırmak, onu sağlam temele oturtmak ve müreffeh yapmak çabaları şeklindeki iyi niyet gösterisi kendi çıkarının gereğidir. Bir kez daha açıklayayım: Sultanın vereceği özerklik, Ermenilerin bağımsız olmaları demek değildir. Bağımsızlık demek, Ermenistan'ı Rusya ve Türkiye arasında kurmaktır." denilmektedir. Yazara göre Türklerle Ermenilerin çıkarları tarih boyunca birbirine çok bağlı olmuştur. Kaldı ki Türkler kendi toprakları dışında Ermenilerden başka sadık bir uyruk, içten bir dost bulamadılar. Aksi halde Avrupa işe karışacak ve mutlaka Ermenileri kurtaracaktır. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.367 vd.

⁶⁵ B.N. Şimşir, a.g.e., s.385; Bu görüş Berlin Kongresine gönderilen memorandumda Ermeni Patriği Nerses tarafından açıkça belirtilmiş ve Türk idaresi yerine Hristiyan bir idarenin tesisi istenmişti. [Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.161 vd.] Aslında XIX. yüzyılda Avrupa'da da pek çok siyasetçi Osmanlı varlığının devam etmesini kendileri için "büyük bir utanç" olarak görmekteydiler. [Bkz. T.V. Mayévsny, a.g.e., s.114]. O dönemde Doğu Anadolu'da bulunan Amerikalı misyonerlerin de aynı görüşte oldukları dikkati çekmektedir. Mesela

**Yabancıların desteğiyle
Ermeniler Türkiye üzerinde söz
sahibi, hatta birinci derecede
söz sahibi olacaklar ve
"Anadolu Devleti'nin Liderleri"
durumuna geleceklerdi.**

Yalnız Ermenilerin de İngiliz ve ya diğer batılı devletlerin desteğiyle serpilip güçlenmesi ve siyasal bakımdan hazırlanması lazımdı. O zamana kadar bağımsızlık isteyen bir Ermeni hareketinin önüne geçilmeliydi. Zira Ermenilerin iktidar gücü yoktu ve bölgede pek çok topluluk bir

arada yaşamaktaydı.⁶⁶

Clayton'a göre Ermeniler iktidara hazırlanırken bağımsız Büyük Ermenistan için gerekli Ermeni nüfus bir türlü istenilen düzeye çıkacak gibi görünmemektedir. Onun için de bir yandan dışarıdan Ermeni göçü özendirilirken, öte yandan bölgedeki Türk nüfus peyderpey Anadolu'nun diğer yörelerine göç ettirilmektedir. İngiliz Yüzbaşı bunu da yeterli görmemekte ve geriye kalan halktan özellikle Kürtler, Ermenilerle birlikte yaşamaya zorlanmalıdır. Eğer netice alınmazsa "silah zoruyla hizaya getirilmeleri" de son çare olarak ifade edilir. Bütün bunlar raporda *"...Aynı zamanda bir yandan Kürtleri disiplin altına alırken, öte yandan da dışarıdaki politik eğitimi yaygınlaştırarak gerçek kuvvetin nasıl olacağı, bölünmenin tehlikesi, alçakgönüllülük ve hoşgörü ihtiyacı üzerinde halk eğitilmeli ve yavaş yavaş yetki ve yürütmeye alıştırılmalıdır. Bunu yaparken halkın karışık olması nedeniyle zorluklarla karşılaşılacaktır. Osmanlı (Türk) halkının Küçük Asya'nın başka bölgelerine göç etmelerini buna karşın Ermenilerin bu yöreye aktarılmasını teşvik etmenin büyük faydası olacaktır. Eğer bu iş*

bunlardan Green "Bunu kimlerin yapacağı önemli değil. Protestan, Ortodoks veya Katolik olmuş hiç fark etmez... Yeter ki, Türk yönetimine son verilsin." derken [Bkz. B.N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", s. 108] "The United Society of Cristan Endeavour" adlı misyoner örgütünün başkanı olan Francis E. Clark da Altıyüz yıllık tarihin bize öğrettiği şudur ki, Türk hakimiyetini değiştirmek konusunda nefes tüketmenin bir yararı yoktur. Bu hakimiyete son vermekten başka çıkar yol kalmamıştır. Onu değiştirmek söz konusu değildir. Tek umut Türk hakimiyetine son vermektir." demektedir [Bkz. B.N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", s.111]. Amerikalı misyonerlerle az bir farkla görüş birliğinde olan İngiliz diplomatlarına da rastlanılmaktadır. Meselâ bunlardan 1808-1858 yılları arasında kısa fasalalar bir tarafa bırakılırsa yarım yüzyıla yakın bir süre İstanbul'da bulunan ve Osmanlı Devleti üzerinde tartışmasız bir nüfuz sağlayan Lord Stradford Cannig de Türkler (Müslümanlar) egemen konumdan çıkarılmadıkça Hıristiyan azınlıklar özgürleştirilmedikçe Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluş ümidinin olmadığı inancındaydı. Bkz. U. Kocabaşoğlu, a.g.e., s.73.

⁶⁶ Büyükelçi Layard'da aynı görüştedir. Kont Derby'e yazdığı 25 Mart 1878 tarihli yazıda "Türk idaresindeki bütün Hıristiyan toplumların içinde Ermeniler, Müslüman uyruklu arkadaşlarıyla en fazla başı içinde içli dışlı yaşayanlardır. İstanbul Ermenilerinin Türkçe konuşmaları Rumlardan daha çok olup, Türklerle samimi ilişkiler içindedirler. Onları memnun etmek, Rusya'ya yardım ve koruma için başvurularına engel olmak için onlara adalet ve serbesti içinde muamele edilmelidir. İngiltere bu maksatla maddî yardımda bulunabilir. Halen kendi kendini yönetmekten bütünüyle yoksun bir eyalete özerklik vermenin iyilikten çok kötülük getirmesi muhtemeldir ve sonuçları da İngiliz çıkarlarına çok ters düşer." şeklindeki sözleri için bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.158.

Aynı zamanda onlara (Kürtlere) Hıristiyanlığı aşılama ve aralarında eğitim yapmaya çaba gösterilmeli, eğer bunda başarı sağlanamazsa toprakları işgal edilerek boyun eğmeleri ve uslu durmaları sağlanmalıdır.

sessiz sedasız yapılabilirse geriye Kürtlerle Nasturiler kalır. Kürtler, Ermenilerle kader birliği etmeye teşvik edilmelidir. Serbest bir eğitimle aralarındaki dini nefret yumuşatılmalı, bu iki ırk bütünleştirilmelidir.⁶⁷ Ancak ilkin Kürtler güçlü bir disiplin altına alınmalı ve sükunet içinde yaşamak zorunda bırakılmalıdır. Eğitim mümkün olduğu ka-

dar onlar arasında yapılmalı eğer onları sakinleştirici önlemler giderek istenildiği gibi sonuçlanmazsa eğitimin hiç olmazsa onları hükümete katılabilecek ölçüde birer iyi vatandaş yapacağı umulabilir. Belki de onlar son zamanlarda iyice artan Müslüman bağnazlığı nedeniyle Hıristiyan olurlar. Kürtlerin kökeninde Hıristiyanlarınkine benzeyen birçok gelenekleri vardır. Son zamanlara kadar Kürtler, Hıristiyanlarla dosttular.⁶⁸ Dahası Ermeniler, Kürtlerin de kendi ırklarından olduklarına inanırlar.⁶⁹ İlkin Kürtlere bazı bölgeleri ayırmak, buradaki Hıristiyanları başka yerlere sevk etmek ve komşuları rahatsız etmedikleri sürece onları bağımsız olarak bırakmak çok faydalı olabilir. Aynı zamanda onlara (Kürtlere) Hıristiyanlığı aşılama ve aralarında eğitim yapmaya çaba gösterilmeli, eğer bunda başarı sağlanamazsa toprakları işgal edilerek boyun eğmeleri ve uslu durmaları sağlanmalıdır." sözleriyle yer almaktadır.⁷⁰

İngilizler, bu rapordaki tekliflerin pek çoğunu bizzat kendi yönettikleri, işgalleri altındaki topraklarda, yani sömürgelerinde bile uygulamamışlardır. Ama bütün bunlar Anadolu'da, Osmanlı yönetiminde ıslâhat bahanesiyle gerçekleştirilmeye çalışacaktır. Zira, zamanı gelip de Osmanlı Devleti çökünce Ermenilere ayrı bir

⁶⁷ Yüzbaşı Clayton'ın dileğini bazı Ermeniler de değişik şekillerde dile getirmekteydiler. Meselâ, Tiflis'te çıkan Ermenice Mışak gazetesinde Berlin Konferansı değerlendiren Kırkor Arzruni "Eğer Ermeniler Berlin Konferansı Kürtleri, Asurleri, Yezidleri Ermeni yaptıktan sonra kuvvetli kesif bir millet halinde müracaat etmiş olsalardı, bunlardan başka da silah kullanmaya, kan dökmeye muktedir, kabiliyetli olarak görülselerdi, o zaman Berlin konferansında mutlaka şimdikinden daha çoğunu alabilirler ve Türkiye Ermenileri de siyasi hayata layık bir millet olarak tanınırlardı." demektedir. Bkz. E. Uras, a.g.e., s.254.

⁶⁸ Ruslar da aynı kanaattedirler. [Bkz. T.V. Mayévsny, a.g.e., s.128] Ancak, yine aynı kaynaklarda Kürtlerin Ermenilere yaptıkları zulüm'lerle ilgili sayısız belge ve bilgi bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası antlaşmalarda hep "Ermenilerin Kürtlerden korunması" söz konusu edilmiştir.

⁶⁹ İlimi bir dayanağı olmamasına rağmen Clayton'ın da işaret ettiği şekilde Ermenilerle Kürtlerin "kesinlikle olmasa bile" aynı ırktan olduklarını veya hiç olmazsa aralarında yakın bir akrabalık bulunduğu yönünde Avrupalılarda yaygın bir kanaat vardır. Bkz. E. Granville, a.g.e. s.44.

⁷⁰ B.N. Şimşir, a.g.e., s.385 vd.

devlet kurdurmak ancak böyle mümkün olabilirdi. Aslında Konsolos Emilius Clayton'un kayıtları kendi kafasından çıkmış şahsî düşüncelere dayanmamaktaydı. Bu rapor, tamamen zamanın İngiliz politikaları doğrultusunda düşünülmüş ve kaleme alınmıştı. Nitekim burada söz konusu edilen pek çok husus Lord Salisbury'nin 8 Ağustos 1878 tarihli yönergesinde de vardır. Aradaki fark, Salisbury daha kapalı, diplomatik bir ifadeyi tercih ederken Clayton her şeyi daha açık seçik yazabilmiştir.⁷¹

Clayton'ın raporunda dikkati çeken en önemli husus söz konusu rapora kadar, hatta bu raporun sonunda da yer aldığı şekliyle sürekli kötülener, aşağılanan, Ermenilere en büyük zulmü yapan topluluk olarak gösterilen, dolayısıyla mutlaka tedip edilmeleri gerektiğine inanılan Kürtlerin⁷² birden bire Ermeni ideallerini gerçekleştirmede en önemli müttefik olarak değerlendirilmek istenilmesidir. Bu tür görüşlere daha sonraki İngiliz belgelerinde fazlaca rastlanmaz.⁷³ Ama bu düşünce, zamanla Hoybun cemiyetine⁷⁴ temel teşkil etmesi ve Doğu Anadolu üzerindeki İngiliz-Rus nüfuz rekabetinde bir faktör, daha doğrusu bir piyon olan Ermenilere yeni unsurların eklenmek istendiğini göstermesi bakımından dikkatle üzerinde durulmayı gerektirmektedir.

Kürtleri, Ermeni ideallerine payanda yapma fikri sadece İngilizlere ait bir düşünce değildir. Meselâ, XX. yüzyılın hemen başlarında bölgeyi gezen ve "*Van-Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistikleri*" başlığıyla geniş bir rapor hazırlayan Rusya'nın Van konsolosu Tuğgeneral T.V. Mayévsrıy (Mayewski) de benzer

⁷¹ Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.39.

⁷² Bu hususta değişik zamanlarda o kadar çok yazışma yapılmıştır ki, hepsini burada vermek imkânsızdır. Onun için örnek olmak üzere bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.111, 157, 185, 302, 313, 376 vd, 390, 421; Ayrıca bkz. T.V. Mayévsrıy, a.g.e., s.110 vd.

⁷³ Yalnız İstiklal harbinde İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin hükümetine gönderdiği bir şifrede yer alan cümleler daha sonraları da Kürtler hakkındaki kanaat ve maksadın değişmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu şifrede özetle "*Tarih Kürtlerin güvenilmez olduğunu göstermiştir. Kürtler de Müslümandır. Fakat kötü Müslümandır. Hükümetimizin niyeti Türkleri ne olursa olsun zayıf düşürmek ise Kürtleri onlardan ayırmak fena fikir değildir.*" denilmektedir. Bkz. T. Baytok, İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970, s.34.

⁷⁴ Hoybun cemiyeti 1927'de İngilizlerin desteğiyle bir Kürt-Ermeni ittifakı şeklinde kurulmuştur. 1928'de Beyrut ve Paris'te ilk toplantılarını yapan bu cemiyet, dağılmış Kürt ve Ermeni örgütlerini bir araya toplamayı ve Türkiye'den koparılacak topraklar üzerinde bir Ermenistan ile Kürdistan devleti oluşturmayı amaçlıyordu. Suriye'deki çıkarları bakımından Fransa tarafından da desteklenen bu cemiyet, her iki grubun içerisindeki azınlık bir çıkar grubunun faaliyeti olmaktan ileriye gidemedi ve Ermenilerin Ağrı isyanına destek vermemeleri sonucunda 1930'da fesh edildi. Bkz. E. Uras, a.g.e., s.CXVI; G. Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri, (nşr. B. Zartaryan-M. Yetkin), İstanbul 1992, s.195 vd.

Kürt ve Ermenilerin birlikte ayaklanmaları işe başka bir şekil verirdi. Bu ayaklanmayı hiç kimse reddetmezdi.

düşüncelere sahiptir.⁷⁵ O, raporunda; "Ermeni olaylarında Kürt köylerinin önemi hakkında birkaç söz söylemek isterim. Kürtlerin içinde yaşayan Ermeniler dostça yaşamışlardır. Yıllarca Kürt ve Ermeni arasında

hiçbir olay yokken, birden bire aralarında yüzyıllarca sürecek böyle bir kin ve nefretin gireceğini hiç kimse düşünmemiştir.

Fakat Ermeni olaylarını uzaktan idare edenler, (şayet Ermeni-Kürt ilişkilerini hakkıyla bilselerdi) Kürtleri, Ermenilerin aleyhine tahrik için değil, aksine aralarında bulunan ilişkilerin geliştirilmesi ve ilerletilmesi için büyük çaba harcarlardı ve bunların aralarındaki teşriki mesai için büyük emek vermek zorunda kalırlardı.

Kürtlerin büyük bir bölümü henüz gerçekten Osmanlı Devleti'ne bağlı değildi. Uzun uzadıya buralarda yapılan incelemeye göre Kürtlerin yarısından fazlası Osmanlı hükümetine karşı kin ve nefret beslemekteler. Bu da Kürtlerle Ermenileri bir arada teşriki mesaide bulunduracak bir konuydu. Bunu tatbik sahasına koymak liderlere düşerdi. Bu düşünce Ermenilerde yoktu.

Kürt ve Ermenilerin birlikte ayaklanmaları işe başka bir şekil verirdi. Bu ayaklanmayı hiç kimse reddetmezdi. Çünkü öyle Ermeni köyleri vardı ki Kürtçeden başka hiçbir dil bilmezler. Bu iki millet de Türkleri pek sevmezlerdi. Bunun için Osmanlı'ya karşı her iki milletin birlikte hareketi kolaylaşırdı. Bazen komitacılar Kürtleri ve Ermenileri birleştirmeye çalışırlardı. Çünkü çiftçi olan Ermeni aynı zamanda kendisi gibi çiftçi olan reaya Kürtlerle bir arada yaşamayı bilirlerdi, aşiret Kürtler ise bazen her iki taraftan da nefret ederlerdi. Bununla beraber yakınlıkları da vardı. Çünkü birbirlerine muhtaçtır (sic.). Böylelikle yaşam sahaları aynı arazi olduğundan bunlar kolayca barışırlar ve beraber hareket ederler. Artık bundan sonra bunları ayırt etmek mümkün olamaz.

Eğer Avrupalılar ile İstanbul'daki komitacılar ve tüm Ermeniler, Ermenistan yerine Kürdistan kelimesini kullanabilselerdi,⁷⁶ bütün

⁷⁵ T.V. Mayévsrıy (Mayewski), altı yıldan fazla Van, daha sonra da Erzurum'da Rusya'nın başkonsolosluğunu yapmıştır. Çok nadir bir tarafsızlıkla ve tamamen bağımsız olarak doğrudan doğruya yerinde yaptığı incelemelerle edindiği kanaat ve bilgiyi bir rapor halinde Rus Genelkurmay'na sunan bu subayın tesbitleri büyük ölçüde gerçekçi ve inandırıcıdır. Esasen O, raporunu halk için değil de, gelecekteki politikaların belirlenmesine esas olması bakımından devleti için hazırlamıştır. Bkz. Mayewski, Ermenilerin Yaptığı Katliamlar, (nşr. A. Süslü), Ankara 1986, s.5.

⁷⁶ T.V. Mayévsrıy, burada Ermenilerin asıl maksatlarını bilmezlikten gelmekte, bir yerde onları "bir çuval inciri berbat eden kimseler" olarak göstermek istemektedir. Halbuki, Ermeni hareketini planlayanların esas

Dünya tarihinde, Osmanlı Devleti'nin dışında, yıkılışı yüzyıllar boyunca planlanıp, projelere bağlanan bir başka devlete daha rastlamak mümkün değildir.

Kürtleri arkalarına alırlardı. Daha sonra kentlerde yeni yeni şehirleşmeye başlayan Kürt aşiretleri, şehir hayatına alıştıktan sonra diğer aşiretlere de örnek olabilirdi." demektedir.⁷⁷ Dikkat edilirse Mayévsrıy, Ermenilerle Kürtlerin arasına hiç yokken, birden bire

düşmanlığın, kin ve nefretin sokulmasına hayıflanmaktadır. Aynı zamanda bu iki toplumun birlikte ayaklanması halinde her şeyin değişeceğine inanan Rus Konsolos, Kürt ve Ermenilerin karşı karşıya getirilişini de, Batılıların özellikle de İngilizlerin bir oyunu olarak göstermektedir.⁷⁸ Haliyle Mayévsrıy, Ermeni patirtısında Rusların rolünü gizlemeye çalışmakta,⁷⁹ ancak gelecekte bu yönde

düşüncesi zaten Ermeniler değildir. Bu harekette yer alan Ermenilerin ise kendilerinin "Kürdistan" tabirini kullanmalarını bir yana, bunu başkalarının bile telaffuzuna tahammülleri yoktur. Nitekim, A.H. Layard'ın Marki Salisbury'e yazdığı 1 Temmuz 1879 tarihli yazıda "Patrik Nerses, İngiliz hükümetinin Kürdistan'a bir konsolos atmasını ve burada Ermenistan sözcüğünün yerine, Kürdistan'ın kullanılmış olmasına ilişkin yakınmalarını bir yazıyla bana bildirmiştir. Gazetede de Patriğin bu büyük yanlış, canla başla protesto ettiğini gösteren satırlar var." derken, bu hususun Osmanlı Devleti'nin "Konsoloslar için bir Ermenistan beratı" vermeyeceğinden kaynaklandığına da işaret eder. Bu yazının ekinde yer alan mektubunda da Patrik Nerses "Gerçekte Van, Muş, Harput gibi Erzurum da Ermenistan topraklarıdır. Buralar atalarımızın kanlarıyla sulanmıştır. Ayrıca bu toprakların Kürdistan değil Ermenistan olduğu bütün dünyaca bilinmektedir. Bu ad değişikliği Ermenilerin üzüntü duymalarına yol açmıştır." demektedir. [Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.271] Aynı hususta Binbaşı Trotter'ın Marki Salisbury'e yazdığı 15 Temmuz 1879 tarihli yazıda da "Ermeniler bu konuda çok duyarlılık gösteriyorlar." denilmektedir. Bkz. B.N. Şimşir, a.g.e., s.280.

⁷⁷ Bkz. T.V. Mayévsrıy, a.g.e., s.128 vd.

⁷⁸ Bkz. T.V. Mayévsrıy, a.g.e., s.129; Yazar burada, "Eğer Ermeniler Kürtleri kendilerine düşman etmeseydiler, komitacılar, bütün İran hududu boyunca İran'dan kendilerine silah kaçıracaklardı. Çünkü hudutta Kürtler kendilerine karşımasaydılar, ne hükümet, ne de askerî birlikleri (sic.) önelerini kesemezlerdi. Bu fikir yalnız Avrupa ile Londra arasında paylaşılıyordu. Ermeni komitacılar da böyle fikir olmazdı. Zira bunlar zaman geçtikçe Kürtleri Ermenilerin aleyhine kıskırtıyorlardı. Burada Ermeniler bir soru sormak lazımdır: Birbirinin kanına susamış ve düşman haline gelmiş olan bu iki milletin aralarını bulmak ve barıştırmak nasıl mümkün olabilir ve acaba bu iş için Ermeniler bir adım atmış mıdır?" demektedir. Mayévsrıy'nin bu sorusuna Ermeniler yirmibeş yıl sonra cevap vermeye çalışacaklar, ancak bir netice alamayacaklardır. Bkz. K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1988, s.336 vd.

⁷⁹ Aslında Mayévsrıy'nin düşüncelerinin netleşmediği anlaşılmaktadır. Zira O, raporunun bir başka yerinde de 1895 Ermeni patirtisi için "Gerçekten eğer Avrupa yardımı olmasaydı yeryüzünde bu hadiselerin çıkması mümkün görünmezdi. Başta Avrupalılar Ermeni olaylarını ileri sürdüler ve Osmanlı Asyası'nda bulunan on vilayeti kana boyadılar. Rusların sesi çıkmayınca ve artık Ermenilerin ne hale düştüğünü gören Avrupalılar, Osmanlıların başına yeniden Girit meselesini sardılar. Bunun sonunda Osmanlı ile Yunan savaşları ortaya çıktı. Bunun akabinde Makedonya meselesi baş gösterdi. İşte on yıllık olayların özeti! Artık görünen o dur ki bütün meselelerin sonuna doğru yaklaşıyor. İşte Ermeni olayları Avrupalılarca tezgahlanan oyunların neticesinde çıkan dramın birinci perdesini teşkil ederek bir asırdan beri Doğu'yu rahatsız eden olayların sıralanışıdır. Ermeni hükümetinin oluşturulması, çeşitli milletlerden ibaret olan Güney Kafkasya'daki milletlerin, eskiden beri Rusya ile Osmanlı'nın Asya'daki arazisine doğru genişleyerek ilerleyen hareketleri, Avrupalılarca arzulandığı çok iyi bilinen bir hakikattir. Böyle bir fikrin gerçekleşmesi, gerçekten de beraberinde zararlı bazı işleri getirirdi. Zira buralarda Kürtler, Ermenilerin birkaç mislinde fazladır. Fakat Avrupalılar bunları gördüğü halde hayal peşinde koşarcasına ve bu hayale erişeceğiz diye Ermenileri satın aldı. 1895-1896 yılları arasındaki gelişen hadiseleri ortaya çıkardılar. Başta Ermeni olayını ortaya çıkartan İngiltere

girişilecek faaliyetlerde de nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktan kendisini alamamaktadır.

Dünya tarihinde, Osmanlı Devleti'nin dışında, yıkılışı yüzyıllar boyunca planlanıp, projelere bağlanan bir başka devlete daha rastlamak mümkün değildir.⁸⁰ XIX. yüzyılda Avrupa'nın iktisadî, siyasî, dinî, fikrî ve kültürel çıkarları, Türklerin müsamahası ve aydınlarının şuarsuzluğu, yapılan Islâhatların gayesizliği sonucunda⁸¹ önceleri Doğu Anadolu'da bir Rus-İngiliz nüfûz mücadelesi şeklinde başlayıp sonraları, İngilizlerin gayretiyle öteki devletlerin de zaman zaman işe karışmaları neticesinde büyüyüp genişleyerek, uluslararası politikaya mal olan Ermeni meselesi bugün de güncelliğini korumaktadır.⁸² Yalnız 1915 yılında Doğu Anadolu bölgesinin demografik yapısının değişmiş olması geçmişte figüran olarak düşünülenlerin günümüzde önplana çıkmalarını sağlamıştır. Yüzbaşı Clayton'ın raporunda öngördüklerinde yüz yıl sonra yapılan tek değişiklik budur. Böylelikle günümüzde bölgede yaratılmak istenilen "Kürdistan" ile Mayévsrıy'nin dileği de gerçekleştirilmiş olacaktır. Türklere gelince, onlar hâlâ XIX. yüzyıldaki gibi medeniyet kavgasını sürdürmektedirler.

hükümetiydi. Daha sonra diğer Avrupa devletleri de bunu alkışladılar. Fakat bu meselenin çıkmaz bir yol olduğunu bilirdi. Çünkü bunlar hiçbir şekilde Ermeni milletini sevmezlerdi. Bu ihtilalinin sonunda Ermenilerin büyük zararlara maruz kalacakları ve sefalete uğraya Ermenilerin sonuçlarını hiç hesaba katmazlardı. Yalnız genellikle hedefleri bir Ermeni ihtilali ortaya çıkartmaktı. Vakta ki Ermeniler görevlerini yaparak ihtilal yaptılar, artık Avrupalılar bunları unuttular ve yakalarından tutup, attılar. 1898-1899 yıllarında Ermeni devletiyle kimse ilgilenmedi bile. Ermeniler ortada kaldıkları zaman 1894 yılından çok daha kötü hale düştüler. Şimdi Ermeni olaylarının basındaki yeri kaybolmaya başladı." demektedir. [Bkz. T.V. Mayévsrıy, a.g.e., s.116 vd.] Ermeni meselesi ile ilgili olarak Rus konsolosunun görüşlerine iştirak eden başkaları da bulunmaktadır. Bunlardan, Ermeni patirtisinin başlangıçta İngilizlerin kışkırtmasıyla ortaya çıktığına işaretle bu olaya kendilerinin kayıtsız kaldığını ifade eden Fransızların, 1894'deki İstanbul büyükelçisi M.P. Cambon, aynı zamanda "Ermeni meselesi için bir hal çaresi, bir sonuç mümkün değildir." de demektedir. Bkz. E. Uras, a.g.e., s.428.

⁸⁰ Bu projeler için bkz. T.G. Djuwara, Türkiye'yi Parçalamak İçin Yüz Plan (Haçlı Taassubu-Türkiye Düşmanlığı), (nşr. Emir Şekip), İstanbul 1979.

⁸¹ B. Kodaman, "Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepi", s. 249.

⁸² B.N. Şimşir, "Osmanlı Ermenileri ve Büyük Devletler", s.128.

SUMMARY

THE PROJECT OF ESTABLISHING GREAT ARMENIA

Prof. Dr. Salim Çohçe*

For centuries communities of several race, language and religion have lived in peace within the Ottoman Empire. However, at the beginning of the 19th century and especially after the French revolution, changes in political and intellectual spheres occurred. This had been beneficial for the Christian World but caused the emergence of subversive activities outside Europe and especially in the Ottoman Empire. Up to then the Ottomans were dealing with the rivalry of the Christian countries like Austria and Russia, now they began to fight with non-muslim communities which were Ottoman citizens since 500 years.

The Ottoman officials believed that with some reforms in the society and in the state they could resist the pressure of the Europeans and prevent the development of nationalist aspirations of their non-muslim subjects. This has not been possible and the great powers with the excuse of protecting the Christians continued to interfere with the Empire's internal affairs.

Due to her vast lands, rich natural resources and her strategic location, the Ottoman Empire has been considered as an important area to be colonized by the rapidly industrializing European countries. This led to an increased interest for the non-muslims living in the Empire. As a result, with the exception of the Turkish population, all other communities of the Empire had been persuaded that the state has lost its legitimacy and its sovereignty had to be suppressed as soon as possible.

The Armenians who lived in all parts of the Ottoman Empire were mostly concentrated at eastern Anatolia but they were also in minority in that area. As to their economic conditions, contrary to the muslims, Armenians were gradually getting richer.

After their conquest of a part of Caucasia in the 1st quarter of the 19th Century, Russian Empire's interest for the Armenians grew. Russians thought that the Armenians could help them in their advance towards the Persian Gulf. Under those expectations Russians added to the peace treaty of Berlin an article which foresaw reforms to be made in the eastern provinces where the Armenians were living.

Russian interest for the Armenians caused the vigilance of the British who started to send officers as consul to eastern Anatolia. Captain

* Professor, İnönü University, Faculty of Arts and Sciences, Head of History Department.

Clayton, vice-consul of Van, in a report written in 1897 says that the Armenians constitutes 2/5 of the population of the region. According to Clayton if an independent Armenia is to be founded there this would help the Russians to advance southwards. On the other hand as there was not sufficient number of Armenians, the Turks of that area have to be send somewhere else and Armenians from other parts of the country should be brought to the region.

Moreover Clayton stressed that the Kurds should be encouraged to cooperate with the Armenians and converting them to christianity would be very advantageous.

The idea of the Kurds supporting the Armenians does not only belong to the British. At that time, the Russian consul of Van General Mayewski, had also expressed similiar ideas.

In world history there is no other state than the Ottoman Empire that its demolition has been planned for centuries.

ERMENİ GAİLESİNİN TARİHSEL KÖKENİ ÜZERİNE

Dr. Bilâl N. Şimşir*

Eskiler "Ermeni galesi" diyorlardı. Gaile kelimesinin anlamı, dert, sıkıntı, keder, üzüntü, insanı uğraştıran ve sıkıntılı iş demektir. Bir bakıma "Baş ağrısı" da denilebilir. "Ermeni galesi", vaktiyle atalarımızı çok meşgul etmişti. Osmanlı devletinde bu dert nasıl ortaya çıktı, nasıl yaratıldı? Kısaca hatırlayalım. (Burada, parantez içinde yollama yaptığımız belgeler, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri* adlı kitabımızın birinci cildinden alınmıştır.)

Anadolu'da Türklerle Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada, yanyana yaşıyorlardı. Yüzyıllar boyunca aralarında ciddi bir sürtüşme olmamıştı. Osmanlı tarihi, altı yüzyılı aşar ve Osmanlı devleti, kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmıştı. Ama Ermeni sorunu ancak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

"Avrupa himayesi"

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşmasından (1774) sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan tebaasının "koruyucusu" rolüne soyunmuştu. Özellikle Ortodokslar konusunda Osmanlı devletinin içişlerine karışıyor, İstanbul Hükümetine sürekli baskı yapıyordu. Rusya'nın bu politikası yüzünden 1853'te Osmanlı devletiyle Rusya arasında Kırım Savaşı patlak verdi. İngiltere ve Fransa da bu savaşta Osmanlı devletinin yanında yer aldılar. Kırım savaşı sonunda, Şubat 1856'da Islahat Fermanı yayınlandı ve Padişah, tebaası arasında hiçbir ırk ve din ayrımı yapmayacağını ilân etti. Kırım Savaşı'na son veren 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'na Islahat Fermanıyla ilgili şu madde eklendi (Madde 9):

"Tebaasının refah ve mutluluğunu başlıca iş bilen Padişah, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, tebaasının durumunu düzeltmek için bir ferman vermekle, İmparatorluktaki Hıristiyan halk konusunda da yüksek ve cömert düşüncelerini açıkladıkları gibi, bu yoldaki

* E. Büyükelçi, Tarihçi.

O güne kadar yalnız Rusya, Osmanlı Hıristiyanlarının koruyuculuğunu üstleniyordu, ondan sonra ise antlaşmayı imzalayan altı Avrupa devleti bu koruyuculuğu ortaklaşa üstlenmeğe başladılar.

düşüncelerinin yeni bir delilini göstermiş olmak için bu fermanı, kendiliğinden, antlaşmayı hazırlayan devletlere göndermeyi uygun bulmuşlardır...."

Bu madde, Rusya'nın Hıristiyan azınlıklar adına Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasını önlemek amacıyla Paris Barış Antlaşması'na konmuştu. He-

sapça Rusya artık Osmanlı'nın içişlerine karışamayacaktı. Osmanlı devlet adamlarının beklentisi buydu. Bu beklentiyi vurgulamak amacıyla aynı maddeye şu paragraf da eklenmişti:

"Antlaşmayı imzalayan devletler, bu fermanın yüksek değerini kabul ederler. Bu fermanın, Padişahın ne kendi tebaası ile olan ilişkilerine, ne de Osmanlı Devleti'nin iç yönetimine antlaşmayı imzalayan devletlere teker teker ya da toplu olarak karışmak için bir hak ve yetki veremeyeceği doğaldır."

Madem ki Padişah hiçbir ayırım gözetmeden bütün tebaasının refah ve mutluluğunu düşünüyordu ve madem ki bunu açıklayan bir de ferman vermişti, öyleyse yabancı bir devletin, Padişahın Hıristiyan tebaası adına Osmanlı içişlerine karışmasına sebep yoktu, olamayacaktı artık. Osmanlı yöneticileri öyle umuyorlardı.

Ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Paris Antlaşması'nı imzalayan Avrupa devletleri, özellikle İngiltere, tam bir iki yüzlülükle, bu antlaşmayı tam tersine yorumladılar. O güne kadar yalnız Rusya, Osmanlı Hıristiyanlarının koruyuculuğunu üstleniyordu, ondan sonra ise antlaşmayı imzalayan altı Avrupa devleti bu koruyuculuğu ortaklaşa üstlenmeğe başladılar. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord J. Russel, bu konuda şunları yazıyordu:

"1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda 1856 Paris Antlaşmasına kadar, Babiâli'nin (İstanbul Hükümetinin) Rusya'ya karşı yükümlülükleri, Türkiye'nin iç yönetimini engelleme gelmişti...Kimi silahlı saldırılarla kimi de sözümona koruma yoluyla, Türk İmparatorluğunda yaşayan Hıristiyanlar, Osmanlı tebaası oldukları kadar Rus Çarının de tebaası durumuna getirilmişlerdi...Paris Antlaşması hükümleri, Osmanlı Hıristiyanları üzerindeki Rusya'nın tekelsiz koruyuculuğunu daha geniş kapsamlı bir yükümlülüğe dönüştürmüştür... Paris Antlaşması, Babiâli'nin Hıristiyan tebaası üzerinde bir tek devletin koruyuculuğu yerine beş devletin ortak

koruyuculuğunu (collective protectorate) getirmeyi öngörmüştür." (Belge No. 14)

Kısacası, İngiliz Bakan, "80 yıldır yalnız Rusya Osmanlı Hıristiyanların koruyucusu rolündeydi. Şimdi biz de aynı role soyunuyoruz" diyordu. Bu görüşle, İngiltere ve öteki Avrupa büyük devletleri, Islahat Fermanı döneminde (1856-1876) Osmanlı Hıristiyanları üzerine eğildiler. Hıristiyanlar lehine ağırlıklarını koydular. Yalnız Rusya'nın değil, aynı zamanda İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya (Almanya) ve Sardunya (İtalya) da Osmanlı yönetimi üzerinde baskılara başladılar. Kimi zaman bunu tek başlarına, kimi zaman da birlikte yaptılar. Osmanlı Ermenilerinin artık bir değil, yarım düzine "koruyucusu" vardı. Avrupa devletleri Ermeninin arkasındaydı.

İç dengeler bozuldu

Islahat Fermanı döneminde, Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı tebaası arasındaki denge Hıristiyanlar lehine döndü. Ermeniler, Islahat Fermanı'ndan ve yabancı himayesinden yararlanmayı bildiler. İngiliz Konsolosluk raporlarından birkaç satır aktarayım:

İzmir'deki İngiliz Konsolosu **Charles Blunt**, 28 Temmuz 1860 günlük raporunda, "... Vilâyetin genel durumu, diyor, günden güne iyiyeye gitmektedir. Ancak bu iyileşme, genellikle Hıristiyanların yararına oluyor. Hıristiyanlar, Türklerin varını yoğunu satın alıyorlar. Elden çıkarılan Türk topraklarının alıcıları her zaman ya Ermenilerdir, ya da Rumlar." (Belge No. 10/1)

İngiltere'nin Trabzon Konsolosu **Palgrave**, 1968 yılında Londra'ya şunları rapor ediyor:

"Bugünkü durumda (1868'de), muvazzaf olsun, ihtiyat olsun, bütün askerlik yükü yalnız ve yalnız Müslüman halkın omuzlarındadır. Gerçi Hıristiyanlar hazineye küçük ve önemsiz bir askerlik bedeli ödemektedirler. Ama bu, onların askere gitmemekle elde ettikleri avantajlara oranla bir hiçtir. Askerlik bedeli adamaklılı yüklü olsa bile, yine de Müslüman tebaanın zavallı omuzlarındaki muazzam yükün altında düştüğü yoksulluğu hiçbir zaman dengeleyemez". (Belge No. 23/1)

Konsolos Palgrave şöyle devam ediyor:

"Müslüman halk, sorumsuz merkezi İstanbul Hükümeti'nde kesin kesim temsil edilmiyor. Padişahın Müslüman tebaasının başkentte derdini anlatabileceği hiç kimsesi yoktur. Buna karşılık

Bütün mali baskılar ile yerel ve kişisel baskılar hep Müslümanlara yapılıyor, Hıristiyanlara değil. Çünkü Müslümanın feryadına kulak asan yok. Hıristiyanın ise bin tane sözcüsü ve avukatı var.

Hıristiyanlar, İmparatorluğun her tarafına yayılmış bütün yabancı konsolosluklara, kimi de İstanbul'daki Elçiliklere başvurup haklarını arayabiliyorlar. Hıristiyanların dertleri can kulağıyla dinleniyor. Üstelik hiçbir şikâyetleri olmadığı zaman da onlar adına hayali şikâyetler uyduruyor.

"Bunun kahredici sonucu olarak da bütün mali baskılar ile yerel ve kişisel baskılar hep Müslümanlara yapılıyor, Hıristiyanlara değil. Çünkü Müslümanın feryadına kulak asan yok. Hıristiyanın ise bin tane sözcüsü ve avukatı var. Müslüman bir suç mu işlemiş. Hemen ve sert biçimde cezaya çarptırılır. Aynı suçu işleyen Hıristiyan ise şöyle böyle cezalandırılır ya da büsbütün bağışlanır. Çünkü işin içinde bir Hıristiyan olunca yabancı konsoloslar ve temsilciler ona kanat gererler ve adaletin eli kolu bağlanır..."

"Bugün görülen odur ki, Osmanlı Hükümeti, Hıristiyan tebaa yararına Müslüman tebaasını ezmek gibi ağır bir itham altındadır. Ben, bu suçlamayı üzülenle doğrulamak durumundayım ..." (Belge No. 23/1)

Evet, kısaca durum buydu. Osmanlı Hıristiyanları, genellikle Türklerden çok daha iyi durumdaydılar. Bir değil altı Avrupa devletinin ve Amerika'nın koruyucu kanadı altındaydılar. Tanzimattan beri Müslümanlar beş yıl mecburi askerlik yapıyorlardı ve savaş zamanında bu süre daha da uzuyordu. Hıristiyan tebaa ise askerlik yapmıyor, para yapıyordu. Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Palgrave bu konuda da şöyle diyor:

"Türkiye'deki Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, daha çalışkan ve daha erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki, çalışkanlık, doğruluk, namus ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar, Rum ve Ermeni hemşehrilerinden bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmektedirler. Hıristiyanlar ise Osmanlı İmparatorluğundaki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de spekülasyonlarla, apaçık hilelerle ya da tefecilikle olmuştur..."

"Osmanlı devleti, kendi ağır yükünün tümünü yalnız Müslümanın omzuna yüklemiştir. Tek omuza yüklenmektir bu. Yük, Müslüman

ve Hıristiyan tebaanın omuzlarına eşitçe bölüştürülmezse bu İmparatorluk sittin sene belini doğrultamaz." (No. 23/1)

Evet, kısaca durum buydu. Osmanlı Hıristiyanları genellikle Türklerden çok daha iyi durumdaydılar. Askere gitmiyorlardı. Bundan da yararlanarak ticareti, küçük zanaatları ele geçirmişlerdi. Islahat döneminde tarımı da ele geçiriyorlardı. Türklerin tarlasını, bozulan çiftini çubuğunu satın alıyorlardı. Osmanlı Ermenisi köyde ağa, kasabada eşraf, şehirde zengin işadama olmuştu. Başkentte paşa oluyordu artık. Türk köylüsünün korkulu rüyası o mültezimlerin, o götürü vergi toplayanların çoğu Ermeniydi, Rumdu. Durmadan yakınan, sızlanan da yine onlardı, Padişahın Hıristiyan tebaasıydı. Anlaşmalar onlar içindi, yabancı konsoloslar onlara kulak veriyor, yabancı Elçiler onlara arka çıkıyordu. Osmanlı Ermenisi, ezilmek şöyle dursun, korunmuş, kayrılmış ve şımartılmıştı.

Hoşnutsuzluklar körüklendi

Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Taylor, 19 Mart 1869 tarihli raporunda şunları yazıyor:

"Bu yörenin her köşesinde Ermeniler, Türk Hükümetinden acı acı yakınıyorlar. Aynı zamanda hiç sakınmadan Rusya'yı övüp göklere çıkıyorlar...Ermenilerin bu tutumu kiliselerinin düşmanlık öğretilerinden ileri geliyor. Erzurum'daki varlıklı Ermeniler...Türk tebaası oldukları halde Rus pasaportu almışlardır...Gizli gizli yürütülen Rus pasaportu ticareti bu yörede pek yaygındır..." (Belge No. 25/1)

Boşuna dememiş atalarımız: "Hacı sandığımızın haçı koltuğundan çıktı." Padişahın "sadık tebaası" sanılan Osmanlı Ermenisi meğer cebinde Rus pasaportu taşıyormuş. El altından yürütülen Rus pasaportu ticareti Doğu Anadolu'da almış yürümüş. Dışı Osmanlı, içi Rus bir yığın insan türemiş ve bu "Ruslar" her kasabamıza sızmış. İngiliz konsolosu Taylor'un anlattığına göre, Erzurum'daki Rus konsolosu Ermenilerin çarpık düşüncelerini sürekli körüklüyor ve onları etkiliyormuş. Ermenilere olsa olsa Rusya arka çıkabilirmiş. Bu düşünceye kendini kaptıran varlıklı Ermeniler, üçe beşe bakmadan, birer Rus pasaportu ediniyorlarmış. Ceplerine Rus pasaportu koyunca, artık kendilerini Rusya'nın kanadı altında ve güvencede sanıyorlarmış. İngiliz konsolosu şöyle devam ediyor:

"Bu gibi düşünceleri körüklemek, aynı zamanda var olan bazı sıkıntıları abartmak ve yoktan hayali şikâyetler uydurmak, Rus Hükümetinin ve dolayısıyla Rus ajanlarının izlediği bir politikadır. Özellikle Rusya'ya komşu Doğu ülkelerinde hoşnutsuzlukları canlı tutmak Rusya'nın izlediği politikaya uygun düşmektedir". (No. 25/1)

İngiliz konsolosu bu satırları 1869 yılında Erzurum'dan yazıyordu. Anadolu'nun doğu ucunda Ermeni hoşnutsuzluğu sürekli canlı tutulmak isteniyor, hatta hiç yoktan Ermeniler için hoşnutsuzluk nedenleri yaratılıyordu. Aradan beş altı yıl geçti geçmedi, Osmanlı İmparatorluğu'nun batı ucu, Rumeli kanadı karıştı. 1875'te Bosna-Hersek, arkasından Bulgar ayaklanmaları patlak verdi. Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Balkan Hıristiyanları Avrupa'da büyük sempati topladılar. Rus ve Avrupa gazetelerinin zembereği boşandı. Osmanlı yönetimi yerin dibine batırılıyor, ayaklanan Osmanlı Hıristiyanları ise alkışlanıyor, yüceltiliyordu.

Devlete sadık sanılan Osmanlı Ermenileri, Balkan Hıristiyanlarına özenmeğe başladılar. Filibe sancağında Bulgar ayaklanmasının patlak vermesinden beş ay sonra, Eylül 1876'da, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi **Sir H. Elliot**, "Ermeniler arasında da hoşnutsuzluk hareketi var" diyordu. Bu hoşnutsuzluğun giderek önem kazanabileceğine parmak basıyordu. Büyükelçi, "Ermeniler arasındaki bu hoşnutsuzluk hareketine Rus ajanlarının entrikalarının neden olduğunu"da belirtiyordu.

Silaha sarılan Balkan Hıristiyanları için Avrupa devletleri devreye girmişlerdi. 1876 yılı sonunda İstanbul'da önemli bir konferans toplanacaktı. Paris Antlaşması'nı imzalamış olan Avrupa devletleri konferansa geliyorlardı. "Tersane Konferansı" diye tarihe geçen bu konferansta Avrupa devletleri, Osmanlı tebaası Balkan Hıristiyanları için bağımsızlık veya siyasal özerklik isteyeceklerdi. Osmanlı Ermenilerin ise esamisi okunmuyordu? Silâha sarılmadıkları için mi?

İstanbul Ermeni Patriği **Nerses** dayanamadı. Tersane Konferansı arifesinde İngiliz Büyükelçisi'ne çıktı. "Cemaatim pek heyecanlıdır" dedi ve:

"Avrupa devletlerinin sempatisini kazanmak için ayaklanma çıkarmak gerekiyorsa (Ermeniler arasında da) böyle bir hareket yaratmak hiç de güç olmayacaktır" diye ekledi. (Ek Belge No. 2)

**Anadolu'nun doğu ucunda
Ermeni hoşnutsuzluğu sürekli
canlı tutulmak isteniyor, hatta
hiç yoktan Ermeniler için
hoşnutsuzluk nedenleri
yaratılıyordu.**

Türk-Rus Savaşı ve Ermeniler

1877-1878 Türk-Rus Savaşı, Türk milleti için pek büyük bir felâket, Osmanlı Ermenileri için ise bir fırsat oldu. Anadolu'nun kimi uzak yerlerinde Ermeni çeteleri, eli silah tutan Türklerin cephelere gitmiş olmalarını fırsat bildiler. Gün bu gündür deyip Türk-Müslüman köylerine saldırdılar. Örneğin Maraş'ın Zeytun yöresinde, **Babek** adlı bir Ermeni eşkiya, 200 kişilik çetesiyle komşu Türk köylerini ve Yörük oymaklarını vurup yağma etti, birçok cana kıydı.

Rusların Doğu Anadolu'ya girişleriyle o bölgenin Ermeni esnafına ve tüccarına gün doğdu. Erzurum'daki İngiliz Konsolosu **Trotter**'in yazdıklarına göre, Doğu Anadolu Ermenileri Rus işgali sırasında pek kârlı iş yapmışlar, hele alkollü içki satışından bol para kazanmışlardı. Rus işgali sırasında Ermenilerin ticareti gözle görülür biçimde canlanmıştı. Trabzon-Erzurum yolu boyunca Ermeni dükkânları arı kovana gibi çalışıyordu. Ermeni sokakları şenlenmişti, Ermenilerin işleri yolundaydı. Ermeniler, işgalci bazı Rusları evlerinde barındırıyorlar, Türk komşularına nispet yaparcasına kazançlarını gösterişle sergiliyorlardı.

Doğu Anadolu Ermenileri, işgalci Ruslarla iş yapmakla kalmadılar, Rus işgal kuvvetlerinin hizmetine de girdiler. İşgalci Rusların arasında Ermeni asıllı subaylar vardı. Kars'ta Korgeneral **Lazareff**, Erzurum'da binbaşı **Kamsaragan** gibi. Bunlar, bazı yerli Ermenileri Ruslarla işbirliğine çektiler. Binbaşı Kamsaragan daha önce Erzurum'da Rusya konsolosu olarak bulunmuştu. Rus işgalinde Erzurum Polis Şefi oldu. Kendisi gibi bir Rusya Ermenisi olan yardımcısı teğmen **Nikolossoff** ile birlikte, birçok yerli Ermeniye Rus polis hizmetine aldı. Elleri biraz yetki ve silâh verilen bu işbirlikçi Erzurum Ermenileri, ilk iş olarak, Müslüman komşularına zulmettiler. Tıpkı İstiklal Savaşı sırasında, Fransız üniformaları giymiş silâhlı Ermenilerin Urfa, Maraş, Antep bölgesinde Müslümanlara yapmadıkları zulmü bırakmadıkları gibi. İstiklâl Savaşı'ndan kırk yıl önce, 1877-1878 yıllarında Erzurum ve Kars yöresindeki Ermeniler de Rus silahlarıyla benzer zulümler yapmışlardır. Erzurum'daki İngiliz Konsolosu **Trotter**,

"Hiç kuşku yok ki, (1877-1878) Rus işgali sırasında yerel

Hiç kuşku yok ki, (1877-1878) Rus işgali sırasında yerel polis teşkilâtına alınan birçok Ermeni, fırsattan yararlanarak Müslümanlara eziyet etmişlerdir.

polis teşkilâtına alınan birçok Ermeni, fırsattan yararlanarak Müslümanlara eziyet etmişlerdir. Rus konsolos vekili de bunu doğruladı" diyor. (Belge No. 116)

Doğu Anadolu'da, Ermeni-Müslüman gerginliğinin kökünde işte bu yatar.

İstanbul Ermenilerine gelince, onlar, 1877-78 Türk-Savaşı başlayınca Osmanlı devletine bağlı göründüler. Patrik Nerses, Padişaha bağlı bir Osmanlı vatanseveri olduğunu birkaç kez açıkladı. Ama savaşın gidişi tersine dönünce, özellikle Plevne'de Osman Paşa teslim olunca, İstanbul Ermeni Patrikhanesi yüz seksen derecelik bir dönüş yaptı. Patrikhane ve Ermeni aydınları, Osmanlı devletine sırt çevirip Ruslara yöneldiler. Ellerini Rusya'ya uzattılar ve işgalci Ruslarla gizli ilişkiler kurdular.

Ocak 1878'de, kılıç artığı on binlerce Rumeli Türk göçmeni, kar, buz, balçık, çamur içinde, bata çıka, Rus kuvvetleri önünde Trakya'da yol almaya, canlarını İstanbul'a, Anadolu'ya atmaya çalışıyorlardı. Bozguna uğramış olan Rumeli boşalıyor, perişan Türk kitleleri Avrupa'dan ön Asya'ya, Anadolu'ya dönüyorlardı.

Tam o günlerde, sırtlarında sırmalı Osmanlı üniformaları taşıyan **Stefan Aslanyan Paşa** ile **Ohannes Nurian Efendi** gizlice İstanbul'dan Edirne'ye gittiler. Orada **Kevork Ruçukluyan** adlı bir üçüncü Ermeni ile buluştular. Üçü birden, Ermeni Patrikhanesi'nin ve Ermeni meclisinin yetkili delegeleri olarak Rus Başkomutan vekili **Granddük Nikola**'nın huzuruna çıktılar. Osmanlı Ermeni cemaatinin Rus Çarına bağlılığını arz etiler ve Ruslardan lütuf dilediler.

Granddük'ün yanında bulunan Rusya'nın eski İstanbul Büyükelçisi General İgnatieff, Ermeni heyetine söz verdi. Hazırlanmakta olan barış antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili özel bir madde konacağını bildirdi.

Berlin antlaşması, bir dönüm noktası oldu

Ruslar sözlerini tuttular. General İgnatieff'in Osmanlı Hariciye Nazırı **Safvet Paşa**'ya dikte ettiği 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşmasına Ermenilerle ilgili şu madde eklendi:

"Madde 16 - Ermenistan'da (Doğu Anadolu'da) Rus işgalinde bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek olan toprakların Rus askerince boşaltılması, oralarda, iki devletin (Türkiye ve Rusya'nın) iyi ilişkilerine zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Babiâli (Osmanlı Hü-

Daha önce Osmanlı Hükümetinin imzaladığı hiçbir antlaşmada Ermeni adı yer almıyordu; ilk defa Ayastefanos antlaşmasında açıkça Ermenilerden söz edilmiştir. Artık Ermeniler, uluslararası politika gündemine getiriliyorlardı.

almıyordu; ilk defa Ayastefanos Antlaşması'nda açıkça Ermenilerden söz edilmiştir. Artık Ermeniler, uluslararası politika gündemine getiriliyorlardı. Osmanlı Ermenileri tarihinde bu, bir dönüm noktasıydı. Ancak Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmedi, onun yerini Berlin Antlaşması alacaktı.

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, işgal ettiği Osmanlı topraklarından Kars, Ardahan ve Batum'u alıyor, kendi topraklarına katıyordu. Erzurum'u ve diğer bazı yerleri ise boşaltacak, Türkiye'ye bırakacaktı. Buralarda Ruslarla işbirliği yapmış, Rus hizmetine girmiş ve yerli Müslümanlara zulmetmiş olan Ermeniler, Ruslar çekilince zulmettikleri insanların intikam almalarından korkmuşlardı. Onların bu kaygılarını gidermek için Ayastefanos Antlaşması'nda, "Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğinin sağlanması" hükme bağlanmıştı. Ayrıca Rusya, "Ermeniler için reform" yapılmasını şart koşmuştu.

Ayastefanos Antlaşması İngiltere'yi telaşlandırdı. Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya katılması, Ermeniler üzerinde Rus nüfuzunun artması ve Rusya'nın doğuda prestij kazanması, İngiltere'nin "hayati çıkarlarına" ters düştüğü değerlendirildi. İngiltere'nin Hindistan imparatorluğuna giden birinci yol Süveyş kanalından, ikinci yol Doğu Anadolu'dan geçiyordu. Doğu Anadolu, Asya'da İngiliz-Rus rekabetinin bir düğüm noktası olarak görülüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı **Lord Salisbury**'ye göre, Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u alması, geri kalan Doğu Anadolu halk kitleleri üzerinde öyle derin etkiler yaratacağı ki, sonunda bu kitleler, özellikle Osmanlı Ermenileri Rusya'nın kucağına düşeceklerdi. Bunun sonucunda Osmanlı devletinin Doğu Anadolu toprakları bir defa daha parçalanıp Rusya tarafından yutulabilecekti. Lord Salisbury, "*Majesteleri Hükümeti, Büyük*

kümeti), Ermenilerin yaşadığı vilâyetlerde yerel durumun gerektirdiği iyileştirmeleri ve reformları zaman yitirmeden gerçekleştirmeyi ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamayı üzerine alır."

Bu madde ile, Ermeni adı ilk defa bir uluslararası antlaşmaya girmiş oldu. Daha önce Osmanlı Hükümetinin imzaladığı hiçbir antlaşmada Ermeni adı yer al-

Britanya'nın Doğudaki çıkarlarını derinden etkileyecek böyle bir durumu kabul edemez" diyordu. İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek için hemen harekete geçti.

4 Haziran 1878 günü İngiltere ile Osmanlı Hükümeti arasında ikili bir antlaşma imzalandı. "Kıbrıs Antlaşması" olarak da bilinen bu antlaşmaya göre, eğer Rusya, ilerde Osmanlı devletinin Asya topraklarından bir bölümünü ele geçirmeye kalkarsa, İngiltere, silahla Osmanlı devletinin yardımına koşacaktı. Bu olası yardıma karşılık Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye bırakıyordu.

Kıbrıs Antlaşmasına, belki Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılması kadar önemli şu cümle de konmuştu:

"Buna mukabil Zatı Padişahi dahi Anadolu kıtasında bulunan Hıristiyan ve sair tebaanın iyi idare edilmesi ve korunması hakkında devleteyn (İngiltere ve Osmanlı devleti) arasında sonradan kararlaştırılacak olan lüzumlu ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaat eder."

Bu tek cümle, İngiltere'nin Ermeni işine el atmasının en önemli hukukî (veya ahdî) dayanağı oldu. Padişah, Ermenilerin "iyi yönetilmesi ve korunması" için "reform" yapmaya söz veriyordu. "Reform" kelimesinden İngiltere'nin ne kastettiği sonradan anlaşılacaktı. Pandoranın kutusu yavaş yavaş açılacaktı. Ne demiş atalarımız? Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu!

İngiltere'nin öncülüğüyle, Rusya ile Osmanlı devleti arasında imzalanmış olan Ayastefanos Antlaşması değiştirilecek, bu ikili antlaşmanın yerini çok taraflı yeni bir antlaşma imzalanacaktı. Bunun için Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verildi. Berlin Kongresi arifesinde İstanbul Ermenileri ve Ermeni Patrikhanesi kolları sıvadılar. Artık özerklik istiyorlardı. **Patrik Nerses**, 13 Nisan 1878 günü İstanbul'daki İngiltere Dışişleri Bakanı **Lord Salisbury**'ye bir muhtıra yolladı ve şunları söyledi:

"Doğu sorunu (Şark meselesi), Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada yaşamalarıyla daha da zorlaşan, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması sorundur. Bu bir arada yaşama (coexistence) artık imkânsızdır.

"Eşitliği ancak bir Hıristiyan yönetim uygulayabilir. Adaleti, ancak Hıristiyan yönetim sağlayabilir. Vicdan özgürlüğünü de yalnız Hıristiyan yönetim uygulayabilir. Şu halde, Hıristiyan kitlelerin yaşadığı her yerde, Müslüman yönetimin yerini Hıristiyan yönetim

almalıdır. Ermenistan (Doğu Anadolu) ve Kilikya, Hıristiyan yönetimin kurulması gereken yerler arasındadır.

"Türkiye Ermenileri işte bunu istiyorlar. Yani, Türkiye Ermenistan'ında, Lübnan'da olduğu gibi, güvence altına alınmış bir Hıristiyan yönetim istiyorlar." (Belge No. 69/1)

Türkiye Ermenileri Patriği **Nerses**, Berlin Kongresi'ne de bir muhtıra gönderdi ve Ermeni isteklerinin desteklenmesi için üstüste yabancı elçilerin kapılarını çaldı. 30 Haziran 1878 günü İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi **Sir Henry Layard**'a çıktı. On gün sonra tekrar İngiliz Büyükelçisi'ni gördü ve Berlin Barış Antlaşması'na Ermenilerle ilgili özel bir madde konmasını tekrar rica etti. Böyle bir madde olursa, Ermenilerin ilerde buna dayanarak büyük devletlerin koruyuculuğunu isteyeceklerini belirtti. Layard, Patriğin bu isteklerini de Berlin'de bulunan **Lord Salisbury**'ye ilettili.

13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Barış Antlaşmasında Osmanlı Ermenileriyle ilgili şu özel madde yer aldı:

"Madde 61 - Babîali (Osmanlı Hükümeti), Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder (yükümlenir). Bu hususta alınacak önlemleri (büyük) devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir."

Bu iki cümlelik madde, ilerde Osmanlı Devleti'nin başına büyük gaileler açacak ve Anadolu'nun toprak bütünlüğüne karşı ciddi bir tehdit oluşturacaktır. Önce Ayastefanos, ardından Berlin Antlaşmaları, Türk-Ermeni ilişkileri tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.

Anadolu'da "Ermeni Yurdu" kurma hayali

Berlin Antlaşması'ndan sonra Ermeniler Anadolu'da bir "Ermeni Yurdu" hayaline kapıldılar. "Ermeni Yurdu" kurmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda kendi aralarında ateşli tartışmalara başladılar. Bir bölüm Ermeniye göre, Berlin Antlaşması, onların beklentilerini boşa çıkarmıştı; sanki dağ bir fare doğurmuştu. Diğer bir bölüm Ermeniler ise Berlin Antlaşması'nın Ermeni'le-

Berlin antlaşmasından sonra Ermeniler Anadolu'da bir "Ermeni Yurdu" hayaline kapıldılar.

re bir "altın madeni bahşettiğini" söylüyor ve şimdi bu maden ocağını işleyip altını çıkarmak gerektiğini savunuyorlardı. Bunlar İngiltere yanlısıydı, ötekiler ise Rusya yanlısı olanlardı.

Rusya yanlısı Ermeniler, Balkan Hıristiyanları ile Osmanlı Ermenilerini karşılaştırıyorlardı. Özellikle Bulgarları örnek almak gerektiğini savunuyorlardı. Bulgarlar, Osmanlı yönetimine karşı silâha sarılıp ayaklandıkları ve Rusya'nın yanında Türklere karşı savaştıkları için Berlin antlaşmasıyla bir Bulgar Yurdu, muhtar bir Bulgar Prenslığı kurulmuştu. Osmanlı Ermenileri de özerklik veya bağımsızlık için silaha sarılmalydılar. Bu iş, yabancı devletlere dilekçeler, muhtıralar vermekle olmayacak, silahla olacaktı. Ermeniler o zamana kadar silaha sarılmadıkları için Berlin'den eli boş dönmüşlerdi. Ermeni isteklerini savunmak için Berlin'e gönderilmiş olan eski patrik **Hrımyan** bu görüşte olanlardan biriydi ve silahlı ayaklanmayı savunuyordu.

Hrımyan ile Birlikte Berlin'e gönderilmiş olan **Nurias Çeras** ise 1879 yılında yayınladığı bir broşürde Ermenilere şöyle sesleniyordu:

"Berlin Kongresi, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. Maddesi yerine 61. Maddeyi koymakla kalmadı. İlerde kuracağımız ulusal binanın (Ermeni devletinin) temellerini de attı.

"Gerçi Avrupa bize özerklik vermedi, ama bize öyle bir madde bağışladı ki, bu bizi, erişmek için yanıp tutuştığımız amacımıza ulaştıracaktır.

"Babîâli, Ermenilerin yaşadığı yerlerde reformlar yapmaya söz verdi: Bu reformlar bir gün idari özerkliğe dönüşecektir...Reformlar gerçekleşmezse eyleme geçmek gerekir...Kürtler ve Çerkezler cezalandırılmadan kalırsa eyleme geçmek gerekir...

"Bir yandan Ermenistan'da, öte yandan da Avrupa'da çalışmak gerek.

"Berlin Kongresiyle bir altın madeni elde ettik. Bu maden ocağını çalıştırmak ve altını çıkarmak bize düşer." (Belge No. 309/1)

Evet, 1878 Berlin antlaşmasından sonra Osmanlı Ermenileri artık Balkan Hıristiyanlarına özeniyorlardı. Tuna vilâyetinde bir Bulgar Prenslığı kurulduğu gibi, Anadolu'da da bir "Ermeni Yurdu" kurulabileceğini düşünüyorlardı. Bu, tarihsel bir yanılgıydı.

Anadolu'nun Balkanlara benzemediğini, burada asla bir Ermeni Yurdu kurulamayacağını Ermeni cemaatine açıkça anlatabilecek vizyon sahibi bir Ermeni lideri veya bir Ermeni Patriği çıkmadı.

İngiltere gözlerini Anadolu'ya çevirdi

İngiltere, 1878'de Kıbrıs adasını, 1882'de Mısır'ı ele geçirdi ve dikkatini Anadolu'ya, özellikle doğu Anadolu'ya çevirdi. İngiltere'nin yaklaşık yüzyıldır devam eden geleneksel Türkiye politikası artık değişiyordu. Bu politika, Rus İmparatorluğunun güneye doğru yayılmasına set çekmek için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza etme temeline dayanmıştı. 1878

1878 Berlin antlaşmasından sonra İngiltere artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza ederek değil, Osmanlı toprakları üzerinde milli devletler kurarak ve bunları İngiliz nüfuzu altına alarak da Rus yayılmasının önlenileceğini düşünüyordu.

Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza ederek değil, Osmanlı toprakları üzerinde milli devletler kurarak ve bunları İngiliz nüfuzu altına alarak da Rus yayılmasının önlenileceğini düşünüyordu. Anadolu'da Ermeniler vardı, bu cemaat İngiliz yörüngesine çekilmeliydi. Bunu yapabilmek için İngiltere'nin hukukî dayanağı da var-

dı: Berlin Antlaşmasınının 61. Maddesi ve "Ermeniler için reform" hükmü.

1879 yılında İngiltere, Anadolu'nun başlıca şehirlerine birer asker-konsolos atadı: Sivas'a Albay Wilson, Erzurum'a Binbaşı Trotter, Van'a Yüzbaşı Clayton, Kayseri'ye Yüzbaşı Cooper gönderildiler. Meslekten asker olan bu kimselerin konsolos olarak atanmaları, pek alışılmamış yeni bir uygulamaydı. Bu asker-konsolosların görevleri, ana çizgileriyle şöyle belirlenmişti:

"Anadolu ahalisinin çeşitli sınıfları üzerinde araştırmalar yapmak,

Yerel Türk yöneticilerine öğütler vermek,

Yerel Osmanlı makamları katında girişimlerde bulunmak,

Anadolu'da yapılacak reformların uygulanmasını gözetlemek ve

Bu uygulamanın hakkıyla yapılmasını sağlamak..." (Belge No. 209)

Sivas'a Başkonsolos olarak atanan Albay **Wilson**, bu görevlerle yetinmemiş, kendisini Orta Anadolu'da bir çeşit "Özel Komiser" olarak görmüş, olağanüstü siyasal yetkilerle donatılmasını istemiştir. İstanbul'daki Büyükelçi **Layard**, bu istekleri zamansız

bulmuştu ve "Majesteleri Konsoloslarına siyasal yetkiler tanınması için direteceğimiz zaman gelecektir" diyordu. (Belge No. 209)

İngiliz asker-konsolosların Anadolu'ya gelişleri, Osmanlı Ermenilerini şöyle bir dalgalandırdı. Militan Ermeniler, halkı kıskırtmak için bunu bir fırsat bildiler. İngiliz konsolosları sanki birer "kurtarıcı" gibi karşılandılar. Gelenler sanki Anadolu'yu yönetmeye geliyormiş gibi görüldüler ve gösterildiler. Kimi İngiliz konsolosların tutumları da Ermenileri kamçılardı. Bunlar gelir gelmez köy köy Anadolu'yu dolaşmaya başladılar. Van'daki Viskonsolos **Yüzbaşı Clayton**, 31 Temmuz 1879 günü Muş'a varışını şöyle rapor ediyordu:

"Muş'un dört saat uzağında bir Ermeni heyeti beni karşıladı. Piskopos'un evinde kalmam için beni resmen davet etti. Piskoposu Erzurum'da görmüş, davetini zaten kabul etmiştim. Muş'a 1 saat kala Piskopos'un yardımcısıyla ileri gelen Ermenilerden oluşan kalabalık bir kitle beni karşılamaya geldi. Kente yaklaşırken Muş Ermeni'lerinin yarıdan fazlası beni karşıladı. Çeşitli okulların çocukları, kilise ayin elbiseleriyle süslenerek sıra sıra dizilmişlerdi. Biraz ilerde de bir süvari albayı, birliğiyle bana eşlik etti. Hepsi beni piskoposun evine kadar götürdüler." (Belge No. 255/2)

Muş Ermenileri işi gücü bırakıp yollara dökülmüşlerdi. Yirmi, yirmi beş kilometre ötelere kadar heyetler salmışlardı. Lâyı vâlâ ile İngiliz konsolos muavinini karşılıyorlardı. Muş Ermeni Piskoposu Jean, kırık dökük bir Fransızca ile, ateşli bir karşılama nutku çekmiş, Muavin konsolosa, bir krala ya da prence seslenir gibi, "Majeste", "Altes" diye hitap etmişti. Olup bitenleri orada sessizce seyreden Osmanlı süvari albayının önünde, hiç sakınmadan İngiliz viskonsolosuna şöyle seslenmişti:

"Ekselâns,

Istrap dolu yürekle konuşuyorum. Bu halk, benim aracılığım ile ve derin bir saygıyla gelişinizi selâmlayıp alkışlıyor. Gelişiniz bizim için bir gurur kaynağıdır.

Milletimiz, uzun zamandan beri korkunç kötülükler, baskılar ve felâketler altında boğulmaktadır. Altı yüzyıldan beri bu zorbanın boyunduruğu altında inliyoruz. Bu ülkede mutluluk yok; her tarafta hıçkırıklar, gözyaşları ve sefalet var...

Siz, Altes, bahtsızların koruyucusunuz.

Bu halk, içine gömülmüş olduğu mezar kasvetini ve sessizliğini artık görmeyecek. Siz, Majesteleri, bize özgürlük bahşedeceksiniz; her tarafa özgürlük yayacaksınız. Umudumuz sizsiniz.

Saygıdeğer Efendimiz, size tapan bu halkı seviniz ve onu sefaletten kurtarınız." (Belge No. 255/3)

Osmanlı Ermeni papazı, 1915 olaylarından 36 yıl önce, işte böyle konuşuyordu. "Altı yüzyıldan beri boyunduruk altında yaşadıklarını" söylüyordu. İngiliz'e "kurtar bizi" diye yalvanyordu. Osmanlı devletinin güya "sadık tebaası" (tebaa-i sadıka) işte buydu. Ermeni galesi veya Ermeni sorunu işte böyle filizlendi.

31 Temmuz 1879 günü, yortu giysileri içinde İngiliz muavin konsolosu karşılayan ve Ermeni papazının bu ateşli konuşmasını dinleyen kimi Ermeni çocukları, 10-15 yıl sonra silâhlı birer komitacı olup çıkacaklar ve bölgeyi kana bulayacaklardı. Dar kafalı Ermeni militanlar rüzgâr ekliyor, fırtına biçeceklerdi. Keskin sirke sonunda kabına da zarar verecekti.

"Ermeni reformu"nun amaçları

Evet, 1878 Berlin antlaşması, Anadolu'da, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde "reform" yapılmasını öngörmüştü. Osmanlı Hükümeti reform yapmaya söz vermişti. Antlaşmayı imzalayan Avrupa büyük devletleri bu reformları denetleyeceklerdi. Osmanlı Hükümeti de Avrupa devletlerine hesap verecekti. 1879 yılında Anadolu'ya atanan İngiliz asker-konsolosları da reformların nasıl yapıldığını yerinde görüp denetleyecekler, yerel Türk makamlarına "öğütler" verecekler ve reformların uygulanmasını sağlayacaklardı.

Peki, "reform" veya "Ermeni reformu" deyince İngilizler bundan ne anlıyorlardı? "Reform" ile ne amaç güdüyorlardı? Bu konuda İngilizlerin kafalarında neler vardı? İngiliz belgeleri bu soruları aydınlatıyor. Van'daki İngiliz Viskonsolosu **Yüzbaşı Clayton**, 29 Kasım 1879 günlü raporunda, reformlarla Doğu Anadolu'ya huzur ve refah geleceğini söylüyor ve özetle şunları yazıyor:

"Doğu Anadolu'da huzur ve refah sağlanınca dışarıdan buraya Ermeniler akın edeceklerdir. Nüfusları artan Ermeniler Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmaya çalışacaklardır. Ama böyle bir bağımsız Ermeni devleti, Rusya'nın güneye yayılmasına engel olabileceğinden, Ruslar bunu yaşatmazlar. Rusya, ya Ermenilerin sürekli huzursuzluk içinde kalmalarını ve bir gün Rusya'dan yardım isteyebilecek duruma düşmelerini yeğleyecek, ya da kurulacak Ermeni devletini yutmak için yollar arayacak, fırsat kollayacaktır. Yutmak iki biçimde olabilir: Ya yeni devlet içinde anarşi ve kargaşa yaratarak Ermenilerin Rus pençesine düşmesi yoluyla; ya da yeni

**Zamanı gelip Osmanlı devleti
çökünce de Ermenilere
bağımsız bir devlet**

**kurdurulacaktı. Ancak bu iğreti
devlet kendi ayakları üzerinde
duramayacağından, bunun
üzerinde "güçlü bir İngiliz
protektorası" kurulacaktı.
Böylece Rus yayılmasına bir set
çekilebilecekti.**

*devletle Rusya'nın dostluk ve
ittifak kurması yoluyla olabilir.
Her iki yolla da Rusya bu yeni
Ermeni devletini yutabilirdi.*

*Buna fırsat vermemek için
İngiltere, Doğu Anadolu'da yapı-
lacak reformlara öyle bir yön
vermeliydi ki, bağımsız Ermeni
devleti ya hiç kurulmamalı, ya
da kurulursa Rusya'ya yem ol-
mayacak biçimde kurulmalıydı."
(Belge No. 326/9)*

İngiliz konsoloslu, Rusların önünü kesmek için Anadolu üzerinde ya bir İngiliz protektorası, ya da Avrupa protektorası kurulması gerektiğini söylüyor, reformları da bu yöne doğru çekmek lâzım geldiğini savunuyordu. Ermeniler, İngiliz protektorası veya Avrupa protektorası altında serpilecek, güçlenecek ve siyasi bakımdan hazırlanacaklardı. Sonra dışardan Doğu Anadolu'ya Ermeni nüfusu getirilecekti. Böylece bölgede Ermeni nüfusu artacaktı. Ama ne kadar artarlarsa artsınlar Ermeniler yine azınlıkta kalacaklardır. Onun için ikinci adım olarak, Türk nüfusu Doğu Anadolu'dan peyderpey uzaklaştırılacaktı. Geriye Ermeniler, Kürtler ve Süryaniler kalacaktı. Süryanilerle Ermeniler, mezhep ayrılıkları bir kenara bırakılıp kaynaştırılacaktı. Kürtler ise "silah zoruyla hizaya getirilecekler", Ermenilerle birlikte yaşamaya zorlanacaklardı.

Bütün bunlar, "reformların uygulanması" kisvesi altında yapılacaktı. Zamanı gelip Osmanlı devleti çökünce de Ermenilere bağımsız bir devlet kurdurulacaktı. Ancak bu iğreti devlet kendi ayakları üzerinde duramayacağından, bunun üzerinde "güçlü bir İngiliz protektorası" kurulacaktı. Böylece Rus yayılmasına bir set çekilebilecekti. (Belge No. 326/9)

Bu program, asker-konsolos **Emilius Clayton**'un kendi kişisel düşünceleri değil, o zamanki İngiliz politikası doğrultusunda kaleme alınmış bir programdı. Bunun unsurları, **Lord Salisbury**'nin 8 Ağustos 1878 tarihli yürüncesinde de vardı. Yalnız Konsolos bunları biraz daha açıkça yazmıştı.

1879 yılında Ermenilerin çoğu, İngiliz konsoloslarını birer "kurtarıcı" olarak görmeye başlamışlardı. "Bulgarları Ruslar kurtardı, Ermenileri de İngilizler kurtaracak" deniyordu. İngiliz

konsoloslarına verilen Ermeni dilekçelerinde şöyle satırlar görölüyordu: "Sör, siz bizim kurtarıcımız, şefimiz, babamızsınız. Siz, dayandığımız sağlam duvarsınız." Bir Türk atasözü, "Duvara dayanma yıkılır, insana dayanma ölür" der. Ama Osmanlı Ermenileri bunu pek hatırlamıyorlardı. Onlar Doğu Anadolu'yu İngiliz protektorası gibi, kendilerini de İngiliz protektorası altında görmeye başlamışlardı. İngiliz Konsolosu **Trotter**, *"Son savaştan (1877-78 savaşımdan) beri Ermeniler hepten değiştı. Onları eskiden tanıyanlar şimdi şaşırıp kalıyorlar. Ermenilerin genel eğilimi Hükümet otoritesine kafa tutma biçiminde görölüyor"* diyordu. (Belge No. 42)

Anadolu, Balkanlaştırılmak istendi

Ermenilerin bir bölümü daha da aşırı gidiyor, sırtlarını Avrupa'ya dayayıp tezelden bir "Ermeni Yurdu" kurmayı amaçlıyordu. Bulgarları taklit etmek istiyorlardı. Rusya'da yetiştirilmiş Bulgar komitacıları, 1876 yılında, Rodopların kuzey eteğinde, Filibe sancağına bağlı dört köyde silahlı bir ayaklanma çıkarmışlardı. Ayaklanma çabucak bastırılmıştı ama bastırıldıktan sonra Avrupa'da büyük ses getirmişti. Ayaklanmadan etkilenen dört köyün toplam nüfusu 2000 kadar olduğu halde, Avrupa basını 100 bin Bulgar öldürüldü diye propaganda yapmıştı. Tozdan dumandan ferman okunmayan bu hava içinde Rusya, Osmanlı devletine savaş açmış ve savaş sonunda muhtar bir Bulgar Prenslığı kurulmuştu. İngiliz Büyükelçisi **Layard**, Bulgarları taklit ederek doğu Anadolu'da silahla bir "Ermeni yurdu" kurmayı amaçlayanlar konusunda Londra'nın dikkatini çekiyordu. 12 Haziran 1879 tarihli raporunda bu noktaya parmak basıyordu: *"Babiâli, diyordu, yakında Anadolu'da Bulgar sorununa benzer bir Ermeni sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Bir Ermeni ulusu yaratabilmek için aynı entrikalar bu defa Anadolu'da çevriliyor. Hristiyan yaygarasına ve Avrupa müdahalesine sebep olabilecek bir durum yaratılmak isteniyor."* (Belge No. 210)

Berlin Antlaşmasını imzalayan devletler, Doğu Anadolu'da Ermeniler için reform yapılması için 1879'dan itibaren Osmanlı Hükümeti üzerindeki baskılarını yoğunlaştırdılar. Padişah **ikinci Abdülhamid** ve Babiâli, Anadolu'nun parçalanmasına varabilecek reformlar yapılmasına karşı direndi, ayak sürüdü. Bu konuda Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti arasında başlayan diplomatik bilek güreşi yıllarca sürüp gitti. Bu dönemde yabancılar, Doğu Anadolu'yu kasten "Ermenistan", "Türkiye Ermenistan'ı" veya "Altı Ermeni Vilâyeti" diye göstermeye yöneldiler.

Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir an önce bir "Ermeni Yurdu" kurulması için gittikçe sabırsızlanıyorlardı. En çok sabırsızlananlar da dışarıdaki Ermenilerdi. 1887'de "**Hınçak**", 1890 yılında da **Taşnak** adlı Ermeni ihtilâl örgütleri kuruldu. Rusya kökenli Ermeniler tarafından kurulan, fakat Türkiye Ermenilerini hedef alan bu örgütler, günümüzdeki **PKK** ve **Hizbullah** örgütleri gibi Anadolu'yu kana buladılar. 1880 sonlarında başlayan kanlı Ermeni eylemleri, çeyrek yüzyıl boyunca devam etti. **Taşnak** ve **Hınçak** durmadan kan döktüler ve pek çok masum insanın canına kıydılar...

SUMMARY

ON THE HISTORICAL ORIGIN OF ARMENIAN TROUBLES

Dr. Bilâl N. Şimşir*

The Ottoman Empire has lasted more than 6 centuries. The Armenians lived within the Empire ever since its establishment. The Armenian problem has shown itself only in the 19th century.

With the treaty of Küçük Kaynarca in 1774, Russia has become the protector of the Christians living in the Ottoman Empire. In 1856, with the Paris treaty, not only Russia but Britain, France, Austria, Germany and Italy have also become the protectors of the Christians subject of the Empire, interfering continuously with its internal affairs.

During the reforms of the Ottoman Empire, in the years 1856-1876, the rights granted to the Christians favored them compared with the Muslims, which has unbalanced the Christian-Muslim relations. For example, while the Muslims were doing their military service for 5 years, the Christians were exempt from this. This has led to the economic wealth of the Christians while the Muslims were getting poorer. However this has not satisfied the Armenians who had further demands.

The Turkish-Russian war in 1877-1878, has been an opportunity for the Armenians. Armenian gangs appeared at eastern Anatolia, helped the Russian army and in some places they attacked Muslim villages. As the Turks were defeated, the supposed neutral Armenians of Istanbul, began to get in touch with the Russian officials.

By the end of this war, the treaty of Ayastefanos which the Ottomans were obliged to sign foresaw reforms to be made at the provinces where the Armenians had settled. Moreover the Treaty required the protection of the Armenians from the Kurds and the Circassians. The aim of this provision was to protect the Armenians from the Muslims who suffered from their atrocities. The British reacted to the Ayastefanos treaty, which favored the Russians. In Berlin, a new treaty has been negotiated and concluded that has kept the rules concerning the Armenians and gave to the great powers the right to observe the reforms that are to be made.

After the Berlin treaty, new ideas have emerged such as the creation of an Armenian home and many discussions have started for its realization. On the other hand revolutionary Armenian parties such as the Hunchaks and Dashnaks were founded. Shortly after, the riots they provoked, has turned Anatolia into a bloodshed.

* Ambassador (Rtd.), Historian.

On the other hand, Britain had abandoned her policy of protecting the territorial integrity of the Ottoman Empire and adopted a new policy to support the states that would be established on Ottoman territory. Accordingly, Britain tried to draw the Armenians in eastern Anatolia by her side, by sending there consuls of military background.

Sultan Abdülhamit the 2nd continuously postponed the reforms that were to be made accordingly to the Berlin treaty, considering that this would result in the partition of Anatolia.

"ERMENİ SORUNU" NUN (GÖZDEN KAÇAN) PSİKOLOJİK BOYUTU

Doç. Dr. Erol Göka

Giriş

Şüphesiz bir halkın adını "sorun" kelimesiyle bir arada anmanın o halk için incitici bir yanı vardır. Ancak burada asla böyle bir amacımız yok. Tam tersine, Ermeni kanaat önderlerinin ve son zamanlarda da bizzat Ermenistan devletinin talepleri üzerine dünya siyasetinin gündemine sokulan "sorun"u tanımlayabilmek ve dün "tarihsel bir olgu" iken bugün yeniden biçimlendirilerek "sorun" halini almış durumun çözümünü amaçlayan bir ortam oluşturabilmek için "Ermeni sorunu" adını kullanmayı seçiyoruz.

Kaldı ki, nesnellüğün oldukça zor olduğu böyle toplumsal-politik konularda bakışımızı belirleyen şöyle bir "önyargı"mız da var: Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan ve önceden Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında olup da bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne komşu olan coğrafyada Müslüman ve diğer dinlerden halklar arasındaki ilişkilerde esas olan tarihsel gerçek, çatışma değil uzlaşma halidir. Günümüzde Türk-Ermeni ya da Türk-Ortodoks (özellikle Rum) ilişkilerinde yaşanan sorunların çözümü de yeni baştan bu uzlaşma halinin tesis edilebilmesine bağlıdır.

Tarihsel-toplumsal ve politik olguların nasıl ele alınacakları beşeri bilimlerde bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalara rağmen hala sorunludur. "Politik psikoloji", "halklar psikolojisi", "uluslar arası ilişkiler psikolojisi" gibi isimler altında incelenen ve bizim bu yazıyı yazma sırasında içinde olduğumuz alan ise tamamen karışıktır ve henüz akademik konumlanışı konusunda bile bir anlaşma sağlanabilmiş değildir. Akademideki genel eğilim, sorunu sosyal psikolojinin içinde ele almaktadır ve sosyal psikolojide grup- içi ve gruplar arası ilişkiler konusunda üretilmiş oldukça değerli teorik ve ampirik bilgi birikimi vardır. Ancak tarihsel-toplumsal ve politik olgular, politikayla, diplomasiyle ve daha da önemlisi gerek

* Doçent Doktor, Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiatri Kliniği Başkanı, ASAM üyesi (Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi).

grup davranışındaki gerek liderlik tarzındaki psikopatolojiyle çok yakından ilgilidir ve bu yüzden politika ve diplomasi konusunda bilgili ve deneyimli kimi psikanalistler de bu konularda fikirler öne sürmektedirler. Son zamanlarda grup psikoterapisinden ve "küçük grup" incelemelerinden elde edilen bilgilerle "büyük grup" davranışına ve gruplar arası ilişkilere yönelik bir bakış açısı oluşturma çabaları görülmektedir.

Biz bu yazıda Ermeni ve Türk halkları arasındaki gerçek ya da icat edilmiş çatışmanın çözümünü dileyen bir "önyargı"yla ve iki halk arasında yeniden kardeşlik duygularını tesis edebilmek amacıyla, psikodinamik yaklaşım ve grup psikoterapisi deneyimiyle, "Ermeni sorunu" nun gözden kaçan psikolojik boyutuna ışık düşürmeye çalışacağız.

"Ermeni sorunu"

"Ermeni sorunu", değişik aşamalardan geçmekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve özellikle İttihad ve Terakki'nin hükümet olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarında Ermeni halkının, Türk hükümeti tarafından Ruslarla işbirliği ve ihanet içinde oldukları gerekçesiyle bir soykırıma tabii tutulduğunun ileri sürülmesi temeline oturmaktadır. Bugün "Holocaust'un ardından İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukukta "soykırım" kavramına yer verilmesinin bir devamı olarak "soykırım" olduğu bazı çevrelerce öne sürülen ama geçmişte "mezalim", "mukatele", "kıyım", "kırım" gibi adlarla anılan olayların hemen ertesinden itibaren "Ermeni sorunu" uluslar arası alana hem politik hem hukuksal olarak yansımıştır.

Türk tarafı olaylara tamamen farklı bakmakta, ortada bilinçli bir siyasetin sonucu olan "soykırım" ya da "kırım" gibi bir tutumun olmadığını, savaşın kaotik ortamında, Ermenilerin düşman saflarında ve devlet güçlerine karşı silahlı mücadeleye girişmesi üzerine iki halk arasında adeta "iç savaş" benzeri bir tablo ortaya çıktığını, zamanın hükümetinin de "tehcir" politikası uygulayarak önlem aldığını öne sürmektedir. Ermeni olaylarını gerekçe göstererek ve bazı yöneticileri sorumlu tutarak, olayların hemen ertesinde yapılan yargılamalardan Türk tarafı aleyhine bir sonuç çıkmamıştır. Konuya ilgi duyan tarihçiler arasında zaman zaman kabaran tartışmalar, bir sonuca ulaşmadan bugüne kadar sürmüştür.

Buna rağmen dünyanın birçok yerine ve özellikle Fransa'ya ve Kaliforniya'ya göçmüş ve orada kendi aralarında örgütlenerek bir

diaspora oluşturmuş olan bir kısım Ermenilerin kini dinmemiş, bunlardan bazıları önce İttihat ve Terakki ileri gelenlerini, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin yurtdışındaki görevlilerini öldürmek amacıyla terör örgütleri kurma yoluna gitmişler ve kendilerince başarıyla sonuçlanan birçok suikast eylemi yapmışlardır. 20. yüzyılın son 10 yılında Ermeni örgütleri terör faaliyetlerinin bir sonuç vermemesi üzerine bir eylem yap(a)mamışlardır. Terör örgütleri dışındaki diaspora faaliyetleri ise, 1970'lerden itibaren özellikle Batılı devletlerin parlamentolarında "Ermeni soykırımı"nın tanınmasına odaklanmıştır.

Bu arada tarih sahnesinde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve bu sistemin çökmesiyle Bağımsız Devletler Topluluğu içinde yer alan bir Ermenistan devleti vardır. Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte ayrı bir siyasi güç olarak sesini duyurma, etkinliğini artırma gayreti içine giren ve bu amaçla diaspora ile işbirliğine girişen Ermenistan, hem Türkiye hem de Azerbaycan ile komşudur ve bağımsızlığın hemen ertesinde Azerbaycan ile savaşa tutuşmuş ve bu ülke topraklarının önemli bir bölümünü işgal etmiştir.

Ermenistan'la ilgili olarak dikkat çeken bir nokta da sosyalizm sonrasında yeni bir ekonomik ve toplumsal yapı inşa etmeye çalışan birçok ülkede olduğu gibi burada da sosyoekonomik yönden bir yoksulluk yaşanmasıdır ama farklı olarak Ermenistan bunlar arasında en çok göç veren ülkedir. Hani neredeyse olumsuz ekonomik koşullar, Ermenileri yeni bir "tehcir"le karşı karşıya getirmektedir.

1970'lerden beri çeşitli ülke parlamentolarında kah gündeme gelip çekilen, kah kabul edilen, kah belirsiz bir zamana ertelenerek bekletilen "Ermeni soykırımı yasa tasarıları" 2000 yılıyla birlikte

Parlamentolarda tasarıların yasallaşmasının ardından sonra gelecek adımların Ermenilerin tazminat ve toprak talebi olacağı şeklindeki iddialar da göz önünde tutulduğunda, iki komşu ülkeyi ve halkı nasıl bir tehlike beklediği daha açıkça görülecektir.

birçok ülkede birden hızla gündeme gelmiş ve birer birer onay almaya başlamıştır. Elbette bu durumdan önce diaspora Ermenilerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı-propaganda çalışmalarını yüzlerce kat aşan bir maddi ve örgütsel çabayla, kitaplar, bültenler, toplantılar ve lobi faaliyetleriyle konuyu Batılı kamuoyunun gündemine taşıma gayretleri olmuştur ama son

yıllarda sorunun çok belirgin bir ivme kazanmış olduğu da açıktır. Doğal olarak her kabul edilen yasa tasarısıyla birlikte o ülkeyle Türkiye Cumhuriyeti'nin arasında bir gerilim yaşanmaktadır ve aslında her iki taraf için de bir sonuç alınması mümkün olmayan bu tür gerilimler, birer komşu ülke olan Türkiye-Ermenistan ilişkilerini patlatacak olan dinamitler olarak uluslar arası arenadaki yerlerini almaktadırlar. Parlamentolarda tasarıların yasallaşmasının ardından sonra gelecek adımların Ermenilerin tazminat ve toprak talebi olacağı şeklindeki iddialar da göz önünde tutulduğunda, iki komşu ülkeyi ve halkı nasıl bir tehlike beklediği daha açıkça görülecektir.

Şimdi herkes tarihsel öncüllerine rağmen, neden "Ermeni Sorunu"nun şimdi gündeme geldiğini sormaktadır. Verilen cevaplar arasında "Kafkasya'nın dünya güç mücadeleleri bakımından taşıdığı jeo-stratejik ve zengin petrol ve doğal gaz yatakları açısından taşıdığı jeo-ekonomik önem" in hep vurgulanması çok dikkat çekicidir. Şüphesiz bu cevaplarda çok yüksek bir gerçeklik payı vardır ama biz yine de bir başka gerçeklik alanına, sorunun şimdiye kadar gözlerden kaçan psikolojik boyutuna bakmak istiyoruz. Yalnızca jeo-stratejik değerlendirmeler, sorunun dünyadaki güç mücadelesi açısından önemini göstermekle birlikte, komşu iki ülke ve kardeş iki halk arasındaki barışın tesisi, çatışmanın dinamikleri ortaya konmadan sağlanamaz.

Neden şimdi?

"Ermeni soykırımı yasa tasarıları"nın Batı ülkelerinin meclislerinde birer birer onaylanarak yasallaşmasının ardında jeo-stratejik ve jeo-ekonomik nedenlerden ayrı olarak, şimdi uygun bir psikolojik atmosferin bulunmasının da rolü vardır. Bu psikolojik atmosferin ana çerçevesini, Almanlar tarafından Yahudilere uygulanan "soykırım" (The Holocaust) oluşturmaktadır. "Yahudi soykırımı" çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, bazı sosyologların "insan hakları çağı" diye adlandırdığı bir hukuksal anlayış ve ona bağlı yeni bir ideolojik ve psikolojik atmosfer ortaya çıkmıştır.

Şüphesiz insanlığın daha adaletli bir dünya arayışında bu gelişme çok önemli bir adımdır ama bu adımın bazı psikolojik yan etkiler yapmış olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Bu psikolojik yan etkiler, başlıca ikiye ayrılabilir. Birincisi, "yahudi Soykırımı"yla birlikte, başta Alman toplumu olmak üzere, tüm Batılı Hıristiyan

"İnsan hakları ideolojisi"nin hiç istenmediği halde yol açtığı ikinci psikolojik yan etkisi, mağduriyetin sürekli olumlanmasının sonucu olarak, mağdurmuş gibi yapılmasından doğrudan avantaj sağlanılacak bir "mağduriyet psikolojisi"nin yaratılmasıdır.

bilincin nesiller boyu sürecektir ciddi bir suçluluk duygusuyla kaplanmasıdır. Holocaust'a karşı yapılmış binlerce yayın, film vs., böyle bir vahşetin yeniden yaşanmaması için olumlu uyarıcı bir etkiye sahiptir ama bir yandan da olaylarla hiçbir ilişkisi olmayan nesilleri, altından nasıl kalkacaklarını bilemedikleri bir suçluluk duygusuyla doldurmaya devam etmektedir.

"İnsan hakları ideolojisi"nin hiç istenmediği halde yol açtığı ikinci psikolojik yan etkisi, mağduriyetin sürekli olumlanmasının sonucu olarak, mağdurmuş gibi yapılmasından doğrudan avantaj sağlanılacak bir "mağduriyet psikolojisi"nin yaratılmasıdır. "Mağduriyet", uluslararası kamuoyu nezdinde olumlu bir olgu haline gelince, bazıların da kendilerini bu elverişli psikolojik ortamdan yararlanmak için mağdurmuş gibi göstermeye çalışmaları gündeme gelmiştir.

Ruh sağlığıyla ilgili olanlar, mağduriyet psikolojisini çok yakından tanır. Batılı ülkelerin mahkemeleri, bireysel olarak "travma"ya uğradıklarını ve bu yüzden ruh sağlıklarının bozulduğunu bildiren ve mütecavizin cezalandırılmasını talep eden davalarla doludur. İşin ilginç yanı, mütecavizlikle suçlananlar da mağduriyetin kredisinden yararlanmak için aslında kendilerinin mağdur oldukları iddiasıyla örgütlenmekte oluşlarıdır.

Mağduriyetin avantajından yararlanmaya kalkışanların olması, "travma"nın iyi ya da karşı-çıkılmaması gereken bir şey olduğu anlamına gelmez. Mağduriyetin önlenmesi ve mütecavizin cezalandırılması gerektiği açıktır; aksi halde dünya "gücü gücüne yetene" ilkesinin geçerli olduğu bir vahşet arenasına döner. Ama aynı şekilde "sahte-mağduriyet" (pseudo-victimisation) durumlarını açığa çıkarıp önleyecek, tıpkı futboldaki gibi ceza sahası içinde kendini sahte bir biçimde, penaltı yaptırmak amacıyla yere atan futbolcuları cezalandıran kart sisteminin bir benzerinin uluslar arası hukuka eklenmesi gerekmektedir. Aksi halde bir süre sonra, önce münferit devlet parlamentoları, daha sonra uluslar arası mahkemeler tıpkı Batılı ülke mahkemeleri gibi "soykırım" davalarıyla dolup taşacak, konunun popüler ifadeyle adeta

"yalama" halini almasıyla, gerçek soykırım mağdurları bu kez gerçekten mağdur olacaktır.

Mağduriyetten mazuriyete

Ermeni yasa tasarılarının neden şimdi gündeme geldiğinin açıklanmasında Batılı-Hıristiyan bilincin suçluluk duygusunun ve mağduriyet psikolojisinin payı büyüktür. Ama burada sorulması gereken bir soru daha vardır?

"2. Dünya Savaşı sonrası bir mağduriyet psikolojisi atmosferi egemen olmuştur evet bu doğru ama mağdurun kim olduğuna kim(ler) karar verecektir?" İşte asıl acıklı manzara, bu soruya verilen cevapla birlikte ortaya çıkmaktadır. Dilediğini "mağduriyetin avantajı"ndan yararlandırırlar ve mağduriyet psikolojisinin gerçek anlamda arkasına saklananlar, dünyadaki gücü elinde tutanlardır ve onlar, her iki dünya savaşından ve milyonlarca insanın ölümünden gerçekten sorumlu olanlardır. Herkes mağdur olduğunu ileri sürebilir; zengin ülkelerin parlamentoları ve kamuoyları gerçek mağdurun saptanması ve desteklenmesi dileğiyle vicdanlarının seslerini dinlemeye çalışabilirler ama bu arada asıl yaptıkları, kendi suçlu bilinçlerini temize çıkarmaktır. Daha doğrusu kendi suçlu bilinçlerini temize çıkarmaya yaradığı için, bu mağduriyet oyununu böylesine istekle oynamaktadırlar.

Mağduriyet psikolojisinin altında işleyen asıl düzenek, iki dünya savaşının sorumlularının "mazuriyet psikolojisi"dir.

İşte o yüzden 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasından hiç sorumlu olmadıkları halde, bugün kendilerini sahnede bulurlar, bu savaşın en çok acı çekmiş iki halkı, Türkler ve Ermenilerdir. Onların birbirlerine düşmesine asıl sebep olanlar, şimdi hakim cüppelerini giymişler, sözüm ona ellerini yıkamışlardır. Kimse "İki büyük dünya savaşı neden oldu?", "Dünyadaki güç mücadelesi ne demektir?" gibi emperyalist emelleri ve tutumları ortaya çıkaran sorular sormamakta, bunun yerine herkes, "Türkler mi yoksa Ermeniler mi daha suçlu?" diye gerçek suçluyu (?) aramaktadırlar.

Mağduriyet psikolojisinin altında işleyen asıl düzenek, iki dünya savaşının sorumlularının "mazuriyet psikolojisi"dir. "Hitler, soykırımı Türklerden öğrendi" şeklindeki, son zamanlarda propagandanın ana teması olan Ermeni tezinde, bu çocukça düzenek kendini iyice açığa vurmaktadır. Tıpkı kabahat işleyen bir çocuğun, "ama

Ali de öyle yapmıştı" diyerek eylemini meşru göstermeye çalışması gibi, tüm Batılı-Hıristiyan bilinç de "aslında biz böyle şeyler yapmayız ama Türklerden öğrendik" gibi çocukça bir düzeneğe sarılmakta, böyle komik ve çocuksu bir yolla günahlarından arınmayı ummaktadırlar.

Bu çocuksu düzeneğin uluslararası hukukta bir yer bulabilmesi halinde, tarih her suç için kendinden önce bir fail bulunacak kadar zengin olduğundan, böyle bir durumdan asıl zararı görecekteler gerçekte travma mağdurlarıdır. Oysa İsrail devleti ve aydınları, "Ermeni soykırımı" iddialarını dünya kamuoyunun soykırım açısından bilinçlenmesi projesinin bir parçası olarak bu sonuçları pek düşünmeden desteklemişlerdir.

"Hitler'in ilk suçu olmadığı" şeklindeki Ermeni tezinin asıl tamamlayıcısı, bazı Ermeni tezi destekçilerinin (Bak. Julia Pascal'ın Guardian'daki 27 Ocak 2001 tarihinde yayınlanan yazısı) Batılı kamuoyunda Ermenilere sempati oluşturmak amacıyla yaydıkları "Hıristiyanlığı resmen kabul eden ilk devlet, Ermenilerdir" tezidir. Vatikan ve Ortodoks temsilcisinin girişimleri de göz önünde tutulduğunda, Batılı-Hıristiyan bilincin Ermenilere tutunarak nasıl günahahtan arınmaya çalıştıkları daha iyi anlaşılacaktır.

Diaspora Ermenilerinin kimlik krizi

Bugün Ermeni halkı, üç temel kategoriye ayrılmış durumdadır. Birincisi Ermenistan devletinde ve kısmen de Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşayanlar; ikincisi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Ermeniler ve son olarak diaspora Ermenileri... Bunların her birinin toplumsal psikolojisi farklıdır ve bize göre, Türk düşmanlığını ve bunun bir devamı olarak "soykırım" tezini en çok körükleyenler diaspora Ermenileridir. Çünkü onlar, çok ciddi kimlik krizi içindedirler ve krizin telafisi için Türk düşmanlığından ve mağduriyet psikolojisinden başka yolları yoktur.

Fransa'da ve Kaliforniya'da yaşayan, ebeveyni Türkiye'den göç etmiş bir diaspora Ermenisinin ruhsal durumunu hayal etmeye çalışın; onun nasıl bir "ben duygusu"na (self-feeling) ya da "ego-kimliği"ne (ego-identity) sahip olabileceğini düşünün. Kimliğinin oluşturucu unsurları olarak zihinsel aygıtındaki malzeme şunlardır:

i-Bir Fransız ya da Amerikan vatandaşıdır.

ii-Katolik ya da Protestan olmadıysa Ortodokstur ama büyük olasılıkla özel bir dinsel eğitim aldığı Ermeni Kilise'sinden yoksundur.

Diaspora Ermenileri için, yaşadıkları zengin Batı ülkesinin kimliğine sarılmak dışında, bir ulusal kimlik şansı hiç yoktur ama grup (cemaat) kimlikleri açısından Türk düşmanlığı ve intikam duyguları kurucu bir işleve sahip olabilir.

iii- Ermeni olduğu söylenmektedir ama büyük olasılıkla evde konuşulanlar dışında Ermenice öğrenebileceği bir eğitim olanağından yoksundur.

iv- Türkiye’de Ermenilerin yaşadığını, onların Ermeni kimliği açısından kendilerinden nispeten daha iyi olanaklara sahip olduklarını bilmektedir.

(Fransa ve Türkiye’de yaşayan Ermeni nüfus ve sahip

oldukları dinsel ve eğitsel olanaklar kabaca karşılaştırıldığında bile ne demek istediğimiz hemen anlaşılacaktır.)

v- Ermenistan diye bir ülke olduğunu bilmektedir ama sosyo-ekonomik bakımdan çok iyi durumda olmayan bu ülkeye ve bu ülkeden daha iyi durumda olmasına rağmen Türkiye’ye asla gidip yerleşmeyeceğini de çok iyi bilmektedir.

vi- Ermeni tarihiyle ilgili olarak en iyi bildiği tek şey, Türklerin kendilerine neler yaptıklarıdır. Ortak belleklerinin ve kimliklerinin inşasında temel olabilecek bir "zafer nişanesi", travmanın anıları dışında başkaca temel bir özellik yoktur.

Herkes kolayca kabul eder ki, "Ermeni karşıtlığı" Türklerin toplumsal psikolojilerinde çok önemli bir yer tutmamaktadır. Türkler, kimlik inşası için zaferle dolu ortak bir belleğe sahiptirler. Gerçi Osmanlı İmparatorluğu’nun çökmesiyle büyük bir yıkım ve hüsrana duygusu yaşamışlardır ama sonuçta yine de bu yıkımın ardından bile Kurtuluş savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti gibi iki muazzam olgu yaratabilmişler ve iyiliklerle donattıkları Mustafa Kemal Atatürk gibi bir ulusal kahraman çıkarabilmişlerdir.

Şimdi Türklerin ulusal kimlik kurma açısından şanslarıyla yukarıda bir kimlik duygusu için muhtemel kurucu unsurlarını sıraladığımız diaspora Ermenilerinin konumlarını bir karşılaştıralım. Göreceğimiz şudur: Diaspora Ermenileri için, yaşadıkları zengin Batı ülkesinin kimliğine sarılmak dışında, bir ulusal kimlik şansı hiç yoktur ama grup (cemaat) kimlikleri açısından Türk düşmanlığı ve intikam duyguları kurucu bir işleve sahip olabilir. Grup kimliğine sahip olmanın ve mağduriyet psikolojisinin (hele hele Hıristiyan bir mağdur olmanın) avantajlarını Türk düşmanlığı sayesinde yaşayabilirler. Bir diaspora Ermenisi’in etnik grup (cemaat) kimliği

geliştirebilmek için ebeveyninden devraldığı ve diğer Ermeni evleriyle kendi evlerinde ortak olan tek miras, Türk düşmanlığıdır. Üstelik hayatlarında hiç Türkiye'yi ve hatta bir Türkü görmemiş olan ikinci nesil ve sonraki Ermeni nesilleri için her şey hayali olduğundan, Türk düşmanlığının boyutlarını hayali biçimde artırarak böyle bir kimlik inşası kolayca gerçekleştirilecektir. Öyle ki böyle hayali bir kimlik uğruna, yeni nesil Ermeniler, artık "Türklerin tuvalet taşlarını bile Ermeni mezarlarından yaptıkları" şeklindeki dehşetengiz yalanlara inanabilmekte (Bak. Julia Pascal'ın Guardian'daki andığımız yazısı) hayatlarında en çok yapmak istedikleri şeyin "bir Türkün yüzüne tükürmek" olduğunu söyleyebilmektedirler.

Bu yüzden diaspora Ermenilerini tanıma imkanı bulmuş olanlar, nasıl olup da Türk düşmanlığının her yeni nesille birlikte böylesine artmış olduğunu gördüklerinde hayretlerini gizleyemezler. Gerçekten acıya tanık olan ilk nesil Ermeniler böyle öfkeli değildirler oysa. Hatta ölene kadar hep bir kulakları Türkiye'de olmuş, sanki hiç ayrılmamışlar gibi Türkçe radyo dinlemişler, Türk televizyonlarını izlemişlerdir. Ortak birçok güzel anılar olan Türk komşularını, birlikte geçirdikleri güzel günleri özledikleri olmuştur. Özledikçe öfkelenmişlerdir şüphesiz ama artık bu topraklara geri dönmeyecekleri için, çocukları geleceklerini bu geldikleri ülkede kursunlar diye, geçmişin olumlu yanlarını örtbas etmişler, göçün tüm sorumluluğunu Türklerin üstüne yıkmışlardır.

Şüphesiz her ulusun hem olumlu hem olumsuz birçok özelliği vardır. Ama tarihin çok uzun yıları boyunca hep kardeşlik içinde yaşamış olan Türkleri ve Ermenileri, hep birbirlerinin olumsuz özelliklerini göstererek yeniden karşılıklı olarak birbirlerine kırdırmaya çalışanlar, bu olumsuz özelliklerinden vazgeçmelidirler.

Ya da Türkler ve Ermeniler, onları birbirlerine kırdırmaya kalkanları görüp akıllarını başlarına almalıdırlar.

SUMMARY

**THE PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF THE
ARMENIAN PROBLEM (THE UNNOTICED SIDE)**

Doç. Dr. Erol Göka

This article will explain the unnoticed psychological dimension of the Armenian problem in order to facilitate the study of the subject.

Armenians are claiming that they have been victims of a genocide. As oppose to this , the Turks are stating that there is no "genocide" as the result of a premediated policy. During World War I, a civil war had occurred as the Armenians colaborated with the enemy and faught against state forces. The displacement policy has been adopted as a measure to overcome that situation.

The Armenians at present are full of hatred towards the Turks. After World War I, they have murdered the leaders of the Union and Progress Party and much later on assasinated Turkish diplomats during the years 1970 and 1980.

Besides terrorism, the main activity of the Armenian diaspora is concentrated on the recognition of the Armenian "genocide". The recent increase of the Western countries' recognition of that "genocide" is due to the activities financially supported by the diaspora Armenians. Every decision that has been adopted on that subject causes great tension between the concerned country and Turkey, also negatively affecting Turkey-Armenia relations. On the other hand, the claims on compensation and territorial demands could cause dangerous tensions between the two countries.

Caucasia's jeo-stratejic and jeo-economic importance plays a great role for putting forward the Armenian issue on todays agenda. Apart from this, there is the psychological dimension of the issue that has been unnoticed until now.

The Jewish holocaust constitutes the frame of this issue. This holocaust has caused for generations a victimisation and a sense of guilt among Western Christian countries and especially among the Germans. Some try to take advantage of victimisation since it is accepted to be a positive condition by the public opinion. This pseudo-victimisation should be prevented, otherwise the parliaments and the international law courts of justice will be full of "genocide" claims.

* Associate Professor, Head of Psychiatry Clinic at Numune Education and Research Hospital, Member of ASAM (Center for Eurasian Strategic Studies).

Under the victimisation psychology lies the "excuse psychology". To claim that Hitler learned to commit genocide from the Turks is equivalent to saying that "We do not do such things, we have learned this from the Turks". That kind of thoughts leads to excuse himself and to get rid of his own sins. In such a situation it is the real victims who will suffer. The Israelis who support the Armenian "genocide" could be a good example in this case.

Saying that Hitler is not a first degree culprit, supports the thesis that Armenians founded the first Christian state. This is in fact the Western Christian conscience which takes advantage of the Armenians to absolve himself.

The Armenian diaspora is in a real identity crises and is trying to cure this by a victimisation psychology and by hostility towards the Turks. The second and the following generations of the diaspora Armenians have never seen Turkey. Consequently their hostility is based on imagination rather than reality thus this leads to deeper feelings of enmity. The first Armenian generation who had suffered is not so deeply opposed to Turks.

The Turks and the Armenians should realize that by emphasizing their respective negativeness, they are kept in constant conflicting status.

ERMENİ LOBİSİ: ABD'DE ERMENİ DİASPORASI'NIN OLUŞMASI VE LOBİ FAALİYETLERİ

Şenol Kantarcı*

*"Görevli olmayan bir şahsın hükümdarları
yanılması bir hastanın doktorunu
yanılmasından daha büyük zarara yol
açacağını söylemeliyiz"*

Platon

Anadolu'daki Amerika

Ermeniler ve Amerika incelemesi yapılacağı zaman atılacak ilk adım, Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin iyi bir şekilde irdelenmesi olacaktır. Zira bugün Ermenistan ve Ermeni diasporasının en önemli propaganda merkezi olan Amerika Birleşik Devletleri'ne kapı-Ermenilerin iskânı hadisesinde- Türkiye'den açılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı, bir yerde Ermeni-Amerikan ilişkilerine de başlangıç teşkil etmiştir.

Kuzey Amerika, 1770'lere kadar bir İngiliz kolonisidir, ancak 1775-1883 yıllarında İngiltere'ye karşı giriştiği mücadeleler sonucu bağımsızlığına kavuşmuştur. Bundan sonra Amerikan ticaret gemileri okyanuslara açılacaktır. Henüz Amerika'nın bağımsızlık savaşının sürdüğü yıllarda, 1780'lerde, Amerikan gazeteleri, İzmir incirinin ve diğer Anadolu ürünlerinin reklamını yapıyorlardı.¹ Amerikan bandralı ilk gemi, Salem'de 1782'de denize indirilen Grand Türk olmuştur. Bu gemi, 1790'lı yıllarda çeşitli tarım ürünlerini New England limanlarına taşımıştır. Bazı kaynaklara göre, Amerikan ticaret gemileri, 1786 yılında İstanbul'u, 1797 yılında İzmir'i, 1800 yılında ise İskenderiye'yi ziyaret etmişlerdir.² 1797 yılında İzmir limanına yanaşan Amerikan bayraklı gemi, Bengal'den mal yükleyip İzmir'e getirmişti. Ancak Türkiye ile Amerika arasında henüz bir ticaret anlaşması veya resmi bir ilişki bulunmadığından, İngiliz Konsolosluğu'nun himayesi altında Türkiye'de İngiliz Levant Company gemilerine tanınan haklardan

* Asistan, Erzurum Üniversitesi.

¹ Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu* (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara, 1985, s. 80.

² Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989, s. 9.

yararlanarak İngiliz gemileriymiş gibi kabul edildiler. 1797'deki bu gemiyi daha sonra birçok Amerikan ticaret gemisi takip etti ve İngiliz gemileri gibi ayrıcalıklardan yararlandılar. 1802 yılında William Stewart adında bir Amerikalı, konsolos olarak İzmir'e gönderildi. Fakat yukarıda bahsettiğimiz gibi Türkiye ile Amerika arasında henüz bir anlaşma olmadığından konsolos, Türk yönetimince resmen tanınmadı. Bu ilk gayri resmi konsolos, İzmir'de incelemelerde bulundu ve Türkiye ile Amerika arasında ticaretin nasıl geliştirileceği konusunda raporlar yazdıktan sonra İzmir'den ayrıldı. Bu ilk Amerikan görevlisinin araştırmalarına göre, Türk-Amerikan ticaretini geliştirmek için elverişli bir ortam vardı. Türkiye, Hindistan'dan şeker, kahve, baharat, çeşitli boya gibi mallar alıyordu. Ancak bu mallar önce Avrupa'ya taşınıyor, oradan Türkiye'ye ithal ediliyordu. Yani ikinci, üçüncü elden Türkiye'ye giriyordu. Oysa Amerikan gemileri bu malları doğrudan Türk limanına getirirlerse büyük kâr sağlayacaklardı. Aynı zamanda Amerika, öteden beri Türk piyasasını tutmuş olan Avrupa ülkelerini bir kenara iterek Türk pazarında yerini alacaktı. Buna karşılık Amerikan tüketimi için Türkiye'den çeşitli mallar alınabilecekti. Ortam elverişliydi. Stewart, "bizim girişken tüccarımız bu ticarete kuşkusuz gereken önemi verecektir"diyordu. Bundan sonra Amerikan gemileri İzmir-Amerikan limanları; özellikle Boston-İzmir limanı arasında mekik dokumağa başlamışlardı. Türkiye'de açılan ilk Amerikan şirketi 1811 yılında İzmir'e kurulan "Woodmas and Offley"dir. Bu şirketin ortağı David Offley, aynı zamanda Amerika'nın Türkiye'deki gayri resmi İzmir Konsolosluğu görevini yükledi. Offley, oğluyla birlikte yıllarca İzmir'de konsolosluk görevi yaptı. İzmir-Boston limanları arasındaki ticaretin artışına paralel olarak, Amerikan şirketlerinin İzmir'de sayısı da artmaya devam etti. 1824 yılında İzmir'deki Amerikan şirketlerinin sayısı dörde yükseldi.³ Bu arada 1810 ile 1820 arasında yaklaşık 80 Amerikan gemisi İzmir limanına uğramış, afyon, kuru üzüm, incir, deri, yün gibi mallar karşılığında başta rom ve pamuklu mallar olmak üzere Amerikan ihraç ürünlerini boşaltmıştır.⁴ Sadece 1830 yılında 30 Amerikan gemisi İzmir limanına giriş yapmıştır.⁵

Bu dönemler Türkiye'nin de sancılı olduğu dönemlerdi. Öyle ki, Mora ayaklanması ve Mora yarımadasının Osmanlı Devleti'nden

³ Şimşir, "Ermeni Propagandasının....", s. 80.

⁴ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle....., s. 9.

⁵ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle....., s.11., "1843 yılında Çanakkale Boğazi'nden geçen 6286 gemiden yalnızca iki tanesi Amerikan gemisi iken, Kırım Savaşını izleyen yıllarda İstanbul limanına her hafta bir Amerikan gemisi giriyordu" (Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle, s.11).

koparılması, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesi dönemleri Türk-Amerikan ilişkilerinin 1830'larda resmi boyut kazanması dönemi olarak tarihe geçmiştir. 7 Mayıs 1830 yılında Türkiye ile Amerika arasında ilk ticaret anlaşması yapıldı.⁶ 27 Ekim 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının ortak Avrupa donanması tarafından yakılması Osmanlı Devleti'ni bir taraftan Avrupa dışından bir müttefik aramaya sevk ederken, bir taraftan da kaybettiği donanmasını ivedi bir şekilde dış yardımla inşa zarureti ile karşı karşıya bırakmıştı. İşte tam bu esnada yaklaşık 45 yıldır Osmanlı ile bağlantı kurmaya çalışan Amerika'nın bu çabalarına cevap vererek, Amerika ile "Seyrisefain ve İcrayı Ticarete Dair" bir "Muahede-i Hümayun" imzalanmıştır.⁷

7 Mayıs 1830 Anlaşmasıyla "the most favored nation" (en çok kayrılan ülke) statüsü ile Amerika, Türkiye'de kapitülasyon haklarından en çok yararlanan ülkelerden daha az haklara sahip olmayacaklar demektir ki, 1830 Anlaşması bundan böyle en gelişmiş ölçüde Türkiye piyasasını Amerikan tüccarına açtı. 1830

⁶ 7 Mayıs 1830 Anlaşması'na Osmanlı Devleti "siyasi" karakter vermek istediğinde Amerika bunu kabul etmemiştir. Bunun tek sebebi, Amerika Kongresi'nin 2 Aralık 1823'ten itibaren benimsediği "Monroe Doktrini"dir. Bu doktrin çerçevesinde Amerika, Avrupa'nın siyasi oluşumlarının dışında kalmaya ve Avrupa'nın siyasi oluşumlarının dışında kalmaya ve Avrupa politikasına bulaşmamaya dikkat ederken, bununla tam bir halinde olarak, "the most favored nation" (en ziyade müsaadeye mazhar millet) ilkesini yalnızca Osmanlı Devletine değil; hemen her devlete kabul ettirmeye özellikle itina göstermiştir. Bu suretle, başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticari ayrıcalık ve avantajlardan Amerika'da otomatikman yararlanma imkânı elde etmiştir. ABD'nin 7 Aralık 1941'de İkinci Dünya Savaşı'na katılması ve bu savaş sonunda bir "Dünya Devleti" (Global Power) haline gelmesi ile Türk-Amerikan münasebetleri "Politik", yani "Kuvvet Dengesi" münasebetleri niteliğini kazanmaya başlamıştır. Başka bir deyişle Türkiye, Amerika'nın global stratejisi içinde yer almaya başlamıştır. Bu süreç Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla daha da hız kazanmıştır. Türk-Amerikan münasebetlerinin bu süreci paradoksal bir yapı ortaya çıkarmıştır. Amerika, Doğu-Batı mücadelesinde Türkiye'ye son derece ehemmiyetli bir stratejik faktörün ağırlığını ifade ederken Türkiye'de dış politikasında ABD'ye ağırlık vermiştir. 1950'lerin ortalarında patlak verip 1950'lerin sonlarında bir çözüme ulaşan Kıbrıs meselesi bununla paralel olarak Yunan emperyalizminin dizginlenmeyen ihtiraslarının neticesi, 1963 sonundan itibaren ve bilhassa 1964 yılında tam bir krize dönüşmesi ve bunu takip eden gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinde de Amerika'nın gayet yanlış tutumları yüzünden bu ilişkileri sarsan krizlere sebep olmuştur. 1964 Haziran'ındaki "Johnson Mektubu" ve 1975 Şubatından itibaren Amerikan Kongresi'nin uyguladığı "Silah ambargosu", bu krizlerin en mühimleri olmuştur. Her iki kriz de, Türkiye ile Amerika arasındaki ittifak münasebetlerinde derin izler bırakmış ve Türkiye'yi Amerika ile münasebetlerinde daha ihtiyalı olmaya ve dış politikasında yeni faktörler ve alternatifler aramaya sevk etmiştir. (Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara, 1991, s.1-2.) Ancak 1991 Körfez Savaşı Amerikan çıkarlarının Türkiye üzerine yoğunlaştığı ve Türkiye ile istese de istemese de "yakın bir diyalog dönemine girdiği, ABD için "Vazgeçilmez müttefik Türkiye" ilişkilerinin başlangıç noktası olmuştur.

⁷ Dokuz maddeden oluşan bu anlaşmanın bir de Amerika'nın Osmanlı Devleti için savaş gemileri inşasını öngören, gizli ve ek maddesi vardır. Bu maddenin Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmeyeceği anlaşılınca ne Başkan'a ve ne de Senato'ya sunulan metinlerde bu gizli ve ayrı madde yer almamıştır.(Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan..., s.1).

Anlaşmasını 1862 yılında imzalanan bir başka "ticaret ve seyr-ü sefain" anlaşması, bunu da doğal olarak, iki ülke arasındaki ticaretin artışı ve çeşitlenişi izlemiştir.⁸

7 Mayıs 1830 Anlaşmasının üçüncü, maddesi bir anlamda Türkiye Ermenileri ile Amerikalıları bundan böyle yıllar sürececek bir yakınlaşma sürecinin içine sokacaktı. Üçüncü madde de şöyle diyordu: "Memalik-i Mahrusede li-ecl-it-ticare ikamet etmek üzere olan Amerika tüccârı sa'ir düvel-i mütehabbe tüccârı umur-i ticaretlerinde istihdam edecekleri simsarlar her ne millet ve mezhebden olur ise müdahale ve hilâf-ı mütad mu'amele olunmaya ve Amerika tüccar sefaini Memâlik-i Mahruse İskelelerine geldiklerinde ve hin-i azimetlerinde gümrük ve liman memurları tarafından düvel-i müşarün-ileyhim sefaininden ziyade yoklama olunmayalar."⁹ Yani Amerikan tüccarı Türkiye'de simsarlar kullanabilecekti. Bu simsarlar her milletten olabilecekti. Bu simsarların Amerikan tüccarı tarafından çalıştırılmasına ve kullanılmasına Osmanlı makamlarınca karışılmayacaktı. Yani simsarlar, rahatça iş görebileceklerdi. Türkiye Ermeni'sinin işin içine karıştığı noktada bu iş olmuştur. Çünkü, Türkiye'de bu dönemlerde simsar denince akla Rumlar ve Ermeniler geliyordu. Bu dönemde Türkler, simsarlık ve ticaret gibi işlerle uğraşmıyorlardı. Türkler daha çok; asker, çiftçi, kamu görevlisiyken, Rumlar; denizci ve tüccardı. Ermeniler ise esnaf, zanaatkâr, banker, tüccar ve simsardı. Bu yüzden olsa gerek, Amerikalılar anlaşmayı yaparken simsar kullanacaklarını hükme bağlamakla yetinmişler ve simsarların "her milletten ve dinden" olabileceğini de hükme bağlamışlardır.¹⁰

Daha önce de belirttiğimiz gibi 7 Mayıs 1830 Türk-Amerikan ticaret anlaşmasını, bir taraftan Amerikan tüccarına Türkiye Pazarını açarken diğer taraftan da Türkiye Ermeni'sine de Amerika kapısını açıyordu. Daha önce ticaretle uğraşan Türkiye Ermeni'sinin yabancı tüccarlarla zaten ilişkisi vardı. Sürekli olarak, İngiliz, Fransız tüccarlarla iş yapmaktaydılar, bu durum ise Türkiye

7 Mayıs 1830 Türk-Amerikan ticaret anlaşmasını, bir taraftan Amerikan tüccarına Türkiye Pazarını açarken diğer taraftan da Türkiye Ermeni'sine de Amerika kapısını açıyordu.

⁸ Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle..., s. 10.

⁹ Armaoğlu, Belgelerle Türk- Amerikan..., s.5.

¹⁰ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s.81.

Ermenilerine artık Amerikan tüccarlarıyla ticaret yapma imkanını sağlıyor ve bundan böyle Türkiye Ermenilerine Atlantik ötesinin ufuklarını açıyordu.¹¹ "Türk-Amerikan ticaretinin özelliği de çok sayıda aracı simsar kullanmayı gerektiriyordu. Amerikan gemisinin İzmir limanına boşaltacağı kahve, şeker, baharat, boya gibi malları oradan alıp ta Harput'taki, Erzurum'daki, Van'daki Ermeni bakkalına kadar ulaştıracak uzun yolda bir dizi toptancı, perakendeci, aracı, komisyoncu, simsar çalıştırmak gerekiyordu. Anadolu içlerinde Amerikalı henüz yoktu, ama Ermeni boldu. Kıyılarında bu işleri Rum simsarlar yapabiliyorlardı. Anadolu içlerine uzanınca iş, Ermenilerin tekelinde kalıyordu. Amerikan mallarının çeşitli yurt köşelerinden toplanıp İzmir'de Amerikan gemisine yüklenmesine kadar da çok sayıda Ermeni simsarlar kullanmak gerekiyordu.¹² Rumlar genelde Batı Anadolu Bölgesi'ndeki malları toparlayıp Amerikan tüccarlarına ulaştırabiliyorlardı. Rumların Anadolu içlerine kadar yetişme imkanı Ermeniler kadar değildi. Ermeniler Anadolu içlerine kadar ulaşabilme imkanına sahiptiler. Bu durumda Türkiye Ermenilerine geniş bir iş alanı açtı. Amerika ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin genişlemesine paralel olarak, Amerika ile iş yapan Türkiye Ermenilerinin sayısı da giderek arttı. Amerikan kanadı altında Türkiye'de hatırı sayılır bir zengin Ermeni zümresi ortaya çıktı. Hatta bu Ermeniler, Amerikan tüccarına ortak olmağa Amerikan tüccarından fazla pay almaya başladılar. İşte bu dönemde İstanbul ve Anadolu Ermenileri, yavaş yavaş Amerikan vatandaşlığına geçtiler. XIX. yüzyıl ortalarına doğru İstanbul, İzmir gibi ticaret merkezlerinde 100-200 kişilik birer Amerikan kolonisi oluştu. Bu koloninin içinde birer ikişer Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermeniler de görülmeye başlandı.

ABCFM'nin Ermenileri Fethi

Önceleri, yani 1797'lerde, 1804'lerde, 1811'lerde Amerika, Osmanlı Devleti'ni ticari potansiyel olarak görürken, 1819'lardan itibaren Amerika'nın Türkiye'ye bakış açısında ticaretle girdikleri Osmanlı Türkiye'sindeki ortamın müsaitliğini kavrayıp misyoner faaliyetlerini yürütebilecekleri yeni bir dönemi başlatmışlardır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Amerikan tüccarının kanatları altında palazlanan Türkiye Ermenileri 1810'lu yıllardan itibaren ağır-ağır

¹¹ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s.81.

¹² Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 82.

İlk misyonerlerini Anadolu'ya göndermesi, bunun yanında Amerikan Protestan Kilisesi'nin kendisine hedef kitle olarak Türkiye Ermenilerini seçmesi ve bu yönde Anadolu'da Ermeniler üzerinde faaliyet göstermesi, Türkiye'de ve Amerika'da siyasi Ermeni hareketinin de filizlenmesini gerçekleştirmiştir.

Amerika'ya göç etmeye başlamışlar hatta ABD'de bir süre kalıp Amerikan vatandaşlığına geçmişlerdir. Bu durumda, bir ayakları Türkiye'de bir ayakları ABD'de zengin bir Ermeni zümresini oluşturmaya başlamıştır.

Amerikan misyonerleri ve Amerikan Proteston kilisesinin faaliyetleri, Amerika'daki Türk düşmanı Ermeni Propagandası'nın da esas noktasını teşkil etmiştir. İlk Amerikan tüccarlarının Boston'dan gelmesi, özellikle Boston-İzmir limanlarını sü-

rekli kullanmaları ve Türkiye'de simsar olarak Türkiye Ermenilerini bu işin içerisine sokmalarıyla gerek İzmir'de gerekse Boston'da büyük bir "Ermeni Burjuvazisi"ni ortaya çıkarmıştır. Amerika'nın dışa yönelik misyoner örgütü, "American Board of Commisioners for Foreign Mission" adlı misyoner örgütünü 1810 yılında Boston'da kurması¹³ ve bu örgütün 1819 yılında Türkiye'yi programına alması, 1820'lerden itibaren de ilk misyonerlerini Anadolu'ya göndermesi, bunun yanında Amerikan Proteston Kilisesi'nin kendisine hedef kitle olarak Türkiye Ermenilerini seçmesi ve bu yönde Anadolu'da Ermeniler üzerinde faaliyet göstermesi, Türkiye'de ve Amerika'da siyasi Ermeni hareketinin de filizlenmesini gerçekleştirmiştir. Bir yerde iddia edilebilir ki, Türkiye'ye Ermeni sorununun tohumlarını "American Board of Commisioners for Foreign Missions" adlı misyoner kuruluşuyla ABD 1820'li yıllarda atmıştır.

Bugün halen daha "Armenian Review" dergisinin yayınlandığı, Ermeni propagandasının beyin takımı ve teorisyenlerinin bulunduğu yer olan Boston, 1800'lerden itibaren Amerika-Türkiye ticaretiyle zengin olmuş Türkiye Ermenilerinin ilk atalarının bulunduğu yerdir.

Ermeni yazarlarından Mark Malkasian; "ABCFM" temsilcilerinin 1820'lerde Osmanlı İmparatorluğu'na geldiğini, önceleri Müslüman olanları Hıristiyanlaştırma gayretleri sürdürdüğünü, bunun

¹³ ABCFM, Calvinci geleneği temsil eden, XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda İngiltere ve Amerika'nın doğusunda filizlenen Puritan akımını belli başlı üç temsilcisinden birisi olan Congregationalist'lerce 1810 yılında Boston'da kurulmuştur. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle..)

mümkün olmadığını görünce "nihayet misyonerler, Doğu Hıristiyanlarını: Rumlar, Masturiler, Süryaniler ve özellikle de Ermenileri amaçları için uygun kitle olarak gördüler. 1800'ler boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal bozukluğun şiddetli bir şekilde artması, Ermenileri Amerikalılara daha derinden yaklaştırdı... New England Protestanlarının katkısı da bunu iyice perçinleştirdi" demektedir.¹⁴ Yine Malkasian "Ermenilerin durumu Yakın Doğudaki Amerikan misyonerleri tarafından ABD'ye takdim edildi"¹⁵ diyerek, "ABCFM"ın birinci derecedeki rolünü dile getirmektedir. "Amerikan Misyoner Örgütü Boston merkezi sekreteri Judson Smith, 1893 yılında, "Hamdolsun, Çanakkale ve Akdeniz kıyılarından Rus sınırına ve Karadeniz'den Suriye'ye kadar, Türkiye'nin hemen-hemen bütün kent ve köylerine erişebildik" diyordu. Gerçekten erişmişler, her Ermeni köyüne ulaşmışlar, hatta her Ermeni evinin içine kadar girmişlerdi. Bu kadar kapsamlı bir çalışmayı, o zamana kadar Türkiye'de hiçbir başka örgüt başaramamıştı. İngiliz, Fransız misyonerlerinin çalışmaları, belli noktalarda sınırlı kalmış, belli kasabaların veya misyoner istasyonlarının çevresini pek aşamamıştı. Amerikan Protestan Misyonerleri, Türkiye'deki çalışmalarının yaygınlığı ve derinliği bakımından birinci sırayı aldıklarını, öteki örgütleri çok geride bıraktıklarını övünerek yazarlar".¹⁶

Gerçekten de "ABCFM" Türkiye'de o kadar muazzam çalışmıştı ki, 1893 yılına kadar Türkiye'de 624 okul, 436 ibadethane açmışlardır.¹⁷ Bu tarihte Türkiye'de 1317 misyoner görev

¹⁴ Mark Malkasian, "The Disintegration of The Armenian Cause In The United States, 1918-1927", Int. J. Middle East Stud. 16 (1984) Printed in the United States Of America, s.349. "1821- 1827 yılları arasında Fisk, Parsons, King, Bird, Goodell ve Simith'in Filistin ve Suriye' de yaptıkları gözlemler sonucu, Ermenilerin misyoner çalışmalarının hedefi olabileceği kanısı kesinlik kazanmıştı. Ayrıca BOARD, Anadolu'da oluşturulacak ilk misyon istasyonlarını bu gezinin bulgularına dayanarak belirlemişti.....Eli Smith, araştırmasının sonuçlarını sıcağı sıcağına yayımladığı iki ciltlik kitabında, Müslümanların Protestanlaştırılmasının olanaksızlığına değindikten sonra şu görüşe yer veriyor... ancak Hıristiyanlar arasında çalışmak suretiyle, düşman topraklarının ta kalbine kolayca girme olanağına kavuşmuş oluyoruz."(Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle..., s. 38.)

¹⁵ Malkasian, "The Disintegration of The Armenian..."; s. 349.

¹⁶ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 93., 19. yüzyılın sonlarından itibaren Amerikan Yurtdışı Misyonerler Komiserliği Masası'nın (ABCFM) yurtdışındaki misyonerlik çalışmaları artık bir nevi Ermeni davası haline gelmiştir.(Justin Mc Carthy, "I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu" Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Ankara 2000, s.15.)

¹⁷ Bu konu için bkz. (M.Hidayet Vahapoğlu, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Ankara, 1997, s.109- 110- 111; Necmettin Tozlu, Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar, Ankara, 1991; Necdet Sevinç, Ajan Okulları, İstanbul, 1975; Erol Kirşehirlioğlu, Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul, 1963; İknur Polat, Yabancı Okulları (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 1987; Nevzat Üstün, Türkiye'de Amerika, İstanbul, 1969; Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul, 1989; Uygur Kocabaşoğlu, "Doğu Sorunu Çevresinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın), (Ankara, 8-9 Mart 1990), Ankara, 1992.)

yapmaktaydı ve 1893 yılına kadar Türkiye'de 3 milyon İncil ve yaklaşık 4 milyon da değişik kitaplar dağıtılmıştı. "ABCFM..."nin 1893'e kadar harcadığı para 10 milyon doları aşmıştı.¹⁸ Bunun yarısından fazlası Amerikan vatandaşlarından toplanmıştı. Amerikan dış misyoner örgütünün sekreteri Judson Smith yukarıdaki rakamların bir bölümünü sıraladıktan sonra "Bütün bu asil hizmetlerimiz, Ermeni milletini bize karşı sonsuz sevgi ve şükran duygularına gark etti. Ve Ermenileri yüreklerini çelik bir çengelle misyonerlere bağladı. Artık Ermeni milleti, bu koruyucularının ve velinimetlerinin ellerinde bir balmumu parçası gibidir" diyerek Ermenilerin ABD'ye artık göbekten bağlı olduğunu aleni bir şekilde ifade etmiştir.¹⁹ Ermeni tarihçilerinden Levon Maraşlıyan bu göbekten bağlı oluşluktaki ABD politikasını şöyle özetler. "Doğu Sorunu'nun çözümünde Washington politika oluşturucuların temel dürtüleri, açık kapı ilkesinin yaşama geçirilmesi ve Amerikalı kapitalistlerin eski Osmanlı topraklarındaki özel ekonomik ayrıcalıkların korunmasıydı..."²⁰

ABD'ye Ermeni Göçleri ve Ermeni Diasporasının Oluşması

Ermeniler, 1915 Tehciri sonucunda dünyanın çeşitli ülkelerine dağıldıklarını ve böylelikle bir Ermeni diasporasının oluştuğunu iddia ederler. "Ancak tarihi kaynaklar incelendiğinde, bu iddianın, sözde "Ermeni Davası" (Hai Tahd)'nı desteklemek amacı ile ortaya atıldığı görülmektedir."²¹ Erdal İter, Ermeni diasporasının oluşmasında, Ermeni göçlerinin sebeplerini dört grupta toplar:

1. Ermeniler'in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,
2. Ermeniler'deki maceraperestlik ruhu,
3. Hıristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar tarafından hor görülmeleri ve dini baskılar,
4. Ermeniler'in tarih boyunca metbûlarına karşı ihanet içinde bulunmaları."²²

¹⁸ Bu para o dönem için çok büyük bir meblağdır.

¹⁹ Şimşir, "Ermeni Propandasının...", s. 98-100.

²⁰ Levon Maraşlıyan, Ermeni Sorunu ve Türk-Amerikan İlişkileri, 1919-1923, İstanbul, 2000, s.12, "...oldukça önemli bir konuma sahip olan ülkemiz, Amerikalıların dikkatini çeker. Haliyle bu sıralarda Amerika, azınlıkların koruyuculuğunu da yüklenmek üzere. Artık "Şark Meselesi" bu ülkeyle birlikte yeni boyutlar kazanmış, Batı dünyası hesabına önemli bir hamle daha yapılmıştır. Bu yüzden daha 1820'lerde imparatorluğa yerleşen Amerikan misyonerleri teşkilatlarını kurup çalışmalarına başlarlar", (Tozlu, Kültür ve Eğitim, s. 39.)

²¹ İter, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999, s. 72.

²² İter, Ermeni Kilisesi..., s. 72.

**Misyonerler 1840'lardan
başlayarak Amerika'ya Ermeni
öğrencileri göndermeye
başladılar. Genellikle teolojik
tahsili için gönderiliyorlardı.**

XII. yüzyılda yaşamış olan Ur-
falı Mateos, Vekayinâmesi'nde:
Ermeni milletinin Grek milleti-
nin yüzünden çektiği ızdırapları
kim birer-birer tasvir edebile-
cektir? der ve Bizans'ın Ermeni-
leri Şark'tan çıkararak kendi
memleketlerinde ikâmet etme-

ye mecbur ettiğini yazar.²³ W. Heyd'de ilk Haçlılar'ın Asya'ya
gelmelerinden önce, Bizans'ın gittikçe artan tehdidi yüzünden
Ermeniler'in milliyetlerini yitirmemek için Fırat'ın yukarı
kısmındakilerin göç ettiklerine işaret eder.²⁴ Yukarıda da
belirttiğimiz gibi genel olarak Ermeni diasporasının oluşumunda
1915 yılını göstermek son derece yanlış ve kasıtlı olacaktır.
Amerika da ki diaspora için de aynı şeyler söylenebilir. Çünkü ABD
de Ermeni diasporasının oluşum tarihi XIX. yüzyıla başlar.

Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirler ve misyonerlerdi.
Türkiye'den Amerika'ya ilk olarak giden Ermeniler de bu tacir ve
misyonerlerin kayırıp kolladıkları kimseler oldu. Türkiye'den
Ermeni göçünü ilk olarak misyonerler başlattı. Bu misyonerler,
Ermeni çocuklarına verdikleri eğitim-öğretimle Ermeni çocukları
arasında Amerika özlemi yarattılar ve Yeni Dünya'yı gidip görme
arzusunu kamçılادılar. Böylece misyonerlerin eğitiminden geçen
her Ermeni çocuğu birer Amerikan hayranı olup çıkıyordu.²⁵

Misyonerler 1840'lardan başlayarak Amerika'ya Ermeni
öğrencileri göndermeye başladılar. Genellikle teolojik tahsili için
gönderiliyorlardı. Bir süre sonra öteki Amerikan yüksek okullarına
Yale, Princeton gibi Amerikan Üniversitelerine de Ermeni
öğrencileri yerleştirmeye başladılar. 1890 yılında öğrenim için
Amerika'ya gidip oraya yerleşen Ermeni gençlerinin sayısı 70
kadardı. Bunlar, Amerika'da 1800'ler boyunca göç eden
Ermenilerin eğitilmiş kanadını oluşturan Diaspora'nın çekirdeğini
oluşturdular. Sayıları az olmasına rağmen yüksek öğrenim görmüş,
genç ve dinamik kişilerdi. Aynı zamanda koyu birer Türk düşmanı
olarak yetiştirilmişlerdi. Misyonerlerin yetiştirdiği bu eğitilmiş
Ermeni gençleri, Amerika'da Türk düşmanlığını yaymak
bakımından sayılarına oranla büyük rol oynadılar. Bunlar
Amerika'ya yerleşen ilk Ermeni grubuydu. Amerika'ya yerleşen

²³ İlter, Ermeni Kilisesi..., s. 73.

²⁴ İlter, Ermeni Kilisesi..., s. 74.

²⁵ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 103.

ikinci Ermeni grubu, yeni yetişme küçük tüccar takımıydı. Bunlar da Amerikan tüccar ve misyonerlerinin vasıtasıyla gitmişlerdi. Ancak birinci gruba kıyasla daha az eğitimliydi, kimileri birkaç yıl misyoner okullarında okumuşlar kimileri de misyonerlerin yanında uşak, postacı gibi ayak hizmetinde çalışmışlardı. En önemli özellikleri, inanılmaz bir Türk düşmanlığı içerisinde bulunmalarıdır. Hatta Türk düşmanlığını veya Ermeni propagandasını, ticari reklam aracı olarak kullanmışlardı. Öyle ki bu düşmanlık babadan oğula, ondan toruna aktarılmış ve Ermeni işadamlarının ikinci bir karakteri olup çıkmıştır. Bu tarihlerde filizlenen düşmanlık, eksilmeden bugüne kadar devam etmiştir. Bu Ermeniler, ilişkileri olsun olmasın; Amerikan gazetelerine, Amerikan Senatosuna, Amerikan Cumhurbaşkanlığına mektuplar, telgraflar yollamışlar ve bunu bir yerde etnik bir karakter yapısı şekline sokmuşlardır.²⁶

Öğrenciler, küçük tüccar derken 1890'lara doğru esnaf, zanaatkâr ve köylü Ermeni göçü başlamıştır. Bu göçler o kadar yoğunlaşmaya başlamıştır ki, gerek Amerika gerekse Osmanlı Devleti buna karşı çıkmaya başlamışlardır. Amerika sağlık bakımından sıkı kontrolden geçirmeden göçmen almak istemiyordu. Osmanlı ise, bazı yörelerde nüfusunun azalmasını istemiyordu. Bu kısıtlamalar gelince bu defa Amerika'ya kaçak Ermeni göçmeni götürülmek üzere Ermeni simsarları türedi. Gerek Amerika'nın gerekse Osmanlı'nın kısıtlamalarına rağmen 1890-1900 yılları arasında yaklaşık 12.000 kadar Ermeni'nin Amerika'ya göç ettiği görülmüştür. R. Mirak'a göre 1869-1890 arasında 1401, 1890-1895 yılları arasında 5.500 Ermeni Amerika'ya göç etmişti. Agos gazetesi bu göç olayından bahsederken: "...Ermeniler, Protestan misyonerlerinin övgüyle bahsettiği "Fırsatlar Ülkesi"ne ilgi duymaya başladılar. Amerika'ya ilk göç eden Ermeniler eğitimlerini sürdürme ve geçimlerini sağlama konularında daha iyi fırsatlara sahip olma amacıyla yola çıktı. O dönemde pek çok Ermeni göçmeninin amacı yeteri kadar para kazanıp geri dönmek ve ailelerinin yaşamlarını düzeltmekti. Buralara giden Ermeniler bir daha geriye dönmediler. Amerika'daki Ermeni göçmenlerin sayısı ise giderek artmaya başladı"²⁷ diye yazmaktadır. Amerika'ya Ermeni göçleri 1901 yılından sonra da devam edecek, özellikle göç sınırlamalarının gevşetildiği dönem olan İkinci Meşrutiyet döneminde Ermenilerin topluca Amerika'ya göç ettikleri

²⁶ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 103, 104.

²⁷ Agos Gazetesi.(Naklen; Ersal Yavi, 1856-1923 Emperyalizim Kısacasında Türkler Ermeniler Kürtler, İzmir, 2001, s. 389.)

görülmüştür. 1908 yılında 3.300, 1910 yılında 5.500 ve 1913 yılında 9355 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde Amerika'daki Ermeni kolonisinin nüfusu 50.000'i aşmıştı.²⁸ Agos gazetesi "Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan tehcirin ardından Ermeniler kendilerini kabul eden her ülkede yeni bir yaşam kurmanın mücadelesine giriştiler. 1915'ten sonraki yıllarda ABD'ye yaklaşık 25 bin Ermeni geldi.... 1916'ya gelindiğinde, çoğunluğu Manhattan'da olmak üzere New York'ta yaklaşık 16.000 Ermeni bulunuyordu."²⁹ diye yazmaktadır. 1924'te yaklaşık 100 bin Ermeni Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden ABD'ye doğru yola çıkmıştır. Manuel Sarkisyanz "Transcaucasian Armenia" isimli eserinde; 1939 larda "...Yaklaşık 100.000 Ermeni' nin İran'da, 175.000'inin Suriye ve Lübnan'da, 75.000'inin Fransa'da ve 200.000 Ermeni'nin de ABD de yaşadığını"³⁰ belirtmiştir. 1970'lerin ortalarında ABD'deki Ermeni cemaatının sayısı 350-400 bin civarında olmuştur. Bunların % 45'i New England ve Orta Atlantik eyaletinde, % 15'i Michigan, Illinois, Ohio ve Wisconsin'de, % 25'i de California'da yaşamaktadır. Bugün ABD'de sadece Boston'da 50.000 Ermeni yaşamaktadır. Ermenilerin ABD'deki genel sayısı ise bugün yaklaşık 800.000 civarındadır.

İlk Lobi Faaliyetleri, Ermeni Tasarısının ABD Senatosu'na Taşınması

Amerikan politikasında 1970'lerden itibaren varlığını hissettirmeye başlayan Ermeni Lobisi'nin kökleri yaklaşık bir asır öncesine uzanmaktadır. Örneğin 1887'de Cenevre'de kurulan Hınçak Komitesi, faaliyet alanı olarak tamamen Türkiye üzerine yoğunlaşmıştır. Hedefi; Osmanlı Devleti'ndeki Ermenileri isyana teşvik ederek bağımsız bir sosyalist Ermenistan devleti kurmaktır.³¹ 1908 yılında İstanbul'da kurulan Ramgavar Partisi'nde de Hınçak Partisi'ne eğilimli faaliyetler yürütülmüştür.³² Aynı amaçlarla kurulan Taşnak Komitesi ile birlikte 1890'lı yıllarda ABD'de kurulan Hınçak Komitesi, hızlı bir şekilde gizli hücreler oluşturarak bazen gizli bazen de açıktan propagandaya başlamıştır. Bu komiteler

²⁸ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 105.

²⁹ Agos Gazetesi. (Yavi, Türkler Ermeniler..., s. 390.)

³⁰ Manuel Sarkisyanz, A Modern History of Transcaucasian Armenia, Germany, 1975, s. 310.

³¹ Erdal İter, Ermeni Propagandasının Kaynakları, Ankara, 1994, s.13.

³² Bu parti sosyal ve kültürel meselelere eğilerek Ermeniliğin bekasını sağlama amacı gütmektedir. Son dönemde, Azeri-Ermeni çatışmalarında aktif olarak faaliyet göstermiştir. Başka bir ifade ile, Ermeni faaliyetlerinin "kapalı kutusu" olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. (İter, Ermeni Propagandasının, s.13.)

3 Aralık 1894'te Louisiana Senatörü Newton Blanchard, Ermeni meselesini, Türkiye'de Bitlis ayaklanmasından az sonra bir karar tasarısı ile Amerikan Senatosu'na taşımıştır.

Amerika'daki Ermeni göçmenlerinden para toplamış, toplantılar, açık hava mitingleri düzenlemişlerdir. 1890'lı yıllarda Avrupa ve Türkiye Ermenileri arasında olduğu gibi Amerika göçmenleri arasında Hınçak ve Taşnak örgütlerinin etkin olarak çalışmalar yaptıkları görülmüştür. Bu örgütler kısa sürede teşkilatlanmalarını genişletmişlerdir.

Amerika'da 1903'te 36, 1907'de 48 ve 1914'te 77 Taşnak Komitesi kurulmuştur. Hınçaklarda, 1500 kadar eğitilmiş "fedai" toplamışlardı. ABD'de ilk çekirdek Ermeni lobiciliği böylece başlamıştır diyebiliriz. Zira, 3 Aralık 1894'te Louisiana Senatörü Newton Blanchard, Ermeni meselesini, Türkiye'de Bitlis ayaklanmasından az sonra bir karar tasarısı ile Amerikan Senatosu'na taşımıştır. Bu tasarısı 9 Aralık 1895 Ermeni tasarısı, onu da ABD senatosu Dışişleri Komisyonu'nun 22 Ocak 1896 kararı takip eder. ABD'de bu tasarılar bu tarihle son bulmamıştır. Bunları bugünkü lobicilik çalışmalarına temel teşkil edecek olan yöntemlerin uygulanmaya başlaması takip etmiştir. 1909 Adana olayları sonrasında, Amerika'da Ermeni Propagandası patlamıştır. 27 Nisan 1909 günü Boston'un üç proteston Ermeni kilisesi adına, M. Bagdararian ve S. S. Yenovkian adlı iki papaz, ABD Cumhurbaşkanı William Taft'a telgraf çekmişlerdir. Bu telgrafta "Türkiye'deki çaresiz Ermenilerin kılıçtan geçirilmelerine! son verilmesi için, insanlık, hristiyanlık ve Amerikan uygarlığı adına" çağrıda bulunuyorlardı. 30 Nisan 1909 günü Arthur E. Smith adındaki bir Amerikan çiftçisi, Başkan Taft'a bir mektup göndermiş, bunu Boston'dan 1 Mayıs'ta, B. M. Cocmrigian (Gümükçiyen) adlı bir Ermeni'nin Başkan Taft'a üç sayfalık mektubu izlemiştir. Mektup diplomasisi bunlarla kalmamış 5 Mayıs'ta yine Boston'dan Beyaz Saray'a Mred R. Borton isimli bir Amerikalı'nın mektubu takip etmiştir. Aynı şekilde on iki milyon Hristiyanı temsil ettiği söylenen Methodist Episcopal kilisesi piskoposları Batı Virjinya'da bir toplantı yapmışlar ve uzunca bir karar alarak bunu 6 Mayıs günü ABD Başkanı'na göndermişlerdir. Mektupta "Asya'da yeni fanatik patlamayı ve binlerce Hristiyan'ın utanmazca katledilmelerini! dehşetle ve pek derin bir üzüntüyle öğrendik" demişlerdir.³³ 7 Mayıs günü California eyaletinin Fresno

³³ Mektupla Senatosu ve ABD Başkanı'na etkileme yöntemi günümüzde Ermeni Lobisi'nin yanısıra hemen hemen bütün lobi gruplarının uyguladıkları bir yöntemdir.

kentinde bir protesto mitingi yapılmış ve bir karar alınmıştır. Karar metni Belediye Başkanı Chester Howell imzasıyla Beyaz Saray'a gönderiliyor. "Yirminci Yüzyıl Uygarlığının yüzkarası bu vahşet ve barbarlık!" Protesto edildikten sonra, ABD başkanına çağrıda bulunuluyor. 11 Mayıs'ta benzer bir karar Beyaz Saray'a iletiliyor. 1905 yılında İllinois'te kurulmuş olan "Ermenistan'ın Amerikan Dostları" (American Friends of Armenis) adlı dernek 10 Mayıs 1909 yılında düzenlediği mitingden aldığı kararı göndermiştir. 15 Mayıs'ta New York çevresinde yaşayan Ermeniler 8 Mayıs 1909'da düzenlemiş oldukları miting kararını, Miting Başkanı A. Agrazian imzasıyla Başkan William Taft'a sunmuşlardır. New Jersey eyaletinde, Amerikan Kiliseler Topluluğu Ulusal Konseyi'ne (National Council of Congragational Churches) bağlı çeşitli dini kuruluşlar, 14 Mayıs günü toplanarak, Ermeni sorunuyla ilgili temennilerini ABD Başkanı'na iletmek üzere dört kişilik komite seçmişler ve Başkan Taft'a göndermişlerdir. 17 Mayıs'ta California eyaletinin Sacramento kenti Ermenilerinin mektubu, Virjinya eyaletinin Richmond Ermenileri Belediye Başkanı eliyle 50'ye yakın kişinin imzaladığı kararı ABD Başkanı'na iletmışlerdir. 18 Haziran 1909 günü, Amerikan Protestan Ermenileri Birliği (The Armenian Evangelical Alliance of America) adına, M.G.Papazian, H.G.Benneyan ve H.M.Dadorian imzalarıyla ABD Başkanına mektup bombardımanı devam etmiştir. Gerek Beyaz Saray'a, Kongre'ye gerekse Dışişleri Bakanlığı'na yağdırılan bu gibi mektuplar, telgraflar ve miting kararlarının ardı arkası kesilmemiştir ve yıl boyunca bu kampanyalar sürüp gitmiştir.³⁴ Bugün Ermenilerin "Ulusal Arşivler yaklaşık 30.000 sayfalık sözde Ermeni Soykırımı'nı kanıtlar belgelerle doludur" dedikleri belgeler hemen hemen bu tür mektup, telgraf ve miting kararları gibi şeylerden oluşmuştur. Amerikan misyonerlerinin Anadolu'daki faaliyetlerinin bir ürünüdür. Bütün bu faaliyetler o dönemde bir yandan basın aracılığıyla Amerikan kamuoyunu baştan başa ve derinden etkilerken, öte yandan ABD yönetimini de adeta bombardımana tutmuştur. Amaç, ABD yönetimini bu işe yönlendirmek ve Türkiye'ye müdahaleye itmektir. Bugünkü gelişmelerden farksız olarak, kimileri diplomatik baskı ister kimileri askeri baskıyı savunur. Hatta, ABD'nin Avrupa'yla el ele verip Anadolu topraklarını paylaşma-

**ABD'nin Avrupa'yla el ele verip
Anadolu topraklarını
paylaşmasını ve Türkiye'yi
haritadan silmesini isteyenler
dahi görülmüştür.**

³⁴ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s.105-123.

sını ve Türkiye'yi haritadan silmesini isteyenler dahi görülmüştür.³⁵ ABD'deki Türk düşmanı bu ilk lobi faaliyetleri ABD senatosuna 9 Şubat 1916 kararı, 11 Mayıs 1920 kararı olarak sunulmuştur. Senatoya yönelik Ermeni propagandasının 55 yıllık suskunluk döneminden sonra 9 Nisan 1975'te tekrar Temsilciler Meclisi'ne getirilmiştir.³⁶ Bunu 12 Eylül 1984'te Temsilciler Meclisi'ne sundukları karar takip etmiştir.³⁷ Suskunluk dönemi diye nitelendirdiğimiz bu dönemde ABD'nin hemen her yerinde iyice pişen, olgunlaşan bir Ermeni kurumsallaşması olmuştur.

1897-1923 arasında ABD'de, Ermeni Hınçak ve Taşnak Komitelerinin kurmuş olduğu tam tarihli olarak tespit ettiğimiz 12 kuruluşun yanı sıra bunlara bağlı çeşitli bürolarla 100'ün üzerinde örgüt faaliyet göstermiştir.

1923-1965 arası Ermeni Propagandası pasif diye nitelendiremeyeceğimiz bir dönem geçirmiştir. Zira, bu tarihler arasında okullar ve kiliseler hariç ABD'nin çeşitli eyaletlerinde 34 kuruluş ve bunlara bağlı yüzlerce büro kurarak Türk düşmanlığına devam etmişlerdir.³⁸

1923-1965 dönemini ABD Ermeni Lobisi'nin veya daha geniş bir anlamda ABD'de "Türk Düşmanlığı Propagandası"nın Amerikan halkına telkin edildiği yıllar olarak değerlendirebiliriz.³⁹ Zira, 1930'lardan 1960'lara hatta günümüze kadar Yunanlılar ve Ermeniler belli başlı Amerikan Üniversitelerinde vakıf ve kürsüler kurmuşlardır. Üniversiteler bünyesindeki Orta Doğu Enstitülerinin yöneticiliklerini ele geçirmişler, bunun sonucu olarak Türk tarihini, Amerikalı öğrencilere Yunan ve Ermeni asıllı kişiler tarafından öğretilmesi gibi son derece garip, garip olduğu kadar da üzücü bir

³⁵ Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 123. "ABD yönetimi üzerinde yoğunlaştırılan bu kampanya bütünü etkisiz kalmamıştır. Amerikan savaş gemileri Türk sularına, Mersin limanına yollanmıştır. Türkiye'ye karşı Amerika gövde gösterisinde bulunmuştur. İstanbul'da Amerikan diplomatik baskıları artmıştır... Öte yandan, Atlantik ötesinde, Kuzey Amerika yarımkitası baştanbaşa Türk düşmanlığı ile çalkalanmıştır. Proteston kilisesinin ve Amerikan gazetelerinin öncülük ettikleri bu tek yanlı düşmanlık kampanyasıyla bir Amerikan kuşağının beyinleri yıkanmıştır. Amerikan halkının kafasına barbar ve katil Türk imajı bir kez daha yer etmiş ve kalın bir tortu bırakmıştır. Amerikan gazete koleksiyonları, Amerikan Kongre Kitaplığı rafları, Amerikan Ulusal Arşiv Dosyaları, bir kez daha Türk düşmanlığı belgeleriyle kabarmıştır" (Şimşir, "Ermeni Propagandasının...", s. 123-124.)

³⁶ 9 Nisan 1975'teki görüşmelerde 24 Nisan 1975 tarihini "İnsanın İnsana zulmetmesini anma günü" ilân eden karar çıkmıştır.

³⁷ www.Armenian-genocide.org/Affirmation/affirmintro.htm, s.1-5.

³⁸ ABD'nin herhangi bir eyaletinde kurulan bir Ermeni kuruluşunun, çeşitli şehirlerde ve kasabalarda onlarca şubesi açılmıştır. Örneğin ANC, Washington D.C.nin ABD ve Canada'da 60'dan fazla şubesi vardır, ANC-WR'nin sadece Los Angeles'de 14 şubesi vardır vs..)

³⁹ Bu yıllar arasında dünyanın çeşitli yerlerinde Türkiye aleyhtarı Ermeni faaliyetleri devam etmiştir.

durum ortaya çıkmıştır. Böylece bir taraftan Amerikan halkına bu tür yanlış propagandalarla kötü Türk imajı verilirken bir taraftan da anılan bu grupların etkisiyle birçok üniversite Türkiye hakkında zehir kusan yuvalar haline getirilmiş, bununla da bitmemiş Türk tarihini çarpıtın yüzlerce cilt kitap, kütüphane raflarına bu şekilde konmuştur. 1930'lardan 1950'lere ABD'deki Ermeni faaliyetleri bu tabloyu çizerken 1950'li yılların Türkiye'si Amerikan vitrininde bambaşka bir görüntüye bürünmüştür. Çok partili rejime geçiş, Türkiye'nin bütün Orta Doğu Bölgesi'nde tam serbestlik içinde genel bir seçim gerçekleştirmiş olması, açık piyasa ekonomisi yolunda bazı adımlar atması, nihayet Türk askerinin Kore'de kahramanlık menkıbeleri yaratması, 1950'li yıllarda Amerika'da Türkiye'nin görüntüsünün çok berraklaşmasına yol açmıştır.⁴⁰

1947'de açıklanan Truman doktrini çerçevesinde verilmeye başlanan Amerikan yardımından sonra Türkiye ve Amerika genelde sıkı ve samimi ilişkilere sahip olmuşlardır. Amerikan yöneticilerinin Türkiye'ye yönelmesi elbette ki sebepsiz değildir. Bu ilişkileri ittifaka götüren başlıca neden; ABD'nin Orta Doğudaki çıkarları ve SSCB'yi çevreleme politikası açısından Türkiye'nin taşıdığı stratejik önemdir.⁴¹

1923-1965 arası ABD'deki Ermeni faaliyetlerinin suskunluğundaki faktörlerden birisi de, Türkiye'nin NATO sürecine girişinde Amerika'nın müttefiki olarak Türkiye'yi bölgedeki önemine istinaden kendisine çekmek istemesi, aynı şekilde Rusya'nın da Türkiye'yi Varşova Paktı'nda görmek istemesi senaryoları düşünülebilir. Rusya'ya karşı ABD'nin bu oyunu kazanması, Kore'deki Türk jesti bu süre içinde Ermeni suskunluğunu zorunlu kılmıştır. Hatta daha gerilere gidilirse, 1929'dan itibaren patlak veren dünya ekonomik buhranı etkilerini, dalga dalga yeryüzünün her köşesine ulaştırmıştır. O kadar ki bu ekonomik sarsıntılar, dünyanın siyasal atmosferini de etkilemiş ve siyasal buhranların ardı ardına patlak vermesine ve II. Dünya Savaşı'na kadar gidilmesine sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan ABD'nin "Global Power" olarak çıkması, bunun tabii bir sonucu olarak da Türkiye'nin Amerika'nın global stratejisi içinde yer almaya başlaması ve 1952

⁴⁰ Emekli Washington D.C. Büyükelçimiz Sayın Şükrü Elekdağ'la yaptığım mülakattan.

⁴¹ Nasuh Uslu, Türk Amerikan İlişkileri, Ankara, 2000, s. 17. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Amerikan yöneticileri, Türkiye'yi global Sovyet yayılmacılığını durdurma politikalarının önemli bir parçası olarak gördüler ve Sovyet saldırganlığının önünü kesmek için Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya karar verdiler. Onlar, Amerikan desteğinin sağlanmaması durumunda SSCB'nin Türkiye'yi Yakın ve Orta Doğu'daki siyasi ve askeri yayılması için bir atlama tahtası haline getirebileceğinden korkuyorlardı." (Uslu, Türk Amerikan..., s.18.)

**1965 yılı Ermeni
propagandaları için görünürde
yeni bir başlangıç yılı
olmuştur.**

NATO serüveni ile Türk-Amerikan doğal yakınlaşma süreci, 1964'lere Kıbrıs krizine kadar devam edecektir. İşte böylesi bir süreçte de, söyleyebiliriz ki, bu olaylar zinciri ABD'de Türkiye aleyhtarı

Ermeni faaliyetlerine fırsat bırakmamıştır.

1965 yılı Ermeni propagandaları için görünürde yeni bir başlangıç yılı olmuştur. Aslında 1965'ten günümüze uzanan bu dönemi de iki bölümde görebiliriz. Birinci bölüm; sözde Ermeni soykırımının 50. Yıldönümü kutlamalarının yapıldığı tarih 1965 yılı ki bunu 1985'e kadar uzatmak mümkün. İkinci bölümü de 1985 yılından bugüne uzanan dönemdir.

Aslında 1965-1985 arası dönemi de, Ermeni propagandasal faaliyetleri olarak iki bölümde incelemek mümkündür. Zira 1965 yılını, 50. Yıl kutlamaları bahanesiyle Ermeni hareketlenmesinin yeniden ateşlendiği ve ABD başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde Türkiye karşıtı Ermeni propagandasının başlangıç yılı olarak görebiliriz. Bu çizgiyi 1973'e kadar taşıdığımızda 1965-1985 Ermeni hareketlerinin ikinci boyutuna gelmiş oluruz. Çünkü, 1973 yılı ABD'de Santra Barbara cinayetiyle yeni bir görünüm kazanır. 1973'ten 1985'e kadar süren terör boyutuyla, Ermeni hareketleri faaliyet alanlarında çeşitlilik göstermeye başlamıştır.

O halde 1965-1985 çizgisi, içerisinde yeniden filizlenmeyi başlatacak, bunu yaparken olayı şiddet boyutuyla sürdürmenin yanında özellikle 1970'lerden itibaren Ermeni Lobi hareketini de faaliyete sokacaktır. Öyle ki Amerikan politikasında en güçlü lobi olan Yahudi Lobisi'ni takip eden Rum Lobisinden sonra en az Rum Lobisi kadar etkili bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır.

Soğuk savaş döneminin hızının kesildiği yıllar olarak nitelendirilebileceğimiz 1970'li yılların başında, Başkan Nixon ile Kissinger, Amerika-Sovyetler Birliği yakınlaşması gerçekleştirdiler. Bir süre Doğu-Batı ilişkilerinde bir yumuşama izlendi. İşte tam bir ortamda, Türkiye'deki haşhaş ekimi konusu Amerikan Kongresi'nde ele alındı.⁴² Nixon yönetiminin Amerika'da çok geniş boyutlar kazanmış olan uyuşturucu salgınının, neredeyse tek suçlusu olarak Türkiye'yi görmesi ve ülkemizde afyon ekimine tamamen son verilmesi için baskı yapması, hatta Kongre'de konunun bu ortamda ele alınması Türkiye üzerine olumsuz etkiler bırakmıştır.

⁴² Bu konu için bkz. Uslu, Türk Amerikan ..., s. 223-251.

Muhalefetin sözcüsü olan önemli bir senatör sonradan Demokratların Başkan adayı olan Senator Mondale- Senatoda, Türkiye'nin afyon ekimine son vermemesi halinde, bu ülkeye silah ambargosu uygulanması ve askeri yardımın kesilmesini öngörüyordu. Mondale'e göre, esasen yumuşama döneminde Türkiye, Amerika açısından stratejik önemini kaybetmişti. ABD'nin Orta Doğudaki çıkarlarının korunmasına gelince; İran ve Suudi Arabistan vasıtasıyla sağlayabiliyordu! Nixon yönetiminin Amerika'daki uyuşturucu salgınının suçunu Türkiye'ye yüklemesi ve kongrede Türkiye'yi itham edici tartışmaların hararetle sürmesi, Türkiye'nin Amerika'daki manzarasını öylesine bulandırmıştır ki, New York'taki bir gazete, Amerikan Hava kuvvetlerinin Türkiye'deki afyon tarlalarını bombalaması önerisinde bulunacak kadar ileri gitmiştir. Bütün bunların karşısında 1973 yılı sonunda, dönemin Başbakanı Ecevit, Nixon yönetiminin, afyon ekiminin Türkiye'de yasaklanması konusundaki baskılarına boyun eğmedi. 1974'te Türkiye, Enosis'i önlemek ve soydaşlarının hayatını emniyete almak için Kıbrıs'a müdahale ettiği zaman da bu baskılar devam etmekteydi. Bu arada geçici İrmak Hükümeti sırasında Amerikan Kongresi, Kıbrıs'a müdahalemiz dolayısıyla Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı aldı. Ancak Demirel Hükümeti, buna mukabelede gecikmedi. Temmuz 1975'te Türkiye'deki ortak askeri tesislerin faaliyetini durdurdu. Bu gelişmeler Türk-Amerikan ilişkilerini kopma noktasına getirdi. İşte, Amerika'da Türkiye'ye düşman etnik lobilerin faaliyetlerini canlandırmaları ve etkinlik kazanmaları, 1970'li yılların başlarından itibaren oluşan bu ortamda gelişmiştir. Rum ve Ermeni lobilerinin tekrar ede geldiği bir müttefikine silah ambargosu koydurabilmeleri gerçekten özellikle Rum Lobisi için büyük bir başarı olmuştur.⁴³

Bu gelişmeler Kıbrıs Rum yönetimine ve Yunan Hükümeti'ne büyük cesaret verdi. Türkiye ile olan her sorunu, Amerika yoluyla ona baskı yaptırmak suretiyle kendi lehlerine halledebilecekleri ümidine kapıldılar. Bunun için iki yönlü politika izlediler. Birincisi, Amerika'daki lobilerini güçlendirmek ve Kongre'yi etkileyebilmek için, hiçbir gayretten ve kaynak tahsisinden kaçınmadılar. İkincisi de, Türkiye'ye dost olmayan teröristler de dahil, bütün gruplar ve devletlerle çok yakın işbirliğine giriştiler ve onları desteklediler. Bu çerçevede esasen Lübnan'daki olaylar dolayısıyla yeniden faaliyete geçmeye hazırlanan Ermeni radikallere ve Amerika'daki ortamı uy-

⁴³ Elekdağ ile yaptığım mülakattan.

Genel olarak 1887'den günümüze ABD'deki Ermeni kuruluşlarının sayısı kiliseler hariç 1046'nın üzerindedir. Buna 182 Ermeni kilisesini eklediğimizde sayı 1228'e ulaşır.

gun bularak Türkiye aleyhine çalışmalarına etkinlik kazandıran Ermeni kuruluşlarına destek sağladılar.⁴⁴

1973 Santa-Barbara cinayeti ile 1985'lere kadar süren Ermeni terörü ile paralel olarak siyasi arenada özellikle ABD politikasında palazlanan Ermeni lobisi etkin bir şekilde kendisini

göstermeye başlamıştır.

1965'ten 2000'e kadar ABD'de Ermeni kuruluşlarında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD'nin çeşitli eyaletlerinde yüzlerce örgüt kurulmuştur. Ayrıca her bir örgütün çeşitli şehirlerde, kasabalarda şubeleri açıldığı da hesaba katılırsa rakam oldukça büyüktür. Genel olarak 1887'den günümüze ABD'deki Ermeni kuruluşlarının sayısı kiliseler hariç⁴⁵ 1046'nın üzerindedir. Buna 182 Ermeni kilisesini eklediğimizde sayı 1228'e ulaşır.⁴⁶ Bu kuruluşlara şubeleri de eklenirse rakam daha da büyük olacaktır.

Bu kuruluşların hemen hepsinin amacı; ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni kimliğini, kültürel, tarihi vs. olarak korumanın yanında Türk düşmanlığı yapmaktır.

Amerika'daki Ermenilerin nüfusu hakkında değişik tahminler yapılmıştır. 1990'lı yıllardaki resmi kayıtlara göre 700.000 civarındadır. Bu gün 800.000 ile 1.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷ Nüfusları ve Kongre'de temsilileri bakımından pek göz doldürücü bir sayıda olmasalar da, Türkiye'ye yönelik Amerikan politikasını çarpıtma imkanına sahip oldukları görüldüğünde, ABD politikasında dikkate değer bir Ermeni baskı grubu gücünün varlığı görülür. Bunda çeşitli faktörler etkindir. Her şeyden önce ABD'deki gerçekten dikkate değer organizasyonları, bunların koordine faaliyetleri, önemli rol oynar. Yine Ermenilerin batılılara daha yakın olması yani gerek dinsel bakımdan gerekse kültürel bakımdan, ayrıca bir asırı aşan bir süre Amerikan toplumu içerisinde bu

⁴⁴ Elekdağ ile yaptığım mülakattan.

⁴⁵ Bu kiliseler siyasi olarak da faaliyet göstermektedirler, yani ABD'deki Ermeni kiliselerinin herhangi bir Ermeni partizan kuruluşun çalışma tarzından farklı değildir.

⁴⁶ Bu kuruluşları isimleri ve sayıları ile birlikte gösteren tablo ekler bölümünde verilmiştir.

⁴⁷ Agos Gazetesi, 1,5 milyon olduğunu yazmaktadır. (Naklen;Yavi,Türkler Ermeniler..., s. 385.)

kültürle yetişmeleri, bu toplum ile daha çabuk ilişki kurmalarını ki bu da Ermenilerin Amerika'daki yaptırım güçlerini kuvvetlendirmiştir.

ABD'de Lobi Faaliyetleri Yürüten Ermeni Kuruluşları

Bugün ABD'de faaliyet gösteren Ermeni Lobisi'nin üyeleri yukarıda rakamlarını verdiğimiz, Ermeni örgütleridir. Bu örgütler, 1984 yılında Amerika Ermeni Assemblesi (Armenian Assembly of America: AAA) adıyla bir çatı altında toplanıp bir lobi kurumu olarak etkili bir çalışma yürütmeye başlamışlardır. Amerika Ermeni Asemblesi (AAA)'nın yanısıra Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee) adlı kuruluş, Armenian National Committee, Washington, D.C. (ANC), Armenian National Committee, Western Region (ANC-WR), Armenian National Committee, Eastern Region (ANC-ER) olarak faaliyet göstermektedir. Partizan lobi faaliyeti yürüten diğer kuruluşlar arasında; Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation (ARF)), Doğu Amerika Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern USA), Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council (NAARC)) gösterilebilir.

Amerika Ermeni Asemblesi (AAA): Amerikalı Ermeni toplum içinde, seçmenlerle ilişkiler ve bir acil eylem ağı dahil, Amerika'daki Ermenileri, kültür mirasları ve tarihi kimlikleri konusunda bilinçlendirmek; önemli Ermeni kültürel materyalleri ve anıtları korumayı geliştirmek; Amerikan toplumunun Ermeni konusunun önemi hakkında konuşmasını sağlayacak araçlar hazırlamak; Ermeni halkının **-onların sözde Ermeni soykırımı ile ilgili bilgilerde dahil-** tarihi, eğitimsel, dini ve kültürel hayatıyla ilgili bilgi yaymak ve veri toplama araştırmasını geliştirmek; Amerikalı Ermeni toplumuna bilgi toplamak ve yaymak; Amerikan demokrasi sürecinde Amerikalı Ermenilerin daha büyük katılımını sağlamak; Ermeni soyundan gelen, Amerika'da vatandaşlık haklarının ihlaline maruz kalan insanlara yardım etmek; Ermenilerin karşılaştıkları zorlukları hafifletmek için insani ve eğitim alanlarında yardımla uğraşmak; **Amerika'nın Ermenistan Cumhuriyeti'ne yardımını artırmak; Ermenistan'a kongre ziyaretlerini teşvik etmek;** Ermenistan'da demokratik ve sosyal kurumların gelişimini amaçlayan projeler üretmek için bir forum olarak hizmet etmek ve ulusal bir çerçeve oluşturmaktır.

AAA'nın faaliyetleri altı geniş alana bölünür; **Akademik İşler, Hükümet İşleri, Uluslar arası İşler, Halkla İlişkiler ve anti-iftira, Mülteci İşleri ve Öğrenci İşleri.**

Özel Programları şunları kapsar:

Washington İntörnlüğü: 1978'den beri AAA ülkenin başkentinde (Washington D.C.) Amerikalı Ermeni olup yüksek okul çağındaki öğrenciler için bir intörnlük programını mali olarak desteklemiştir. Her yaz yaklaşık 30 öğrenci 10 haftalık programa katılır.

Ermeni Ağaç Projesi: Ermeni halkının hayat standartlarını yükseltmek ve global çevreyi korumak için ağaç kullanılmasına teşvik etmektir. Bu konu, öncelikle kendi kendine yeterliliği artırma, çabuk etkilenebilirliği azaltma, ihtiyacı olanlara yardım etme ve yerli eko sistemi koruma ihtiyacı tarafından yönlendirilmektedir.

Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi: Amerikan Ermeni Hükümete Bağlı Olmayan Kuruluşlar (NGO) için eğitim ve atölye çalışmaları; NGO'lar için teknik yardım; NGO araştırma merkezi (Kütüphaneler dahil); NGO Konsorsiyomu; Batılı Ermenistanlı NGO'lar arasında ortaklığı geliştirmektedir.⁴⁸

AAA'nın; Daily News Report from Armenia (Ermenistan Daily New Raporu), Armenia this Week (Ermenistan'da bu Hafta) Assembly this Week (Asemble'de bu Hafta), Montly Digest of News From Armenia (Ermenistan'dan Aylık Haberler) gibi yayın organları ile Ermeni Lobi faaliyetlerini duyurmaktadırlar.

Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee, Washington D.C., ANC): ANC bütün Amerika'da bölgesel ilişkiler ağı ve dünya çapında organizasyon ilişkileri ile ilgilenen bir grass root siyasi kurumudur. En etkili ve en büyük Ermeni Amerikan politik kurumu olarak ANC kendini, Ermeni sosyal haklarının geliştirilmesi yanında **Türkiye üzerine düşmanca faaliyetlere ve bunun takibine adanmıştır.**

⁴⁸ ABD'de gerek NGO gerekse çeşitli Amerikan Üniversitelerinde faaliyet gösteren Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers) vardır. Bu merkezlerin 9'u California'da, 4'ü New York'ta, 3'ü Massachusetts'te, 2'si Quebec Canada'da, 2'si Michigan'da, Utah, Ontario Canada ve Connecticut'ta birer tane olmak üzere toplam 23 tane olup aktif olarak faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin yaklaşık üçte biri çeşitli üniversitelerde faaliyet gösterirken geri kalanı NGO olarak çalışmalarını yürütmektedirler. Bu araştırma merkezlerin en önemli kuruluş ve icra amaçları; sözde Ermeni Soykırımını araştırmalarını akademik olarak yürütmektir. Bunun için konferanslar, paneller gibi aktiviteleri hem organize hem de finansal olarak desteklemektedirler. Bunların yanısıra hem Ermenistan'da hem de diasporadaki Ermeni kültür, tarih, dil, edebiyat gibi araştırmalar yürütmek ve Ermenilerin sosyo-politik ve ekonomik sorunlarını çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca dünyadaki Ermenilerin soy kayıtları, Ermenilerle ilgili akademik çalışmaları toplama ve milli bir Ermeni databankı oluşturma gibi faaliyetler yürütmektedirler.

ANC'ın üç amacı vardır: Özgür, birleşik! ve bağımsız Ermenistan'ı desteklemek için kamu bilincini oluşturmak; Amerikalı Ermeni toplumu için sadece Ermeni siyasi hakları korumakla kalmayıp, ilgi alanlarında devlet politikası önermek ve yönlendirmektir. İkincisi; devlet politikası ile ilgili konularda kolektif Amerikalı Ermeni görüşünü temsil etmektir. Bu amaçla ANC destek için yasama çalışmalarını teşvik eder, **sözde Ermeni Soykırımı**, depremden etkilenen Ermenistan'ın yeniden yapılandırılması, **Dağlık Karabağ halkının self determinasyonu** ve vs... Amerikalı Ermeni toplumunu ilgilendiren konularda yasal düzenlemeleri teşvik eder ve destekler. Son olarak ANC, Ermeni Lobi faaliyetleri yürütmek üzere seçilen görevlileri Amerikalı Ermeniler konularında eğitmektedir. Ayrıca adayların desteklenip desteklenmemesi hususunda karar vermektedir. Bunun için ANC Amerikalı Ermeni oylarını yönlendirme yetisiyle Fedaral, Eyalet ve Yerel düzeylerde seçim sürecine katılır. ANC, Aday Anketi, Kongre Rapor Kartları⁴⁹ ve Federal Seçim Rehberleri hazırlar, bunların yanısıra ABD genelinde basın açıklamaları, bültenler ve bölgesel gazeteler yayınlar, ANC'ın en önemli yayını, TransCaucas: A Chronology (Transkafkasya: Bir Kronoloji)'dir.

Ermeni Milli Komitesi, Doğu Bölgesi (Armenian National Committee, Eastern Region: ANC-ER) 1918'den beri faaliyet gösteren ANC-ER, Ermeni olmayan topluma Ermeni halkının sosyal, kültürel, eğitimsel, tarihi ve ulusal katkılarını, ihtiyaçlarını ve özlemlerini anlatmak ve yorumlamak için hem bir milli ses hem de bir toplum ilişkileri aracı olarak hizmet eder. Zaman zaman Ermeni veya Amerikalı Ermenilerin geniş ulusal ve uluslararası ilgi alanlarındaki görüşlerini temsil eder. Yayın Organı ANC Newsletter (ANC Bülteni)'dir.

Ermeni Milli Komitesi, Batı Bölgesi (Armenian National Committee, Western Region: ANC-WR): 1890 yılında kurulan ANC-WR bugün ABD'de kendini Amerikalı Ermeni toplumunun üyeleri için önemli olan konuların hızla ele alınmasına adanmış bir grass roots halkla ilişkiler kurumudur. ANC-WR, yıllarca Batı Amerika'da Ermeni Amerikalılarla ilgili bir çok konu üzerinde bilgi vermek, eğitmek ve eylemde bulunmak üzere hizmet vermiştir.

ANC-WR merkezi 14'ü aşkın yerel dernekleriyle işbirliği halinde bir kültürel, eğitimsel, sportif, yardım ve gençlik kuruluşları ağıyla

⁴⁹ Kongre Rapor Kartı: ABD Parlamentosu'nda gerek senatörlerin gerekse Kongre' deki görevlilerin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini bir şekilde ölçen kartlardır.

birlikte çalıştığı için geniş tabanlı bir toplum desteğine sahiptir. Ayrıca ANC-WR kendi günlük radyo programı ve Horizon TV⁵⁰ ağından yararlanma dahil bir dizi medyayla bağlantı halindedir.⁵¹

Amerika'daki Ermeniler için önemli olan konuları savunmak ve gündemde tutmak için ANC-WR, Amerikan Kongresi'nin **sözde Ermeni Soykırımı** ile; **Ermenistan ve Dağlık Karabağ'la ilgili konularda Ermenistan lehine kararlar çıkarmak için öncü rol oynamaktadır.** ANC-WR, yerel-bölgesel ve ulusal seviyede çalışan bürolarıyla ülke çapında Ermeni meselesini kamu görevlilerinin "arka bahçesine" taşıyarak bir ulusal grass root ağını etkili bir şekilde işletebilmektedir. ANC-WR aynı zamanda Ermeni meseleleriyle ilgili konuların propagandalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için medya kuruluşlarıyla sıkı irtibat halinde çalışmaktadır. Her yaz ANC-WR genç Amerikalı Ermenileri Washington D.C.'ye seyahat etmesini sağlamak ve Ermeni meselesini nasıl takip edeceklerinin "In"lerini ve "Out"larını öğrenecekleri ANC bürolarında çalıştırmak için gezilere mali destek sağlar. ANC-WR aynı zamanda bir Amerikalı senatörün ve kamu görevlisinin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini doğru bir şekilde ölçen kongre rapor kartlarını da dağıtır. ANC-WR faaliyetlerini ANC Bulletin (ANC Bülteni) adlı yayın organıyla kamuoyuna duyurur.

Yukarıdaki etkin olarak lobi faaliyetleri yürüten bu Ermeni kuruluşlarının yanı sıra yine politik olarak lobi faaliyeti yürüten 1890 yılında kurulan Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation: ARF), 1887 yılında Cenevre'de kurulan, şu anda ABD'de faaliyet gösteren Doğu ABD Hınçak Sosyal Demokrat Parti (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.) ve 1958 yılında ABD'de kurulan Milli Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council) gibi Ermeni kuruluşları mevcuttur.

Ermeni Devrim Federasyonu (ARF) yani Taşnaksutyun Komitesi: Sosyalist sistemle donanan bağımsız bir Ermenistan kurulmasını amaçlar. Asıl gayesi **Sevr'i hortlatmaktır**, çünkü programında **"Birleşik Ermenistan'ın sınırları Nahçıvan, Ahılkelek ve Karabağ yanında Sevr Anlaşmasıyla Ermenistan'a verilen toprakları kapsamaktadır"** demektedir.

⁵⁰ Ermeni Milli Komite Medya Ağı (Armenian National Committee Media Network)'a bağlı olan Horizon Armenian TV, 1989 yılında kurulmuştur. Ermenice ve İngilizce olarak yayın yapmaktadır.

⁵¹ Ermenilerin ABD'de 10 TV Programı ve 25 radyo programı faaliyet göstermektedir.

Lobi faaliyeti sürdüren Ermeni kuruluşlarının hepsinin ortak amacı; Ermenilerin kimliklerini, kültürlerini, tarihlerini, edebiyatlarını vs.. korumanın yanı sıra hepsinin birleştikleri, hatta kuruluş sebebi olarak dahi gösterebileceğimiz nokta "Türk Düşmanlığı"dır.

Yine programında Taşnaksutyun (ARF), "**Ermeni halkına karşı hâlâ cezalandırılmamış (Sözde) Soykırım suçu kınanmalı ve işgal edilen (!) toprakların iade edilmesi ve Ermeni halkının kayıplarının telafi edilmesi ile bu durum düzeltilmelidir**" diyerek amacının tamamen Türkiye üzerine kurulu olduğunu açıkça beyan eder. Yayın organı; Hairenik ve Armenian Weekly'dir.

Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.): Faaliyet alanı tamamen **Türkiye-Türk Düşmanlığı'dır.** Bu örgüt, Ermeni ırkının korunması, Ermeni haklarının iddiası ve takibi ve Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi gibi çalışmaların yanı sıra tamamen öteki organizasyonlar gibi çeşitli **iftira kampanyalarıyla ABD'de ve dünyada "Türk İmajı"nı zedelemek için gayret göstermektedir.**

Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council: NAARC): Genel olarak Ermeni meselesine ilgi duyan adayları seçmek için ülke genelinde Amerikan seçim süreci içinde Ermeni ve etnik oyları kontrole almak ve harekete geçirmek için faaliyet yürütür.

NAARC aynı zamanda ülke çapında ve yurt dışında Ermeni çıkarlarıyla ilgili konularda Amerikan Kongresi ve yerel yetkililere lobi çalışmaları yürütmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız lobi faaliyeti sürdüren Ermeni kuruluşlarının hepsinin ortak amacı; Ermenilerin kimliklerini, kültürlerini, tarihlerini, edebiyatlarını vs.. korumanın yanı sıra **hepsinin birleştikleri, hatta kuruluş sebebi olarak dahi gösterebileceğimiz nokta "Türk Düşmanlığı"dır. Bunun için sözde "Soykırım" kozundan başka bir stratejik özelliği sahip olmayan Ermenistan'ın Karabağ meselesinde dünya kamuoyunu "ezilmiş millet" kimliği ile yanına çekmek ve dünya milletlerine "Victimization (kurban oluşluk) kimliğiyle kendilerini tanıtmaktır.**

ABD'deki Ermeni Lobisi "Victimization" kimliklerinin tanıtımında sadece lobi faaliyeti olarak her yıl milyonlarca dolar para

harcamaktadırlar.⁵² Örneğin sadece 1994 yılında AAA, örgütün tüm faaliyetleri için -bunun içinde kamuoyu oluşturma, akademik çalışmalara destek sağlamak, toplantı ve konferanslar düzenleme, medya ilişkileri gibi dolaylı lobicilik kapsamına girecek faaliyetler de dahil- 7 milyon dolar para harcamışlardır.⁵³ Bu paranın büyük bir bölümünü kongre lobiciliğinde kullanmışlardır.

Ermeni Lobisi'nin Kongre Çalışmaları

Ermeni Lobisi Kongre'de genel olarak üç tema üzerinde çalışmaktadır. Birincisi; **Sözde Soykırımı Amerikan Senatosu'ndan çıkarmak.**⁵⁴ İkincisi; **ABD'nin Ermenistan'a insani yardım programları, teknik yardım ve kalkınma yardımını sağlamak**⁵⁵ ve üçüncü olarak ta; **Azerbaycan'a ve Türkiye'ye müeyyideler uygulanması.**⁵⁶

Ermeni Lobisi öncelikle sözde soykırımı ABD senatosundan çıkararak adım adım diğer ülkelerin parlamentolarından da çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır. Sözde soykırım hususunda Ermeni Lobisi;

- a) Türk Devleti'ne "1915'de 1,5 milyon Ermeni'nin soykırı sonucu öldürüldüğü" iddialarını kabul ettirmek.
- b) Türk Devleti'ne özür diletmek ve tazminat ödetmek.
- c) Doğu Anadolu'da "Ermeni toprakları!" veya "Batı Ermenistan!" diye iddia ettikleri bölümün kendilerine verilmesini sağlamak ve buralarda bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak.

Bütün bu iddiaları kabul ettirmek için Ermeni Lobisi dünyanın diğer yerlerinde, ABD'de ve özellikle de 1985 yılından beri ABD parlamentosunda hummalı bir çalışma içerisinde dirler. Parlamentodaki Ermeni Lobisi stafları diye nitelendirebileceğimiz

⁵² 1973-1985 arası harcamaları muhtemelen milyar dolarları aşmıştır.

⁵³ Tayyar Arı, Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, İstanbul, 1997, s.274.

⁵⁴ Ermeni Lobisi'nin bu çalışması için bkz. U.S. Congressional Record (1985-2000).

⁵⁵ U.S. Congressional Record (1985-2000).

⁵⁶ U.S. Congressional Record (1992-2000), Bu üç maddeye ilave olarak; Amerika'da lobi faaliyeti yürüten ANC nin üst düzey yetkililerinden olan Murad Topalyan'ın Türkiye'ye karşı terör suçlamalarıyla yargılanması- 1976 yılında Massachusetts eyaletinde kurduğu bir Ermeni terör kampına katılanlara makineli tüfek kullanmayı öğretmesi ve terör örgütü ASALA'ya katılmaya hevesli gönüllüleri Lübnan'a göndermesi, New York'taki Türk Evi'nin önünde 1980 yılında bir araçtaki patlama sonucu 3 kişinin yaralanması, 1996 yılında Ohio eyaletinde bir depoya yapılan baskında çok sayıda silah ve patlayıcı maddenin ele geçirilmesi gibi suçlar ki bu suçlardan 37 ay hapis 6 bin dolar para ve 300 saat toplum hizmeti cezasına çarptırılmıştır- ve ABD bağımsız mahkemeleri tarafından tutuklanması, Ermeni Lobisi'nin terör bağlantısını ortaya koyması bakımından düşündürücüdür. Zaman Gazetesi, 13 Mayıs 2000.

**Ermeni Lobisi'nin ABD
Parlamentosu Senatörleri
üzerindeki çalışma
taktiklerinden birisi de,
senatörleri sık sık Ermenistan'a
kısa gezilere götürmeleridir.**

senatörlere her yıl Şubat, Mart ve özellikle 24 Nisan öncesi ve 24 Nisan günlerinde sözde soykırımı anma toplantıları adı altında konuşmalar yaptırmaktadırlar.

Ermeni Lobisi, Senato'da veya Temsilciler Meclisi'nde konuşuracakları senatörleri

konuşmalarından yaklaşık bir hafta öncesinden motive etmeye başlarlar. Örneğin 24 Nisan 1990'da Senatoda Senator LEVİN konuşmasının bir yerinde "Bay Başkan geçen Cumartesi ve Pazar Michigan'da Ermeni Soykırımının kutlamalarında bulunmakla şeref lendirildim. Cumartesi akşamı "Greater Detroit 75, Anma Komitesi" tarafından organize edilen etkileyici bir toplantıya katıldım. Bu toplantılarda tarihin görgü tanıkları olan Ermeni soykırımının hayatta kalanlarıyla olmanın tecrübesini paylaştım. Önceden de yaptığım gibi bu insanlarla tanıştım, onların yüz ifadelerini gördüm, onlarla konuştum ve korkunç gerçeği işittim" demektedir.⁵⁷ Yine benzer bir konuşmayı, 22 Nisan 1998'de Temsilciler Meclisi'nde Senator Mc. GOVERN yapıyor. Senator Mc. GOVERN 60 kişilik bir grupla tanıştığını, bunların tehcir dönemini yaşadıklarını ve bu kişilerden 14'ü ile tanıştığını ve konuştuğunu söyler.⁵⁸

Ermeni Lobisi'nin ABD Parlamentosu Senatörleri üzerinde ki çalışma taktiklerinden birisi de, senatörleri sık sık Ermenistan'a kısa gezilere götürmeleridir. Burada incelemelerde bulunan bu senatörler gözlemlerini gerek Temsilciler Meclisi'nde gerekse Senato'da dile getirmektedirler. Ocak 1990 yılında Senatör PELL'i dönemin Sovyet Ermenistan'ına götürmüşler, incelemelerde bulunmasını sağlamışlar, Senatör PELL'de 24 Nisan 1990'da Senato'da; bölgeye gittiğini ve Ermeni mültecileriyle konuştuğunu ve onların (güya) ne kadar acılar içerisinde olduklarını, kendisinin yakından gördüğünü, anlatmıştır.⁵⁹

Bu konuşmalarında senatörler bazen bir Ermeni vatandaşından kendilerine gelen sözde soykırım ile ilgili bir mektubu çok önemli bir vesikaymış gibi, duygu sömürsü ile Senato'ya sunmakta, bazen herhangi bir gazetede ki Ermeniler lehine bir haberi,

⁵⁷ U.S. Congressional Record, Senate, April 24. 1990, s. S 4921

⁵⁸ U.S. Congressional Record, House of Representatives, April 22. 1998, s. H2219.

⁵⁹ U.S. Congressional Record, April 24. 1990, s. S4850.

yanlışlığı doğruluğu araştırılmadan sunmaktadırlar. Yine senatörlerin bir çoğu seçim bölgelerindeki Ermenilerin kendilerini ziyaret ettiklerini ve bu kişilerin konuyla ilgili temennilerini kendilerine belirttiklerini Temsilciler Meclisi ya da Senato'daki konuşmalarında anlatırlar.⁶⁰

ABD Temsilciler Meclisi'nde veya Senato'daki sözde "Armenian Genocide" görüşmeleri tamamıyla **"Ermenistan'a Yardım" propagandalarının yapıldığı bir görüntü içermektedir. Kürsüye çıkan her senator, o yıl sözde soykırımın kaçınıcı yılı ise, O'nu kutladıktan sonra, "Ermenistan'a her ne pahasına olursa olsun mutlaka maddi, manevi yardımda bulunmalıyız" diye temennilerini dile getirmektedirler. Bu temenniler dile getirilirken ABD çıkarlarıyla özdeşleştirilerek Ermenistan'a yardımın ABD çıkarlarına hizmet edeceği hemen hemen bütün konuşmalarda vurgulanır.**

California Senatörlerinden LEVİNE, "Geçmişini hatırlamak önemli olduğu gibi, geleceğe doğru bakmak da hayatidir. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve bağımsız bir Ermenistan'ın yeniden doğması ABD ve Ermenistan arasında güçlü ilişkileri inşa etmenin yegane fırsatını sunar. Ayrıca bu durum Transkafkasya bölgesinde ABD için liderlik fırsatını sunar. Fakat Bush yönetimi bu fırsatı ele geçirmede başarısız oldu.

ABD'nin bölgede liderliğinin eksikliği en fazla Dağlık Karabağ bölgesinde hissedilmiştir...

Bush yönetiminin Transkafkasya bölgesine yönelik son politikasını yeniden değerlendirmesi gerekir. Ermenistan ve Dağlık Karabağ bulunduğu coğrafya yüzünden büyük bir politik risk ile yüz yüze kalacaktır, bu kolayca tahmin edilebilir. Denize çıkış yolları yoktur ve her tarafı durağan olmayan potansiyel düşmanlarla çevrilmiştir. Ermenistan'ın güçlü ve güvenli olmasını anlamada ABD'nin hayati çıkarı vardır" diyerek, ABD'nin Ermenistan politikasını özetlemeye çalışır.⁶¹

Son 10 yıllık süreçte bu gibi konuşmalar senatörler tarafından sözde "Armenian Genocide" toplantılarında ısrarla vurgulanmıştır. Gerçekte bu görüşmelerin ismi her ne kadar sözde "Armenian Genocide" toplantıları olsa da tamamen bu amacından çıkmıştır.

⁶⁰ Senatör COSTELLO "Benim Kongre bölgem olan Güneybatı Illinois'de yaşayan birçok Ermeni vatandaşı, şu andaki Ermenistan'ın durumu ve geçmiş olaylar hakkındaki üzüntülerini belirtmek için benimle irtibata geçtiler" demektedir. (U.S. Congressional Records, House of Representatives, April 22. 1993, s. E1015.)

⁶¹ U.S. Congressional Record, House of Representatives, April 28. 1992, s. H2691.

Bu çalışmalarıyla Ermeni Lobisi zaman zaman istediği birçok kararı, özellikle Ermenistan'a yardım kararlarının çıkarılmasında etkili olmuştur. Örneğin 1995 yılında Senatör PORTER'in çalışmaları sonucu insanlık yardımı olarak 85 milyon dolar Ermenistan'a yardım yapılmış, ayrıca buna ilave olarak da aynı yıl 30 milyon dolar gelişim yardımı yapılmıştır.⁶²

Ermeni Lobisi'nin Kongrede bu kadar etkili olması sadece iyi organize olmasından kaynaklanmamaktadır. Rum Lobisi'nin bu lobiyle birlikte hareket etmesi, senatodaki Rum asıllı senatörlerin "Düşmanımın düşmanı benim dostumdur" ilkesiyle Türkiye düşmanlığında Ermeni Lobisi'ne dahi fırsat tanımaması, hatta Ermeni Lobisi'nin Türkiye aleyhindeki bütün kararları desteklemesi, Ermeni Lobisi'nin Kongredeki gücünü artırmaktadır. Yunan Lobi-

Ermeni Lobisi'nin bütün bu organize çalışmalarına rağmen Türkiye üzerinde fazla etkili olamamasında bu lobinin çalışma eksikliği değil, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları üstün gelmektedir.

si'nin desteğinin yanısıra Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International: AI), Uluslararası İnsan Hakları Örgütü (International Human Rights Organizations)-Yunan ve Ermeni Lobilerinden sonra önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin başını çok ağrıtabilecek gibi görünen Kürt Lobisi-Amerika Kürt Ulusal Kongresi (Kurdish National Congress)

gibi örgütler ve bunlarla ilişki halinde olan kongre üyeleri tarafından da desteklenmektedir.

Ermeni Lobisi'nin bütün bu organize çalışmalarına rağmen Türkiye üzerinde fazla etkili olamamasında bu lobinin çalışma eksikliği değil, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları üstün gelmektedir. Zira, Amerikan yönetiminin, Türkiye gibi çok önemli bir stratejik müttefikini, bugüne değin Rusya'ya yakın politikaları ile dikkat çeken Ermenistan yüzünden kendisine küstürmek gibi bir lüksü yoktur. Türk-Amerikan ilişkileri, Kore Savaşı'ndan Çöl Fırtınası'na kadar uzanan bir çizgide ve bütün Soğuk Savaş yılları boyunca karşılıklı çıkar esasına dayanmış son derece güçlü ilişkilerdir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin NATO'daki güçlü bir müttefiki olarak stratejik açıdan çok önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Avrasya enerji hatları açısından son derece önemli bir konumda bulunması, Amerika'nın uzak pazarlara girmesinde Türkiye'yi

⁶² U.S. Congressional Records, House Of Representatives, April 24. 1996 (Senatör PALLONE'nin konuşması), s. H3776.

kendisine stratejik ortak olarak görmesi, bunların yanı sıra Balkanlar ve Doğu Akdeniz'in güvenlik ve istikrarı açısından hem Amerika'nın yakın ortağı hem de stratejik önemde olması, ABD'yi Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda temkinli olmaya zorlamaktadır. Tıpkı 1830'lu yıllarda olduğu gibi Amerikan tüccarının bölge üzerindeki çıkarları da bugün hala tazeliğini korumaktadır. Zira Amerikan teknoloji, iletişim enerji ve savunma sanayi firmalarının büyük kâr beklentileri vardır.

Türk-Amerikan ilişkilerinde yukarıda özetlemeye çalıştığımız iyi niyet temennilerinden sonra şunun da çok iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bugün ABD'de 800.000 civarında Ermeni yaşamaktadır. Bu kitle her ne kadar 2,5 milyon nüfuslu Ermenistan Cumhuriyeti nüfusundan az olsa da bu nüfustan çok daha etkin bir durumdadır. ABD'nin hemen her eyaletinde hatta en ücra köşelerine kadar yerleşmiş, kurumsallaşmış, maddi yönden son derece iyi bir konumda bulunan, bilinçli, ne yaptığını çok iyi bilen bir kitle, ABD Ermeni Diasporası vardır. **Ermeni meselesinde siyasi olarak etkin rol oynayan, bu konuda sıkı çalışmalar yürüten 182 kilisesiyle birlikte sayısı çeşitli kuruluşlarıyla 1228'i bulan (şubeleri hariç) Ermeni kuruluşları ABD'de Türkiye aleyhtarı faaliyet yürütmektedir. Özellikle Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers) koordine bir şekilde çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlara ilave olarak ABD'nin çeşitli eyaletlerinde çıkan sayısı 21'i bulan günlük ve haftalık gazeteleri, 17 tane Ermeni Çalışmaları Peryodikleri, 188 adet bülten, newsletters ve Journal'leriyle, 25 radyo, 10 TV programlarıyla Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturma gayreti içerisindedirler.**

Herşeyden önce bütün bu çalışmaların yürütüldüğü ülke ABD'nin sözde Ermeni Soykırımı iddiasını kabul etmeyeceğini düşünmek nispeten hayal veya iyi niyet düşüncesi olarak görülebilir. Zira, çalışmamızda görüldüğü üzere bir Fransa'dan, İngiltere'den ayrı olarak ABD'nin Ermeni meselesinde farklı bir konumu vardır. Bu hadisenin tohumlarını 1810'lu yıllarda planlı-programlı bir şekilde atan ABD, konuyu 1895'li yıllardan itibaren senatosuna taşımış olmakla kalmayıp, bu mesele için sadece 19. Yüzyılda milyonlarca dolar para harcamıştır. Hatta şu iddia edilebilir ki, bugünkü bilinçli, planlı-programlı Ermeni hareketinin okulu 1810 yılında Boston'da kurulan ABCFM olmuştur.

Bugün Fransa'nın sözde soykırımı kabul etmesi, yarın diğer Avrupa ülkelerinin haçlı zihniyetiyle gündemlerine getirecekleri

karar tasarısını ABD'nin henüz kabul etmemesinin altında, bölgedeki çıkarlarının yattığının, unutulmaması gereken bir gerçek olduğu kabul edilmelidir. Planlı bir şekilde parlamentosunda sürüncemede bırakması da, "bölgede güçlenmesi istenmeyen Türkiye'ye karşı yapılması düşünülen yaptırımlarda kullanılacak bir koz olarak" tutulması düşünülebilir.

Sonuç

Aslında konu çok geniş boyutlarıyla ortaya konulmalıdır. Bu çalışmada sadece genel hatlarıyla özetleyerek incelemeye çalıştığımız Ermeni Lobisi henüz amacına ulaşmamış olsada, kendilerine seçtikleri nihai hedefle organize bir şekilde Holoacust çalışmaları taktığını örnek olarak çalışmaktadırlar. Sözde soykırımı önce bütün dünyaya kabul ettirip, Türkiye'nin de bunu kabul etmesi işini gerçekleştirdikten sonra, bugün Almanya'nın İsrail'e ödediği "Holocaust Tazminatı" benzeri bir tazminatı Türkiye'den almaya çalışacaklardır.

1952 yılında İsrail, Almanya'nın Holocaust'u tanınması ve özür dilemesi üzerine Başbakan David Ben Gurion zamanında Almanya'dan tazminat almaya başlamıştır. İsrail'in ve dünya Yahudiliğinin soykırım tazminatları olarak talep ettiği noktalar şunlardır:

- 1-Köleleştirilmiş işgücü tazminatları: Daha çok şirketlerden
- 2-El konulmuş altın ve değerli eşya tazminatları: Daha çok bankalardan
- 3-El konulmuş sanat eşyaları ile alakalı tazminatlar ve geri teslim edilmeleri.

Almanya 1952'den bu yana devlet olarak yıllık ortalama 500 milyon dolar Soykırım Tazminatı'nı İsrail'de yaşayan Yahudilere ödüyor. 1999'da Almanya tazminatlara" gelecekte yeni taleplerde bulunulmaması garantisini koydu.

Almanya toplam olarak şu ana kadar 500 milyar dolar "Soykırım Tazminatı" ödedi. 2030 yılına kadar toplam rakamın 70 milyar dolar olacağı hesaplanıyor. 2030 yılında son Holocaust

Sözde soykırımı önce bütün dünyaya kabul ettirip, Türkiye'nin de bunu kabul etmesi işini gerçekleştirdikten sonra, bugün Almanya'nın İsrail'e ödediği "Holocaust Tazminatı" benzeri bir tazminatı Türkiye'den almaya çalışacaklardır.

gazisinin öleceği tahmin ediliyor. Almanya'nın verdiği rakam ise bu günün rakamları ile 85 milyar doları buluyor.

Bu cazibeli rakamlar karşısında büyülenen Ermeni Lobisi bu amaçlarını gerçekleştirdikten sonra sıra Taşnak ve Hinçak Komitelerinin programlarını oluşturan toprak talepleri aşamasına gelecektir.

Merkezi ABD'de olan Ermeni Lobisi sadece 1228 kuruluşuyla bu emelleri için, çalışmamız boyunca sıralamaya çalıştığımız faaliyetleri yürütürken acaba Türkiye bu konuda neler yapıyor? Neler Yapmalı??

ABD Ermeni Diasporası Kuruluşları	Adet
Alumni Organizations	17
Armenian Studies and Research Centers	23
Athletic Organizations	21
Community Centers	13
Compatriotic Organizations.	32
Cultural Organizations	104
Dating Service Organizations	2
Educational Organizations	7
Foundations.	7
Funeral Homes and Cemeteries	7
Literary Organizations	2
Nursing Homes and Convalescent Hospitals.	9
Performing and Allied Arts Groups.	29
Philanthropic Organizations	16
Political and Public Affairs Organizations	24
Professional Organizations.	30
Refugee Resettlement Organizations.	4
Religious Organizations.	21
Social Service Organizations	14
Students' Organizations (College and University)	69
Youth Organizations	10
Armenian Churches	182
Newspapers (Daily and Weekly)	21
Armenian Studies Periodicals	17

All Day Schools	33
One Day/Saturday Schools	80
Sunday Schools.	63
Armenian Studies Graduate Programs	3
Armenian Studies Undergraduate Programs	4
Armenian Studies Undergraduate Programs (Single Courses)	39
Study Programs in Armenia	1
Seminaries and Theological Schools	2
Organizational and Research Libraries	18
Public Libraries	15
School Libraries	5
College and University Libraries	15
Church and Seminary Libraries	13
Special Collections	11
Private Collections	4
Bookstores and Booksellers	17
Church Bookstores	8
Book Publishers	13
Music and Video Tape Publishers	3
Radio Programs	25
TV Programs	10
Scholarships, Grants, Loans, Fellowships	57
Bulletins, Newsletters and Journals.	118

SUMMARY

ARMENIAN LOBBY: THE FORMATION OF THE ARMENIAN LOBBY IN THE UNITED STATES AND LOBBY ACTIVITIES.

Şenol Kantarcı*

At 1830 the USA has signed its first commerce treaty with the Ottoman Empire and obtained "the most favored nation" status with this treaty. While trading with the Ottomans, Americans have chosen Armenians as brokers. Within time the number of the Armenians that were trading on behalf of the Americans have increased. Among a few took American citizenship.

The American missionaries have first arrived to Anatolia by 1820's and they have chosen the Armenians as their "target" community. Some of the Armenians went to America for education and later on settled there. They all had in common extreme Turkish hostility. Armenian traders who have migrated to America displayed also anti-Turkish activities. The Armenians who have settled down in America during the years 1890-1900 are thought to be approximately 12.000. Shortly after, the Armenian Revolutionary Parties became active in America. In 1903 there were 36 Dashnak committees at the USA. By 1914 this figure went up to 77. From 1887 until the present, there has been 1228 Armenian organizations established in America among which 182 are churches. Almost all of them besides the activities for the preservation of their Armenian identity, displayed also Turkish hostility.

The Armenians who had settled in America had been successful in short time in their anti-Turkish policy. The first draft resolution that has been against the Ottoman Empire was handed in to the senate by 1894. Eversince then those activities continued and has reached its peak during World War I and in the afterwards.

The reason for the Armenians not having many lobby activities until 1965 is due to the fact that Turkey became an ally of America after World War II and had participated to the Korean war.

On 1965 the Armenian propaganda restarted. The years between 1973-1985 is the Armenian terrorism period during which Turkish diplomats were assassinated.

In 1984 some of the Armenian organizations at America have founded the Armenian Assembly of America. Meanwhile the political parties such as the Armenian Revolutionary Federation, Hunchakian Social Democratic

* Assistant, Erzurum University.

Party are continuing to carry out their activities. Today in America there are approximately 800.000 Armenians.

At present the Armenian lobby's activities at the American Congress is concentrating on three fields: recognition of the Armenian "genocide" by the American Congress, financial aid to Armenia by the United States and sanctions to Azerbaijan and to Turkey. The Greek lobby helps the Armenians with their activities against Turkey. However Turkey's strategic importance limits the Armenian achievements.

Armenians are trying to receive compensation from Turkey and for this they are following the tactics that the Jews applied for the holocaust victims.

A CONFERENCE IN GERMANY

Ömer E. Lütem*

A conference called "The Heavy Burden of History: An Attempt Toward Turkish-Armenian Dialogue" has convened in Mülheim an der Ruhr/ Germany on 23 to 25 of March, 2001 by the Protestant Academy of that town with the German-Armenian Society and German-Turkish Association for Social Sciences and Humanities.

The purpose of the conference was according to its brochure was to bring together Turkish and Armenian historians in order to analyze and discuss the events at the Ottoman Empire between 1915 and 1918. It was hoped that the direct dialogue may contribute to a process of acknowledgement, understanding and reconciliation between these two people.

Noble purpose indeed! It could be done if a real dialogue was established during the meeting. The Turkish scholars who were invited to speak like Halil Berktaş, Fikret Adanır, Taner Akçam and Elçin Kürşat-Ahlers are all well known for their pro-Armenian views, although there are some differences among them. Berktaş and Adanır are more "scientific", Akçam is rather an activist than a scholar. Rıdvan Akar sounds like a propagandist. As they all supported the Armenian views and since the Armenians did the same, instead of the intended dialogue a kind of a monologue prevailed at the meeting.

A meaningful dialogue necessitates the expression of an adverse opinion. Unfortunately the scholars who defended that the events of 1915 were not a genocide had not been invited to the conference. Except of a very tiny minority almost all the Turks believed that as far as the Armenians are concerned

As they all supported the Armenian views and since the Armenians did the same, instead of the intended dialogue a kind of a monologue prevailed at the meeting.

* Ambassador (Rtd.), Director of Institute For Armenian Research.

there has never been a genocide. There is hundreds of scholars, writers, journalists etc who share this opinion. Therefore there has been no difficulty to find some qualified persons who would express a contrary view and thus create a real discussion at the meeting. It's a pity that the organizers of the conference had no courage to invite them. Because of their absence the purpose of the conference which is the establishment of a dialogue between the Armenians and the Turks, has not been realized.

As for the Armenian speakers of the meeting Richard Hovannisian began his presentation by saying that there is no need to prove that a genocide was committed against the Armenians and that he will not discuss this matter. Could anyone imagine a scholar who would not stand a contrary opinion! How could a dialogue be established if one of the interested party refuses to talk with the other.

Mrs. Lorna Touryan Miller spoke about the survivors of the "genocide" and the trauma of the following generations of the Armenians. She tried to explain and to excuse the terrorist acts of some Armenians belonging to the third generation by that trauma. Its quite normal that the refugees of 1915, as anyone else who witnessed the tragic conditions of war, felt some kind of trauma. Their sons and daughters -the second generation- would have much less of that kind of a feeling. As for the third generation it is rather impossible for them to have any kind of trauma, the conditions of life being completely different and that they had few occasions to be influenced by their grandparents. But all the terrorist acts and the murder of the Turkish diplomats has been performed by the Armenians belonging to the third generation. If most of the killers were professionals some of them acted under the influence of a trauma. This apparent contradiction could be explained by the fact that the third and the fourth generation of the Armenians are exposed at church, at school and during inter-Armenian activities to a kind of brain washing which tries to inculcate self-pitying, vengeance and hatred for the Turks. With such feelings it is not possible for the Armenians of the diaspora, as it was the case at the Mülheim conference, to contribute positively to an Armenian-Turkish dialogue.

The Turkish-Armenian reconciliation is a necessity especially after the independence of Armenia. To overcome the prejudices inherited from the past and to prepare a favorable ground for a future Turkish-Armenian entente by a continuous dialogue, Turks and Armenians should try to understand and respect their respective opinion.

ÖZET

ALMANYA'DA BİR KONFERANS

Ömer E. Lütem*

2 3-25 Mart 2001 tarihlerinde Almanya'da Mulheim şehrinde Protestan Akademisi tarafından "Tarihin Ağır Yükü: Türk-Ermeni diyalogu için bir Deneme" başlığı altında bir konferans düzenlendi.

Konferansa katılan Halil Berktaş, Fikret Adanır, Taner Akçam, Elçin Kürşat-Ahlers ve Rıdvan Akın gibi Türkler, esas itibarıyla Ermenilerle aynı olan görüşlerini dile getirdikleri bu toplantıya, bir diyalogdan ziyade bir monolog havası hakim oldu. Gerçek bir diyalog için 1915 olaylarının soykırımı olmadığını düşünen kişilerin toplantıya çağrılmaları gerekirdi. Çok küçük bir zümre hariç Türkiye'nin tamamına yakın kısmı Ermenilerin soykırımına uğradığını inanmadığından, böyle kişi veya kişileri bulmak zor değildi.

Konferansa katılan Ermenilerden R. Hovannisian soykırımın yeterince ispatlandığını o itibarla bu konuyu görüşmeyeceğini ileri sürüp diyaloga kapıyı kaparken, Bayan Lorna Touryan Miller diaspora Ermenilerinde üçüncü kuşakta dahi bir travma olduğunu ileri sürdü. Oysa üçüncü ve dördüncü kuşak diaspora Ermenilerinin Türklere karşı beslediği kin ve intikam hisleri, dedelerinden değil, kilise'de, okulda ve Ermeniler arası faaliyetlerde devamlı olarak beyinlerin yıkanmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle Diaspora Ermenilerinin bir Türk- Ermeni diyaloguna olumlu katkıda bulunmaları olanağı yoktur. Oysa, özellikle Ermenistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra, bu diyalog bir zorunluluktur.

* E. Büyükelçi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı.

ERMENİ TERÖRÜ KURBANLARI ŞEHİT DİPLOMATLARIMIZ ANILDI

Dr. Bilâl N. Şimşir*

Dişişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi **Dr. O. Faruk Loğoğlu**, 19 Mart 2001 Pazartesi akşamı Ankara Palas Devlet Konukevinde bir davet verdi. Davet, emekli Büyükelçi **Dr. Bilâl N. Şimşir**'in son olarak yayınlamış olduğu iki ciltlik "ŞEHİT DİPLOMATLARIMIZ" adlı eserinin tanıtımı için düzenlenmişti.

Tanıtım töreninin açılış konuşmasını yapan Müsteşar **Loğoğlu**, kitabın menfur saldırıları her yönüyle irdeleyen kapsamlı bir belgesel niteliği taşıdığını söyledi. Şimşir'in daha önce yayınlamış olduğu 56 kitabının ve 160 bilimsel makalesinin bulunduğunu belirten Müsteşar **Loğoğlu**, bu son kitabının Dışişleri açısından önemli bir yeri olacağını, zira Dışişleri Bakanlığının Ermeni teröründen en fazla etkilenen kurum olduğunu belirtti.

Büyükelçi **Bilâl N. Şimşir** bu konuda yaptığı konuşma, nezaket bölümleri hariç, aynen aşağıdadır.

Hatırlayacağınız gibi, yakın geçmişte Türk Dışişleri teşkilatı büyük bir trajedi yaşadı. 1970'li ve 1980'li yıllarda, Ermeni terör örgütleri yurt dışında görev yapan Türk diplomatlarına karşı silahlı, bombalı kanlı saldırılar düzenlediler ve birbirinden değerli Türk diplomatlarını şehit ettiler.

Kanlı saldırılar 1973 yılında başladı. O yıl, 27 Ocak günü **Mıgırdiç Yanıkyan** adlı yaşlı bir Ermeni komitacı, Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu **Mehmet Baydar** ile yardımcısı Konsolos **Bahadır Demir**'i bir otelde kurşunlayıp öldürdü. Amerika'nın Pasifik kıyısında işlenen bu çifte cinayet, Türk diplomatlarına karşı kanlı Ermeni suikastlarının başlangıcı oldu.

Silahlı Ermeni teröristler, 22 Ekim 1975 tarihinde Türkiye'nin Viyana Büyükelçiliğini bastılar. Büyükelçimiz **Daniş Tunalıgil**'i makam odasında, çalışma masası başında şehit ettiler. Bu cinayetten iki gün sonra Ermeniler, Paris Büyükelçimiz **İsmail Erez**'i ve

* E. Büyükelçi, Tarihçi.

** Şehit Diplomatlarımız. (2 cilt). Bilgi Yayınevi, Ankara 2001. ISBN 975-494-924-7.

Bizim yaşadığımız bu trajedinin tarihte benzeri yoktur. Gerçekten hiç bir dönemde, başka hiçbir ülkenin diplomatları böylesine sistematik suikastlara maruz kalmamışlardır.

şöförü Talip Yener'i makam otomobili içinde kurşun yağmuru na tuttular. Türkiye, 48 saat içinde Ermeni terörüne üç kurban verdi, değerli ve deneyimli iki büyükelçi kaybetti. O yıl Cumhuriyet Bayramı arifesinde Türk Dışişleri Teşkilatı ve Türk ulusu yasa boğuldu.

Ermenilerin düzenlediği bu ilk saldırıları yeni kanlı suikastlar izledi. 1980'li yıllarda Ermeni saldırıları büsbütün arttı. Ermeni teröristler kudurmuş gibi üstüste saldırdılar. Bu dönemde Belgrad Büyükelçimiz **Galip Balkar**, Sydney Başkonsolosumuz **Şarık Arıyak**, Los Angeles Başkonsolosumuz **Kemal Arıkan**, Ottawa Büyükelçiliğimiz Askeri Ataşesi Hava Kurmay Albay **Attilâ Altıkat**, Paris Turizm Müşavirimiz **Yılmaz Çolpan**, Paris Çalışma Ataşemiz **Reşat Morali**, Paris din görevlimiz **Tecelli Arı** arka arkaya Ermeni saldırılarında şehit düştüler. Ermeniler, Türk diplomatlarına karşı dört kıtada arka arkaya 27 suikast düzenlediler. Bu suikastlarda 34 şehit ve pek çok yaralı verdik.

1970'li ve 1980'li yıllarda uçaklar, dünyanın dört bucağından Türkiye'ye şehit diplomat cenazeleri taşıyıp durdular. Yurt dışına bavulla giden Türk diplomatları tabutlar içinde döndüler. Onlar, bizim meslektaşlarımızdı. O tabutların içinde biz de olabilirdik. Onlar da bugün yaşıyor olabilirlerdi.

Bizim yaşadığımız bu trajedinin tarihte benzeri yoktur. Gerçekten hiç bir dönemde, başka hiçbir ülkenin diplomatları böylesine sistematik suikastlara maruz kalmamışlardır. Tarihte de günümüzde de saldırıya uğramış ve can vermiş diplomatlar olmuştur, ama onlar münferit ve istisnai olaylardır. Bizim uğradığımız suikastlar ise birbirini izleyen sistematik bir suikastlar dizisidir. Evet, Ermeniler, Türk diplomatlarına karşı peş peşe tam 27 suikast düzenlenmiş ve otuzdan fazla kurban almışlardır. Dünya diplomasi tarihinde bunun bir başka benzeri ve emsali yoktur.

Türk Dışişleri Bakanlığı, teröre en yüksek oranda şehit vermiş bir kuruluştur. Dışişleri Bakanlığımız o zamanki mevcut personelinin yaklaşık binde 40 veya % 4 kadarını şehit vermiştir. Bu, gerçekten çok yüksek bir orandır. Verdiğimiz bu şehitlerin kolay yetişmeyen, seçme devlet görevlileri olduklarını da unutmamak gerekir.

Ermeni terörüne kurban verdiğimiz meslektaşlarımız, Türk oldukları için, yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti Devletini temsil ettikleri için öldürüldüler. Onlar bu memleket için, bu vatan için ödüler. Bunu not ediyoruz ve şehitlerimizi hiç unutmuyoruz, unutmayacağız. Hatıraları önünde saygıyla eğiliyorum.

Şehit diplomatlarımız üzerine bir kitap hazırlama düşüncesi emekli Büyükelçi **Semih Günver**'den geldi. 1996 yılında **Bizim Diplomatlar** adlı kitabım yayımlanmıştı. O kitabımda, Lozan Barış Konferansı sırasında **İsmet Paşa**'ya (İnönü) karşı hazırlanan suikast girişimlerine değinmiştim. Orada yazdıkları Ermenilerin şehit ettikleri diplomatlarımızı akla getirmiştir. Rahmetli Büyükelçi **Günver**, şehit diplomatlarımız hakkında da bir kitap yazmam için bana açık çağrıda bulundu. Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı bir yazısında, "Şehit diplomatlarımızın da öykülerini yazmak gerekli...Diplomasi şehitlerimizi birarada bir kitap içinde toplamakta büyük yarar var..."

Ermeni cinayetlerinin bir çoğu Paris'te işlendi.

Sayın **Bilâl Şimşir**, siz bu işi de ele alamaz mısınız? Bizler size yardımcı olmaya çalışırız" diyordu. Onun bu çağrısını görev bildim. Kendisini burada

rahmet ve şükranla anıyorum. Kitabın fikir babası rahmetli **Günver**'dir.

Türk diplomatlarına karşı Ermeni suikastlarının çoğu demokratik Batı ülkelerinde düzenlendi. Ermeni teröristler Amerika, batı Avrupa ve Avustralya'da lojistik destek buluyor, daha kolaylıkla eylem yapıyor ve buralarda çoğu zaman cezasız kalıyor ya da hafif cezalarla kurtuluyorlardı. Ayrıca oralarda kanlı propagandalarına daha elverişli bir ortam buluyorlardı. Kitabımızda bunları not ettik. Meslektaşlarımız Amerika kıtasında, Santa Barbara, Los Angeles, Boston ve Ottawa şehirlerinde ; Avrupa'da da şu merkezlerde Ermenilerin silahlı saldırılarına uğradılar: Viyana, Paris, Lyon, Marsilya, Roma, Brüksel, Lahey, Madrid, Lizbon, Atina, Kopenhag, Cenevre, Belgrad ve Burgaz. Avustralya'da da Sydney Başkonsolosumuz ve koruma görevlisi şehit edildiler. Ermeni teröristler Tahran'da da diplomatlarımıza ve temsilciliklerimize karşı silahlı saldırılar düzenlediler ve can aldılar.

O yıllarda Ermeni terörünün asıl merkezi Paris idi. Paris, "Ermeni terörünün başkenti" olarak ün yapmıştı. Ermeni cinayetlerinin bir çoğu Paris'te işlendi. 1975-1983 yıllarında Paris'te verdiğimiz şehitlerin isimleri şöyle sıralanabilir:

Büyükelçi **İsmail Erez** (24 Ekim 1975'de şehit edildi.)

Fransız makamları, korumakla yükümlü oldukları halde Türk diplomatlarını korumamışlar ve Ermeni terörüne göz yummuşlardır. Katillerin çoğu yakalanmamış, cinayetlerin failleri meçhul kalmıştır.

Büyükelçinin makam şoförü **Talip Yener** (24 Ekim 1975'de şehit edildi).

Turizm ve Tanıtma Müşaviri **Yılmaz Çolpan** (22 Aralık 1979'de şehit edildi).

Çalışma Müşaviri **Reşat Moralı** (4 Mart 1981'de şehit edildi).

Din Görevlisi **Tecelli Arı** (4 Mart 1981'de şehit edildi).

Başkonsolosluk koruma görevlisi **Cemal Özen** (24 Eylül 1981'de şehit edildi).

Bu görevlilerimizin hepsi Paris'te şehit edildiler.

Ermeni teröristler 15 Temmuz 1983 günü de Paris/Orly hava alanında Türk Hava Yolları bürosuna karşı bombalı saldırı düzenlediler. Saldırıda 8 kişi öldü, 60 kişi yaralandı (Ölenler: 1 Amerikalı, 1 İsveçli, 2 Türk ve 4 Fransız idi).

Basın Müşaviri **Selçuk Bakkalbaşı** Paris'te ağır yaralandı: 26 Eylül 1980

Maliye Müşaviri **Ahmet Erbeyli**'nin arabası Paris'te bombalandı: 13 Ocak 1981

Başkonsolos **Kaya İnal** Paris'te ağır yaralandı: 24 Eylül 1981.

Fransız makamları, korumakla yükümlü oldukları halde Türk diplomatlarını korumamışlar ve Ermeni terörüne göz yummuşlardır. Katillerin çoğu yakalanmamış, cinayetlerin failleri meçhul kalmıştır. Yakalanan veya teslim olan Ermeni katiller de müstahak oldukları cezalara çarptırılmamışlardır. 24 Eylül 1981 günü T.C. Paris Başkonsolosluğunu basan, oradaki koruma görevlisi Cemal Özen'i öldüren ve Başkonsolos Kaya İnal'ı ağır yaralayan Ermeni teröristler Fransız mahkemesi tarafından layık oldukları cezalara çarptırılmamışlardır. Bugün işlemediği bir suç için Türk ulusunu lekeleyen kalkışan Fransız Parlamentosu, Fransa'nın başkenti Paris'te Türk diplomatları arka arkaya katledilirken kılını kıpırdatmamış, Ermeni cinayetleri kınamamıştır.

Fransızların bu hasmane tutumunu not ediyoruz ve unutmayacağız.

Bu suikastlar, bizi derinden sarstı ve sarsarken bize bazı gerçekleri de öğretti veya hatırlattı. Türkiye'de bizler, Cumhuriyet

Ermenilerin köklü bir terör ve suikast geleneği vardır.

çocuklarıydık. Kanlı Ermeni tarihini, Ermenilerin eski kanlı eylemlerini, Ermeni suikast geleneğini çoktan unutmuştuk. Bunları okullarda okumuyor, kitaplarda görmüyorduk. Bizler geleceğe bakıyor, eski kanlı olayları pek hatırlamıyorduk. Los Angeles Başkonsolosunu ve yardımcısını vuran katil bir Ermeniydi. Yakalandı. Ama biz bunu münferit bir olay olarak algıladık, bu çifte cinayeti yaşlı bir meczubun cinneti olarak gördük ve yanıldık. Arkasından Viyana ve Paris Büyükelçilerimiz vuruldu. Ermeni terör örgütü ASALA bildiriler yayınladı ve bu cinayetleri üstlendi. Biz yine bu cinayetleri Ermenilerin işlemiş olabileceğine inanmak istemedik. O günlerde Türk basını, Yunanlılara ve Kıbrıs Rumlarına göre şartlanmıştı. Gazetelerimiz, bu cinayetleri olsa olsa EOKA B adlı Rum örgütünün işlemiş olabileceğini yazdılar. ASALA bildirilerini ise "Rumların hedef saptırması" olarak yorumladılar.

Oysa Ermenilerin köklü bir terör ve suikast geleneği vardır. Ama biz eskiyi, eski Ermeni suikastlarını çoktan unutmuştuk. 1887 ve 1890 yılında kurulan Ermeni **Hınçak** ve **Taşnaksutyun** örgütleri, ta kuruldukları günlerden beri suikast ve terörü birer metot olarak benimsemişlerdi. Terörü ve suikastları kuşaktan kuşağa aktarmışlardı. Ama biz bunları pek hatırlamıyorduk. Ermeniler vaktiyle terörü Osmanlı payitahtına da taşımışlardı. 1896'ta Galata'daki Osmanlı Bankasını silahla basmış ve birçok masum insanı katletmişlerdi. 1905 yılında Osmanlı Padişahı **Abdülhamid**'e suikast düzenlemişler, padişahın geçeceği yerde 80 kiloluk bir bomba patlatmışlardı. Bu büyük infilakta 26 kişi can vermiş, 58 kişi yaralanmıştı. Biz bunları da unutmuştuk. Ermeni teröristler 1921 yılında eski sadrazam **Talat Paşa**'yı ve eski sadrazam **Sait Halim Paşa**'yı, 1922 yılında da Büyük **Cemal Paşa**'yı ve iki yaverini vurmuşlardı. Biz bunları artık hatırlamıyorduk. 1922-23 yıllarında, Lozan'da İsmet Paşa'ya karşı Ermeni suikastları düzenlenmiş olduğunu bilmiyorduk. Ermeniler büyük Atatürk'e karşı da bir dizi suikast hazırlamışlardı. Ama Atatürk'le ilgili yayınlarda bunlardan tek satırla dahi bahsedilmiyordu. Bunları bilenimiz yoktu. Bilenlerimiz varsa da onlar göçüp gitmişlerdi.

Lozan Konferansı'nda ikinci delegemiz **Dr. Rıza Nur**, "suikast Ermenilerin spesiyalitesidir", der. Ermenilerin kendileri de suikast ustaları olmakla övünürler. Biz eğer bunları unutmamış olsaydık ve zamanında hatırlayabilseydik, belki yeni Ermeni suikastlarına karşı

daha tedbirli olurduk ve belki şehit diplomatlarımızın bazıları hayatta kalırlardı, diye düşünürüm. Cehalet öldürüyor, diye düşünürüm.

Görev şehidi diplomatlarımızın acıklı öykülerini anlatan kitabımda, bir giriş çerçevesinde eski Ermeni suikastlarını, Ermenilerin suikast ve terör geleneğini de biraz anlatmak gereğini duydum. Ermenilerin bir suikast geleneği olduğunu unutmamalıyım, demek istedim. Tarihten ibret alabilirsek tarih tekerrür etmez. Özellikle gençlerimize bunu ısrarla anlatmak gerekir.

Burada bir dileğimi de dile getirmek isterim. O da şudur: Yurt dışında şehit düşmüş olan diplomatlarımıza Türkiye olarak, evet Türkiye olarak sahip çıkalım. Dışişleri olarak sahip çıkıyoruz, ama bu yetmez. Türkiye olarak sahip çıkmamız gerekir, diye düşünüyorum. Çünkü bu meslektaşlarımız Türkiye için can verdiler, Türk devletinin temsilcileri oldukları için şehit edildiler. Onlar yalnız hayattayken değil, ölümleriyle de bu ülkeye büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Öncelikle şehitlerimizin mezun oldukları okullara, fakülteler görevler düşer. Kendi çatıları altında yetiştirmiş ve mezun etmiş oldukları bu şehitlerimize lütfen biraz ilgi gösterebilirler. Şehitlerimizin birçoğu Galatasaray lisesinden çıkmıştır. Birkaçını zikredebim. Örneğin:

Şehit Büyükelçi **Dâniş Tunalıgil**,

Şehit Büyükelçi **İsmail Erez**,

Şehit Büyükelçi **Taha Carım**,

Şehit Büyükelçi **Beşir Balcıoğlu** Galatasaray mezunlarıdır.

Galatasaray çok köklü bir eğitim öğretim kuruluşumuzdur ve bugün saygın bir üniversitedir. Ama Galatasaray camiasının şehit diplomatlarımızla ilgili herhangi bir etkinliğini şahsen duymadım ve hatırlamıyorum. Futbola gösterilen ilginin binde biri şehitlere gösterilemez mi? Galatasaray, yetiştirip mezun ettiği bu görev şehitlerine sahip çıkabilir, sanırım. Onlar için anma günleri düzenleyebilir; salonlara, mekânlara onların adlarını verebilir; öğrencilerine bu şehitlerimizi ve dolayısıyla Ermeni terörünü anlatabilir. Özellikle gençleri bilgilendirip bilinçlendirmek pek gerekli ve önemlidir. Galatasaray Üniversitesinin ve Galatasaray camiasının bunu hakkıyla değerlendireceğine inanıyorum.

Aynı şeyler diğer öğretim kurumlarımız için de geçerlidir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi veya Mülkiye mezunu olan şehitlerimizden birkaçının adlarını zikredeyim:

İlk diplomat şehidimiz Konsolos **Bahadır Demir**,

Paris Büyükelçisi iken şehit edilen **İsmail Erez**,

Avustralya'nın Sydney şehrinde şehit edilen Başkonsolos **Şark Arıyak**,

Paris'te Çalışma Müşaviri iken vurulan **Reşat Moralı** Mülkiye mezunlardır.

Öğrenci ve asistan olarak benim de gençliğimin yedi yılı Mülkiye'de geçmiştir. Çok sevdiğim Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı ve Mülkiyeliler Birliği nerededirler? Bugüne kadar onların da Mülkiyeli şehitleri hatırlayıp onlar için bir şeyler yaptıklarını, onların isimlerini Mülkiye'nin bir yerine kazıdıklarını, onlar hakkında bir şeyler yazıp yayınladıklarını duymadım. Her yıl 4 Aralık'ta Mülkiye'nin yaş günü törenle kutlanır. Bu törenlerde Mülkiyeli şehitlerimiz için bir dakikalık saygı duruşunda bulunulamaz mı? Her yıl Dışişlerine genç diplomat adayları gönderen Mülkiye Mektebinin, Mülkiye çıkışlı şehit diplomatlarımızı öğrencilerine anlatması ve dolayısıyla gençleri bu konuda biraz yetiştirmesi yerinde olmaz mı?

Belgrad'da şehit edilen Büyükelçi **Galip Balkar** ile San Francisco'da vurulan Başkonsolos **Kemal Arıkan** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunlardır. İlk diplomat şehidimiz Başkonsolos **Mehmet Baydar**, Viyana'da vurulan Büyükelçi **Dâniş Tunalıgil** ve Madrid'de vurulan Büyükelçi **Beşir Balcıoğlu** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuşlardır. Hukuk Fakültelerimizin de bu şehit diplomatlarımızı hatırlayıp andıklarını hiç duymadım. Ankara Hukuk Fakültesinin bir salonuna Şehit Büyükelçi Galip Balkar ve Şehit Başkonsolos Kemal Arıkan adlarının, İstanbul Hukuk Fakültesinin mekânlarına da Şehit Büyükelçi Dâniş Tunalıgil, Şehit Başkonsolos Mehmet Baydar, Şehit Büyükelçi Beşir Balcıoğlu adlarının verilmesi yerinde olmaz mı?

Paris'te vurulan Turizm ve Tanıtma Müşaviri **Yılmaz Çolpan**, A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakülesinden mezun olmuştur. Bir süre önce bu Fakültede Ermeni sorunuyla ilgili bir panel düzenlendi. Ben de konuşmacı olarak katıldım. Başarılı geçen bu panelden önce Fakültenin kendi şehidi Yılmaz Çolpan için bir dakikalık saygı duruşunda bulunulabilir ve bir yere bir plaket çakılabilirdi. Ama bunu akıl eden olmadı.

Görev şehidi diplomatlarımızın adlarını mermere, granite kazımak, onları unutmamak bizler için boyun borcudur.

Paris'te vurulan din görevlisi **Tecelli Arı** İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Din adamı yetiştiren eğitim kurumlarımız da bu şehidimize sahip çıkabilirler, öğrencilerine Tecelli Arı'nın

nerede, nasıl şehit düştüğünü anlatabilirler. Şehit Başkonsolos **Mehmet Baydar** ile Konsolos **Bahadır Demir** İstanbul Robert Kolej'i bitirmişlerdir. Robert Kolej bugün Boğaziçi Üniversitesidir. Bu üniversitemiz de bu ilk diplomat şehitlerimiz hakkında çeşitli etkinlikler düzenleyebilirler. Dış görevde, diplomatlarımızla birlikte Ermeniler tarafından şehit edilen emniyet görevlilerimiz de vardır: 1980 yılında Sydney'de Başkonsolos Arıyak ile birlikte vurulan koruma görevlisi **Engin Sever** ve 1981 yılında Paris Başkonsolosluğumuzda vurulan koruma görevlisi **Cemal Özen** gibi. Polis Kolejlerinde, Polis Akademisinde bu şehitlerimiz için bazı etkinlikler düzenlenebilir, diye düşünüyorum.

Diğer kurum ve kuruluşların ve özellikle medyanın da Ermeniler tarafından katledilen Türk diplomatlarına daha yakından eğilmeleri yerinde olur. Çünkü bu olay sıradan bir olay değildir. Bunun bir başka benzeri yoktur. Yurt dışında Ermeni kurşunlarıyla, Ermeni bombalarıyla hayatını kaybeden görevlilerimiz bu vatan için ölmüşlerdir. Bu trajik ölümlerin, bu şahadetlerin büyük sembolik anlamı vardır. Bunu Türk kamuoyuna hakkıyla anlatmak gerekir. Görev şehidi diplomatlarımızın adlarını mermere, granite kazımak, onları unutmamak bizler için boyun borcudur. Biz şehitlerimizi hatırlamazsak, biz yeterince bilgili ve bilinçli olamazsak, üstümüze üstümüze gelirler. Nitekim geliyorlar. Hala farkında değil miyiz?

Bu vesileyle komşumuz Ermenistan hakkında da bir iki şey söylemek isterim. Türkiye olarak biz, yeni bağımsızlığa kavuşan bütün devletleri tanıdık, tanırken hiçbir ayırım gözetmedik ve bağımsız Ermenistan Cumhuriyetini de tanıdık.

İkinci aşamada yeni bağımsız devletlerle protokoller, anlaşmalar imzalayıp diplomatik ilişkiler kurduk ve oralarda Elçilikler açtık. Fakat Ermenistan ile diplomatik ilişki kurmadık ve Erivan'da Elçilik açmadık. Çünkü gerekli şartlar yoktu, çünkü Ermenistan, saldırgan ve sorumsuz bir devlet olarak sahneye çıkmıştı. Halâ da öyledir. Sovyetler Birliğinden 15 bağımsız devlet doğdu, bunların içinde yalnız Ermenistan, komşularına saldıran veya dil uzatan bir

sorumsuz devlet olarak sahneye çıkmıştı. İlişki kurmak için bizim vazgeçilmez şartlarımızdan biri, olmazsa olmaz şartımız, **sınırların değişmezliği ilkesi** idi. Ermenistan ise silah zoruyla komşusu Azerbaycan'ın sınırlarını değiştirmeye, sınırları çizen eski antlaşmaları tanımamaya doğru yöneldi. Böylesine sorumsuz bir devletle diplomatik ilişki kurulamazdı ve kurulamadı.

Dahası, Ermenistan, bugün burada hâtıralarını yâd ettiğimiz aziz şehitlerimizin katledilmelerinden de sorumludur. Hem Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti, hem de bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti, Türk diplomatlarına karşı düzenlenmiş olan suikastlar serisinden birinci derecede sorumludur. Ermenistan'ın bu sorumluluğu Sovyet döneminden gününüze kadar uzanır. Türk diplomatlarını katleden Ermeni teröristlerin birçoğu bugün Ermenistan'da barınmakta ve korunmaktadır. Ermenistan Cumhuriyeti, büyük komşusu Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmek isterse, önce sınırların değişmezliği ilkesini açıkça kabul etmeli ve bunun gereğini yapmalıdır. Bundan başka, Ermenistan, şehitlerimizden özür dilemeli ve şehitlerimizin katillerini Türk adaletine teslim etmelidir, diye düşünüyorum.

SUMMARY

**ARMENIAN TERROR VICTIMS DIPLOMATS WERE
COMMEMORATED**

Dr. Bilâl N. Şimşir*

The undersecretary of the Ministry of Foreign Affairs Ambassador Faruk Loğoğlu gave a reception on March 19, 2001 on the occasion for the introduction of the book "Martyr Diplomats"*** by retired Ambassador Dr. Bilâl N. Şimşir. On that occasion the Turkish Diplomats who were assassinated by the Armenian terrorists were commemorated.

During his speech Ambassador Şimşir reminded that the Ministry of Foreign Affairs has faced a great tragedy in the recent years. The bloodsheds have started at January 27, 1973 with the assassination of the General Consul of Los Angeles Mehmet Baydar and vice Consul Bahadır Demir at a hotel. At March 22, 1975 Armenian terrorists attacked the Turkish Embassy in Vienna and killed Ambassador Daniş Tunalıgil at his office. Two days later at Paris Ambassador Ismail Erez and his driver were assassinated.

In the 1980's the Armenian attacks increased considerably. Among many others, our Ambassador in Belgrade Galip Balkar, General Consul in Sidney Şark Arıyak, General Consul in Los Angeles Kemal Arkan and Air Force Attaché at the Turkish Embassy in Ottawa, Colonel Attilâ Altıkay, were murdered.

The Armenian assassins have committed 27 plots against the Turkish diplomats at four continents and killed 34 and injured many.

These attacks were sistematic murders. The Foreign Affairs Ministry at that period had lost 4% of its staff. Our colleagues have been victims of the Armenian terrorism due to the fact that they were Turkish and represented the Turkish Republic abroad.

Most of the assassinations towards the Turkish diplomats took place at Western countries. The Armenian terrorists have logistic facilities at America, Western Europe and Australia thus they can easily commit their actions and if convicted served a short term in prison. Besides, in those countries they were able to find a convenient atmosphere for their propaganda.

* Ambassador (Rtd.), Historian.

** Şehit Diplomatlarımız. (2 volumes). Bilgi Yayınevi, Ankara 2001. ISBN 975-494-924-7.

During the years 1975-1983 most of the Armenian terrorist activities took place at Paris. The French authorities did not protect properly the Turkish diplomats and sometimes condoned the Armenian terrorism. Today the French parliament is affronting the Turkish nation for a crime that has not been committed.

Although the perpetrators of these murders were all Armenians, Ambassador Şimşir says that he does not believe that all the Armenians are responsible for these actions.

The Armenians had a terror and conspiracy tradition. Huntchak and Dashnaktsutiun parties which were established in 1887 and 1890 respectively, eversince had adopted terror as their method. If we had remembered it perhaps we would have been more cautious towards the Armenian attempts and most probably some of our diplomats would have today still been alive.

Ambassador Şimşir continues by stating that he has a wish: it should not only be the Ministry of Foreign Affairs which commemorates deceased diplomats but also the school and faculties from which they have graduated should do the same. Also as this is not an ordinary event the press should give more attention to the assassinations of the Turkish diplomats.

Turkey has recognized all the countries that proclaimed their independence from the Soviet Union including the Armenian Republic. However Turkey was not able to establish diplomatic relations with Armenia because of Armenia's aggressive attitude which did not recognize the invariability of the borders.

Ambassador Şimşir believes that the Soviet Armenian Republic and the Armenian Republic of today are both responsible for the murders of the Turkish diplomats. If Armenia wants to normalize its relation with Turkey, she needs to accept the principle of invariability of the borders and should apologise for the assassinations of the Turkish diplomats and finally hand over to the Turkish justice their assassins some of whom live today in Armenia.

BELGELER/DOCUMENTS

- Fransız Senatosu'nun sözde Ermeni soykırımı konusunda kabul ettiği yasa tasarısı hakkında Dışişleri Bakanlığının basın açıklaması. (8 Kasım 2000)
- *The press release of the Turkish Ministry of Foreign Affairs concerning the draft law adopted by the French Senate on the Armenian "genocide". (November 8, 2000)*
- Sözde Ermeni soykırımı ile ilgili Fransa Ulusal Meclisindeki yasa tasarısı hakkında T.B.M.M'ce kabul edilen önerge. (9 Ocak 2001)
- *The motion adopted by the Turkish Grand National Assembly concerning the draft law of the French National Assembly on Armenian "genocide". (January 9, 2001)*
- Fransa Parlamentosu'nda sözde Ermeni soykırımı ile ilgili yasanın kabul edilmesine ilişkin Hükümet açıklaması. (18 Ocak 2001)
- *The declaration of the Turkish government concerning the adoption by the French Parliament of the Armenian "genocide" law. (January 18, 2001)*
- Fransa Parlamentosu'nda sözde Ermeni soykırımı ile ilgili yasanın kabul edilmesine ilişkin Dışişleri Bakanlığı basın açıklaması. (18 Ocak 2001)
- *Press release of the Turkish Ministry of Foreign Affairs concerning the adoption by the French Parliament of the law on Armenian "genocide". (January 18, 2001)*

* The text of the presentation given in the Conference "The Armenian Issue" at the Turkish Ministry of Foreign Affairs on February 28, 2001 in Ankara.

** Ambassador (Rtd.), Former Undersecretary of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, Columnist.

• Fransız Senatosu'nun Sözde Ermeni Soykırımı Konusunda Kabul Ettiği Yasa Tasarısı Hakkında Dışişleri Bakanlığının Basın Açıklaması (8 Kasım 2000)

Fransız Senatosu 7 Kasım 2000 tarihli oturumunda sözde Ermeni soykırımı konusunda tarihi gerçeklere tamamen ters düşen bir kanun teklifini kabul etmiştir. Son derece talihsiz ve yanlış bir adım oluşturan bu kararı kınıyor ve reddediyoruz. Kanun teklifi daha sonra Fransız Meclisi'nde ele alınacaktır.

Bu karar, tarihi gerçeklerin insafsızca çarpıtılması ve bütün bir ulusun dayanaksız iddialarla karalanması anlamına gelmektedir. Türk Ulusu, tarihinin hiçbir döneminde soykırım gibi bir insanlık suçu işlememiştir. Bu bakımdan, vicdanımız son derece rahattır. Türkler, Anadolu'da Ermenilerle tarih boyunca birlikte yaşamıştır, yaşamaktadır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerindeki bazı Ermeni unsurlar, dış güçlerin oyununa gelmiş ve kendi ülkelerine karşı düşmanla işbirliğine girişmek suretiyle ihanet etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip, çok sayıda insanı katletmişlerdir. Bunun üzerine doğudaki Ermenilerin savaş bölgesinden başka yerlere nakledilmeleri zorunluluğu doğmuştur. Bu sırada ağır savaş şartları yanında iklim koşulları, salgın hastalık, kötü beslenme gibi etkenler tüm yöre halkına zarar vermiştir. Ancak, Ermenilerin büyük kısmı yeni yerleşim bölgelerine salimen ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, Ermenilere yönelik ne bir soykırım, ne de soykırım emri vardır. Bunun aksine yönelik iddialar maksatludur ve temelden yoksundur.

Ancak, ne var ki, Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, Ermeni diasporalarını kışkırtarak, çeşitli ülkelerdeki yasama organlarında Türkiye aleyhinde kararlar çıkartılmasını sağlamaya yönelmiştir. Koçaryan yönetiminin geniş maddi imkanlara sahip diaspora Ermenileri ile işbirliği halinde ülkemiz aleyhine yürüttüğü bu politika, Kafkasya'da özlenen barış ve istikrarın sağlanmasına hizmet etmediği gibi, Ermenistan'ın bölgedeki yalnızlığını güçlendirmekte, esasen büyük sıkıntılar içinde bulunan Ermenistan halkına zarar vermektedir.

Öte yandan, kökleri 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman ile Birinci François arasında imzalanan andlaşmaya kadar uzanan Türk-Fransız dostluğu da böylece dar ve bencil siyasi hesaplara alet edilmiş olmaktadır. Devlet adamlığı ve parlamenterlik sorumluluk, sağduyu ve gerçekçilik gerektirir. Başka ülkelerin tarih

ve kültürleri konusunda karar almak, başka ulusları yargılamaya kalkmak milletvekillerinin ve senatörlerin görevi de değildir. Ancak ne yazık ki, bazı dost ülkelerin Parlamentolarının buna aykırı davranabildiği görülmektedir. Nitekim son olarak, Türkiye'nin en yakın dostluk ilişkileri içinde olduğu Fransa'nın Senatosu'ndan böyle bir kararın çıkmış olması Türk Ulusu'nu haklı olarak derinden yaralamıştır, incitmiştir.

Ayrıca, Ermeni terörüne Fransa'da ve diğer ülkelerde şehit verdiğimiz diplomatlarımızın ve vatandaşlarımızın aziz anısı Türk kamuoyunun hafızasında tüm canlılığını korurken, bazı Fransız politikacıları kendi küçük oy ve siyasi çıkar hesapları uğruna aldıkları bu kararlar büyük bir vebal ve sorumluluk altına girmişlerdir.

Fransız Senatosu'nun bu tutumunun Türk-Fransız ilişkilerine şimdiden zarar verdiği kuşkusuzdur. Bu aşamada Fransa'dan beklentimiz, Avrupa Parlamentosu ve ABD Temsilciler Meclisi örneklerinde olduğu gibi, Fransız Senatosu'nun bu hatasının, Millet Meclisi tarafından yinelenmeyerek, ilişkilerimize verilmiş olan zararın derinleşmesine yol açmamasıdır.

• Sözde Ermeni Soykırımı İle İlgili Fransa Ulusal Meclisindeki Yasa Tasarısı Hakkında T.B.M.M'ce Kabul Edilen Önerge (9 Ocak 2001)

Sözde Ermeni soykırımıyla ilgili bir yasa tasarısının, Fransa Ulusal Meclisinin 18 Ocak 2001 tarihli gündemine alındığı öğrenilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, temsilcisi olmaktan onur duyduğu Türk Ulusunu derinden yaralayan bu yasa tasarısıyla ilgili olarak aşağıdaki hususları dünya, özellikle de Fransız kamuoyuna duyurur:

Fransa Ulusal Meclisinin gündeminde bulunan yasa tasarısının, ağırlıklı olarak oy kaygısıyla gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Yasa tasarısı, tarihin tahrif edilmesine ve önyargılara dayanmaktadır.

Bu tasarının yasalaşması halinde tahrif edilen tarihin yeniden düzeltilmesi ve önyargılardan arındırılmış nesiller yetiştirilmesi, Fransa'da, âdeta, bir suç haline gelecektir.

Böyle bir tasarının kabulü halinde, düşünce ve ifade özgürlüğü, bilimsel araştırma ve bulguları yayınlama özgürlüğü Fransa için ortadan kalkmış olacaktır. Fransa Meclisi, Birinci Dünya Savaşıyla

ilgili olarak yapılacak araştırmalardan hangi sonuçların çıkmasının gerekeceğini bir yasaıyla önceden belirlemiş olacaktır. Bu yasanın tespitlerinden farklı sonuçlara varmak, yasanın ihlali olacak ve dolayısıyla bir suç olacaktır.

Tarihçilerin gerçekleri ifade etme özgürlüğü ve çabası, bir Fransız kanunuyla engellenmiş olacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin hayata geçirilmesi için hiçbir çabayı esirgememektedir. Bu bağlamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin Fransa'yla ilişkilerinin gelişmesini de arzulamakta ve bu yolda atılan adımları desteklemektedir. Ancak, bu adımlardan olumlu sonuç alınması, iyi niyetin karşılıklı olmasına, Fransa Parlamentosunun benzer bir tutum içine girmesi bağlıdır.

Fransa, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden biridir. Bu çerçevede, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından birinci derecede sorumludur. Fransa, aynı zamanda Misk sürecinin eş başkanlığını da yürütmektedir. Fransa Ulusal Meclisinin böyle bir yasa tasarısını benimsemesi halinde, Fransa Hükümetinin, uluslararası alanda yükümlendiği görevlerini yerine getirirken, Parlamentosunun kabul ettiği yasalardan etkileneceği ve tarafsızlık ilkesine bağlı kalmayacağı açıktır. Tarafsız olmayan ve güvenilirliğini yitirmiş bir Fransa'nın, gerek Türkiye açısından hayati önem taşıyan Kafkasya bölgesinde gerek Türkiye'yi doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren diğer uluslararası sorunlarda barışın tesisi, istikrarın sağlanması görüntüsü altında atacağı her adımın, alacağı her inisiyatifin kuşkuyla karşılanması kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, ulusal parlamentoların, akademik tarih tartışmalarına taraf olarak katılmalarının, savcı ve yargıç görevi üstlenerek bir ulusun tarihini karalamalarının, görevleriyle bağdaşmadığı görüşündedir. Bir ulusun tüm kesimlerinin temsilcisi olan parlamentolar, daha iyi bir dünya yaratılmasına, uluslar arasında dostluk duygularının pekiştirilmesine yarayacak adımların atılmasına, nefretin ve ırkçılığın körüklenmesiyle katkıda bulunamazlar. Parlamentolar ancak dostluğun pekiştirilmesi, hoşgörünün ve karşılıklı anlayışın yaygınlaştırılmasıyla uluslararası barışa katkıda bulunabilirler. Fransa Parlamentosundan beklenen de budur. Nitekim, Fransa Parlamentosu, Cezayir'de vuku bulan acı olayları değerlendirmeyi reddederek, bu olayların incelenmesini tarihçilere bırakmayı uygun bulmuştu. Türk Milleti, Fransız parlamenterlerden şimdi aynı davranışı beklemektedir.

Tarih, ulusların aralarında nefret yaratmak için kullanılmamalıdır. Bunun taşıdığı tehlikenin sorumluluğu, tarihi bu amaçla kullananlara aittir. Bu bağlamda, Fransa Parlamentosunun, nefret duygularıyla beslenmiş kişilerin, gerek Türk diplomatlarına gerek Fransız vatandaşlarına karşı giriştikleri, anıları halen tazeliğini koruyan cinayet kampanyasını bir kez daha hatırlamasında sonsuz yarar görmekteyiz.

Fransa Ulusal Meclisindeki bu girişim, uzun ve onurlu bir geçmişe sahip olan Türk-Fransız dostluk ilişkilerine ve iki ülke arasındaki örnek işbirliğine gölge düşürmüştür.

Bu gibi girişimlerin arkasında, Ermenistan'ın bugünkü yönetiminin önemli teşvikinin bulunduğu açıktır. Çarpıtılmış bir tarihe saplanıp kalarak nefret ve şiddet tohumlarını ekmek yerine, Türkiye'ye karşı barışçı ve iyi komşuluk ilişkilerini esas alan politikalara yönelmek, her şeyden önce Ermenistan'ın halkına karşı olan görevlerindedir. Ermenistan'ın ve Ermeni halkının çıkarları, Türkiye'yle çatışmaktan değil, iyi ilişkiler kurmaktan geçmektedir.

• Fransa Parlamentosu'nda Söзде Ermeni Soykırımı ile İlgili Yasanın Kabul Edilmesine İlişkin Hükümet Açıklaması (18 Ocak 2001)

Fransa Ulusal Meclisi tüm uyarılara rağmen bugün tarih ve insanlık önünde vahim bir hata içine düşerek söзде Ermeni soykırımı yasa teklifini kabul etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye'yi hiçbir zaman işlemediği soykırım suçuyla ithama cüret eden ve tarihi gerçekleri hiçe sayan Fransa Parlamentosu'nun bu kararını şiddetle kınamakta ve bu yasayı bütün sonuçlarıyla reddetmektedir. Milletimizin infialle karşıladığı bu yasa Türkiye-Fransa ilişkilerine büyük ve kalıcı zarar verecek ve ilişkilerimizde ciddi bir krize yol açabilecektir. Bu gelişme, bölgemizdeki barış ve istikrar ortam ve arayışlarına da olumsuz etki yapacaktır. Bunların sorumluluğu Fransa'ya ait olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Fransa Hükümeti'ni bu yasayı etkisiz hale getirmek maksadıyla harekete geçmeye bir kez daha davet etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransa nezdindeki Büyükelçisi Sayın Sönmez Köksal danışmalar için Ankara'ya çağrılmıştır.

• Fransa Parlamentosu'nda Sözde Ermeni Soykırımı ile İlgili Yasanın Kabul Edilmesine İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması (18 Ocak 2001)

Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Fransa Büyükelçisi Bernard Garcia'yı bugün (18 Ocak 2001) Dışişleri Bakanlığına davet ederek, şu hususların Fransa Hükümetine iletilmesini istemiştir:

1. Sözde Ermeni soykırımı tasarısının Fransız Ulusal Meclisinde görüşülme sürecinde, Fransız Hükümetinin kayda değer bir önleme gayreti olmamasını, hatta, kimi Bakanın, açıkça bu düşmanlık tasarısını desteklemesini, Türkiye teessüfle karşılamaktadır.

2. Fransız Hükümetinin, bundan böyle sorumluluk içinde davranarak, oluşan bu bunalım karşısında elindeki bütün imkanları kullanmasını zorunlu görmekteyiz.

3. Ermeni terörizmi, Fransa'da altı Türk diplomatını geçmişte şehit etmiş, ayrıca Paris-Orly katliamında sekiz Türk ve Fransız vatandaşını öldürmüştür.

4. Fransız Ulusal Meclisi'nin aldığı son karar, Fransa'daki yabancı düşmanı, Türk düşmanı ve İslam düşmanı akımlara güç kazandıran ve Ermeni terörizmini yeniden harekete geçirebilecek sorumsuz bir davranıştır.

5. Fransa'da üçyüzbin dolayında Türk vatandaşı vardır. Fransız Ulusal Meclisi'nin kararından cesaret alabilecek düşmanlık ve terör hareketleri karşısında Türk vatandaşlarının ve Türk diplomatlarının can güvenliği, doğrudan doğruya, Fransız hükümetinin sorumluluğundadır. Oluşan bu ortamda, Fransız hükümetinden, diplomatlarımız dahil olmak üzere tüm vatandaşlarımızın güvenliği için her türlü önlemi almasını talep etmekteyiz.

ERMENİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE FOR ARMENIAN RESEARCH

ERMENİ ARAŞTIRMALARI
ARMENIAN STUDIES
ABONE FORMU
SUBSCRIPTION FORM

ABONE BİLGİLERİ - SUBSCRIPTION

Adı Soyadı (Name Surname):

Firma Adı (Company):

Adres (Address):

İl (City):

Ülke (Country):

Telefon (Telephone):

Faks (Fax):

Cep Tel (Cellular Phone):

Vergi Dairesi (Kurumlar İçin):

Vergi Hesap No (Kurumlar İçin):

İmza (Signature):

ERMENİ ARAŞTIRMALARI-ARMENIAN STUDIES

- Yıllık Yurtiçi Abonelik
10.000.000 TL
- Yıllık Yurtdışı Abonelik
20 \$

*Aşağıdaki banka hesap numarasına ödeme yapabilirsiniz.
Send your payment to the following bank account number.*

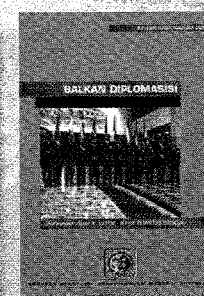
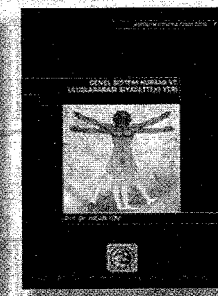
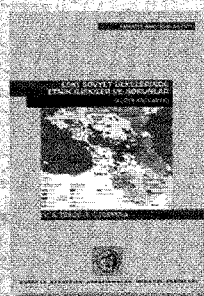
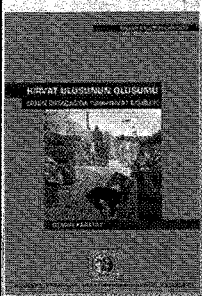
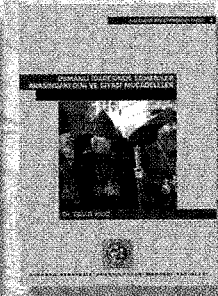
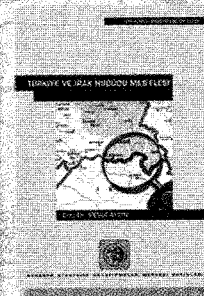
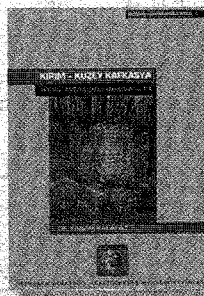
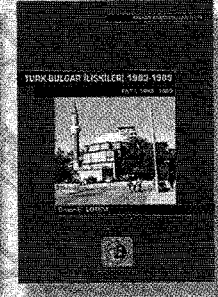
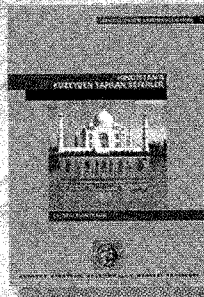
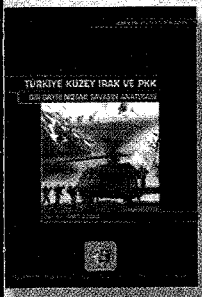
Banka Hesap Numarası : 00158003948581394 Vakıflar Bankası- Yıldız Şubesi.

Bank Account Number : 00158003948581394 Vakıflar Bankası- Yıldız Branch.

*Lütfen formu doldurup banka dekontu ile birlikte faks veya posta ile bize ulaştırınız.
Please fill in the form and either fax or mail it to us together with the bank receipt.*

ERMENİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ: Konrad Adanauer cad. No: 61 Yıldız-Çankaya /ANKARA
Tel: +90 312 491 70 14 Faks: 0 312 491 70 13 E-Mail: info@eraren.org

ASAM YAYINLARI

*Cumhuriyet'le
büyüdük...*

...büyümeye devam ediyoruz.

ÜLKER

www.ulker.com.tr

1944'den beri

ISSN: 1303-068X

